

BIULETYN

SZADKOWSKI

TOM 20 (2020)

---

pod redakcją

Tadeusza Marszał

Tadeusz Marszał – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

RECENZENCI

zob. www.biuletynszadkowski.geo.uni.lodz.pl

REDAKTOR INICJUJĄCY

Katarzyna Szumska

KOREKTA TECHNICZNA

Elżbieta Rzymkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Andrzej Nowak

PROJEKT OKŁADKI

Dobrosława Snowarska

Publikacja przygotowana przy współpracy Ośrodka Badawczego
Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego UŁ

Tom wydany przy wsparciu Urzędu Gminy i Miasta Szadek

Jubileuszowy 20. tom „Biuletynu Szadkowskiego” objęty jest patronatem honorowym
Marszałka Województwa Łódzkiego Grzegorza Schreibera

Redakcja nie odpowiada za opinie i twierdzenia wyrażane przez autorów publikowanych prac

© Copyright by Authors, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

ISSN 1643-0700

e-ISSN 2449-8351

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09993.20.0.C

Ark. druk. 15,375

Nakład: 341 egz.

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Drodzy Czytelnicy

z wielką przyjemnością oddaję w Państwa ręce jubileuszowe wydanie „Biuletynu Szadkowskiego”, pod red. prof. Tadeusza Marszała z Uniwersytetu Łódzkiego. Rocznik od 20 lat przybliży walory historyczne, przyrodnicze i kulturowe regionu, wzmacnia tożsamość z miejscem zamieszkania oraz promuje województwo łódzkie.

Zakres publikowanych prac obejmuje tematykę środowiska przyrodniczego, zagadnienia rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe. Rocznik pełni funkcję edukacyjną, a jednocześnie stanowi ważne forum wymiany informacji i poglądów w zakresie wiedzy o Regionie Szadkowskim, który z uwzględnieniem historycznej roli, był jednym z głównych ośrodków miejskich centralnej Polski.

Na przestrzeni 20 lat w „Biuletynie Szadkowskim” ukazało się prawie 250 artykułów, w tym znanych autorytetów naukowych. Świadczy to o dużym zaangażowaniu redakcji oraz szerokiej współpracy z wieloma ośrodkami akademickimi i ludźmi z pasją.

Cieszy mnie ogromnie inicjatywa wydawania „Biuletynu Szadkowskiego”, który doczekał się jubileuszu 20-lecia.

Z tej okazji pragnę szczególnie podziękować prof. Tadeuszowi Marszałowi i całemu zespołowi redakcyjnemu za trud jaki włożyli dotychczas w publikację. Niezwykle cenna praca interdyscyplinarnego zespołu redakcyjnego pozwala odkrywać czytelnikom informacje dotyczące miejsc wartych uwagi i ludzi, którzy zapisali się na kartach historii nie tylko Regionu, ale i Polski.

Marszałek Województwa Łódzkiego

A handwritten signature in black ink, reading "Grzegorz Schreiber". The signature is written in a cursive, flowing style.

Grzegorz Schreiber

SPIS TREŚCI

Tadeusz Marszał – Od redakcji w 20-lecie „Biuletynu Szadkowskiego” .. 7

ARTYKUŁY

Zbigniew Głąb – Nowe Miasto w Szadku w kartografii XIX-wiecznej
– niezrealizowane obietnice nowej przestrzeni społecznej 9

– Nowe Miasto in Szadek in 19th century cartography – unrealized promise
of a new social space 19

Tomasz Figlus – Zagospodarowanie przestrzenne Szadku w okresie
nowożytnym w świetle lustracji dóbr królewskich 21

– Spatial development of Szadek in modern period in the light of royal
estate inspections 35

Tadeusz Marszał – Historia Szadku w „Studium historyczno-
-urbanistycznym” J. Goldberga 37

– The history of Szadek in J. Goldberg’s „Studium historyczno-
-urbanistyczne Szadku” (“Study of the history and urban development
of Szadek”) 54

ks. Mariusz Budkiewicz – Ks. Antoni Orchowski (1872–1923) – proboszcz
i dziekan w Szadku 55

– Father Antoni Orchowski (1872–1923) – parish priest and dean
in Szadek 72

Paulina Kurzyk – Heterogeniczność przestrzenna postaw wyborczych
mieszkańców gminy Szadek w wyborach europejskich i parlamentarnych
w 2019 roku 73

– Spatial variation of electoral behaviours of Szadek municipality
inhabitants in 2019 european and parliamentary elections 85

Paulina Sapińska – Dostępność do wybranych instytucji kultury
w powiecie zduńskowolskim 87

– Accessibility of selected cultural institutions in the district of Zduńska
Wola 106

Tadeusz Marszał – Zarys struktury osadniczej regionu szadkowskiego w 1827 r.	107
– Settlement structure of Szadek region in 1827	118
Monika Cepil, Tomasz Figlus – Studia nad rozwojem sieci szkolnictwa podstawowego w gminie miejsko-wiejskiej Szadek	119
– The development of primary education network in Szadek municipality	129
Jarosław Stulczewski – Działalność Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Sikucinie (1954–1958)	131
– Activity of the presiding committee of the people’s district council in Sikucin (1954–1958)	144
Łukasz Antosik, Błażej Muzolf – Rosyjska ikona podróżna odkryta na cmentarzu przykościelnym w Lutomierniku	145
– A Russian icon found at church cemetery in Lutomiernik	151
Dorota Stefańska – Marian Piotrowicz „Kometa” (1923–2019)	153
– Marian Piotrowicz “Kometa” (1923–2019).....	168
Izabela Michalska – Dwadzieścia lat minęło... – analiza bibliograficzna „Biuletynu Szadkowskiego” z lat 2001–2020	169
– 20 years later... – a bibliographic analysis of “Biuletyn Szadkowski” 2001–2020	193

WYWIAD

Jarosław Stulczewski – Wywiad z prof. Tadeuszem Marszałem – profesorem Uniwersytetu Łódzkiego oraz redaktorem „Biuletynu Szadkowskiego”	195
---	-----

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

Wyznawcy religii mojżeszowej i ich świątynia w Szadku (zebrał i opracował – Jarosław Stulczewski)	211
Aneks I. Informacja o członkach zespołu redakcyjnego zaangażowanych w publikację „Biuletynu Szadkowskiego” w latach 2001–2020	223
Aneks II. Spis treści „Biuletynu Szadkowskiego” z lat 2001–2020	227
Aneks III. Indeks tematyczny materiałów opublikowanych w „Biuletynie Szadkowskim” w latach 2001–2020	241
Aneks IV. Indeks autorów materiałów opublikowanych w „Biuletynie Szadkowskim” w latach 2001–2020	243

OD REDAKCJI W 20-LECIE „BIULETYNU SZADKOWSKIEGO”

Dwadzieścia lat temu ukazał się pierwszy numer „Biuletynu Szadkowskiego”. Dwie minione dekady to dwadzieścia tomów rocznika, w sumie prawie trzysta opracowań poświęconych historii oraz teraźniejszości Szadku i otaczającego to miasto regionu – zagadnieniom przyrodniczym społecznym i ekonomicznym. To zaangażowanie blisko stu autorów publikujących swoje teksty w „Biuletynie”. To dziesiątki spotkań zespołu redakcyjnego i coroczne spotkania organizowane przy okazji promocji kolejnych numerów.

We wstępie do jubileuszowego dziesiątego tomu „Biuletynu Szadkowskiego” przypomniana została geneza i podejmowane działania w początkowym okresie istnienia czasopisma. W pierwszym dziesięcioleciu rocznik podlegał stopniowym zmianom, których celem było nadanie czasopismu właściwej formy i struktury treści, a także dążenie do osiągnięcia możliwie wysokiego poziomu merytorycznego publikowanych tekstów. Ostatnie dziesięć lat to już raczej czas kontynuacji i stabilizacji – troski o utrzymanie tego, co zostało dużym wysiłkiem zespołu redakcyjnego wypracowane w pierwszych latach istnienia „Biuletynu”. Pełniejszy przegląd dokonań zawiera publikowany w tym tomie artykuł autorstwa I. Michalskiej *Dwadzieścia lat minęło... – analiza bibliograficzna „Biuletynu Szadkowskiego” 2001–2020*. W bieżącym numerze został także zamieszczony spis treści wszystkich roczników „Biuletynu Szadkowskiego” z lat 2001–2020 wraz z indeksem tematycznym i indeksem autorów.

Cieszy nas, że „Biuletyn” zyskał uznanie społeczności szadkowskiej, a jako interdyscyplinarne czasopismo regionalne ma ugruntowaną pozycję w środowisku akademickim i na rynku wydawniczym. Mamy nadzieję, że ten – publikowany przy wsparciu Uniwersytetu Łódzkiego i władz samorządowych miasta i gminy Szadek – rocznik, docierając do szerokiego grona odbiorców, odgrywa istotną rolę dostarczając materiałów informacyjnych i analiz użytecznych w podejmowaniu racjonalnych działań na rzecz społeczności lokalnej, a także służy promocji miasta i regionu. Pragniemy aby „Biuletyn Szadkowski” – niezależnie od celów poznawczych i naukowych – pełnił także funkcję edukacyjną, jako źródło wiedzy o regionie i służył pogłębianiu tożsamości lokalnej i budowie małej szadkowskiej ojczyzny.

W imieniu zespołu redakcyjnego
Tadeusz Marszał

ARTYKUŁY

Zbigniew GŁĄB*

**NOWE MIASTO W SZADKU W KARTOGRAFII
XIX-WIECZNEJ – NIEZREALIZOWANE OBIETNICE
NOWEJ PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ**

Streszczenie. Analiza XIX-wiecznych planów miejskich Szadku pokazuje koncepcję Nowego Miasta jako kolejnego etapu rozwoju ośrodka o tradycjach sukienniczych. Planowana przebudowa tej części miasta, jak również sprowadzenie nowych osadników, wpisywała się w ówczesną akcję industrializacyjną będąc jednocześnie pewnego rodzaju obietnicą lepszego życia. Obietnica ta jednak nie została spełniona, a działanie zamknęło się głównie w sferze „gabinetowej” kół rządowych i pracowniach kartografów. Niemniej jednak interesujące jest przesłedzenie tego fragmentu historii będącego częścią większego planu industrializacji Królestwa Polskiego i wskazanie przyczyn niepowodzenia podjętych działań.

Słowa kluczowe: kartografia, industrializacja, Nowe Miasto

W rozważaniach dotyczących tematyki miejskiej interesująca jest perspektywa spojrzenia na miasto w kategoriach przestrzeni społecznej, oferującej – poza tradycyjnymi funkcjami miejskimi (jak ośrodek władzy czy handel) – również pewne obietnice – możliwość lepszego życia czy podniesienia rangi ośrodka. Obietnice te wiążą się z efektem palimpsestu, w którym miasto podlega ciągłym zmianom – niektóre jego przestrzenie znikają (są „wymazywane”), a w ich miejsce

---

* Zbigniew Głąb, dr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Socjologii, e-mail: zbigniewglabja@gmail.com.

pojawiają się nowe byty, pod którymi wprawne oko może dostrzec wcześniejsze struktury¹. Jednocześnie miasta są wyrazem potrzeb odpowiednich dla danego etapu rozwoju cywilizacyjnego jak też „wyrazem poglądów i statusu społecznego ich inwestorów, budowniczych i użytkowników”².

Przyjęcie powyższej perspektywy skłania do refleksji nad historią Nowego Miasta w Szadku jako pewnej obietnicy rozwoju i lepszego życia dla mieszkańców i przyjezdnych, ale również ambicji władz związanych z industrializacją Królestwa Polskiego.

Dokładny czas powstania Nowego Miasta nie jest znany. Istnieją tutaj duże rozbieżności. Według jednej z hipotez Nowe Miasto powstało w XVI w. i było związane z miejską produkcją sukienniczą. Sukiennicy mieli osiedlać się wzdłuż ulic: Warszawskiej i Piotrkowskiej, na których wschodnim końcu utworzono plac³. Inna hipoteza łączy powstanie Nowego Miasta dopiero z XIX w. i czasem nasilenia procesów industrializacyjnych na ziemiach polskich. Możliwe, że właśnie wtedy zdecydowano się na wprowadzenie dodatkowego (od strony wschodniej) bloku zabudowy na starym rynku, a nowoutworzony plac przejął część funkcji starego⁴.

Nową dzielnicę mieli zamieszkiwać tkacze napływający do Szadku ze Śląska⁵. Dla nich stworzono projekt regulacji tej części miasta. Regulacja ta widoczna jest na planie z 1824 roku⁶ – „żółtym”. Przewidywała ona wytyczenie obszernego⁷ placu na rozdrożu dróg do Wilamowa i Łasku. Wokół niego i sąsiadujących ulic miano wymierzyć kilkadziesiąt działek dla osadników. Działki te miały szerokość ok. 4 prętów miary nowopolskiej czyli ok. 17 metrów. Natomiast ich długość nie jest możliwa do obliczenia ze względu na to, że naniesione na plan działki nie są zamknięte, a ich długość dostosowana jest do granic Nowego Miasta: od wschodu do granicy miejskiej Szadku (dwie miary długości działek – w zależności od przebiegu granicy); od południa do biegu odnoży rzeki Sadkówki (Szadkówki);

¹ Por.: N. Krzyżanowska, *Dyskursy (nie)pamięci w przestrzeni miasta*, „Studia Socjologiczne” 2016, t. 1, nr 220, s. 127–128.

² M. Czornik, *Dzielenie przestrzeni miejskiej – uwarunkowania konsumpcji ofert lokalizacji*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 250, *Ekonomia* 4, s. 117.

³ J. Goldberg, *Studium historyczno-urbanistyczne Szadku*, Łódź 1961, s. 24; M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 66; T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995, s. 44. Potwierdzenie lub negacja tej hipotezy wymagałaby szerokich studiów źródłowych nad księgami miejskimi Szadku.

⁴ M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny...*, s. 66.

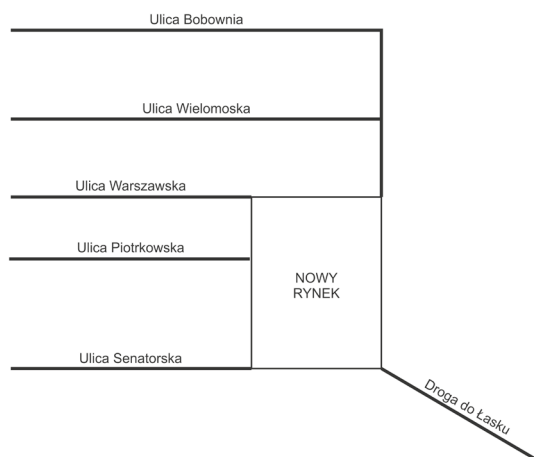
⁵ Tamże.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), Zbiory kartograficzne, sygn. AG 33/184–20; Por.: B. Olszewicz, *Kartografia polska XIX w.*, Warszawa 1998, t. I. s. 84, poz. 223 (podana sygnatura: teka 33–33). W artykule, dla ułatwienia, używam oznaczenia planów kolorami – zgodnie z przeważającą na nich barwą.

⁷ Wymiary projektowanego rynku to 33 x 40 prętów miary nowopolskiej czyli ok. 140 x 170 metrów. Powierzchnia: ok. 2,4 ha czyli ok. 4,25 morgi miary nowopolskiej.

od zachodu częściowo do drogi tranzytowej z Łasku do Pabianic i Lutomiarska oraz do jednej z ulic; północna pierzeja rynku została wytyczona bez oparcia o jakiegokolwiek granice na przedłużeniu w prostej linii ulicy Warszawskiej. Niemożliwe zatem jest obliczenie powierzchni działek.

Zamierzano także dokonać korekty przebiegu ulic związanych z nowym placem. „Wyprostowana” miała zostać ulica Wielomoska (Wilamowska), planowano wydłużenie ulicy Senatorskiej w stronę wschodnią, z naruszeniem działek tu istniejących oraz zmianę biegu drogi tranzytowej z Łasku do Lutomiarska i Pabianic.

Ryc. 1. Projekt regulacji ulic Nowego Miasta
Źródło: opracowanie własne na podstawie planu „żółtego”

Z planów wynika, że tereny wybrane pod Nowe Miasto w przeważającej części nie były wcześniej zasiedlone, a mieszczenie użytkowali je jako ogrody. Lokalizacja taka była dobrze przemyślana i logicznie wkomponowana w strukturę miasta. Zapewniała dostęp do głównych dróg tranzytowych oraz do wody potrzebnej rzemieślnikom (staw i ciek wodne). Tranzytowe ulice Warszawska i Piotrkowska z obu stron miały przebiegać przez oba rynki (od strony wschodniej przez nowy rynek, od zachodniej przez stary). Takie wydłużenie „strefy budowlanej” poprzez utworzenie Nowego Miasta utrzymywało ogólny kierunek układu urbanistycznego Szadku (wschód – zachód)⁸.

Obszar Nowego Miasta można zamknąć w następujących granicach: od północy ulica Bobownia, od wschodu pola miejskie (Krótkie i Długie), od południa staw. Problematyczne jest natomiast ustalenie granicy zachodniej. Wydaje się, że doszło tutaj do nałożenia części Nowego Miasta na średniowieczne centrum

⁸ Ogólną kompozycję psuje „odwrócenie” kierunku nowego placu – jego dłuższa pierzeja ma kierunek północ–południe, a więc przeciwny do kierunku dłuższej pierzei starego rynku.

lokacyjne. Projektowane „nałożenie” było jednak stosunkowo niewielkie i w zasadzie przebiegało wzdłuż wschodniej granicy wyznaczonego przez mnie średniowiecznego miasta lokacyjnego.

Ryc. 2. Granice Nowego Miasta

Źródło: opracowanie własne na podstawie planu „żółtego”

Pomimo dobrego projektu przedsięwzięcie nie udało się, gdyż *sprowadzone tamże kilka families fabrykantów, nie będąc w stanie wyłącznie się utrzymać, do innych miast fabrycznych przeprowadzić się musiało*⁹. Trudno dociec dokładnych przyczyn niepowodzenia akcji osadniczej w Szadku. Mogła ona być spowodowana niezbyt dobrymi warunkami ekonomicznymi oferowanymi osadnikom, a także bardziej atrakcyjną ofertą i dynamicznym rozwojem, powstających w XIX w. pobliskich ośrodków przemysłowych jak: Lutomiersk, Sieradz, Zduńska Wola, Łask, Łódź. Dostępne źródła nie podają danych, na podstawie których można by ustalić precyzyjne wnioski na ten temat.

Ryszard Rosin wskazuje na fakt, że sukiennictwo na terenie sieradzko-łęczyckiego było uprawiane już w drugiej połowie XIV wieku¹⁰. Należy zauważyć, że pobliski Lutomiersk był stosunkowo silnym ośrodkiem sukienniczym w regionie

⁹ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 1787 cyt. za: M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny...*, s. 66.

¹⁰ R. Rosin, *Studia z dziejów miast dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego (XII–XVI w.)*, „Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych” 1959, Rok XIV, 1, s. 7. Na Szadek jako jeden z ważniejszych wielkopolskich ośrodków sukiennictwa wskazują też: M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przed-rozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 402.

jeszcze w okresie przedindustrialnym. W XVIII w. istniała tam manufaktura sukiennicza. Przy podobnej liczbie ludności – ok. 560 osób w świetle spisu z 1789 r. obejmującego tylko ludność chrześcijańską i nie uwzględniającego czeladzi oraz ludzi wolnych – Szadek posiadał o połowę mniej rzemieślników niż Lutomiersk. W Szadku było 43, a w Lutomiersku 92 przedstawiciele różnych rzemiosł oraz kupców i karczmarzy¹¹. W latach 1823–1833 działała w Sieradzu założona przez Adolfa Harrera manufaktura sukiennicza. Zatrudniała ona ponad tysiąc robotników¹². Pomimo jej upadku, na skutek pożaru w 1832 r., w ciągu dziesięciu lat działalności mogła ona stanowić skuteczną konkurencję dla Szadku. W 1817 r. Stefan Prawdzic Złotnicki, właściciel Zduńskiej Woli, rozpoczął werbunek tkaczy oferując im domy i ziemię. W 1824 r. założył manufakturę sukienniczą, której wyroby, podobnie jak w przypadku manufaktury sieradzkiej, zbywane były na rynku krajowym, a także w Rosji¹³. Również w Łasku w latach 20. i 30. XIX w. produkowano znaczne ilości sukna, a miasto pod tym względem zajmowało trzecie miejsce w regionie, po Zduńskiej Woli i Sieradzu. Łascy sukiennicy posiadali czterokrotnie więcej warsztatów tkackich niż szadkowscy¹⁴. W 1820 r. podjęto decyzję o założeniu osiedla sukienniczego w Łodzi. W 1824 r. rozpoczęto wytyczanie w jej sąsiedztwie osady lniano-bawełnianej zwanej Łódką, która zadecydowała o dalszej wielkiej karierze przemysłowej miasta¹⁵.

Siedemnastowieczna lustracja podaje liczbę 90 sukienników w Szadku¹⁶. Wiadomo także o istnieniu folusza w mieście (XVI w.; XVII w.)¹⁷. J. Goldberg podaje dla Szadku liczbę 19 rzemieślników branży odzieżowej i skórzanej (na rok 1791; uwzględnieni także Żydzi)¹⁸. W mieście istniały zatem tradycje związane z tkactwem i sukiennictwem¹⁹. Być może był to jeden z powodów, dla których zdecydowano

---

¹¹ J. Milczarek, *Dawny powiat szadkowski w świetle spisu ludności z 1789 r.*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1964, t. VI, s. 167.

¹² J. Śmiałowski, *Przemiany gospodarcze w rolnictwie, rozwój miast i przemysłu w latach zaborów*, [w:] J. Śmiałowski (red.) *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 219–220.

¹³ Tamże, s. 220.

¹⁴ W. Puś, *Lata zaborów (1795–1918)*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Łask. Dzieje miasta*, Łask 1998, s. 156–158.

¹⁵ M. Koter, *Rozwój przestrzenny i zabudowa miasta*, [w:] B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta*, T. I: *Do 1918 r.*, Warszawa–Łódź 1980, s. 155–160.

¹⁶ *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1616–1620*, cz. I, wyd. Z. Górski, R. Kabaciński, J. Pakulski, Warszawa–Wrocław–Kraków 1994, s. 112.

¹⁷ *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, cz. II, wyd. A. Tomczak, Bydgoszcz 1963, s. 48; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. II: *Województwo sieradzkie*, wyd. Z. Guldon, Warszawa–Wrocław–Kraków, 1969, s. 61.

¹⁸ J. Goldberg, *Struktura zawodowa ludności miast „wolnych” województwa sieradzkiego w 1791 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki humanistyczno-społeczne”, Seria I, z. 21, s. 75.

¹⁹ Szerzej o tradycjach sukienniczych Szadku: T. Marszał, *Szadek jako ośrodek sukienniczy w XV–XVII wieku*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14.

się na próbę utworzenia w Szadku dzielnicy fabrycznej w ramach ogólnej akcji industrializacyjnej ziem polskich. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że dane za 1823 r. wskazują tylko na siedmiu sukienników (majstrów) w Szadku. Każdy z nich prowadził osobny warsztat, żaden nie miał czeladników²⁰.

Wspomniana polityka uprzemysłowienia, jaka przyjęta została po powstaniu Królestwa Polskiego, przewidywała zakładanie nowych miast i osad fabrycznych oraz rozbudowę ośrodków już istniejących. W 1819 r. rozpoczęto w Królestwie Polskim akcję pomiaru miast mającą na celu uzyskanie „podkładów do projektów regulacji”²¹. W miastach wprowadzano nowe rozwiązania komunikacyjne (regulacje ulic), porządkowano stare dzielnice, wyburzano budynki, zmieniano zabudowę rynków miejskich²². Dla tych celów niezbędne było wykonywanie odpowiednich map i planów. Większość z nich powstała na potrzeby techniczno-gospodarcze²³. Bez zatwierdzonego planu nie wolno było w miastach wznosić nowych obiektów. Także projekty budynków musiały być przedstawiane władzom budowlanym do akceptacji. W Królestwie Polskim działała Rada Ogólna Budownictwa, Miernictwa, Dróg i Spławów. Zatrudniała ona budowniczych oraz inżynierów miejskich i wojewódzkich, do których zadań należało wykonywanie odpowiednich projektów, a także nadzorowanie budowy na swoim terenie²⁴.

Osadnikom starano się stwarzać korzystne warunki. Otrzymywali oni place pod budowę domów rozdawane „na zasadzie szczególnych nadań urzędowych”²⁵. Oferowano im materiał budowlany po korzystnych cenach oraz dostęp do łąk, pastwisk i lasów. Zostawali też dziedzicznymi posiadaczami użytkowanych działek²⁶. Postanowienie namiestnika Józefa Zajączka z 1816 r. o cudzoziemcach osiedlających się w Królestwie Polskim zwalniało rzemieślników osiadających na gruntach pustych od wszelkich opłat na 6 lat. Osadnicy zwolnieni mieli być także ze służby wojskowej. Nie opłacali też w czasie przeprowadzki cła od ruchomości na granicy. W dokumencie tym nie zezwolono na osiedlanie się w Królestwie

²⁰ *Materiały do historii miast, przemysłu i klasy robotniczej w okręgu łódzkim*, t. I, [w:] N. Gąsiorowska (red.), G. Missalowa (oprac.), *Źródła do historii klasy robotniczej okręgu łódzkiego*, Warszawa 1957. Z wykazu o stanie fabryk sukna znajdujących się w woj. kaliskim w 1823 r. – stan zatrudnienia wydano w Kaliszu dnia 15 stycznia 1824 r.

²¹ W. Trzebiński, *Dokumentacja kartograficzna historii osadnictwa i sił wytwórczych w Polsce od końca XVIII do schyłku XIX w.*, [w:] *VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie 14–17 września 1958. Referaty i dyskusja*, Nauki Pomocnicze Historii, t. IX, Warszawa 1960, s. 73.

²² E. Kowecka, *Transport, łączność i handel*, [w:] E. Kowecka (red.), *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. V: *Od 1795 do 1870 r.*, Wrocław 1978, s. 285–286.

²³ S. Kryński, Z. Traczewska-Białkowska, *Rozwój nauki, techniki i szkolnictwa w dziedzinie geodezji od końca XVIII wieku do 1918 roku*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica” 1983, *Geodezja*, z. 75, s. 100.

²⁴ E. Kowecka, *Transport, łączność i handel...*, s. 285–286.

²⁵ J. Konig-Jażdżyńska, *Geneza rozwoju miasta kapitalistycznego w łódzkim okręgu przemysłowym*, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych” 1954, t. V, s. 103.

²⁶ Tamże, s. 102–103.

polskim Żydów z zagranicy²⁷. Kolejne postanowienie namiestnika J. Zajączka z 1820 r. zezwalało na bezpłatne uzyskiwanie, w ciągu dziesięciu lat, przez fabrykantów i rzemieślników drewna na budowę koniecznych obiektów. Miano także zakładać w pobliżu miast cegielnie oferujące materiał budowlany po niskiej cenie²⁸. Rozporządzenie z 1823 r. dotyczyło regulacji miast pod kątem osadnictwa fabrycznego. Mówiło o możliwości wcielania do miast terenów sąsiednich, należących do dóbr rządowych. Przewidywało także odszkodowania dla instytucji kościelnych oraz osób prywatnych w przypadku konieczności zajęcia określonych terenów dla regulacji miasta²⁹.

Wymienione rozporządzenia dotyczyły również Szadku. Jednakże nie wiadomo w jakim stopniu zostały zrealizowane. Wydaje się, że Szadek spełniał podstawowe warunki potrzebne dla akcji industrializacyjnej. Pruska ankieta z końca XVIII w. wspomina o tym, że miasto miało swoje lasy oraz wskazuje na bardzo niskie ceny drewna³⁰. Możliwe, że problemem był brak odpowiedniego dostępu do wody. Pomimo, jak się wydaje, optymalnej lokalizacji osady sukienniczej rzemieślnicy mieli do dyspozycji jedynie staw oraz niewielkie ciekaki jakimi są rzeka Szadkówka i jej odnogi³¹. Być może niepowodzenie dziewiętnastowiecznej akcji osadniczej spowodowane też było niedotrzymaniem umów przez miasto. J. Goldberg powołując się na opis urzędowy Szadku z 1820 r. wskazuje na wysokie podatki nałożone na osadników:

ustanowiony szarwark w roku 1816 wszystkich mimo cierpień powynosił, majątniejszych do Prus, a uboższych do dóbr szlacheckich³². Zwraca też uwagę na włączenie powiatu szadkowskiego do obwodu sieradzkiego i wyprowadzenie się władzy administracyjnej do miasta Sieradza³³,

co także zapewne miało wpływ na zmniejszenie atrakcyjności Szadku dla napływających osadników.

²⁷ Zgierz. *Źródła do dziejów miasta w XIX i XX w.*, wyd. M. Bandurka, Łódź 1976, nr 1. *Postanowienie księcia Namiestnika Królewskiego w Radzie Stanu Zajączka o osiedleniu się w kraju użytecznych cudzoziemców fabrykantów, rzemieślników i rolników* wydane w Warszawie dnia 2 marca 1816 r.

²⁸ Zgierz. *Źródła...*, nr 3. *Postanowienie Księcia Namiestnika Królewskiego w Radzie Stanu Zajączka zapewniające różne ułatwienia i ulgi dla osiadających w Królestwie zagranicznych fabrykantów sukna i innych fabrykantów lub rzemieślników* wydane w Warszawie dnia 18 września 1820 r.

²⁹ Zgierz. *Źródła...*, nr 9. *Rozporządzenie księcia Namiestnika Królewskiego Zajączka o usunięciu przeszkód w osadzeniu fabrykantów i rzemieślników zagranicznych po miastach oraz o regulacji samych miast* wydane w Warszawie dnia 21 listopada 1823 r.

³⁰ Tzw. „Indaganda pruska”. J. Wąsicki, *Opisy miast polskich z lat 1793–1794*, cz. I, II, Poznań 1962, s. 830.

³¹ W „Indagandzie pruskiej” na pytanie o rzeki w mieście stwierdzono, że miasto nie leży przy rzece – czyli miejscowe ciekaki wodne w ogóle nie zostały zakwalifikowane do kategorii rzek. Por. J. Wąsicki, *Opisy miast polskich...*, s. 826.

³² J. Goldberg, *Studium...*, s. 19.

³³ Tamże.

Istotne było również zniesienie po upadku powstania listopadowego korzystnej taryfy celnej na polskie sukno eksportowane do Rosji³⁴.

Wobec niepowodzenia akcji osadniczej projekt regulacji miasta praktycznie nie wszedł w życie³⁵. Na niewielkie korekty wskazuje J. Goldberg³⁶, natomiast regulacji na większą skalę nie przeprowadzono. Plan z lat 1837–1844 („niebieski”³⁷) przedstawia Szadek po regulacji. Jest to jednakże stan nieprawdziwy – skopiowany z zamierzeń regulacyjnych naniesionych na plan „żółty”. Ze względu na wątpliwą wartość planu „niebieskiego” nie należy go uwzględniać. Sytuację wyjaśnia natomiast plan z 1826/1924 r. – „brązowy”³⁸. Nie naniesiono na niego zmian regulacyjnych, a schemat ulic pokrywa się z układem ulic z przed regulacji naniesionym na plan „żółty”. W miejscu proponowanej regulacji na planie „brązowym” znajdują się działki wytyczone w zupełnie inny sposób. Na wschodnim końcu ulic: Warszawskiej i Piotrkowskiej znajduje się nieregularny plac częściowo pokrywany się placem z planu „żółtego”. Kopista jednak przerysowując oryginał uzupełniał go o jego zdaniem potrzebne dodatkowe elementy³⁹. Mało prawdopo-

³⁴ A. Bartoszewicz, *Obraz kartograficzny Szadku w XIX wieku*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 88.

³⁵ A. Bartoszewicz (*Obraz kartograficzny Szadku...*) zauważa, że zachowane na planie „żółtym” adnotacje świadczą o tym, że prace były prowadzone w latach 1826–1829.

³⁶ Tamże, s. 25.

³⁷ AGAD, Zbiory kartograficzne, sygn. AG 86/323–26; Por.: B. Olszewicz, *Kartografia polska XIX w...*, s. 85, poz. 223 (podana sygnatura: teka Oo – 86, sygn. C.14.22.b.). Plan datowany jest przez archiwum na 1824 r. Jest to „plan miasta powiatowego Szadek w obwodzie Sieradzkim w Gubernii Kaliskiej z pomiaru jeometry Wilhelma Bergemanna z roku 1824”. Należy tutaj zwrócić uwagę na następujące fakty: w 1815 r. wprowadzono podział Królestwa Polskiego na 8 województw (w tym kaliskie). W 1837 r. na mocy ukazu cara Mikołaja I przemianowano województwa na gubernie. Następnie w 1844 r. z ośmiu guberni utworzono pięć przy czym gubernię kaliską połączono z mazowiecką nadając nowopowstałej jednostce administracyjnej nazwę guberni warszawskiej. W roku 1869 utworzono 10 guberni w tym ponownie kaliską (zob.: S.K. Kuczyński, *Herby urzędowe na ziemiach polskich w okresie porozbiorowym*, [w:] S.K. Kuczyński (red.), *Herby miast polskich w okresie zaborów 1772–1918*, Włocławek 1999, s. 18–20). Z powyższego wynika, że gubernia kaliska funkcjonowała w latach 1837–1844, a następnie po 1869 r. Zatem na planie z 1824 r. nie powinna znaleźć się wzmianka na jej temat. Wnioskować zatem można, że plan „niebieski” powstał w czasach późniejszych, w latach istnienia guberni kaliskiej. Wydaje się, że plan ten nie został dokończony. Prawdopodobnie miał on obrazować Szadek po planowanej regulacji. Jednakże w wyniku nieudanej akcji regulacyjnej zapewne zrezygnowano z jego dokończenia. Plan powstał w latach 1837–1844 lub po 1869 r., a data 1824 zawarta w tytule dotyczy nie roku powstania mapy, a roku sporządzenia pomiarów, które zaczerpnięto z planu „żółtego”.

³⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi, zbiory kartograficzne, sygn. 2725 – tutaj kopia planu z 1924 roku. Oryginał znajduje się w Archiwum Państwowym w Poznaniu, zespół Kalisz 20.

³⁹ Zauważyć tutaj należy że układ działek (podobny do tego z planu „brązowego”) w miejscu Nowego Miasta naniesiony na plan Weicherta z 1805/1808 r. (Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), zbiory kartograficzne, sygn. K. 486–19), na który powołuje się kopista, wskazuje na zasiedlenie tego terenu. Zachodzi tutaj trudna do wyjaśnienia sprzeczność z późniejszym o kilkanaście lat planem „żółtym” na którym w tym miejscu zaznaczono ogrody. Być może rozwiązanie takie podyktowane było właśnie nową regulacją – twórca mapy uznał, że wobec zamiaru wprowadzenia przekształceń przestrzennych w tej części miasta nie jest istotne naniesienie poprzednich elementów.

dobne jest, aby pominął nowy w tej części miasta układ ulic i duży plac zwłaszcza, że cała ta struktura musiałaby funkcjonować w momencie kopiowania (1924 r.) od stu lat. Z planu „brązowego” wynika, że zrezygnowano z układu działek wokół nowego rynku i skierowano je do drogi, która była już wytyczona na planie „żółtym” jako łącząca drogę łaską i lutomierną (obecna ulica Kilińskiego) i jest naniesiona na planie „brązowym”. Działki jednak nie dochodzą do drogi bo ogranicza je od wschodu rzeczka. W miejscu południowego bloku przyrynkowego nadal pozostały łąki należące do starostwa. Zaznaczyć jednak należy, że współczesne plany Szadku częściowo pokrywają się z proponowaną dziewiętnastowieczną regulacją. Wprowadzona została ulica łącząca dawny trakt z Łasku do Lutomierną i Pabianic (obecna ul. Kilińskiego). Wydłużono też ulicę Warszawską przechodzącą w ulicę Przatowską. W miejscu placu znajdują się zabudowania i stacja benzynowa zamknięte w ścietym od południa prostokącie. Plac otoczony jest ulicą zwaną Nowe Miasto⁴⁰. Wydaje się zatem, że dziewiętnastowieczne propozycje zostały w ten sposób uwzględnione w późniejszych przekształceniach urbanistycznych.

W 1844 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych przygotowała wstępne projekty mające na celu pozbawienie praw miejskich ośrodków, które przestały spełniać funkcje charakterystyczne dla miast. Na ogólną liczbę 456 miast Królestwa Polskiego proponowano pozbawienie praw miejskich 225. Projekt ten nie wszedł jednak w życie, a jego założenia wypełniła kolejna regulacja zrealizowana w 1870 r.⁴¹ Szadek stracił wówczas prawa miejskie. Obietnica rozwoju miasta nie została zatem zrealizowana, a założenia urbanistyczne – mające otwierać nowe społeczne przestrzenie – pozostały jedynie w zapisach kartograficznych. „Ziemi obiecanej” nowi osadnicy szukali gdzie indziej.

Bibliografia

Źródła

AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 1787.

AGAD, Zbiory kartograficzne, sygn. AG 33/184–20.

AGAD, Zbiory kartograficzne, sygn. AG 86/323–26.

AGAD, Zbiory kartograficzne, sygn. K. 486–19.

Archiwum Państwowe w Łodzi, zbiory kartograficzne, sygn. 2725.

⁴⁰ Szadek, plan miasta, [w:] T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.

⁴¹ Por: J. Śmiałowski, *Uwłaszczenie mieszczan w miastach guberni kaliskiej*, [w:] *Studia do Dziejów Łodzi i Okręgu Łódzkiego*, t. II: *Uwłaszczenie chłopów i mieszczan rolników*, Łódź 1966, s. 255.

Wydawnictwa źródłowe

- Gąsiorowska N. (red.), Missalowa G. (oprac.), *Materiały do historii miast, przemysłu i klasy robotniczej w okręgu łódzkim*, t. I: *Źródła do historii klasy robotniczej okręgu łódzkiego*, Warszawa 1957.
- Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, cz. II, wyd. A. Tomczak, Bydgoszcz 1963.
- Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. II: *Województwo sieradzkie*, wyd. Z. Guldon, Warszawa–Wrocław–Kraków 1969.
- Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1616–1620*, cz. I, wyd. Z. Górski, R. Kabaciński, J. Pakulski, Warszawa–Wrocław–Kraków 1994.
- Wąsicki J., *Opisy miast polskich z lat 1793–1794*, cz. I, II, Poznań 1962.
- Zgierz. *Źródła do dziejów miasta w XIX i XX w.*, wyd. M. Bandurka, Łódź 1976.

Literatura

- Bartoszewicz A., *Obraz kartograficzny Szadku w XIX wieku*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8.
- Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.
- Czornik M., *Dzielenie przestrzeni miejskiej – uwarunkowania konsumpcji ofert lokalizacji*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2015, nr 250, *Ekonomia* 4.
- Goldberg J., *Struktura zawodowa ludności miast „wolnych” województwa sieradzkiego w 1791 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki humanistyczno-społeczne” 1960, Seria I, z. 21.
- Goldberg J., *Studium historyczno-urbanistyczne Szadku*, Łódź 1961.
- Konig-Jażdżyńska J., *Geneza rozwoju miasta kapitalistycznego w Łódzkim Okręgu Przemysłowym*, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych” 1954, t. V.
- Koter M., *Rozwój przestrzenny i zabudowa miasta*, [w:] B. Baranowski, J. Fijałek (red.), *Łódź. Dzieje miasta*, t. I: *Do 1918 r.*, Warszawa–Łódź 1980.
- Kowecka E., *Transport, łączność i handel*, [w:] E. Kowecka (red.), *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. V: *Od 1795 do 1870 r.*, Wrocław 1978.
- Kryński S., Traczewska-Białkowska Z., *Rozwój nauki, techniki i szkolnictwa w dziedzinie geodezji od końca XVIII wieku do 1918 roku*, „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica” 1983, *Geodezja*, z. 75.
- Krzyżanowska N., *Dyskursy (nie)pamięci w przestrzeni miasta*, „Studia Socjologiczne” 2016, t. 1, z. 220.
- Kuczyński S.K., *Herby urzędowe na ziemiach polskich w okresie porzoborowym*, [w:] S.K. Kuczyński, *Herby miast polskich w okresie zaborów 1772–1918*, Włocławek 1999.
- Kulesza M., *Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3.

- Marszał T., *Szadek jako ośrodek sukienniczy w XV–XVII wieku*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.
- Milczarek J., *Dawny powiat szadkowski w świetle spisu ludności z 1789 r.*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 1964, t. VI.
- Olszewicz B., *Kartografia polska XIX w.*, t. I, Warszawa 1998.
- Puś W., *Lata zaborów (1795–1918)*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Łask. Dzieje miasta*, Łask 1998.
- Rosin R., *Studia z dziejów miast dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego (XII–XVI w.)*, „Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Naukowych” 1959, Rok XIV, nr 1.
- Śmiałowski J., *Przemiany gospodarcze w rolnictwie, rozwój miast i przemysłu w latach zaborów*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977.
- Śmiałowski J., *Uwłaszczenie mieszczan w miastach guberni kaliskiej*, [w:] *Studia do Dziejów Łodzi i Okręgu Łódzkiego*, t. II: *Uwłaszczenie chłopów i mieszczan rolników*, Łódź 1966.
- Trzebiński W., *Dokumentacja kartograficzna historii osadnictwa i sił wytwórczych w Polsce od końca XVIII do schyłku XIX w.*, [w:] *VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie 14–17 września 1958. Referaty i dyskusja*, Nauki Pomocnicze Historii, IX, Warszawa 1960.

[Artykuł wpłynął: luty 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

NOWE MIASTO IN SZADEK IN 19TH CENTURY CARTOGRAPHY – UNREALIZED PROMISE OF A NEW SOCIAL SPACE

Summary

Analysis of 19th century urban development plans for Szadek reveals a concept of Nowe Miasto as a successive stage in developing a centre with textile traditions. The planned rebuilding of this segment of the city was part of the industrialization action carried on at that time, being at the same time a promise of a better life. The promise, however, had not been fulfilled, as the project never went beyond government agendas and cartographic workshops. Nevertheless, it is interesting to look at this fragment of history being part of a larger plan of industrialization of the Kingdom of Poland, and to identify reasons for the failure of this project.

Keywords: cartography, industrialization, Nowe Miasto

Tomasz FIGLUS*

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE SZADKU W OKRESIE NOWOŻYTNYM W ŚWIETLE LUSTRACJI DÓBR KRÓLEWSKICH

Streszczenie. Artykuł prezentuje wyniki badań geograficzno-historycznych dotyczących zagospodarowania przestrzennego Szadku w okresie od XVI do XVIII w. Analizę przeprowadzono na podstawie materiałów źródłowych w postaci lustracji królewskich z lat 1564, 1616, 1628, 1661 i 1789. Wiek XVI i początek XVII to okres dynamicznego rozwoju gospodarczego. Szadek obejmowało ok. 300 budynków mieszkalnych i kompleks dworski. W mieście rozwijał się handel i rzemiosło, o czym świadczą liczne kramy kupieckie i zakłady produkcyjne. W połowie XVII w. w wyniku zniszczeń wojennych rozpoczął się okres regresu. Nastąpił ogromny ubytek zabudów mieszkalnej, zanikowi uległo wiele istniejących wcześniej obiektów rzemieślniczych, podupadł handel, zaprzestano uprawy gruntów na przedmieściach. Pod koniec XVIII w. notuje się symptomy ożywienia gospodarczego. Obserwuje się wzrost liczby domów i poprawę stanu technicznego zabudowy, reaktywowano wiele obiektów usługowych i ponownie realizowano działalność produkcyjną, w tym rzemieślniczą i rolną.

Słowa kluczowe: Szadek, miasto, zagospodarowanie przestrzenne, lustracja, królewszczyzna, okres nowożytny

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest przeprowadzenie analizy wybranych aspektów zagospodarowania przestrzennego miasta Szadek w okresie od XVI do XVIII w., które uchwytne są na podstawie jednej kategorii źródła historycznego, jakim

---

* Tomasz Figlus, dr, adiunkt, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: tomasz.figlus@geo.uni.lodz.pl.

jest lustracja dóbr królewskich. Zagadnienie kształtowania oraz rozwoju społeczno-gospodarczego dawnych królewskich stanów stanowi niezwykle istotny element dziejów osadnictwa. Rysuje się wciąż niedostatek opracowań dotyczących badań regionalnych, bazujących na dostępnym materiale źródłowym. W odniesieniu do przyjętego obszaru analiz konieczne wydaje się uzupełnienie dotychczasowego stanu wiedzy związanej z kwestią zagospodarowania przestrzennego w epoce staropolskiej, która jest niewystarczająco rozpoznana w stosunku do możliwości źródłowych, zarówno w pracach monograficznych, jak i przyczynkarskich, w tym o charakterze popularnonaukowym¹. Podstawę przeprowadzonych badań stanowiły dla autora materiały ujęte w postaci lustracji królewskich z lat 1564–1565, 1616–1620, 1628–1632, 1659–1665 i 1789 r., dostępne zarówno w formie rękopisów zgromadzonych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (w zespole Metryki Koronnej oraz Archiwum Skarbu Koronnego), jak i w formie dostępnych przedruków².

Początkowo Szadek i otaczające osady tworzące klucz majątkowy stanowiły formalnie część starostwa grodowego sieradzkiego. W 1588 r. doszło jednak do jego odłączenia od macierzystego starostwa i powstania starostwa niegrodowego z siedzibą w Szadku. W ten sposób w okresie kolejnych już lustracji królewskich mamy do czynienia z niezależną z dzierżawą szadkowską. Królewskie stanowiły część majątku państwa, lecz tylko niektóre spośród nich, określane jako dobra stołowe, pozostawały w dyspozycji monarchy. Pozostałe dobra monarsze podlegały od końca XVI w. tylko pewnej kontroli ze strony reprezentantów Skarbu, a pozostawały w zarządzaniu posesorów (tenentariuszy). Lustracje dóbr królewskich przeprowadzane na podstawie konstytucji sejmowych z lat 1562–1563 były sporządzane w trzech egzemplarzach: jeden przechowywano w Metryce Koronnej, drugi w Archiwum Skarbu Koronnego, a trzeci pozostawał u tenentariusza lub zarządcy dóbr. Rewizje nadań, jak i lustracje dóbr królewskich

¹ A.J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870; T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995; W. Puś, *Dzieje Szadku do początku XVI w.*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, R. 11, nr 3, s. 1; M. Wisińska-Kluba, *Szadek w XVI–XVIII w.*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, R. 11, nr 3, s. 5; J. Janczak, *Ludność powiatu szadkowskiego w okresie Sejmu Czteroletniego*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1975, t. 8, s. 3–55.

² *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565* (dalej: *LWWK 1564*), cz. 1, wyd. A. Tomczak, C. Ohryzko-Włodarska, J. Włodarczyk, Bydgoszcz 1961; cz. 2, wyd. A. Tomczak, Bydgoszcz 1963; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich. 1616–1620* (dalej: *LWWK 1616–1620*), cz. I, wyd. Z. Górski, R. Kabaciński, J. Pakulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632* (dalej: *LWWK 1628–1632*), cz. 2: *Województwo sieradzkie*, wyd. Z. Guldon, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1659–1665* (dalej: *LWWK 1659–1665*), cz. 2: *Województwa sieradzkie, łączyckie, brzesko-kujawskie, inowrocławskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Górski, J. Pakulski, A. Tomczak, Toruń 1996; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1789* (dalej: *LWWK 1789*), cz. 2: *Województwo sieradzkie*, t. 1: *Powiaty sieradzki i szadkowski*, wyd. R. Kabaciński, K. Mikulski, J. Pakulski, Toruń 2004.

przeprowadzane były dla celów podatkowych przez organy delegowane przez sejm. Lustracje miały się odbywać co 5 lat, jednak przeprowadzono je w Koronie dla ogółu królewsczyzn tylko w 1 w latach: 1564–1565, 1569–1570, 1615–1620, 1628–1632 i 1659–1665, 1764–1765 i 1789³.

LUSTRACJA SZADKU Z 1564 R.

W inwentarzu zamków i dworów w starostwach, dzierżawach i folwarkach zlokalizowanych w dobrach monarszych na obszarze województw wielkopolskich z 1564 r. odnajdujemy opis zespołu dworskiego w Szadku. Jako formalnego dzierżawcę szadkowskiego wymienia się wówczas Stanisława z Tarnowa, wojewodę sandomierskiego, aczkolwiek faktycznym arendarzem był podstarosta Jan Raczyński, herbu Jastrzębiec⁴.

W lustracji ujęto dwa budynki mieszkalno-gospodarcze. W pierwszym z nich znajdowała się izba z okiennicami czterodzielnymi, wyposażona w długi stół. Za izbą była mała komora, a przed nią usytuowano sień z kominem i dwoma stołami dębowymi. Dalej znajdowała się kuchnia w złym stanie technicznym, z kominem glinianym i przyległą komorą oraz mała łazienka. Oprócz tego odnotowano obecność poprzedzonej sienią bielonej piekarni, z kominem murowanym, obejmującej niewielką komorę. Bezpośrednio przy dworze była stajnia na 26 koni. Lustratorzy wskazali ponadto na drugi budynek gospodarski. W jego obrębie znajdowały się w dwie izby bielone, z czego większa z nich wyposażona była w stół i komin murowany. Przylegała do niej komora. Z sieni można było dostać się również do drugiej komory oraz spiżarni. Zabudowania dworskie obejmowały budynki inwentarskie, w tym oborę w dobrym stanie oraz drewniane chlewy, a ponadto dwie drewniane stodoły⁵.

³ Szerzej: J. Senkowski, *Lustracje, rewizje oraz inwentarze dóbr królewskich*, [w:] J. Karwańska (red.), *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespolach*, Warszawa 1973, s. 97–108; L. Żytkowicz, *Lustracje dóbr królewskich XVI–XVIII wieku. Geneza i realizacja wydawnictwa*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1973, t. XVIII, s. 191–197; K. Górka, *Przyczynek do krytyki rejestrów poborowych XVI wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1957, t. 1, s. 184–189; Z. Guldon, *Uwagi w sprawie przydatności badawczej rejestrów poborowych z XVI wieku*, „*Zapiski Historyczne*” 1966, t. 31, nr 1, s. 73–80; K. Chłapowski, J. Dygdała, *Prace edytorskie nad lustracjami dóbr królewskich XVI–XVIII w., po półwieczu*, „*Studia Źródłoznawcze*” 2005, t. 43, s. 161–171.

⁴ *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, t. 8, Lipsk 1841, s. 4; AGAD, *Metryka Koronna*, ks. 85, k. 460; zob. A. Stojnowski, *Użytkownicy królewsczyzn województw sieradzkiego i łęczyckiego oraz ziemi wieluńskiej (XVI–XVIII w.)*, „*Rocznik Łódzki*” 1975, t. 23, s. 315–329.

⁵ AGAD, *Metryka Koronna, Lustracje*, dz. XVIII, sygn. 8, k. 51; *LWWK 1564*, cz. 1, s. 63.

W O T I W O D Z E

Miaſto Szadku ku Piotrkowu Przebieg wszelkie Źmieszanie tego

Zmieszanie szewcarskiego	9	18
Zmieszanie piekarzkiego	23	
Zmieszanie szynkarzkiego	14	
Zmieszanie karczmy	18	
Zmieszanie szewcarskiego	8	
Zmieszanie piekarzkiego	23	
Zmieszanie szynkarzkiego	19	15
Zmieszanie karczmy	40	
Zmieszanie szewcarskiego	6	
Zmieszanie piekarzkiego	12	12
Zmieszanie szynkarzkiego	9	
Zmieszanie karczmy	220	
Zmieszanie szewcarskiego	1	4
Zmieszanie piekarzkiego	15	18
Zmieszanie szynkarzkiego		
Zmieszanie karczmy	501	7

Młyn Łagodziński

Młyn Leśny

fol. 51.

Ryc. 1. Fragment lustracji Szadku z 1564 r.

Źródło: AGAD, *Metryka Koronna, Lustracje*, dz. XVIII, sygn. 5, k. 150; sygn. 8, k. 51

Lustracja ukazuje szczegółowy wykaz źródeł pozyskiwania dochodów, co daje jednocześnie obraz specyfiki gospodarczej miasta. Sumaryczny dochód wynosił w tym czasie 501 florenów i 7 groszy⁶. Mieszkańcy zobligowani byli do płacenia czynszu (świętojańskiego i świętomarcińskiego), po 1 groszu i 6 denarów od domu, po 1 groszu z ogrodu, po 1 groszu od komorników, po 1 groszu od rzemieślników (w tym od szewców i piekarzy) oraz po 1 groszu od szynkarzy piwa. Łączny dochód z czynszów wynosił 32 floreny i 18 groszy, co daje ogólne wyobrażenie o stanie zaludnienia. W Szadku prowadzony był intensywnie handel, o czym świadczy dochód targowy i jarmarczny w wymiarze 8 florenów. Znajdowały się tu jatki miejskie w liczbie 14, które płaciły po 1 florenie. W Szadku prowadzona była produkcja słodu gorzalczanego w wymiarze 39 korców, po 12 groszy jeden. Prowadzony był również wyszynk piwa, w wymiarze 12 beczek stacyjnych, po 16 groszy jedna, co świadczy o istnieniu karczmy w mieście. W granicach miasta zlokalizowane były trzy młyny (Łagodziński, Leśny i Nowy). Młyny szad-

⁶ W polskim systemie monetarnym w okresie nowożytnym 1 floren (złoty polski) = 30 groszy.

kowskie leżały na rzece Pichnnie, która przepływała przez miasto. Na podstawie danych o czynszach wnioskujemy również o istnieniu folusza w mieście. Łączny dochód z tytułu młynów i folusza wynosił w tym czasie 26 florenów i 28 groszy⁷.

LUSTRACJA SZADKU Z 1616 R.

Lustracja królewskich przeprowadzona w 1616 r. przedstawia statystyki w zakresie zabudowy oraz struktury gospodarczej miasta. Na podstawie konsensu królewskiego w 1605 r. Mikołaj Zebrzydowski, herbu Radwan, przekazał prawa do dzierżawy szadkowskiej swojemu synowi Janowi⁸. Analiza dochodów z tytułu czynszu w dniu św. Marcina daje podstawę, by stwierdzić, że w Szadku znajdowało się w tym okresie 266 domów mieszkalnych (co dało dochód 11 florenów i 16 groszy). Lustratorzy wykazali ponadto istnienie 34 domów szlacheckich, których właściciele opierali się przed płaceniem należnych podatków. Znaczna liczba tego typu nieruchomości świadczy o randze miasta w strukturze osadniczej ze względu na status siedziby powiatu. Miasto zamieszkiwało łącznie 120 komorników. Była to grupa nieposesjonatów, rezydująca w domach mieszczańskich. Szczególną grupę społeczną stanowili „Podgórzanie”, w liczbie 18, którzy zamieszkiwali grunty królewskie pod miastem, gdzie doszukiwać się można genezy pierwotnej osady miejskiej⁹. Zobligowani oni byli nie tylko do czynszu i dziesięciny, ale również do pieszej pańszczyzny na rzecz dworu.

W świetle analizowanej lustracji można stwierdzić, że Szadek w I połowie XVII w. cechował się bogactwem warsztatów rzemieślniczych. W lustracji odnaleźć można wzmianki na temat 12 szewców (profesja wykazana również w poprzedniej lustracji). Oprócz tego odnajdujemy informacje o 18 kuśnierzach oraz grupie 24 rzemieślników reprezentujących ślusarstwo i kowalstwo. Do cechu tego przynależeli również garncarze, którzy czynili starania o osobny przywilej z uwagi na dyskryminację w podziale zysków. Statut tego cechu wydali burmistrz i rada miasta w 1618 r., co w tym samym roku potwierdził król¹⁰. Bardzo duże znaczenie w strukturze gospodarczej miasta zyskali natomiast sukiennicy, których zidentyfikowano w okresie lustracji aż 90, a ich czynsz dawał łącznie 3 floreny. W badanym okresie zmniejszyła się natomiast pozycja handlu. Po pożarze jatek miejskich, nie odbudowano ich. Z lustracji wynika ponadto, że opustoszał młyn koński, który do tej pory odpowiedzialny był za produkcję słodu piwnego, dla-

⁷ AGAD, *Metryka Koronna, Lustracje*, dz. XVIII, sygn. 5, k. 150–151; *LWWK 1564*, cz. 2, s. 47–48.

⁸ *LWWK 1616–1625*, cz. 1, s. 111.

⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), Warszawa 1890, s. 760; M. Kulesza, *Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 56–58.

¹⁰ *LWWK 1616–1625*, cz. 1, s. 112.

tego mieszczenie tymczasowo w *młynach królewskich, a nie czyich inszych, poko wody staje, melać powinni*, do czasu, gdy starosta nowego młyna końskiego nie postawi¹¹. Część zysków ze sładów piwnych należała się mansjonarzom działającym od 1505 r. z fundacji J. Łaskiego przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba¹². Ogólny dochód z tytułu podatków w Szadku wynosił w analizowanym okresie 1251 florenów i 4 grosze.

LUSTRACJA SZADKU Z 1628 R.

Wykonana dekadę później kolejna lustracja przynosi bardzo dokładny opis zabudowań dworskich oraz szczegółową charakterystykę spraw gospodarczych. Posesorem dzierżawy szadkowskiej od 1622 r. był Mikołaj Wierzbowski, piszący się z Wielkiego Chrzastowa, kasztelan inowłodzki¹³. Analizę wyników lustracji z tego okresu rozpoczniemy od ujętej w materiale źródłowym wizytacji kompleksu dworskiego. Położony był on na odległość stajania¹⁴ od centrum miasta. Oprócz licznych budynków gospodarskich, znajdowały się tam dwory, określane jako stary i nowy, a także budowanie na kopcu (nasypie ziemnym) czyli domostwo z sienią, izbą ogrzewaną piecem, komorą, łazienką oraz kolejną izdebką¹⁵. Warto, ze względu na precyzję przeprowadzonej lustracji, przytoczyć *in extenso* fragmenty opisu zespołu dworskiego. Rozpoczyna się on słowami dotyczącymi nowego dworu i jego bezpośredniego otoczenia:

Do niego wjeżdżając, wrót dwoje dwoistych na biegunach, a kuny od wierzchu żelazne mające, gontami pobite, już przegnięły. Do sieni drzwi drewniane na zawiasach, z wrzeciędzem, skoblem i klamką. W tej sieni przy izbie kuchenka tarcicami wkoło obwiedziona, ognisko drzewem okasztowane, komin prosty w drzewo, glina oblepiony. Izba, do niej drzwi na zawiasach, z klamką i hantabą okien 5, szyby ze szkła prostego, w ołów wprawione, piec zielony kaflowy, komin prosty, niedobry, ławy proste po 2 stronach przy ścianach, stół 1 szeroki, dębowy, drugi pomniejszy, zydlów 2, konewnik prosty z szafami prostymi, drzwiczki do nich na zawiasach. Z tej izby komora (...) Z tej komory drzwi do komórki (...) Przy kuchni w sieni

¹¹ AGAD, *Archiwum Skarbu Koronnego*, dz. XLVI, nr 104, k. 128–129v.

¹² J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, t. I, Gniezno 1880, s. 440.

¹³ AGAD, *Metryka Koronna*, ks. 168, k. 96–97v.

¹⁴ Staropolska miara długości drogi, definiowana jako odległość przebyta przez konia pomiędzy dwoma odpoczynkami.

¹⁵ L. Kajzer, *Dwór królewski – zapomniany zabytek Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2002, t. 2, s. 10–12.

izdebka kuchenna (...) Przeciwko izbie komora (...) W teźże sieni drugie drzwi do piekarnie (...) Przy izbie na podwórzu komora do mleczna na dole, (...) Na tej komorze druga komora dla nabiałów. Nad tym wszystkim budowaniem dach przegnieły, stary. W podwórzu lamus dla chowania rzeczy dachem gontowym pokryty, na poły pognieły (...) Pod tym lamusem piwniczka (...).

Dalej znajduje się opis starego budynku dworskiego i jego otoczenia:

W tymże podwórzu dwór stary, gdzie browar był, słomą po większej części posyty, gontami ostatek, i to zgnielemi pobity, przez który zaciekając połap nad komorą przegnieł i zawaleł komorę (...). To budowanie w ziemię wszystko wpadło, już dobrze pogniele. Przy tym starym budowaniu 3 chlewiki, do których troje drzwiczek, słomą posypte. Przy nich karmnik słomą także posyty. Następnie możemy zapoznać się z analizą wewnątrz budynku: Tamże w sieni kuchnia tarcicami obwiedziona, ognisko drzewem omasztowane, komin w drzewo, glina polepiony. Izba (...), piec prostych kaflów, kominiek lepiony, ławy proste koło pieca, ław także przy 2 ścianach 2 prostych, okien szklanych w drewno oprawionych 3 (...) stołów 2 stolarskiej roboty, starych, trzeci pomniejsz. Z tej izby komora (...) Z komory tej wyjście na ogród (...) W sieni naprzeciwko izbie komora (...) Tamże w sieni na górę nad izbę wschód na zawiasach żelaznych, z haczykiem i wrzeciędzmem drzwi mający.

Wreszcie lustratorzy z równie dużą precyzją analizują kolejny element kompleksu:

Budowanie na kopcu, do którego idąc mostek z poręczem po obu stronach. Wchodząc do sionki drzwi na zawiasach żelaznych, z wrzeciędzmem i hantabą. Izdebka, do niej drzwi na zawiasach, z wrzeciędzmem. Tamże piec biały, (z) prostych kaflów, komin, okien 2 proste, w drewnie oprawione, ławy wkoło. Naprzeciwko tej izdebce komora, w niej okno szklane niedobre, proste, drzwi na zawiasach żelaznych. W tymże budowaniu naprzeciwko drzwiom siennym izdebka, gdzie łazienka była przedtem, nowo teraz zbudowana. Do niej drzwi na zawiasach 2 z zamkiem, haczykiem i skoblem, okien 2 prostych w drewno, piec biały, prosty, stół roboty stolarskiej, ław przy ścianie 2, ława przy piecu stolarskiej roboty. Na tym budowaniu dach zły, barzo pognieły, już po większej części obleciał, woda koło kopca.

Lustrację zespołu dworskiego w Szadku kończy dokładny opis budynków gospodarczych:

Przed nowym dworem piekarnia, pusta, gontami pobita, zgniela już. Do niej drzwi na zawiasach, z wrzeciędzem. Wchodząc do siemi po lewej ręce komórka, do niej drzwi proste z wrzeciędzem, na zawiasach. Tamże w sieni ognisko, kamieniem i cegłą wymurowane, pod którym piec do pieczenia chleba, komin w drzewo, nad ogniskiem gliną oblepiony i gontami pobity. Izba, do niej drzwi na zawiasach, w niej piec prosty, zły, tamże kominek niedobry, okien 2 bez błon. Z komory izba, do niej drzwi na zawiasach, z wrzeciędzem. Przy niej chlewik nowo postawiony, słomą posyty, do niego drzwiczki proste. Obora, do niej wrota dwoiste, przy wrotach drzwiczki. Ta obora wszystka trciną poszyta, słomą miejscami, drzewo poniekąd zle, pogniele ma; która po większej części poprawiona teraz. Kurnik słomą posyty, drzwi do niego proste. Na podwórzu nowego dworu z przyjazdu stajnia dobra, porządna, wszystka gontami pobita. W pół stajnie przegroda, w której są drzwiczki. Do tej stajnie wrota na biegunach żelaznych z kunami do zawierania. Tamże są 2 podciągi naprawione teraz niedawno. Item komórka woźnicza, drzwi do niej proste z wrzeciędzem. Nad tą stajnią góra do sypania zboża. Tam po wschodku wchodząc, drzwi na górę na zawiasach, z wrzeciędzem i skoblem. Budowanie to wszystko oparkanione nowym parkaniem. W tym parkanie drzwi dwoje prostych. Stodół 2 (...) Przy nich plewiarnia słomą poszyta, o 2 bojowiskach (...) Druga stodoła stara o 2 także bojowiskach, w jednym miejscu pochylona, część teraz świeżo naprawiona, słomą poszyta (...) Te stodoły nowo ostrożone kosztem JMP starosty. Także, co się wyżej specyfikowało lub poprawiło bądź też zbudowało, opowiedano się od JMP starosty, że to kosztem jego działa się. Także stoły, ławy, piece, zydle to wszystko kosztem JMP starosty sprawiono¹⁶.

Biorąc pod uwagę rejestr „prowentów” z miasta, stwierdzono ubytek liczby domów od okresu poprzedniej lustracji, z 266 do 226. Analogicznie liczba domów znajdujących się w rękach szlachty spadła z 34 do zaledwie 6. Według relacji lustratorów stan ten wywołany był faktem celowej rozbiórki budynków prowadzonej przez przedstawicieli stanu szlacheckiego i niektórych mieszczan, na których ciążyły długi. Wyrazny wzrost niezagospodarowanych placów stanowił bardzo niekorzystną sytuację z punktu widzenia funkcjonowania miasta i wywołał kontrreakcję władz, wyrażoną słowami: *Nakazujemy, aby się tego nikt nie ważył*

¹⁶ *LWWK 1628–1632*, cz. 2, s. 46–48.

pod karą 14 grz. do skrzynki miejskiej należącej (...) A jeżeliby kto chciał gwałtem rozbierać, tedy mają to opowiedzieć JMP staroście, aby takiego gwałtu spólnie z miastem zabronił¹⁷. Dochód z tytułu czynszu na św. Marcina i św. Jana wyniósł sumarycznie odpowiednio 10 florenów i 1 grosz oraz 9 florenów i 18 groszy. Liczba komorników w mieście, analogicznie do spadku liczby budynków mieszkalnych, uległa obniżeniu, do poziomu 72 osób. Na Podgórzu Szadzkowskim zamieszkiwało 16 osadników. Skarżyli się oni na bezprawny wzrost obciążeń, co dało podstawę do wydania w 1624 r. przez króla specjalnego dokumentu potwierdzającego zakres powinności feudalnych¹⁸.

W przestrzeni miasta rozwijało się w dalszym ciągu rzemiosło. Zaobserwować można spadek przedstawicieli niektórych zawodów, przy jednoczesnym wzroście zróżnicowania reprezentowanych profesji. Według lustracji odnotowano 10 krawców, 8 kuśnierzy, 40 sukienników, 3 ślusarzy, 4 kowali, 2 kołodziejów, 4 bednarzy, 3 czapników i 3 garnarzy. Wszyscy zobowiązani byli do podatku w wysokości 1 grosza z tytułu prowadzonej działalności. W dalszym ciągu widoczny był zastój w zakresie handlu w mieście ze względu na brak odbudowy spalonych wcześniej jatek. W Szadku funkcjonowała karczma, której jako *posesor tabernae* patronował wójt, zaś arendarzami zgodnie z prawem byli Żydzi. Z tym związana była produkcja słodów piwnych (ok. 900 miar, z czego 1/3 należała się mansjonarzom) i gorzałczanych (ok. 60 miar). Biorąc pod uwagę, że ogólny dochód miasta wynosił w tym czasie 1674 florenów, 10 groszy i 15 denarów, to produkcja alkoholu dostarczała z tego łącznie aż 738 florenów i 20 groszy (czyli prawie połowę dochodu)¹⁹.

W związku z opustoszeniem miejscowego młyna końskiego, mieszczanie zobligowani byli do korzystania z młynów królewskich, których było w tym czasie trzy. Odnotowano ponadto istnienie trzech stawów: Pod Kobyłą, Leśnego i Paluchowskiego. W mieście funkcjonował także folusz, który przeszedł rozbudowę i modernizację, dzięki czemu *powinni będą sukiennicy do niego jeździć i tam sukna swoje folować (...), miarę młyńską dworowi oddawszy*²⁰.

LUSTRACJA SZADKU Z 1661 R.

Kolejna lustracja dóbr królewskich przypadła na bardzo trudny okres polityczno-gospodarczy dziejów Rzeczypospolitej, tuż po wojnie polsko-szwedzkiej, znanej w historiografii jako potop szwedzki. Zniszczenia wywołane walkami i przemarszami wojsk były ogromne. Notuje się w tym czasie spustoszenia zabudowy oraz

¹⁷ Tamże, s. 58.

¹⁸ AGAD, *Metryka Koronna*, ks. 169, k. 508v–509.

¹⁹ *LWWK 1628–1632*, cz. 2, s. 51–63.

²⁰ Tamże, s. 61.

zanik wielu form aktywności mieszkańców, co w konsekwencji przyczyniło się do regresu, a niekiedy upadku wielu miast i miasteczek. Znamienna jest na przykład relacja angielskiego kupca J. Marshalla, który podróżując wiosną 1670 r. pisał: *Z Rawy do Sieradza obszar ten jak można dostrzec, był kiedyś uprawny, teraz napotkaliśmy tu tylko trzy niezamieszkałe wsie. Pozostałe były doszczętnie spalone, a mieszkańcy uciekli*²¹.

Posesorem dzierżawy szadkowskiej w okresie przeprowadzonej lustracji był Hieronim Wierzbowski, chorąży łęczycki, kasztelan sieradzki, następnie wojewoda brzeski, a później wojewoda sieradzki²². Analiza wyników lustracji ukazuje stan kryzysowy zagospodarowania miasta. Ze względu na zniszczenia wojenne i związane z nimi pożary prawie 2/3 istniejącej wcześniej zabudowy uległo zanikowi. W pierzejach rynku, poszczególnych ulicach oraz na przedmieściach zachowało się jedynie 80 budynków mieszkalnych. Domów pozostających w rękach szlachty pozostało natomiast tylko 4. W związku z tym udział dochodów z tytułu czynszów (świętojańskiego i świętomarcińskiego) gwałtownie zmniejszył się i wynosił łącznie tylko 13 florenów i 24 grosze. Lustratorzy nie podali liczebności komorników. Ich warunki bytowe uległy radykalnemu pogorszeniu, albowiem zaprzestano pobierania od nich czynszów. Jak wynika z tekstu lustracji *bo i sami mieszczanie w budach i chatkach małych muszą się utulać i bezprzestrzeństwa swego ścisnąć, nie wywodzi się w procent czynszu, którego podług dawnych zwyczajów powinni po groszu jednym płacić*²³. Z powodu depopulacji i spustoszenia zabudowy wiele zakładów rzemieślniczych zaprzestało działalności. Warto podkreślić, że w lustracji mowa jest wyłącznie o szewcach, którzy płacili czynsz roczny. Nie wymienia się natomiast przedstawicieli innych profesji, a szczególnie sukienników, którzy stanowili najliczniejszą grupę cechową w mieście jeszcze na początku XVII w. Również handel w Szadku przeżywał wyraźny kryzys. W dalszym ciągu w mieście nie było jatek, które uległy spaleni, a ze względu na brak lokalnych zasobów ludzkich, rzeźnicy przyjeżdżający na targi z zewnątrz zwolnieni byli z powinności czynszowych. Miasto natomiast nadal czerpało zyski z tytułu prawa składu, choć *furmanów przejeżdżających podczas terażniejszego zniszczenia i rostyryków wojennych dla ustawienia handlów, ledwo tego prowenta uczynić mogą*²⁴. Niekorzystna sytuacja zapanowała także na terenie Przedmieścia Szadkowskiego, zwanego również Podgórzem. Nie dysponujemy danymi o jego zaludnieniu, ale dowiadujemy się, że doszło tam do całkowitego zaniku uprawy gruntów i z tego powodu nie przynosiły żadnych dochodów, o czym świadczyć mogą słowa: *te wszystkie grunta funditus spustoszały, ledwo miejsce znać kędy postawione były i grunta*

²¹ W. Zawadzki, *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 1, Warszawa 1963, s. 324.

²² *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, t. 7, Lipsk 1841, s. 312; AGAD, *Metryka Koronna*, ks. 197, k. 28–29.

²³ AGAD, *Archiwum Skarbu Koronnego*, dz. XLVI, nr 106, k. 367.

²⁴ *LWWK 1659–1665*, cz. 2, s. 177.

odlegiem leżą. Zaczynając od *ad praesens* JMP staroście prowent żaden od wielu lat nie idzie i całe ustał²⁵. W dalszym ciągu zniszczony pozostał młyn koński, a zgodnie z instrukcją mieszkańcy powinni korzystać w młynów królewskich, zlokalizowanych na rzece Pichnie. Z trzech istniejących wcześniej młynów zachowało się jednak tylko dwa: pierwszy nazywany Kobyłski oraz drugi określany mianem Czerniak. Trzeci młyn, Leśny, uległ zanikowi. Praktycznie zaprzestano ponadto gospodarki stawowo-rybnej. Zgodnie z tekstem lustracji gospodarowanie stawem po Kobyłą, na rzece Przatówce, jest mało efektywne, a pozostałe dwa, wymienione w poprzedniej lustracji, tj. Leśny i Paluchowski, są niewykorzystane.

LUSTRACJA SZADKU Z 1789 R.

Ostatnia lustracja królewszczyzn w okresie przedrozbiorowym obejmująca obszar Szadku miała miejsce u schyłku epoki stanisławowskiej, w 1789 r., w czasie odbywania się Sejmu Wielkiego²⁶. Ówczesnym starostą szadkowskim był Daniel Suhecki, którego pełnomocnikiem w okresie lustracji pozostawał Andrzej Gorceżyński, burgrabia grodzki sieradzki. Zgodnie z treścią Rewizji Praw Posesora wymienia się ponadto postać Estery Waniewskiej, określanej jako *starostwa tegoż arendowana posesorka*²⁷.

Częściowy obraz zabudowy daje nam lektura *Stanu Czyli Inwentarza Starostwa Szadkowskiego i Wójtostw w Tymże Starostwie*. W mieście zlokalizowany był dwór w złym stanie technicznym, kryty gontem. Obejmował on z jednej strony trzy pokoje i komorę, a z drugiej strony jedną izbę z przylegającą komorą. Pod sienią znajdowała się mała piwnica. Za dworem znajdowały się zaś dwie dodatkowe komory. W skład zespołu dworskiego wchodził także browar, w złym stanie, wymagający pilnych prac naprawczych. Składał się on z dużego pomieszczenia produkcyjnego oraz małej izby z lewej strony obiektu. W izbie służącej do wytwarzania słodu znajdował się komin i piec murowany. Staraniami posesora Suheckiego postawiony został zniszczony niegdyś koński młyn wraz sieczkarnią. Młyn był budynkiem podmurowanym, krytym gontem, choć wewnątrz niedokończonym. W obrębie kompleksu usytuowana była również mała, jednoizbowa gorzelnia, stajnia ze zniszczoną wozownią oraz trzy stodoły, z których dwie dość mocno zniszczone, zostały częściowo wyremontowane przez dzierżawcę. Uzyskujemy ponadto dane na temat obiektów inwentarskich. Wśród nich wymienić należy owczarnię, dwie stojące naprzeciw siebie obory, poddane w okresie poprzedzającym lustrację pracom renowacyjnym, a ponadto cztery drewniane chlewy *do reparacji niezdatne, bo w błotnistym miejscu stoją*. W lustracji mowa

²⁵ Tamże, s. 177.

²⁶ *Volumina Legum*, t. IX, Kraków 1889, s. 77.

²⁷ *LWWK 1789*, cz. 2, t. 1, s. 191–192.

jest również o domu (być może dla pracowników dworskich) o dwóch izbach i dwóch komorach. Niedaleko tego obiektu zlokalizowana była stara kuźnia. Naprzeciw usytuowany był zajazd (austeria) z dwiema izbami oraz stajnią. Choć przeszła niewielki remont, jak stwierdzili lustratorzy, wymagała dalszych prac renowacyjnych.

Bliżej centrum miasta odnotowano budynek murowany, kryty gontem, nazywany Piekłem, który pełnił funkcję lokalnego sklepu. Przy ulicy Rzepiszewskiej znajdowała się nowa karczma. Był to obiekt z dwiema izbami, pomieszczeniem do szynku i stajnią wjezdną. Według *Prowentu Intraty Rocznej* wyszynk piwa w gospodarstwie u Gołembiewskiego obejmował 90 beczek 60 garnców (w roku następnym 102 beczki, 33 garnce), w austerii Piekło 31 beczek i 64 garnce (w drugim roku 49 beczki i 20 garnców), zaś w karczmie Na Piasku 15 beczek i 31 garnców (w kolejnym roku obejmującym lustrację 30 beczek i 66 garnców). Wyszynk gorzałki w tych gospodarstwach wynosił w okresie dwuletnim 1049 garnców (odpowiednio 395 i 654 w dwóch kolejnych latach: 1787 i 1788)²⁸. Niedaleko probostwa stał młyn Grobela z dwoma kołami młyńskimi, w dobrym stanie technicznym. Drugi młyn, Wardęga, położony w kierunku Szadkowic, ze względu na zniszczenia, użytkowany był tylko okresowo²⁹. Niestety w lustracji brakuje jakichkolwiek informacji na temat prywatnej zabudowy mieszczącej w Szadku. Ze względu na chęć ukazania tendencji w tym zakresie w stosunku do poprzednio przeprowadzonych lustracji, warto przytoczyć dane porównawcze zaczerpnięte z innego źródła, jakim jest taryfa podymnego z 1775 r., zgodnie z którą w Szadku znajdowało się wówczas 101 domów³⁰. Można z całą pewnością stwierdzić w świetle lustracji, że w Szadku znajdowały się zakłady szewskie i sukiennicze, o czym świadczą czynsze z tytułu posiadania wyspecjalizowanych jatek oraz deputat 10 łokci przędzy, jaką gromada powinna oddawać dworowi. Na gruntach starościńskich prowadzona była działalność rolna. O ile w poprzednich lustracjach odnajdujemy jedynie informacje na temat wielkości renty feudalnej w formie naturaliów, o tyle w ostatniej lustracji pojawiły się dane statystyczne, ukazujące ilość zbiorów poszczególnych ziemiopłodów, co daje pośrednio obraz struktury upraw. I tak pszenicy ozimej zbiór wynosił 5 kop, pszenicy jarej odpowiednio 7 kop i 45 snopów (dane tylko jednorocznie), żyta w pierwszym roku 91 kop i 30 snopów, w drugim zaś 104 kopy, jęczmienia natomiast w pierwszym roku lustracyjnym 105 kop i 30 snopów, w kolejnym zaś 140 kop³¹.

²⁸ Beczka = 72 garnce = 288 kwarty = 1152 kwaterki = 271,36 litra – w systemie miar objętości płynów wprowadzonym w 1764 r.

²⁹ AGAD, *Archiwum Skarbu Koronnego*, dz. XLVI, nr 111, k. 19–20; *LWWK 1789*, s. 199–200.

³⁰ *Polen, oder Verzeichniß aller adlichen, geistlichen und königlichen Oerter in Polen, nach den Woiwodschafthen und Districten, und mit Bemerkung der Anzahl der Rauchfänge in jedem Orte*, „Magazin für die neue Historie und Geographie” 1788, t. 22, wyd. A.F. Büsching, s. 102.

³¹ AGAD, *Archiwum Skarbu Koronnego*, dz. XLVI, nr 111, k. 3–5; *LWWK 1789*, s. 193–194.

PODSUMOWANIE

Analiza archiwalnych lustracji królewskich okazała się doskonałym źródłem informacji na temat zagospodarowania przestrzennego Szadku w okresie nowożytnym. Przez pryzmat danych podatkowych prześledzić można zmiany liczebności i stanu technicznego zabudowy mieszkalnej, zarówno dworskiej jak mieszczańskiej, a ponadto budynków pełniących funkcje gospodarcze oraz obiektów użyteczności publicznej, takich jak gospody. Uzyskujemy ponadto wiele interesujących wzmianek dotyczących obiektów produkcyjnych, w tym zakładów rzemieślniczych, młynów i foluszy. Dowiadujemy się także pośrednio o wybranych aspektach użytkowania gruntów oraz gospodarce stawowo-rybnej.

Wykorzystane materiały źródłowe pozwalają dokonać charakterystyki zmian zagospodarowania w badanym okresie. W II połowie XVI w. w mieście dobrze rozwijał się handel i rzemiosło, funkcjonowały kramy kupieckie, zakłady cechowe, karczma prowadząca sprzedaż produkowanego lokalnie alkoholu oraz trzy młyny. Na początku XVII w. znacząco rozbudował się kompleks dworski, a w mieście znajdowało się łącznie ok. 300 budynków mieszkalnych, których liczba jednak stopniowo malała i następował wzrost niezagospodarowanych placów. W Szadku istniały liczne zakłady krawców, kuśnierzy, ślusarzy, kowali, kołodziejów, bednarzy, czapników i garncarzy. Na uwagę zasługuje bardzo liczna grupa sukienników, których działalność produkcyjną wspierał tutejszy folusz. Spadła natomiast rola handlu ze względu na pożar jatek kupieckich, zniszczony został również jeden z młynów. W II połowie XVII w. po potopie szwedzkim nastąpił wyraźny regres. W wyniku pożarów radykalnie, bo o 2/3 spadła liczba domów mieszkalnych w mieście i na przedmieściu. Spustoszeniu uległo większość zakładów rzemieślniczych. W niewielkim stopniu rozwijał się handel. Zniszczony został kolejny młyn, a większość stawów była niewykorzystana. Grunty na Podgórzu leżały natomiast odłogiem. Pewne ożywienie obserwuje się dopiero w świetle lustracji z końca XVIII w. Odremontowanych zostało wówczas wiele budynków dworskich. Nastąpiła częściowa odbudowa substancji mieszkaniowej, w mieście działały pręcznie aż trzy obiekty karczmarzarskie, wznowiły działalność zakłady rzemieślnicze oraz ponownie zaczęto uprawiać grunty na przedmieściu.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

- *Archiwum Skarbu Koronnego*, dz. XLVI, nr 104, k. 128–129v; nr 106, k. 367; nr 111, k. 3–5 i 19–20.
- *Metryka Koronna*, ks. 85, k. 460; ks. 168, k. 96–97v; ks. 169, k. 508v–509; ks. 197, k. 28–29.
- *Metryka Koronna, Lustracje*, dz. XVIII, sygn. 8, k. 51; sygn. 5, k. 150–151.

Herbarz polski Kaspra Niesieckiego, t. 7 i 8, Lipsk 1841.

Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565, cz. 1, wyd. A. Tomczak, C. Ohryzko-Włodarska, J. Włodarczyk, Bydgoszcz 1961.

Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565, cz. 2, wyd. A. Tomczak, Bydgoszcz 1963.

Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich. 1616–1620, cz. I, wyd. Z. Górski, R. Kabaciński, J. Pakulski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994.

Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632, cz. 2: *Województwo sieradzkie*, wyd. Z. Guldon, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.

Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1659–1665, cz. 2: *Województwa sieradzkie, łęczyckie, brzesko-kujawskie, inowrocławskie i ziemia dobrzyńska*, wyd. Z. Górski, J. Pakulski, A. Tomczak, Toruń 1996.

Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1789, cz. 2: *Województwo sieradzkie*, t. 1: *Powiaty sieradzki i szadkowski*, wyd. R. Kabaciński, K. Mikulski, J. Pakulski, Toruń 2004.

Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, t. I, Gniezno 1880.

Polen, oder Verzeichniß aller adlichen, geistlichen und königlichen Oerter in Polen, nach den Woiwodschaften und Districten, und mit Bemerkung der Anzahl der Rauchfänge in jedem Orte, „Magazin für die neue Historie und Geographie” 1788, t. 22, wyd. A.F. Büsching, s. 102.

Volumina Legum, t. IX, Kraków 1889.

Literatura

Chłapowski K., Dygdała J., *Prace edytorskie nad lustracjami dóbr królewskich XVI–XVIII w. po półwieczu*, „Studia Źródłoznawcze” 2005, t. 43, s. 161–171.

Górska K., *Przyczynek do krytyki rejestrów poborowych XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. 1, s. 184–189.

Guldon Z., *Uwagi w sprawie przydatności badawczej rejestrów poborowych z XVI wieku*, „Zapiski Historyczne” 1966, t. 31, nr 1, s. 73–80.

Janczak J., *Ludność powiatu szadkowskiego w okresie Sejmu Czteroletniego*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1975, t. 8, s. 3–55.

- Kajzer L., *Dwór królewski – zapomniany zabytek Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2002, t. 2, s. 7–21.
- Kulesza M., *Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 55–71.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.
- Parczewski A.J., *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.
- Puś W., *Dzieje Szadku do początku XVI w.*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, R. 11, nr 3.
- Senkowski J., *Lustracje, rewizje oraz inwentarze dóbr królewskich*, [w:] J. Karwasińska (red.), *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*, Warszawa 1973, s. 97–108.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), Warszawa 1890.
- Stoynowski A., *Użytkownicy królewszczyzn województw sieradzkiego i łęczyckiego oraz ziemi wieluńskie (XVI–XVIII w.)*, „Rocznik Łódzki” 1975, t. 23, s. 315–329.
- Wiszińska-Kłuba M., *Szadek w XVI–XVIII w.*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1995, R. 11, nr 3.
- Zawadzki W., *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 1, Warszawa 1963.
- Żytkowicz L., *Lustracje dóbr królewskich XVI–XVIII wieku. Geneza i realizacja wydawnictwa*, „Studia Źródłoznawcze” 1973, t. XVIII, s. 191–197.

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

SPATIAL DEVELOPMENT OF SZADEK IN MODERN PERIOD IN THE LIGHT OF ROYAL ESTATE INSPECTIONS

Summary

The article presents the results of geographical and historical research on spatial development of Szadek from XVI to XVIII century. The analysis was conducted on the basis of source materials in the form royal land inspections carried out in 1564, 1616, 1628, 1661 and 1789. XVI and early XVII centuries are a period of dynamic economic growth. Szadek comprised about 300 residential buildings and a manorial complex. Trade and crafts flourished in the town in numerous market stalls and manufacturing facilities. In mid-XVII century, as a result of wartime destruction, a period of recession began. The number of houses decreased considerably, many manufacturing sites disappeared, trade collapsed, and agricultural activity in suburban areas was no longer continued. At the end of XVIII century there were some symptoms of economic revival. The number of residential buildings increased and their technical condition improved, services and production (including crafts and agriculture) were reactivated.

Keywords: Szadek, town, spatial development, inspection, royal estate, modern period

Tadeusz MARSZAŁ*

HISTORIA SZADKU W „STUDIUM HISTORYCZNO-URBANISTYCZNYM” J. GOLDBERGA

Streszczenie. Przeglądowe kompendium wiedzy na temat dziejów miasta zostało zawarte w nigdy nie opublikowanym i istniejącym jedynie w formie maszynopisu opracowaniu, autorstwa Jakuba Goldberga „Studium historyczno-urbanistyczne Szadku” z 1961 r. Autor, wybitny, historyk polsko-izraelski, w latach 2010–2011 był członkiem rady redakcyjnej „Biuletynu Szadkowskiego”.

„Studium” składa się z sześciu rozdziałów, z których cztery pierwsze dotyczą dziejów Szadku od czasów średniowiecza do XIX w. Kolejne dwa rozdziały poświęcone zostały problematyce rozwoju przestrzennego miasta. Artykuł przywołuje pierwszą część opracowania J. Goldberga odnoszącą się do historii miasta od momentu jego lokacji pod koniec XII w. praktycznie do połowy XIX w.

Słowa kluczowe: Szadek, historia, J. Goldberg

Problematyce dziejów Szadku, miasta pełniącego niegdyś tak istotną rolę w sieci osadniczej kraju, poświęconych zostało wiele publikacji. Większość z nich ma charakter fragmentaryczny i dotyczy zagadnień szczegółowych odnoszących się do wybranych aspektów rozwoju społeczno-ekonomicznego bądź określonych wydarzeń w blisko osiemsetletniej historii miasta. Dwie pozycje książkowe mają charakter bardziej kompleksowy pozwalający na prześledzenie losów tego miasta od czasu jego lokacji w XIII w. Są to opracowania monograficzne, jedno autorstwa A. Parczewskiego z 1870 r.¹ i drugie autorstwa T. Marszała z 1995 r.² Takie przeglądowe kompendium wiedzy na temat dziejów miasta zostało zawarte w jesz-

---

* Tadeusz Marszał, prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: tadeusz.marszal@geo.uni.lodz.pl.

¹ A. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.

² T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.

cze jednym opracowaniu, które choć nigdy nie zostało opublikowane i istnieje jedynie w formie maszynopisu, to było wielokrotnie przywoływane w literaturze historycznej. Jest to przygotowane w 1961 r. przez Jakuba Goldberga „Studium historyczno-urbanistyczne Szadku”. Najprawdopodobniej jedyny egzemplarz tej pracy zachował się w Archiwum Państwowym w Łodzi³. Opracowanie to zostało wykonane na zlecenie Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej podlegającej Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi. Interesujący jest fakt, że opracowanie to zostało uznane, z trudnych do zrozumienia dziś powodów, za materiał zawierający informacje niejawne, czego wyrazem było nadanie mu klauzuli „poufne”.

Autor „Studium”, Jakub Goldberg (ur. 2.02.1924 r. w Łodzi) w okresie okupacji niemieckiej więziony w getta łódzkiego i obozu koncentracyjnego Meuselwitz⁴, po wyzwoleniu powrócił do rodzinnej Łodzi⁵. W pierwszych powojennych latach ukończył studia historyczne i podjął zatrudnienie na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego w Uniwersytecie Łódzkim. W pracy badawczej koncentrował się na problematyce historii gospodarczej XVIII w. oraz historii polskich Żydów, głównie w regionie Polski Środkowej. Szereg jego publikacji zostało poświęconych historii osadnictwa, zwłaszcza miejskiego⁶. I właśnie w ten nurt badań wpisuje się niepublikowana praca poświęcona dziejom Szadku. Stopień doktora J. Goldberg uzyskał w 1960 r. na podstawie rozprawy, której tematem były stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII w.⁷ Z czasem coraz więcej uwagi poświęcał zagadnieniom z zakresu historii gospodarczej. Szczególne miejsce w badaniach J. Goldberga zajmują ziemie łączycka, sieradzka i wieluńska⁸. Wśród prac mieszczących się w nurcie

³ Zob. zespół: 39/825/0 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i Urząd Wojewódzki w Łodzi; ser. 9: Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, jednostka 2848.

⁴ Położony koło Lipska, filia obozu koncentracyjnego Buchenwald.

⁵ Pełniejszy życiorys J. Goldberga zob.: R. Stobiecki, J. Waliński (red.), „Należę do polskiej szkoły historycznej”. *Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010, s. 7–9.

⁶ Zob. m.in. J. Goldberg, *Osadnictwo „olęderskie” w dawnym województwie łączyckim i sieradzkim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1957, ser. 1, z. 5, s. 67–110; J. Goldberg, *Frydychszat–Sokolniki. Problemy osiemnastowiecznego miasteczka w ziemi wieluńskiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1959, t. 5, z. 1, s. 75–115; J. Goldberg, *Osiemnastowieczne lokacje w dawnych województwach łączyckim i sieradzkim*, „Rocznik Łódzki” 1969, t. 9, 1964, s. 65–86; J. Goldberg, *Dzieje Pabianic w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1990.

⁷ J. Goldberg, *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960.

⁸ M.in. J. Goldberg, *Struktura zawodowa ludności miast „wolnych” województwa sieradzkiego w 1791 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1961, ser. 1, z. 21, s. 65–89; J. Goldberg, *Zarys gospodarczo-społeczny rozwoju ziemi wieluńskiej w XVI–XVIII w.*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 1961, nr 5, s. 5–24.

badań nad dziejami społeczności żydowskiej jest także opracowanie poświęcone historii Żydów lutomierskich⁹ i zduńskowolskich¹⁰. W 1967 r., w okresie nagonki antysemickiej, J. Goldberg wyjechał na stałe do Izraela. Początkowo pracował w Centralnym Archiwum Historii Narodu Żydowskiego, a później został profesorem Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, gdzie utworzył Ośrodek Badań Dziejów i Kultury Żydów Polskich, którego został pierwszym dyrektorem. Nigdy nie zerwał związków z łódzkim ośrodkiem uniwersyteckim i polskimi historykami, m.in. publikując szereg prac naukowych w wydawnictwach polskich. W jednej ze swoich wypowiedzi J. Goldberg powiedział: *Mieszkam za granicą, ale nie uważam się za cudzoziemca. Należę do polskiej szkoły historycznej [...] Uważam się za historyka Polski i historyka Żydów polskich*¹¹. Twierdził, że nie ma historii Polski bez historii Żydów i nie ma historii Żydów bez historii Polski. W latach 2010–2011 był członkiem rady redakcyjnej „Biuletynu Szadkowskiego”. Jakub Goldberg zmarł w Jerozolimie 15 listopada 2011 r.

Fot. 1. Jakub Goldberg, lata 60. XX wieku

Źródło: R. Stobiecki, J. Walicki (red.), *„Należę do polskiej szkoły historycznej”. Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010, okładka

„Studium historyczno-urbanistyczne Szadku” autorstwa J. Goldberga liczy łącznie 30 stron maszynopisu oraz załączonych do tekstu osiem map i jedno zdjęcie. Na strukturę treści (oprócz krótkiego wstępu i umieszczonego na końcu spisu załączonych materiałów kartograficznych i ikonograficznych) składa się sześć rozdziałów, z których cztery pierwsze dotyczą dziejów Szadku od czasów

⁹ J. Goldberg, *Ludność żydowska w Lutomiersku w drugiej połowie XVIII wieku i jej walka z feudalnym uciskiem*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1955, nr 15/16, s. 183–204.

¹⁰ J. Goldberg, *Di geszichte fun jidn in Zdunska Wola*, [w:] *Sefer Zdunska Wola*, Tel Aviv 1968, s. 13–30.

¹¹ R. Stobiecki, J. Walicki (red.), *„Należę do polskiej szkoły historycznej”. Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010, s. 9.

średniowiecza do XIX w. Kolejne dwa rozdziały poświęcone zostały problematyce rozwoju przestrzennego miasta, przy czym ostatni fragment pracy zawiera podane w bardzo skondensowanej formie uwagi dla projektantów.

Opracowanie zostało przygotowane przy wykorzystaniu kilku podstawowych, opisujących dzieje miasta, pozycji literatury – najważniejsza z nich to jedyna wówczas wspomniana już drukowana monografia miasta autorstwa A. Parczewskiego z 1870 r.¹² Ponadto J. Goldberg korzystał z informacji o Szadku zawartych w publikacjach podejmujących tematykę o szerszym zakresie merytorycznym, tj. pracy H. Grossmana na temat struktury społeczno-gospodarczej Księstwa Warszawskiego¹³, A. Mączaka na temat sukiennictwa wielkopolskiego w okresie późnego średniowiecza i renesansu¹⁴ oraz niemieckojęzycznej publikacji E.O. Kossmana na temat niemieckiego osadnictwa w regionie łódzkim¹⁵. Część historyczna zawiera również wiele informacji pozyskanych z innych źródeł drukowanych¹⁶ oraz pochodzących ze zbiorów Archiwum Akt Dawnych (Archiwum Skarbu Koronnego, Archiwum Królestwa Polskiego, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, Komisja Województwa Kaliskiego, Księgi Ziemskie Szadkowskie)¹⁷, a także Biblioteki PAN w Krakowie¹⁸.

Poniżej publikujemy pierwszą część opracowania J. Goldberga odnoszącą się do historii miasta od momentu jego lokacji pod koniec XII w. praktycznie do połowy XIX w. Niestety autor całkowicie pomija w „Studium” dzieje miasta w drugiej połowie XIX w. i w pierwszej połowie XX w. Pomimo, iż większość informacji zawartych w pracy J. Goldberga można znaleźć także w innych publikacjach poświęconych historii Szadku, niewątpliwie opracowanie to, przygotowane przed blisko sześćdziesięciu laty zawiera treści, które wzbogacają naszą wiedzę o tym tak ważnym niegdyś na mapie Polski ośrodku miejskim.

¹² A. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.

¹³ H. Grossmann, *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, Warszawa 1925.

¹⁴ A. Mączak, *Sukiennictwo wielkopolskie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1955.

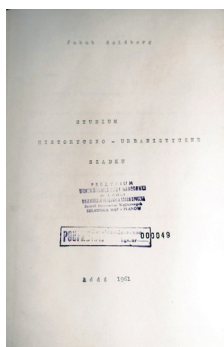
¹⁵ E. O. Kossmann, *Die deutschrechtliche Siedlung in Polen dargestellt am Lodzer*, Lipsk 1937.

¹⁶ A.C. Holsche, *Geographie und Statistik von West-Süd-und Neu-Ostpreussen*, t. II, Berlin 1802; *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, cz. I, Bydgoszcz 1961; *Źródła dziejowe*, t. XIII, Warszawa 1883.

¹⁷ Archiwum Akt Dawnych: Archiwum Skarbu Koronnego, oddział XLVI, nr 103d, oddział XLVI, nr 104, oddział XLVI, nr 111; Szadkowskie Ziemskie 71/72, 76, 91; Komisja Rządowa Spraw wewnętrznych i Duchownych 1784; Komisja Województwa Kaliskiego 1123, 1126; Archiwum Królestwa Polskiego 85 cz. II.

¹⁸ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps. 575/II.

Fot. 2. Okładka „Studium historyczno-urbanistycznego Szadku” autorstwa J. Goldberga
Źródło: fotografia własna, 2019

SZADEK W ŚREDNIOWIECZU

Geneza Szadku powstałego na obszarze leżącym między dolinami Warty i Neru sięga XII w. Pod względem administracyjnym teren ten należał do kasztelanii sieradzkiej, a w niedalekiej okolicy przebiegała granica z kasztelaniami łęczycką i spycymierską. Czynniki te sprzyjały rozwojowi Szadku jako ośrodka handlowego obsługującego lokalny i dalekosiężny rynek oraz zaspokajającego potrzeby coraz gęściej zaludniającego się obszaru. Promień rynku lokalnego wynosił w tych czasach około 10–15 km i był uwarunkowany możliwością odbycia w ciągu jednego dnia obustronnej podróży ze wsi do miasta, będącego jarmarczno-targowym ośrodkiem. Rolę tą zaczął spełniać Szadek. Sprzyjała temu już w XIII w. przechodząca tędy ważna droga równoleżnikowa, łącząca Mazowsze z Wielkopolską i Śląskiem. Prowadziła ona z Razy przez Szadek, Wartę i Konin.

Pierwsza historyczna wiadomość o interesującej nas osadzie pochodzi z 1295 r., kiedy była już książęcym miastem, rządzącym się prawem polskim. Wiadomość tę czerpiemy z dokumentu wydanego przez ówczesnego księcia kujawskiego i sieradzkiego Władysława Łokietka, na mocy którego niejakiemu rycerzowi Wilczkowi nadano 2 łany ziemi w Wielkiej Wsi, wolne od wszelkich obciążeń. Dokument ten stwierdza, że wymieniona wieś leżała koło już istniejącego miasta Szadku, gdzie też znajdowała się drewniana kaplica św. Idziego – późniejszy kościółek cmentarny. Pod koniec XIII w. Szadek awansował do rangi siedziby parafii i otrzymał nowy kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny.

Szadek został zniszczony w czasie najazdu krzyżackiego w 1331 r. i podzielili los takich miast jak Wielkopolska Środa, Turek, Uniejów, Stawiszyn i Sieradz. Główna armia krzyżacka operowała w okolicach Uniejowa, skąd wysłano oddział wojska do ziemi sieradzkiej, który przybył do wsi Bałdrzychowa nad Nerem,

a 19 września wkroczył do Szadku. Zakonni rycerze miasto wraz z kościołem zrabowali, a następnie spalili. Odbudowie sprzyjał korzystny okres rozwoju stosunków towarowo-pieniężnych i rozprzestrzeniania gospodarki czynszowej, co powodowało umocnienie ekonomicznej i społecznej pozycji miast i mieszczaństwa. W stosunku do Szadku znalazło to m.in. wyraz w nadaniu na miejsce polskiego, prawa magdeburgskiego na podstawie przywileju Władysława Jagiełły wydanego podczas jego pobytu w Brześciu Kujawskim w 1401 r. Przywilej lokacyjny Szadku był wzorowany na analogicznym dokumencie dla Sieradza, co było na ogół praktykowane w tymże regionie. Przeniesienie Szadku z prawa polskiego na niemieckie nastąpiło w ostatnim okresie procesu przemian stanu prawno-społecznego miast polskich. W tym czasie dotyczyło to głównie starszych ośrodków, których miejski charakter poprzedzał jeszcze akcją kolonizacji na prawie niemieckim. Fakt ten podkreśla dawność miejskiej egzystencji Szadku i dowodzi, że geneza omawianego ośrodka była związana nie z akcją kolonizacyjną, tylko z krajowym procesem społeczno-gospodarczym, o czym świadczy obowiązujące tutaj do końca XIV w. prawo polskie. Już wcześniej wśród mieszczan szadeckich występowali nieliczni Niemcy i napływ ich nie był uwarunkowany przez nadanie miastu teutońskiego prawa, co nastąpiło dopiero w XV stuleciu. Przyznanie magdeburgii oznaczało zwiększenie uprawnień samorządu miejskiego, uniezależnienie mieszczan od jurysdykcji starościńskiej i zwiększenie wagi przywilejów o charakterze ekonomicznym, zezwalających na odbywanie targu tygodniowego i trzech dorocznych jarmarków. Akt nadania prawa magdeburgskiego stwarzał korzystne warunki dla rozwoju miasta i odzwierciedlał jego wzrastającą rolę.

Przywilej z 1401 r. normował wewnętrzne stosunki miejskie według ustalonego wówczas schematu i zapoczątkował seryjne nadawanie następnych. Po upływie 8 lat Władysław Jagiełło wydał nowy przywilej w 1409 r., w którym zwalniał szadkowian od obowiązku dostarczania podwód dla potrzeb dworu królewskiego, czego nie uczyniono w przywileju lokacyjnym.

W XV w. wzrastało ekonomicznie i politycznie znaczenie Szadku, o czym świadczy nadanie kolejnego przywileju przez Kazimierza Jagiellończyka w 1458 r. Na tej podstawie całkowicie uwolniono mieszczan szadeckich od opłacania myta na terenie województwa sieradzkiego oraz od połowy obowiązującej taksy celnej na obszarze innych województw. Dowodzi to, że szadkowianie zajmowali się handlem, bo tylko w takim wypadku analogiczne ulgi mogły mieć jakieś praktyczne znaczenie. Usytuowanie miasta przy ważnym szlaku komunikacyjnym sprzyjało uprawianiu kupiectwa przez jego mieszkańców. Z tekstu przywileju wynika, że już w XV w. mieszczanie szadecy utrzymywali szerokie stosunki handlowe, których zasięg wykraczał poza granice województwa sieradzkiego. Już w połowie stulecia tamtejsi kupcy posiadali własną organizację cechową, co świadczy o istotnym znaczeniu handlu w ówczesnej strukturze ekonomicznej omawianego miasta.

Obok handlu rozwijało się tutaj także i rzemiosło. W laudum miejskim Szadku z 1457 r. wymieniono 4 majstrów należących do różnych cechów i reprezentujących kilka branż rzemieślniczych.

W świetle tego można stwierdzić, że w połowie XV w. uprawiano tutaj stolarstwo, krawiectwo, szewstwo oraz tkactwo. Prawdopodobnie znajdowali się i inni rzemieślnicy, ale nie zostali wyszczególnieni w cytowanej uchwale z 1457 r.

Należy zaznaczyć, że Szadek kilkakrotnie gościł królów polskich: Kazimierza Wielkiego w 1370 r. i Jana Olbrachta w 1493 r., który przy okazji zatwierdził wszystkie dotychczasowe przywileje miasta. Uległa również zwiększeniu rola Szadku jako siedziby władz sądowych oraz centrum administracyjno-politycznego. Począwszy od 1361 r. odbywały się tutaj sądy wiecowe, t. zw. wielkie roki sądowe, na które przybywała szlachta z ziemi sieradzkiej. Instytucja ta przekształciła się w sejmik szlachecki województwa sieradzkiego, który zasadniczo aż do końca swojej egzystencji obradował w Szadku. Jeden z pierwszych ważniejszych zjazdów szlacheckich jaki wpłynął na wykształcenie się regionalnego sejmiku szlacheckiego odbył się tutaj w 1373 r. Przy dokonaniu administracyjnego podziału kraju ustanowiono jednostki powiatowe i siedzibami ich stały się miejscowości, w których odbywały się wiece sądowe: w ten sposób Szadek awansował do stanowiska centrum powiatowego. Ogólnie należy stwierdzić, że do końca XV w. ukształtował się jako dość poważny ośrodek administracyjny i polityczny, spełniający również istotną rolę ekonomiczną tak pod względem produkcji rzemieślniczej jak i handlu.

SZADEK W OKRESIE POLSKIEGO RENESANSU

Czasy Odrodzenia były okresem największej prosperity w dziejach Szadku. Przy końcu wieków średnich omawiane miasto stało się ważnym centrum życia politycznego i gospodarczego. Dalszemu jego rozwojowi sprzyjały ogólne warunki panujące w dobie polskiego Renesansu. Wprawdzie Szadek przeżywał w XVI w. okresowe zahamowanie w życiu gospodarczym, ale powstałe na innym podłożu niż analogiczne zjawiska z początków XVII w. Pierwsze były głównie rezultatem pożarów jakie miały miejsce w latach 1537, 1561, 1568, 1574. W celu ułatwienia odbudowy król zgodnie z przyjętą praktyką zwolnił miasto od podatków i innych obciążeń oraz przez specjalne nadania stwarzał pewne możliwości dla powetowania materialnych strat. Zygmunt Stary w 1537 r. uwolnił mieszkańców Szadku na okres 8 lat od opłacania wszelkich podatków państwowych i obowiązku kwaterowania wojska, zezwolił również na ścinanie drzewa budulcowego w lasach należących do wsi królewskiej Prusinowic. W tym samym celu także Zygmunt August nadał miastu lat Osiny leżący między wsiami Tarnówką a Wolą Brzатовską oraz z powodu ponownego pożaru zarządził następną czteroletnią wolniczną podatkową. Nie świadczy to o wyjątkowej troskliwości królów okazywanej dla Szadku,

bowiem analogiczne środki stosowano w podobnych wypadkach nie tylko w dobie polskiego Renesansu, ale także w okresie upadku miast w XVII–XVIII w. Jednak identyczne środki były mniej skuteczne w czasach oligarchii magnackiej, bowiem miały miejsce w okresie ogólnie niekorzystnej sytuacji i nie stanowiły już wystarczającej dźwigni dla podniesienia miast z upadku gospodarczego. Natomiast w XVI w. czyniły jeszcze możliwą rekonstrukcję gospodarczą kilkakrotnie już spalonego Szadku.

Szadek doznawał jeszcze i innych aktów opieki królewskiej, które były charakterystyczne dla XVI w., bowiem w zasadzie nie miały już miejsca w okresie oligarchii magnackiej i upadku miast w Rzeczpospolitej. Przywileje wydane dla Szadku w XVI w. nosiły charakter protekcyjny. M. in. wystąpiło to w początkach stulecia, kiedy mieszczenie szadeccy nie mogli podolać w opłacaniu wymiaru podatku zwanego szosem, co w konsekwencji doprowadziło do zubożenia oraz zmniejszenia liczby ludności. Dla przeciwdziałania temu procesowi w 1511 r. Zygmunt Stary ograniczył do 500 grzywien wysokość szosy pobieranego od Szadku. Odrębny charakter posiadał przywilej królewski z 1547 r., w którym Zygmunt Stary zakazywał przybywającym na targi do Szadku kupcom z Gniezna, Kalisza i Poznania, aby sprzedawali towar jakim dysponowali miejscowi kupcy. Jednocześnie zatwierdził dawniejszy przywilej wydany przez Kazimierza Jagiellończyka, przyznający mieszczanom szadeckim znaczne ulgi w opłatach celnych. Szereg innych i wydanych w tym czasie przywilejów dla Szadku miało nie ogólny lecz tylko doraźny charakter.

Miasto było właścicielem dwóch wsi, Kromolina i Kobyły Miejskiej, które później przeszły do rąk szlacheckich posiadaczy. Jest to jeszcze jeden dowód mówiący o prężności ekonomicznej omawianego miasta, które zdobyło własne dobra ziemskie. Poddani chłopci z tych wsi zobowiązani byli do świadczenia robocizny dla Szadku, polegających na dostarczaniu podwód i oczyszczaniu ulic z błota.

Najważniejszym dokumentem dotyczącym Szadku był przywilej wydany przez Stefana Batorego w 1578 r. Zastępował on zaginiony podczas pożaru przywilej Władysława Jagiełły z 1401 r. nadający Szadkowi prawo magdeburskie i stał się podstawowym aktem prawnym miasta. W następnych stuleciach podczas licznych sporów mieszczan szadeckich ze starostami i dziedzicami sąsiednich wsi szlacheckich powoływano się na ten dokument, jako akt normujący legalny stan rzeczy.

Dotyczyło to głównie spraw o zagrabione grunty miejskie. Miało to istotniejsze znaczenie dopiero w XVII–XVIII w., bowiem w XVI stuleciu w strukturze ekonomicznej Szadku dominowało głównie rzemiosło oraz handel, to też sprawy ziem uprawnych nie miały jeszcze pierwszoplanowego znaczenia. Natomiast wzrosło wówczas znaczenie szlaku komunikacyjnego wiodącego z Mazowsza na Śląsk /przede wszystkim do Wrocławia/ i przechodzącego przez Szadek. Wprawdzie śląskie transporty handlowe w XVI w. zmieniły dotychczasową trasę i omijały drogę przez Kalisz, ale szlaki wiodące przez Sieradz, Zgierz i Wartę musiały za-

wsze kierować się w stronę interesującego nas miasta. Połączenie to szczególnie zyskało na wadze z chwilą przeniesienia stolicy państwa do Warszawy.

Lustracje dóbr królewskich z XVI–XVII w. podają przybliżone dane o strukturze zawodowej ludności Szadku. W 1569 roku poza piekarzami i szewcami znajdowało się tutaj około 61 rzemieślników. Podczas następnej lustracji z 1616 r. wymieniono 12 krawców i 18 kuśnierzy oraz zaznaczono, że „słosarzów, kowalów i innych rzemieślników, którzy w jednym przywileju są opisani jest na ten czas nr 24”. Szczególnie było tutaj rozwinięte piwowarstwo i w związku z tym urządzono system wodociągów, dla utrzymania którego Zygmunt Stary w 1541 r. wyznaczył specjalny podatek.

W Szadku sukiennictwo było najważniejszą gałęzią produkcji. Miasto należało do czołowych polskich ośrodków tekstylnych i wyprzedzały je jedynie większe miasta Rzeczypospolitej jak Wschowa, Gdańsk i Toruń, a w centralnym łęczycko-sieradzkim regionie sukienniczym większym skupiskiem producentów tekstylnych były tylko Brzeziny. W 1616 r. w Szadku mieszkało i pracowało 90 sukienników, stanowiących w przybliżeniu około 24% zawodowo czynnej ludności miasta. Odgrywające większą rolę kulturalną i ekonomiczną Brzeziny liczyły w tym czasie 300 sukienników. Produkowali oni głównie dla szerokiego rynku ogólnopolskiego, natomiast szadeccy sukiennicy zaspakajali przede wszystkim potrzeby regionalnych odbiorców.

Rozwinięte miejscowe sukiennictwo przyczyniło się do nawiązania kontaktów handlowych, mających miejsce przy nabywaniu wełny jak i przy sprzedaży gotowych wyrobów. Szadkowianie zakupywali surowiec w najbliższym okręgu, którego zasięg w zasadzie nie przekraczał 15 km. Wełnę nabywali w Łasku, Lutomierniku, Sieradzu, Warcie i w 15 okolicznych wsiach. Liczne transakcje przy kupnie wełny i sprzedaży sukna stwarzały dogodną sytuację dla rozwoju kupiectwa, którego pozycja oraz obawa przed konkurencją spowodowała nasilenie antagonizmów z osiadłą tutaj od czasu średniowiecza grupą Żydów. Rezultatem zabiegów mieszczan szadeckich był przywilej Zygmunta III wydany w 1624 r., zabraniający Żydom w ogóle zamieszkiwania w Szadku. Ponownie zaczęli tutaj napływać dopiero w dobie Oświecenia.

Sukiennicy występowali w Szadku jeszcze przed XVI w., ale najliczniejsze ich zgrupowanie przypada na przełom XVI–XVII w. Znajdowały się tutaj 4 folusze o których najwcześniejsza wiadomość pochodzi z 1507 r., ale najprawdopodobniej istniały już wcześniej. Brak lub też nadmiar wody w rzece Pisi utrudniał korzystanie z foluszy oraz wpływał na możliwości produkcyjne i dochody sukienników szadeckich. Poza tym były jeszcze 4 młyny, w tym 3 wodne i 1 koński. Młyny należały do starostwa i mieszczanom nie wolno było gdzie indziej mieć swojego zboża. W XVI w. już wielu mieszczan, szczególnie bogatszych sukienników uprawiało rolę, dzierżawiło nawet okoliczne grunta folwarczne i utrzymywało dość obfity

żywy inwentarz, ale wówczas zjawiska te nie były jeszcze związane z procesem agraryzacji miasta, który nastąpił dopiero później.

Pierwsza faza upadku ekonomicznego przejawiająca się m.in. w znacznym zmniejszeniu liczby sukienników nastąpiła jeszcze w pierwszej połowie XVII w. i poprzedziła falę zniszczeń z okresu najazdu szwedzkiego i lat następnych. W 1629 r. zanotowano tutaj tylko 40 sukienników, co oznacza, że w ciągu 13 lat liczba ich zmniejszyła się o 44,5%. Przyczyniły się do tego epidemie, pożary i rabunki wojskowe, jaki miały miejsce w latach 1629–1630 po zakończeniu I wojny północnej. Według współczesnej notatki w 1624 r. zmarło wskutek zarazy 50 mieszczan i „zginęło także 80 ubogich zebranych wówczas w Szadku”, a w rok później epidemia „...szalała najwięcej, codziennie bezmała dziesiątki zmarłych padało... ludzi ośmiuset zmarło... zaś 300 ludzi także zarażonych pozostało”. W 5 lat później kwatrujące wojsko wywołało duży pożar i doszczętnie obrabowało znaczną liczbę mieszkańców, przez co „w Szadku od głodu umarło ludzi półtrzecia sta i tak Szadek spustoszał”.

Nadmieniliśmy już, że w XVI w. utrwaliły się pewne stosunki ustrojowe, jakie istniały jeszcze w XVIII stuleciu. W 1551 r. Zygmunt Stary nadał szlachcicowi Ulrykowi d'Elzendorf wójtostwo z łaźnią, młynem i stawem wraz z prawem do pobierania opłat od szweców i rzeźników za korzystanie z jatek miejskich. Jednak zostały one spalone co spowodowało wprowadzenie t. zw. wolnicy, czyli wolnego handlu artykułami żywnościowymi na rynku. Wójt otrzymał również prawo do wybierania 2 rajców z grona mieszczan. W XVI w. nastąpił dalszy rozwój organizacji cechowych. Obok dawniej już istniejących powstał w 1618 r. nowy cech garncarzy, którzy dotychczas należeli do wspólnego zgromadzenia kowali i ślusarzy.

Szadek nie był ośrodkiem ruchu reformacyjnego i w ciągu XVI w. powstało tutaj szereg bractw katolickich, które stanowiły ochronę przed szerzącymi się wpływami odrodzeniowych prądów religijno-społecznych. W 1505 r. istnieli przy tutejszym kościele mansjonarze, którzy otrzymali uposażenie w postaci dóbr ziemskich i części dochodów z 1 młyna, a w 1535 r. powstało bractwo literackie, w 1615 r. różańcowe.

Dzięki rozwojowi ekonomicznemu Szadku spora grupa synów mieszczańskich mogła kształcić się w Akademii Krakowskiej, niektórzy z nich potym zostawali bakalarzami w miejscowej szkole. Szadek ściągał również osadników szkockich, którzy jak wiadomo trudnili się handlem i z reguły zamieszkiwali w prężnych pod względem gospodarczym ośrodkach. W okresie Renesansu dość duża część mieszczan szadeckich zawierała związki małżeńskie z osobami wywodzącymi się z rodzin szlacheckich, ale począwszy od przełomu XVI–XVII w. fakty takie nie mogły już więcej mieć miejsca. Szadkowie przeciwstawili się integrowaniu szlachty w wewnętrzne stosunki miejskie i w pierwszej połowie XVII w. podejmowali uchwały antyszlacheckie, występowali również przeciwko Żydom – konkurentom w dziedzinie handlu. W wilkierzu miejskim z 1638 r. nakazywano, aby

pustych placów „...nie Żidowi, ani slachcicowi, ani poddanemu ślacheckiemu nie chciano sprzedawać”. Natomiast osiadali tutaj zwolnieni z poddaństwa chłopci, którzy powiększyli grono zatrudnione w sukiennictwie i innych działach rzemiosła.

Fale epidemii, pożarów i zniszczeń z początków XVII w. – będące prawidłowością rozwoju historycznego tego okresu – nastąpiły zbieżnie z szybkim rozprzestrzenianiem folwarku pańszczyźnianego i oddziaływaniem jego negatywnych społeczno-gospodarczych skutków. Nawet silny pod względem ekonomicznym Szadek był bezbronny wobec takich klęsk jak epidemie, a jego głównie drewniana zabudowa sprzyjała rozprzestrzenianiu się pożarów. Część sukienników oraz innych rzemieślników podupała wskutek spalania się ich domostw i warsztatów, a część zmarła w czasie epidemii. Pozostali kontynuowali produkcję jak i poprzednio przeznaczoną dla regionalnego odbiorcy chłopskiego. Jednak ubożenie i wzrost wyzysku oraz ucisku ludności chłopskiej ograniczyły zdolności nabywcze włościan z Sieradzczyny, głównych konsumentów rękodzielniczej wytwórczości mieszczan szadeckich. Czynniki te wraz z dającą się we znaki zwyżką cen artykułów żywnościowych sprzyjały wysunięciu się rolnictwa na czołowe miejsce wśród zajęć zawodowych mieszkańców Szadku. Okres zniszczeń z czasów najazdu szwedzkiego poprzedzony był pożarem jaki wybuchł w 1653 r., który jeszcze bardziej pogłębił upadek miasta, coraz wyraźniej zaznaczający się od trzeciej dekady XVII stulecia.

SZADEK W DRUGIEJ POŁOWIE XVII I W XVIII W.

Upadek Szadku zapoczątkowany jeszcze w początkach XVII w., jeszcze bardziej wzmógł się w drugiej połowie stulecia. Największe dewastacje z czasów najazdu szwedzkiego nastąpiły w 1659 r. W ogólnym zarysie obraz zniszczeń przedstawia lustracja Szadku z 1661 r., w której czytamy: „Ad praesens dla srogiego zniszczenia i spustoszenia, tak przez wojsko nieprzyjacielskie, jako jeszcze bardziej przez koronne wojsko...” miasto w bardzo nędznym znajduje się stanie. Dzieło zniszczenia kontynuowane było w latach następnych i doprowadziło do zniweczenia rezultatów prób odbudowy oraz do dewastacji obiektów uratowanych z minionej pożogi wojennej.

Szadek doznał ponownych dotkliwych strat w 1654 r. w czasie trwania rokoszu Lubomierskiego. W przekazie sporządzonym przez ówczesnego pisarza miejskiego czytamy: „Tegoż najnieszczęśliwszego mogę powiedzieć [1655] roku, na obywateli naszych liczne zwały się przykrości, niezwykle nieszczęścia i strofy, ucieczki z domów, przechody konnych i pieszych oddziałów, istnych posłańców piekielnych... tegoż roku marszałek wielki koronny [Lubomirski] wzniciwszy przeciwko królowi wojnę, ... dnia 17 października stanął jego obóz przy probostwie, gdzie stodoły poniszczone, bydła moc porwana i sprzęty i wiele innych rzeczy potracone, tak że zrachować trudno”. Podobne fakty miały również miejsce po stłumieniu

rokoszu, kiedy stacjonowały tutaj nieopłacane od dawna oddziały wojskowe i samowolnie egzekwowały od mieszczan należący się im zaległy żółd. Generalny rabunek mieszkańców Szadku ze strony kwaterujących żołnierzy nastąpił w 1677 r. Procesowi temu towarzyszył upadek wsi powodujący trudności w rekonstrukcji ekonomiki miejskiej. W drugiej połowie XVII w. wegetowała część z przedwojennej liczby rzemieślników oraz niewielka ilość sukienników. Naturalnym rezultatem było znaczne zmniejszenie stanu zaludnienia. W 1673 r. znajdowało się tutaj tylko 530 mieszkańców, w tym 493 mieszczan, 25 szlachty i 12 chłopów. Dane pochodzące z lat następnych nie zawierają elementów porównawczych, ale potwierdza ją fakt pełnego upadku niegdyś kwitnącego miasta. W 1674 r. uznano, że w Szadku znajduje się tylko 310 osób mogących opłacać pogłównne, a w 1691 r. liczba ta spadła do 295. Nie dysponujemy analogicznymi danymi dla pierwszej połowy XVIII w., ale w oparciu o znajomość sytuacji jaka istniała wówczas w tym regionie i w jakiej znajdowała się większość innych analogicznych miast, możemy stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że omawiany ośrodek doznał nowych zniszczeń w początkach XVIII stulecia. Trudna i powolna odbudowa nie doprowadziła jednak miasto do stanu jaki istniał w początkach XVII w. W 1733 r. Szadek został ponownie zniszczony podczas walk z konfederatami dzikowskimi.

Proces odbudowy nie spowodował nawrotu do dawniejszych stosunków ekonomicznych z dominującym rzemiosłem i handlem, lecz doprowadził do narodzin nowej struktury gospodarczej miasta, w której główne miejsce przypadło w udziale rolnictwu, a pozostałe uprawiane przez mieszczan zawody zepchnięte zostały na dalszy plan. Strukturę taką Szadek posiadał również w okresie polskiego Oświecenia i ogólne przekształcenia z drugiej połowy XVIII w. nie doprowadziły do żadnych zasadniczych zmian na tym odcinku.

Zwiększyła się natomiast liczba ludności, która przy końcu stulecia przekroczyła nawet stan z pierwszej połowy XVII w. W nieznacznym stopniu wpłynęło na to osiedlenie się niewielkiej grupy Żydów. W 1791 r. Szadek grupował 900 mieszkańców, w tym 49 osób ludności żydowskiej i 1 przybysza Niemca. Jednak liczba ta nie dorównywała zaludnieniu z XVI i z początku XVII w. Nie dysponujemy źródłami umożliwiającymi rekonstrukcję stosunków demograficznych Szadku z okresu Odrodzenia, ale na podstawie różnicy w ilości domów mieszkalnych dochodzimy do bezspornego wniosku, że w ostatnich latach istnienia dawnej Rzeczypospolitej liczba ludności omawianego miasta była znacznie mniejsza niż w czasach polskiego Renesansu. Na podstawie uznanych uogólnień wiemy również, że w zasadzie w mniejszych miastach nie nastąpił wzrost zagęszczenia mieszkańców domów miejskich. W 1616 r. znajdowało się tutaj 338, a w 1791 r. 139 budynków mieszkalnych stanowiących jedynie około 41% stanu z drugiej dekady XVII w. Liczba ta określa również analogiczną proporcję odnośnie stosunków ludnościowych.

W raporcie sporządzonym w 1791 r. przez władze miejskie Szadku zaznaczono, że „całe miasto rolnictwem się utrzymuje, a 6-ta część może handlem się bawi”.

W tymże roku 47 mieszczan zajmowało się wyłącznie uprawą roli wraz z hodowlą. Rolników było znacznie więcej, ale pozostali jednocześnie trudnili się innymi pracami. Rzemieślników było tylko 40 i ich skład zawodowy był zasadniczo różny niż w XVI i w pierwszej połowie XVII w.:

piekarze	8	rymarze	1
rzeźnicy	6	stolarze	6
młynarze	1	cieśle	1
sukiennicy	1	mularze	1
szewcy	4	kołodzieje	2
krawcy	7	kowale	1
kuśnierze	1		

Z okazałej dawnej liczby sukienników pozostał tylko 1, a pozostali to głównie reprezentanci zawodów pracujących jedynie w zakresie zaspokajania elementarnych potrzeb rolniczego miasteczka i okolicy. Wśród rzemieślników reprezentujących 13 zawodów na branżę spożywczą przypadają 3 zawody i 15 rękodzielników, na branżę odzieżową i skórzaną 5 zawodów i 19 rzemieślników, na branżę metalową, drzewną i budowlaną 3 zawody i 4 rzemieślników.

Stosunkowo wiele, bo aż 20 osób zajmowało się handlem, ale nie było wśród nich hurtowników. 18 (90%) handlowało tylko nierogacizną, którą prawdopodobnie dostarczali na rynek śląski. Pozostali wyłącznie zajmowali się sprzedażą wina, które nabywała przede wszystkim szlachta przybywająca tutaj tłumnie na sejmiki województwa sieradzkiego.

Występująca w Szadku stosunkowo duża liczba najemników (40) nie była odosobnionym, lecz typowym zjawiskiem dla miast polskich u schyłku istnienia dawnej Rzeczypospolitej. Żebraków było 30 (28 chrześcijan i 2 Żydów) rekrutujących się w części z najemników, którzy przy braku pracy utrzymywali się z jałmużny. Natomiast 11 ubogich mieszkających wówczas w szpitalu według wszelkiego prawdopodobieństwa stanowili wyłącznie niedołężni starcy i kaleki.

W Szadku w drugiej połowie XVII w. było 7 karczem, które stanowiły dość poważne źródło dochodów uzyskiwane dzięki ściągającej tutaj sejmikującej szlachcie. Dwaj karczmarze byli Żydami, których starosta ulokował w karczmie starościąńskiej, co spowodowało opór mieszczan powołujących się na przywilej *de non tolerandis Iudaeis*, wydany jeszcze przez Zygmunta III Wazę.

Ze znajdujących się tutaj w drugiej połowie XVII w. 3 młynów pozostał w końcu XVIII w. tylko 1.

Ogólna struktura zawodowa mieszkańców Szadku w 1791 r. przedstawiała się następująco:

<i>rzemieślnicy</i>	40
<i>rolnicy nie trudniący się innymi zawodami</i>	47
<i>kupcy</i>	20
<i>karczmarze</i>	7
<i>najemcy i służba</i>	46
<i>ubodzy i żebracy</i>	41
<i>inni</i>	2

Ogólny ferment społeczno-polityczny w szczytowej fazie polskiego Oświecenia jaki ogarnął małe i zagraryzowane ośrodki miejskie, nie ominął również i Szadku. Antagonizmy ze starostą przybrały na sile już podczas dokonywania lustracji w 1765 r. Mieszczanie oddawali staroście daninę zbożową według wymiaru ustanowionego w 1661 r., nałożonego przy uwzględnieniu zniszczenia jakiemu uległo miasto w czasie najazdu szwedzkiego. W 1765 r. starosta zażądał aby przywrócić wymiar z pierwszej połowy XVII w. i zyskał zgodę lustratorów, ale napotkał na ostry sprzeciw mieszczan. Antagonizmy te coraz silniej narastały, co było nie tylko lokalnym, ale typowym wówczas ogólnopolskim zjawiskiem. Opór ze strony mieszczan szadeckich łączył się z ich przystąpieniem do ogólnokrajowej akcji mieszczaństwa w okresie Sejmu Czteroletniego, co m.in. znalazło wyraz w uczestnictwie ich przedstawicieli w słynnej warszawskiej czarnej procesji. Rozwój oporu społecznego jednak nie szedł w parze z istotniejszymi przekształceniami ekonomicznymi Szadku, który w okres zaborów wszedł jako ośrodek noszący głównie rolniczy charakter.

SZADEK W XIX W.

W okresie przynależności do Prus Południowych (1793–1806) w sytuacji Szadku nie nastąpiły żadne istotniejsze przemiany. Natomiast należy zaznaczyć, że w dalszym ciągu władze zaborcze uznawały miasto jako siedzibę powiatu oraz wyznaczyły tutaj stałą kwaterę dla garnizonu wojskowego, co nie miało miejsca za czasów Rzeczypospolitej. Najprawdopodobniej nastąpiło to dopiero po 1795 r., czyli po uśmierzeniu powstania kościuszkowskiego w Wielkopolsce. Około 1800 r. w Szadku stacjonowało 120 żołnierzy pruskich oraz mieszkało 70 członków ich rodzin, co razem stanowiło około 18,5% ogółu ludności. Odtąd stała załoga wojskowa kwaterowała z Szadku tak w latach Księstwa Warszawskiego jak i Królestwa Polskiego. W okresie Prus Południowych było tutaj mniej mieszkańców niż w ostatnich latach poprzedzających II rozbiór.

Rozwój demograficzny Szadku

Rok	Ogółem ludności	w tym Żydów		Uwagi
		liczby bezwzgl	%	
1673	493			
1791	900	49	5,5	Cywilnych mieszkańców było tylko 815
1800	1005	32	3,2	
1808	972	61	6,3	
1810	1149			
1829	1273	208	16,4	
1859	1454	407	27,8	
1868	1454	407	27,8	
1921	3058			

Pewne próby ekonomicznego podźwignięcia Szadku czynione były jeszcze za czasów Księstwa Warszawskiego, szczególnie po pożarze w 1809 r. i poprzedziły ogólnokrajowe tendencje industrializacyjne jakie miały miejsce w Królestwie Polskim w latach rządów ministra Lubeckiego. Usiłowania te były kontynuowane jeszcze w pierwszych latach istnienia Królestwa, ale uległy zaprzepaszczeniu jeszcze przed powstaniem łódzkiego okręgu przemysłowego. Zaznaczono to w urzędowym opisie Szadku z 1820 r., w którym czytamy: „Jak miasto Szadek znacznie od roku 1809 do roku 1815 zaczęło wzrastać, tak też od roku ostatniego zaczęło upadać, a to z tych powodów: raz przez złączenie powiatu szadkowskiego do obwodu sieradzkiego i wyprowadzenie się władzy administracyjnej do miasta Sieradza. Po wtóre od 1809 r. do 1815 dostateczna liczba sukienników z kraju pruskiego była się zgromadziła, a nawet w roku 1818 folusz już byli ugodzili. Lecz ustanowiony szarwark w roku 1816 wszystkich mimo cierpień powynosił, majątniejszym do Prus, a uboższym do dóbr szlacheckich...”. Przytoczona motywacja przyczyn upadku prób ponownego zaszczepienia sukiennictwa nie dotyczy wszystkich elementów i podano je tylko jako argument przemawiający za zniesieniem niektórych obciążeń nałożonych na mieszczan szadeckich oraz przywrócenia miastu rangi centrum powiatowego. Była to jedna z pierwszych prób z początków XIX w., zmierzających do uprzemysłowienia miast Księstwa Warszawskiego, która nawiązywała do kilkuwiekowych tradycji sukienniczych Szadku. Pozostało tutaj wprawdzie kilku sukienników, ale produkcja ich nie określała profilu ekonomicznego miasta, które mimo odpowiednich warunków naturalnych nawet nie posiadało folusza. Głównym zajęciem szadkowiec pozostało rolnictwo.

W 1820 r. mieszczan – rolników było 144 i w późniejszych latach nie nastąpiły już większe zmiany w ich ilościowym składzie. Również w XIX w. duża ich część

jednocześnie trudniła się innymi zawodami. W 1820 r. 12 mieszczan – rolników (8,3%) uznano za „podupadłych”.

W latach 1820–1856 zmniejszeniu uległa liczba rzemieślników, która później wzrosła nieco. W 1820 r. 20% tutejszych rzemieślników stanowiły jednostki bardzo słabo znające swój zawód. Ale jednocześnie wskutek ogólnego rozwoju stosunków towarowo-pieniężnych zaczęła wzrastać rola Szadku jako centrum handlowego dla lokalnego rynku, co znalazło też wyraz w zwiększającej się liczbie zajmujących się handlem mieszczan, wśród których następowała branżowa specjalizacja. Podobnie jak i w XVIII w. odbywało się tutaj 14 dorocznych jarmarków, na których w pierwszej połowie stulecia bywał „... największy handel żelazem, skór, płócien, chustek, materiałów bławatnych, sukien krajowych, butów, szkła...”.

Struktura zawodowa ludności Szadku w XIX w.

Zawód	1820 r.	1856 r.
Rolnicy	144	
Rzemieślnicy	100	70
Kupcy i handlarze	30	52
Sukiennicy i farbiarze	10	2
Kadra lekarska		2
Inni	1	3

Analogiczna struktura zawodowa ludności Szadku przetrwała do drugiej połowy XX w., w której dominowała liczba szewców, a później również i stolarzy.

Już w pierwszym okresie istnienia Królestwa Polskiego Szadek utracił poważny czynnik swojego dotychczasowego rozwoju, przez odebranie mu funkcji siedziby władz powiatowych. Przy końcu XIX w. była tutaj czynna gorzelnia parowa, olejarnia i browar. Założono nawet hotel i funkcjonowało aż 9 szynków.

W pierwszej połowie XIX w. z dawnych dóbr ziemskich nadanych Szadkowi na własność pozostał tylko mały folwark Kruczyca. W okresie tym znajdowały się tutaj już dwie szkoły, do jednaj uczęszczało około 55 uczniów, a do drugiej będącą pensją żeńską 11 uczennic. W osiemdziesiątych latach istniała jedna szkoła do której uczęszczało 100 uczniów.

Skład zawodowy rzemieślników szadeckich w XIX w.

Zawód	1820 r.	1856 r.	1868 r.
Bednarze	1	5	25
Cieśle	3	2	–
Cukiernicy	–	1	–
Garbarze	1	3	–

<i>Garncarze</i>	10	4	9
<i>Gwoźdźarze</i>	–	2	–
<i>Kapeluszownicy</i>	–	1	–
<i>Kołodzieje</i>	–	2	4
<i>Koniarze</i>	1	1	–
<i>Kotlarze</i>	2	–	1
<i>Kowale</i>	3	1	1
<i>Krawcy</i>	10	10	13
<i>Mularze</i>	1	1	–
<i>Olejarze</i>	–	2	–
<i>Piekarze</i>	10	8	6
<i>Rzeźnicy</i>	11	16	14
<i>Rymarze</i>	1	1	2
<i>Stolarze</i>	3	2	6
<i>Ślusarze</i>	3	3	6
<i>Szklarze</i>	–	2	–
<i>Szewcy</i>	25	12	20
<i>Razem</i>	100	70	108

Bibliografia

- Goldberg J., *Dzieje Pabianic w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1990.
- Goldberg J., *Frydychształ–Sokolniki. Problemy osiemnastowiecznego miasteczka w ziemi wieluńskiej*, „*Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1959, t. 5, z. 1, s. 75–115.
- Goldberg J., *Ludność żydowska w Lutomierniku w drugiej połowie XVIII wieku i jej walka z feudalnym uciskiem*, „*Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*” 1955, nr 15/16, s. 183–204.
- Goldberg J., *Osadnictwo „oleńskie” w dawnym województwie łęczyckim i sieradzkim*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*” 1957, ser. 1, z. 5, s. 67–110.
- Goldberg J., *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960.
- Goldberg J., *Struktura zawodowa ludności miast „wolnych” województwa sieradzkiego w 1791 r.*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*” 1961, ser. 1, z. 21, s. 65–89.
- Goldberg J., *Studium historyczno-urbanistyczne Szadku*, 1961, mpis (zespół: 39/825/0 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej i Urząd Wojewódzki w Łodzi; ser. 9: Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, jednostka 2848).

- Goldberg J., *Zarys gospodarczo-społeczny rozwoju ziemi wieluńskiej w XVI–XVIII w.*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna” 1961, nr 5, s. 5–24.
- Grossmann H., *Struktura społeczna i gospodarcza Księstwa Warszawskiego na podstawie spisów ludności 1808–1810*, Warszawa 1925.
- Kossmann E.O., *Die deutschrechtliche Siedlung in Polen dargestellt am Lodzer*, Lipsk 1937.
- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.
- Mączak A., *Sukiennictwo wielkopolskie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1955.
- Parczewski A., *Monografia Szadku*, Warszawa 1870.
- Stobiecki R., Walicki J. (red.), „*Należę do polskiej szkoły historycznej*”. *Studia i szkice ofiarowane prof. Jakubowi Goldbergowi z okazji odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Łódzkim*, Łódź 2010.

[Artykuł wpłynął: marzec 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

THE HISTORY OF SZADEK IN J. GOLDBERG’S „STUDIUM
HISTORYCZNO-URBANISTYCZNE SZADKU”
(„STUDY OF THE HISTORY
AND URBAN DEVELOPMENT OF SZADEK”)

Summary

Jakub Goldberg’s „Studium historyczno-urbanistyczne Szadku” („Study of the history and urban development of Szadek”) of 1961, which has never been published and exists only in typescript form, is a compendium of knowledge about the history of this city. Jakub Goldberg, an outstanding Polish-Israeli historian, was in 2010–2011 a member of the Editorial Board of „Biuletyn Szadkowski”. The „Study” consists of six chapters, the first four of which relate to the history of Szadek from the Middle Ages to the 19th century. The following two chapters are devoted to spatial development of the city. This article is concerned with the first part of J. Goldberg’s work dealing with the history of Szadek from its location at the end of the 12th century to the mid-19th century.

Keywords: Szadek, history, J. Goldberg

ks. Mariusz BUDKIEWICZ*

KSIĄDZ ANTONI ORCHOWSKI (1872–1923) – PROBOSZCZ I DZIEKAN W SZADKU

Streszczenie. Artykuł prezentuje sylwetkę księdza Antoniego Orchowskiego (1872–1923), administratora i proboszcza parafii w Kwiatkowicach (1904–1906), Męce (1907–1913), Brudzewie Kolskim (1913–1920) i Szadku (1920–1923). Gorliwy kaznodzieja, duszpasterz, dziekan szadkowski, patriota, publicysta i poeta. Udzielał się na niwie społecznej u progu niepodległości Polski. Kapłan otwartego serca na potrzeby parafian, pełen pokory, wyśmienitego intelektu, którego imię w każdym czasie winno być z czcią wspominane.

Słowa kluczowe: parafia w Szadku, Kościół katolicki, duchowni

Ksiądz Antoni Orchowski urodził się 8 stycznia 1872 r.¹ w Łądku (powiat słupecki, gubernia kaliska) jako syn Walentego i Marcjanny z Perzyńskich. Orchowscy byli dość zamożnymi rolnikami. W rodzinie pielęgnowano wartości religijne, patriotyzm, obywatelskie cnoty i tradycje ojców. To z domu rodzinnego ks. Orchowski wyniósł głęboką wiarę, szlachetność charakteru oraz przywiązanie do Kościoła i ojczyzny. Tymi cechami odznaczał się przez całe życie².

Kształcił się w progimnazjum konińskim, a następnie w gimnazjum kaliskim. Seminarium Duchowne we Włocławku ukończył w 1895 r.

---

* Mariusz Budkiewicz, ks. mgr lic., regionalista, autor lub współautor szeregu książek i artykułów z historii Kościoła katolickiego, wikariusz parafii Wniebowzięcia NMP w Zduńskiej Woli, członek Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli, e-mail: m.budkiewicz1@onet.eu.

¹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł), *Akta ks. Antoniego Orchowskiego*, sygn. pers. 233. W nekrologu z 1923 r. podano natomiast, że urodził się 16 stycznia 1872 r.: S. Niedźwiedzki, *Śp. Ks. Antoni Orchowski*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (dalej: KDKK) 1923, t. 17, nr 6, s. 220.

² KDKK 1923, t. 17, nr 6, s. 220.

Funkcje wikariusza pełnił w parafiach: w Zadzimiu (na czas choroby proboszcza przez dwa miesiące)³, w Mierzycach z rezydencją w Żytńowie (1895–1897)⁴, w Kowalu (w 1898 r.)⁵, w Widawie (w 1899 r. przez sześć miesięcy)⁶, w Koninie w kościele oo. Franciszkanów (1899–1900)⁷, w Nieszawie (1900–1902)⁸ i we Włocławku (1902–1904)⁹.

Fot. 1. Ks. Antoni Orchowski (1872–1923)

Źródło: ze zbiorów Jarosława Stulczewskiego

Pierwszą samodzielną placówkę otrzymał w charakterze administratora w Kwiatkowicach (1904–1906)¹⁰. Następnie był proboszczem w parafiach w: Męce (1907–1913)¹¹, Brudzewie Kolskim (1913–1920)¹² oraz Szadku (1920–1923)¹³. Jednocześnie w latach 1920–1923 pełnił urząd dziekana szadkowskiego¹⁴. Ceremonii wprowadzenia i przekazania kluczy do kościoła dokonał 25 lipca 1920 r. ks. dziekan dekanatu łaskiego Grzegorz Augustynik¹⁵. W uroczystej instalacji wzięło udział dziesięć kapłanów. Uczestniczyli w niej także licznie zgromadzeni parafianie. Ksiądz Antoni Orchowski złożył wyznanie wiary i przysięgę antymodernistyczną¹⁶.

³ ADWł, *Akta Ks. A. Orchowskiego*, sygn. pers. 233.

⁴ *Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri tam saecularis quam regularis dioecesis wladislaviensis seucalissiensis*, 1896, s. 86; tamże, 1897, s. 46.

⁵ Tamże, 1898, s. 22.

⁶ ADWł, *Akta Ks. A. Orchowskiego*, sygn. pers. 233.

⁷ *Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri...*, 1900, s. 34.

⁸ Tamże, 1902, s. 23.

⁹ Tamże, 1906, s. 61.

¹⁰ „Tydzień Piotrkowski” 1904, nr 52.

¹¹ *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 701.

¹² Tamże, s. 293.

¹³ Tamże, s. 547.

¹⁴ J. Dębiński, *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*, Toruń 2011, s. 266.

¹⁵ ADWł, *Akta parafii Szadek (1920–1939)*, sygn. par. 198, k. 9v.

¹⁶ Tamże, k. 12v.

Już jako młody kapłan *miłą powierzchownością, dobrą wymową i bogatą treścią kazań porywał słuchaczy*¹⁷, dlatego też często zapraszano go do wygłaszania kazań odpustowych. W Kwiatkowicach koło Lutomińska przyczynił się do założenia Spółki Rolniczej¹⁸, w której pełnił funkcję skarbnika¹⁹. Za jego namową zapisało się do niej czterdziestu rolników²⁰. Z inicjatywy księdza Orchowskiego powstał w miejscowości sklep komandytowy oraz zorganizowano czytelnię²¹.

Ksiądz Antoni Orchowski dbał również o sferę materialną powierzonych mu parafii. Troszczył się o znajdujące się pod jego pieczę świątynie, gospodarstwa i wszelkie zabudowania parafialne. W Męce założył estetyczny ogród, na który przeznaczył 2 z 6 mórg ziemi należącej do parafii²². W Brudzewie dzięki jego staraniom pomalowano kościół. Przyczynił się ponadto do erygowania nowej parafii w Galewie. W 1920 r. w wieku 48 lat został przeniesiony do parafii w Szadku²³.

PRACA DUSZPASTERSKA I SPOŁECZNA W SZADKU

Jednym z zadań, które wyznaczył sobie ks. Orchowski po objęciu szadkowskiej parafii, było wybudowanie stylowego ogrodzenia, okalającego na dużej przestrzeni średniowieczną farę. Prace można było podjąć dzięki wsparciu ze strony parafian, którzy dobrowolnie opodatkowali się na ten cel, proporcjonalnie do ilości posiadanej ziemi. Ogrodzenie z cegły udało się wybudować po pokonaniu niemałych trudności, pomimo drożyzny i *ciężkich czasów*²⁴.

W trakcie pełnienia przez księdza Orchowskiego posługi duszpasterskiej mieszkańcy miejscowości Choszczewo wystąpili z postulatem o wyłączenie ich wsi z parafii w Małyniu i przyłączenie jej do parafii szadkowskiej. Wniosek ten rozpatrzono pozytywnie²⁵. Z kolei po erygowaniu w 1921 r. nowej parafii w Zygrach mieszkańcy wsi Borki protestowali przeciwko odłączeniu od parafii szadkowskiej²⁶. Poproszony o opinię ks. Antoni Orchowski starał się rozważyć sprawę obiektywnie:

Zaciekłość ludu przy podziale, tworzeniu parafii tak nieraz jest uporczywa, niekiedy wprost demoniczna, że wolą, by bliscy ich sercu marli bez sakramentów św. i byli grzebani bez kapłana, jak to ostatnio miało miejsce w 3 przypadkach w Piorunowie, Piorunówku, aniże-

¹⁷ S. Niedźwiedzki, *Śp. Ks. Antoni Orchowski...*, s. 220.

¹⁸ „Tydzień Piotrkowski” 1905, nr 37.

¹⁹ „Zorza” 1905, nr 37; „Gazeta Świąteczna” 1905, nr 1288.

²⁰ „Gazeta Świąteczna” 1905, nr 1290.

²¹ „Rozwój” 1906, nr 195.

²² W. Gajzler, *Męka (parafia w dekanacie Sieradzkim)*, KDKK 1923, t. 17, nr 4–5, s. 160.

²³ S. Niedźwiedzki, *Śp. Ks. Antoni Orchowski...*, s. 220.

²⁴ ADWł, *Akta parafii Szadek (1920–1939)*, sygn. par. 198, k. 34v.

²⁵ Tamże, k. 18v.

²⁶ Tamże, k. 25v.

li uznać słuszne zarządzenia Pasterza diecezji. Toteż mieszkańcy wsi Borki już dzisiaj odgrają się jawnie, że zmarłych zostawiać będą pod kościołem, a do Zygier nie pójdą. Zmieniać jednakże raz powziętej decyzji, odłączyć z powrotem Borki od Zygier, a Piorunów od Kwiatkowiec byłoby rzeczą bardzo szkodliwą dla samej sprawy. Stworzyłoby to niebezpieczny precedens do dalszej regulacji terenu pracy duszpasterskiej, gdyż rozzuchwiliłoby lud do granic niemożliwych [...]»²⁷.

Dalsze skargi i odwołania mieszkańców wsi Borki na niewiele się zdały²⁸, gdyż jak podkreślił ks. Orchowski: *Nawet samo istnienie parafii w Zygrach bez wsi Borek (34 gospodarzy) byłoby niemożliwe»²⁹.*

W 1921 r. wystąpił w obronie nauczycieli, którym groziła dymisja m.in. za apolityczność, odmowę wzięcia udziału wraz z socjalistami w pochodzie pierwszomajowym i potępienie osoby spiskującej ze swego grona³⁰. Odpowiedzią na publikację duchownego był wytoczony mu proces sądowy przez inspektora szkolnego o nazwisku Bagieński. Ksiądz Antoni Orchowski wyjaśniając sprawę biskupowi, nadmienił, że *Bagieński jest zaciekłym socjalistą, proteguje też tylko nauczycieli ze swego obozu, religijnych zaś usuwa w cień, tamując im drogę awansu»³¹.*

W sferze duszpasterskiej proboszcz zawsze troszczył się o przymnożenie chwały Bożej. W tym względzie bardziej zabiegał o moralną stronę parafii, aniżeli materialną. Podczas jego duszpasterzowania miasto Szadek stanowiło tygiel kulturowy i religijny. W 1921 r. mieszkało tu 2479 katolików, 535 Żydów, 43 ewangelików i 1 grekokatolik. Łącznie zamieszkiwało Szadek 3058 osób. Zdecydowanie przeważali zatem katolicy, którzy stanowili 81,07% ogółu, zaś Żydzi 17,5%. Na okolicznych terenach wiejskich jeszcze wyraźniej dominowała ludność katolicka, gdyż w gminie Szadek na 4616 mieszkańców aż 4597 było wyznania rzymskokatolickiego, 18 ewangelickiego, a tylko jeden odmiennego. Katolicy stanowili więc 99,68% mieszkańców³². Narodowość polską w Szadku deklarowało natomiast 2776 osób, żydowską 279, rusińską jedną, angielską dwie, łącznie 3058 osób. Przedstawiciele mniejszości etnicznych zamieszkiwali przede wszystkim miasto – w gminie szadkowskiej było zaledwie ośmiu Niemców i ani jednej osoby narodowości żydowskiej³³.

²⁷ Tamże, k. 28v.

²⁸ Tamże, k. 29v.

²⁹ Tamże, k. 28v.

³⁰ Ks. A.O. [Ks. A. Orchowski], *Z Szadku*, „Ziemia Sieradzka” 1921, nr 21, s. 6.

³¹ ADWł, *akta parafii Szadek (1920–1939)*, sygn. par. 198, k. 23v.

³² M. Michalski, *Spółcześnieństwa miast Szadek i Zduńska Wola oraz gmin wiejskich: Szadek, Zapolice i Zduńska Wola*, [w:] J. Stulczewski (red.), *Spółcześnieństwo i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, Zduńska Wola 2018, s. 93; J. Stulczewski, *Żydzi w Szadku – rys historyczny*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 145; Tenże, *Dzieje Banku Spółdzielczego w Szadku w latach 1906–2016*, Szadek 2016, s. 10.

³³ M. Michalski, *Spółcześnieństwa miast...*, s. 97.

W 1922 r. szadkowska parafia liczyła 7000 osób. Do pomocy proboszczowi przydzielono tylko rezydenta – ks. Edwarda Dryję (ur. 1893 r.)³⁴. Ze szczególnym zaangażowaniem wspierał on swego przełożonego w pracy z młodzieżą.

Ksiądz Antoni Orchowski należał do licznych instytucji społecznych. Wspierał również finansowo istniejące w Szadku organizacje. Jeszcze w przeddzień śmierci zabierał głos na zebraniu organizacyjnym filii warszawskiego Stowarzyszenia „Rozwój”. To dzięki jego staraniom nastąpiło w Szadku ożywienie działalności bractw, zwłaszcza Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej (SMP) – męskiej i żeńskiej, kierującego się mottem: *Bóg i Ojczyzna*. Należała do niego duża grupa młodzieży w wieku od 15 do 23 lat, głównie pochodzenia chłopskiego³⁵. Rozwój stowarzyszeń został zahamowany w okresie I wojny światowej i dodatkowo na skutek wybuchu wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. W obliczu zagrożenia ojczyzny odbyły się w Szadku dwa wiece, podczas których werbowano ochotników do polskiej armii. Wielu zasililo osiemdziesięcioosobowy oddział ochotniczy, składając przyrzeczenie: *Bronić ukochanej Ojczyzny przed nawałą bolszewicką, nie szcędząc ani mienia, ani krwi swojej*³⁶.

Reaktywacja SMP nastąpiła po demobilizacji. Ksiądz Antoni Orchowski podczas zwołanego zebrania wystąpił z przemówieniem na temat: *Dlaczego młodzież powinna należeć do stowarzyszeń?* Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej w Szadku wznowiło działalność 2 czerwca 1921 r. Duchowny wygłosił wówczas dla konfraterni odczyt pod tytułem: *O celach i zadaniach stowarzyszeń młodzieży żeńskiej*³⁷. Dnia 11 września 1921 r. w szadkowskiej farze miało miejsce poświęcenie sztandaru. Widniał na nim wizerunek św. Stanisława Kostki z białą lilią – symbolem niewinności, zaś na rewersie znajdował się wizerunek białego orła na amarantowym tle z hasłem: „Bóg i Ojczyzna”. Ceremonii przewodniczył ks. Edward Dryja – wikariusz parafii. Ksiądz Orchowski dał więc swobodę działań swojemu podwładnemu, a jednocześnie wspierał funkcjonowanie stowarzyszenia. Odnotowano jego obecność podczas spotkania opłatkowego w grudniu 1921 r. Jako miłośnik książki starał się zaszczerpić młodzieży ideę samokształcenia oraz budowania świadomości religijnej i obywatelskiej, czego następstwem było wsparcie udzielane Stowarzyszeniu Młodzieży Polskiej w Szadku. Należy podkreślić, że w okresie gdy tamtejszą parafią administrował ks. Orchowski, powstały w Szadku dwa oddziały SMP – żeński i męski³⁸. Kapłan uważał działalność stowarzyszeń za skuteczne lekarstwo na upadek moralności w społeczeństwie,

³⁴ *Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri...*, 1922, s. 113.

³⁵ D. Stefańska, *Stowarzyszenie młodzieży polskiej w Szadku w latach 1919–1933*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14, s. 155.

³⁶ D. Stefańska, *Jednodniówka. Wymodlili ją prorocy, poeci*, Szadek 2004, s. 6; D. Stefańska, *Stowarzyszenie młodzieży...*, s. 156.

³⁷ K. Radomski, *Sprawozdanie Sekretarza Jeneralnego do Stowarzyszeń Młodzieży z działalności od dnia 1 maja do końca 1922*, KDKK 1922, t. 17, nr 1–2, s. 61.

³⁸ D. Stefańska, *Stowarzyszenie młodzieży...*, s. 157–162.

zwłaszcza wśród ludzi młodych, co wpływało z pewnością na niską frekwencję podczas mszy świętych. Do 1925 r. w szadkowskiej świątyni odprawiano w niedziele i święta tylko dwa nabożeństwa. Dla parafii liczącej 9 tys. wiernych było to bez wątpienia za mało, nawet gdyby przyjąć, że w kościele mogło się zmieścić jednorazowo ok. 1,5 tys. osób, co jest jednak mało prawdopodobne³⁹.

Skutki I wojny światowej można dostrzec w zachowanych aktach parafialnych. Do proboszcza będącego urzędnikiem stanu cywilnego zgłaszały się kobiety, których mężowie zaginęli podczas wojny, aby uzyskać pozwolenie władzy kościelnej na zawarcie nowego związku małżeńskiego. Zgłaszali się również wracający z niewoli żołnierze, którzy zastali swoje żony w nowych związkach. Kapłan musiał zbierać potrzebne dowody oraz przesłuchiwać świadków. Ze zgromadzonych materiałów wynika, że ks. Antoni Orchowski biegle władał językiem łacińskim, którego używał przy sporządzaniu wielu dokumentów⁴⁰.

Na destrukcję wśród młodzieży miały wpływ wszechobecne zniszczenia wojenne, bieda, analfabetyzm, bezrobocie oraz kontakty z robotniczym środowiskiem Łodzi. W 1924 r. następca ks. Antoniego Orchowskiego, ks. proboszcz Jan Żak, również zalił się na od dawna zaniedbaną parafię, znajdującą się pod złym wpływem wielkiego miasta, jakim była Łódź⁴¹. To zaniedbanie nie było jednak winą poprzedników ks. Jana Żaka na szadkowskim probostwie, ale wynikało raczej z ogólnego obniżenia poziomu moralnego wśród ludności po wojnie. Szadkowiec byli zmuszeni wyjeżdżać do Łodzi w poszukiwaniu pracy, gdzie stykali się ze środowiskiem robotniczym, w którym szerzył się liberalizm religijny i moralny. Po powrocie w rodzinne strony rozpowszechniali wśród swoich krewnych idee, z którymi zetknęli się w mieście⁴². Podnoszącą się z wojennego spustoszenia Łódź cechowało lekceważenie robotników, wyzysk oraz bezwzględna rywalizacja wśród obywateli. Ogromne zagrożenie stanowiły również idee marksistowskie, gdyż w tym przypadku proponowane lekarstwo okazywało się gorsze od samej choroby. Widząc potrzebę radykalnych działań w sferze umocnienia wiary i podniesienia moralności społeczeństwa, proboszcz kładł nacisk na przygotowanie młodzieży do pobożnego uczestnictwa w nabożeństwach oraz w uroczystościach religijnych.

Wojna niosła ze sobą barbaryzację obyczajów. Ksiądz Antoni Orchowski chcąc ożywić religijnie parafię, zorganizował w Szadku misje parafialne, które przyczyniły się do odnowy duchowej wśród wiernych⁴³. Misje przeprowadzili w dniach 4–12 marca 1922 r. oo. redemptoryści z Krakowa. Przed rozpoczęciem ośmiodniowych rekolekcji proboszcz poprosił biskupa o przesłanie błogosławień-

³⁹ ADWł, *Akta ks. Jana St. Żaka*, sygn. pers. 416, k. 14; K. Rulka, *Jan Stanisław Żak – proboszcz w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 33.

⁴⁰ ADWł, *Akta parafii Szadek (1920–1939)*, sygn. 198, k. 5–37v.

⁴¹ Tamże, k. 46v.

⁴² K. Rulka, *Jan Stanisław Żak...*, s. 32–33.

⁴³ A. Orchowski, *Szadek. Misje parafialne*, KDKK 1922, t. 16, nr 4, s. 179–180.

stwa dla całej parafii oraz przywilej celebrowania mszy św. przed wystawionym Najświętszym Sakramentem, a dla spowiadających przez długie godziny kapłanów o zamienienie oficjum brewiarzowego na różaniec⁴⁴. Same misje okazały się wielkim sukcesem duszpasterskim:

Rozpoczęły się one przy bardzo licznym udziale parafian i młodzieży. Misje wywarły radykalną zmianę w życiu i obyczajach miejscowej ludności i przyczyniły się do podniesienia ducha wiary. Ci, co zaniebdywali obowiązek spowiedzi wielkanocnej po kilka lat, dopełnili go podczas misji. Na katolicyzm przyjęto dwóch luteranów i dwoje prawosławnych, zostały zalegalizowane trzy konkubiny. W ciągu misji wypowiedało się 6,5 tys. osób, rozdano komunii świętych 13 tys. Na zakończenie misji odbyło się uroczyste przeniesienie krzyża misyjnego z rynku na cmentarz kościelny, poświęcenie przez o. ks. Kazimierza Magiera. W pochodzie z krzyżem wzięły udział różne stowarzyszenia, jak: straż ogniowa, klub mieszczański, koło ziemianek, koło młodzieży⁴⁵.

Warto nadmienić, że w 1923 r. był wakat na stanowisku wikariusza. Księdzu Orchowskiemu pomagał tylko rezydent ks. Walenty Zawisza⁴⁶. Proboszcz z wikariuszami i rezydentami żył we wzajemnej zgodzie i życzliwości. Troszczył się również o wystawność nabożeństw i okazałość obrzędów religijnych. Długie godziny spędzał w konfesjonale, służąc penitentom. To wszystko wpłynęło z pewnością na pozytywną opinię o nim:

Gdziekolwiek żył, gdziekolwiek pracował i przebywał, jaśniał jako kapłan zacny, a stan swój reprezentował z całą godnością i powagą, unikając raczej świeckich towarzystw, a garnąc się więcej do towarzystwa duchownych. Cnotą miłosierdzia chrześcijańskiego oraz współczucia dla drugich odznaczał się zmarły również. Obdarzony sercem czułym nie mógł patrzeć na nędzę i niedolę innych, chętnie też przychodził z pomocą potrzebującym, zwykle w ukryciu przed okiem ludzkim, według zalecenia ewangelicznego. Czysty ideowiec, skromny, często melancholijnie przez cierpienia usposobiony, usuwający się z drogi odznaczeniom, których nie pożywał ani nie szukał, zamykał się w sobie i marzył nawet o porzuceniu parafii, a wstąpieniu do jakiegoś zakonu. Zajęcia duszpasterskie nie odrywały go od upodobań umysłowej pracy. Dużo czytał, śledząc pilnie bieg spraw Kościoła i społeczeństwa. Pokorny i cichy, dla siebie bardzo skromnych wy-

⁴⁴ ADWł, Akta parafii Szadek (1920–1939), sygn. par. 198, k. 33v.

⁴⁵ A. Orchowski, Szadek. Misje parafialne..., s. 179–180.

⁴⁶ Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri..., 1923, s. 88.

*magań, szedł cicho i spokojnie przez cały bieg poświęconego Bogu i bliźnim żywota, nie lubiąc światowego rozgłosu nie tylko próżnej, ale nawet i całkiem zasłużonej pochwały unikał, jedynie tylko u stóp ołtarza szukał często pociechy na rozmowie z Panem*⁴⁷.

DZIAŁANIA NA RZECZ POWIĘKSZENIA MAJĄTKU PARAFIALNEGO

Ksiądz Antoni Orchowski rozpoczął starania o odzyskanie ziemi parafialnej. Uposażenie parafii w Szadku, podobnie jak w całym zaborze rosyjskim, zostało skonfiskowane na mocy ukazu carskiego z dnia 14 (26) grudnia 1865 r., dotyczącego *Urządzenia duchowieństwa świeckiego rzymskokatolickiego w Królestwie Polskim*. Weszły wówczas w życie przepisy, które pod pozorem troski o *ulepszenie bytu proboszczów uboższych parafii* stanowiły w rzeczywistości część licznych represji, jakie uderzyły w Kościół rzymskokatolicki po upadku powstania styczniowego. Zgodnie z wprowadzonymi przepisami na rzecz skarbu państwa został skonfiskowany cały majątek duchowieństwa rzymskokatolickiego: ziemia, nieruchomości oraz pieniądze. W zamian świeckim duchownym wyznaczono stałe pensje wypłacane przez państwo i pozostawiono zaledwie po 6 mórg ziemi (niejednokrotnie jeszcze mniej). Skonfiskowano wówczas parafiom większość inwentarza żywego, a nawet sprzętów gospodarskich. Proboszczowie najuboższych parafii, tzn. 3 klasy, w zamian za zabrany majątek otrzymywali pensję. Taki stan utrzymał się do wybuchu I wojny światowej. Zaborcy zostali wypędzeni, ale skonfiskowana ziemia parafialna, z której od wieków utrzymywano parafię, była już rozparcelowana. Nowi nabywcy niejednokrotnie zakupili ziemię w dobrej wierze, jednak pensji nie miał kto wypłacać. Tej kwestii nie rozwiązał nawet konkordat z 1925 r. Ostatecznie do czasu zwrotu zabranej ziemi pensję duchownym płaciło państwo polskie. Jeśli w okolicy przeprowadzano parcelację majątku skarbu państwa, parafie mogły otrzymać z niego wówczas około 30 ha ziemi⁴⁸.

W parafii Szadek pozostawiono *4 włóki ziemi rolnej*. Dnia 20 listopada 1920 r. ks. Antoni Orchowski informował biskupa wrocławskiego, że komisarz ziemski rozpoczął parcelację ziemi w dawnym majątku proboszczów szadkowskich – folwarku Probostwo–Szadek. W tej sytuacji parafia mogła otrzymać wspomnianą rekompensatę w postaci gruntów ornych. Proboszcz odwołał się w tej sprawie do Stolicy Apostolskiej, a biskupa prosił o *złożenie energicznego protestu* u stosownych władz⁴⁹. Wskutek jego działań w 1921 r. parafia uzyskała 3 morgi

⁴⁷ S. Niedźwiedzki, *Śp. Ks. Antoni Orchowski...*, s. 220–221.

⁴⁸ W. Frątczak, *Monografia parafii Jeziorsko*, Włocławek 2006, s. 49.

⁴⁹ ADWł, *Akta parafii Szadek (1920–1939)*, sygn. par. 198, k. 14v.

ziemi, z tego 1,5 morgi znajdowało się w odległym miejscu, niewygodnym do użytkowania przez proboszcza i parafię. Łącznie parafia posiadała wówczas 8 mórg ziemi⁵⁰. Zabiegi mające na celu powiększenie majątku parafialnego kontynuował kolejny proboszcz – ks. Jan Żak. W 1928 r. pozyskał dla parafii ze wspomnianego majątku 7 ha ziemi na zasadach dzierżawy, z możliwością wykupienia jej w przyszłości na własność parafii⁵¹.

PUBLICYSTA

Znamiennym rysem duchowości i posługi duszpasterskiej ks. Antoniego Orchowskiego była działalność literacka. Czytał dużo, kształtując tym samym swój intelekt. Z czasem zdecydował się spróbować swoich sił na niwie pisarskiej. Opublikował pod pseudonimem Żelisław powieść pod tytułem *Dwór i plebanja*⁵² oraz *Kazanie o Męce P. Jezusa*, które wygłosił podczas uroczystości poświęcenia słynnej Drogi Krzyżowej na Jasnej Górze. Został do tego zadania wybrany wraz z kapłanami: F. Mikulskim, M. Majewskim i B. Wróblewskim, którzy wygłosili kazania w wyznaczonych miejscach⁵³. W 1918 r. opublikował artykuł *Powrót zakonów po wojnie*⁵⁴.

Stanowczo domagał się dobrej prasy, dostrzegając zagrożenie w antypolskiej i antykatolickiej propagandzie. Napisał cykl artykułów opublikowanych w gazecie „Ziemia Sieradzka”, w których nawoływał do zmian na tym gruncie. W stosowanej przez ks. Orchowskiego argumentacji można dostrzec pewne zbieżności z publikacjami św. Maksymiliana Kolbego⁵⁵, który również walczył o przychylność prasy, mającej rozbudzać w narodzie świadomość religijną. Warto przytoczyć kilka fragmentów ze wspomnianych artykułów:

*[...] Tak więc dziennik przenika niejako wszelkie dziedziny życia ludzkiego, porusza wszelkie sprawy. Jego potęga sięga jeszcze dalej. Dziennikarz śmiało o sobie powiedzieć może: – Ja poruszam, ja tworzę opinię, jestem jej echem, a ile razy zechcę, zmuszę ją, by mówiła to i tak, jak mnie się podoba, a więc jest ona echem, mego głosu własnego [...]*⁵⁶.

⁵⁰ Tamże, k. 92–92v, 94–94v.

⁵¹ Tamże, k. 245v; „Rocznik Diecezji Włocławskiej” 1932, s. 202.

⁵² A. Orchowski, *Dwór i plebania. Dzieje cichych ustroni*, Warszawa 1904.

⁵³ KDKK 1913, t. 17, nr 9, s. 273.

⁵⁴ A. Orchowski, *Powrót zakonów po wojnie*, KDKK 1918, t. 12, s. 139–142.

⁵⁵ M. Budkiewicz, *Maksymilian M. Kolbe. Męczennik ze Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2019, s. 133–138.

⁵⁶ A. Orchowski, *Zle gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 11, s. 7.

*[...] W rezultacie zły dziennik jest potężnym czynnikiem zepsucia, gdyż wypacza pojęcia, obyczaje i opinię. Zła gazeta narzuca umyślnie pojęcia fałszywe i banalne. Formalny deszcz kłamliwych idei rozsiewa prasa codziennie po tym naszym biednym świecie. Propaganda za pomocą książek jest niczym wobec propagandy za pośrednictwem gazet [...]*⁵⁷.

*[...] Popatrzcie na ten lud, potrzebujący oświaty i rozrywki umysłowej, z jaką chciwością rzuca się on na swą gazetę. Jest doprawdy nad czym się litować. Bo ten lud karmi się oto błahostkami, pierwiastkami, bajkami, niemającymi w sobie wartości piękna wznioślejszego ani moralności, ani prawdy. Nie tylko nie podnosi go się przez takie czytelnictwo codzienne, lecz obniża duchowo. On domaga się pokarmu, strawy dla swej duszy, a gazeta rzuca mu puste ziarna, plewy i ochłapy. On szuka prawdy, a zamiast niej znajduje ideały podrabiane, sfalszowane. Pragnąłby znaleźć w swej gazecie trochę ukojenia, trochę pociechy, które uczyniłyby go lepszym, lecz niestety, znajduje tam wszystko odwrotnie: puste dźwięki, czczość, rozjątrzenie i rozczarowanie umysłu [...]*⁵⁸.

*[...] Zła prasa demoralizuje wszystko: pojęcia, obyczaje, opinię, klasy wykształcone i warstwy ludowe, całe społeczeństwo od stóp aż do wierzchu głowy [...]*⁵⁹.

*[...] Gdy ktoś przez długi przeciąg czasu prenumeruje i czytuje pilnie organ jakiś, wszystkie jego poglądy oraz idee tak wchłania w siebie, iż z biegiem lat uważa je za wytwór swej własnej wyobraźni. Pismo bowiem każde jest jakby zwierciadłem, odtwarzającym naszą podobiznę, jakby kliszą fotograficzną, odbijającą się na wskroś w naszym umyśle. A w stosunku do innych taka lektura złem jest nie mniejszym. Cóż bowiem mają prawo myśleć o mnie ci, co uważają mnie za chrześcijanina i człowieka uczciwego, a którego widzą karmiącego się ciągle tym, co jest sprzeczne z religią i moralnością? Gorszą się, to rzecz pewna, a kto wie, czy niebawem nie poczną naśladować?*⁶⁰

⁵⁷ Tenże, *Złe gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 12, s. 7.

⁵⁸ Tenże, *Złe gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 13, s. 6.

⁵⁹ Tenże, *Złe gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 14, s. 7.

⁶⁰ Tenże, *Złe gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 15, s. 7.

Ksiądz Antoni Orchowski cytując arcybiskupa Kettelera, podkreślał: *Gdyby św. Paweł Apostoł żył za naszych czasów, zostałby przede wszystkim dziennikarzem*. Uważał, że równie ważne jak budowanie świątyń jest rozpowszechnianie dobrej prasy:

Dziennikowi, który zatruwa, trzeba przeciwstawić dziennik, który oświeca i umoralnia... Z chwilą zatem, odkąd istnieją dzienniki brudne, przewrotne, sprzedajne, wyczyszczone masy ludowe, zachodzi też potrzeba zakładania dzienników, które głosząby prawdę i uczyły cnoty. Dobre pisma są dziś absolutną koniecznością⁶¹.

Cykl artykułów o zaletach dobrej prasy, publikowanych na łamach „Ziemi Sieradzkiej”, zwieńczony był konkluzją:

Kiedy dom się pali, czyliż nie wszyscy ludzie mają obowiązek utworzenia koła ratowników, gaszących płomień i broniących od śmierci swych bliźnich? To rzecz niepojęta, że społeczeństwo polskie stać na wszystko. Buduje wspaniałe kościoły, zakłada tysiące szkół, szpitali, żłobków, ochronek, przytułków, a nie posiada prasy potężnej, wpływowej, zasobnej, dobrze zorganizowanej. Nie posiada, bo nie chce, czy też może nie pojmuje jej doniosłego znaczenia. Bo tylko przy pomocy takiej prasy walczyć można skutecznie przeciw złej prasie, która demoralizuje, oddziaływać na opinię publiczną, która nam się z rąk wymyka. Tylko za pośrednictwem dobrej prasy można przeszkodzić powstawaniu w Sejmie różnych praw bezecnych, które, zamiast wolności prawdziwej, kajdany tylko narzucają społeczeństwu i niezliczone straty oraz klęski materialne na nie sprowadzają. Zła gazeta, jeżeli nie jest jedynym, to przynajmniej jednym z głównych powodów, jakie trapią społeczeństwo nasze. Popieranie więc prasy uczciwej podniesie nasz poziom moralny, oszczędzi tysiącznych rozczarowań i zawodów, a zamiast doradczych półśrodków, zatamuje zło w samym jego źródle⁶².

Osobne zagadnienie stanowią wiersze księdza Orchowskiego, które również publikował w „Ziemi Sieradzkiej”. Są one odzwierciedleniem gorącego patriotyzmu i oraz głębokiej wiary duchownego.

⁶¹ Tenże, *Złe gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 16, s. 7.

⁶² Tenże, *Złe gazety*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 17, s. 7.

*GDZIEŻEŚ TY JEST? ...*⁶³

Gdzieżeś ty jest dziś, Moskalu, Neronie Północy?
Katem byłeś w każdym calu,
Dziś leżysz w niemocy!

Tyś to zburzył szańce ziemi
I skarby narodu
Kradłeś szpony drapieżnymi
Z królewskiego grodu.

Ty żeś pędził wrażych lachów
W lodowce Sybiru;
Twórcą byłeś krwawych strachów,
Szubienic i kiru!

Tyś wydzierał wiarę z serca,
A z ust dźwięki mowy;
Braci moich tyś morderca,
Strącałeś ich głowy.

Dziś ta ziemia krwią zbryzgana,
Śliną twą opluta,
Wstaje, jak jutrzienka z rana,
Z kajdan swych rozkuta.

Dziś ojczyzna twa w ruinach,
W niewoli szatanów,
Płacze rzewnie po swych synach,
Słucha obcych panów.

Dziś twe z głodu giną dzieci,
Tyś wiecznym tułaczem,
A twa rozpacz echem leci,
Z twym zmieszana płaczem.

Gdzieżeś, władco, spod Uralu,
Gdy Polska ożyła?
Pójdź i spojrzysz dziś, Moskalu,
Czym ona to była?

I czym będzie w dalsze wieki
Polski orzeł biały...
O, tyranie!... dziś daleki,
Giniesz wśród nawały!

Ale Polak nie jest mściwy,
Nie ma k'tobie żalu.

---

⁶³ Tenże, *Gdzieżeś ty jest? ...*, „Ziemia Sieradzka” 1921, nr 50, s. 3.

Ty dziś nędzarz!... jam szczęśliwy...
Znaj lacha, Moskalu!

*NIE POZWÓL, MATKO!*⁶⁴

Ojczyzno moja, jakżeś ty bogata.
Tyle tam skarbów w twoim łonie!
Starczy ich dla nas i na długie lata,
Tylko wyciągnąć nam dłonie...

Hojna przyroda drogocenne wiano
W toni twych głębin ukryła,
Strojnaś w klejnoty, więc Królowej miano
Na wieczną chwałę ci zsyła.

A choć zaborcy drapieżnymi szpony
Skarby z twej piersi grabili,
Jeszczeż zbyt można i blask twej Korony
Nie zagaś aż do tej chwili.

Lecz mnie przeraża, że tych skarbów zdroje,
Zbytek i życia zepsucie
Nieść mogą w naród, wtedy syny Twoje
Strawią zgnilizny złe chucie.

O, bo są dzisiaj w gronie twoich dzieci
Wrogowie ducha narodu,
Chcą zabić Boga, skarb mnogich stuleci
i zasiać jad śmierci i chłodu...

Nie pozwól na to, prastara macierzy,
Zagróż im gniewem i karą!
Niech się nie wstydzą matczynych pacierzy,
Niech żyją cnotą i wiarą.

*ZAGRAŁY DZWONY*⁶⁵

Zagrały dzwony melodią smutną,
Ich dźwięk rozbrzmiewa pieśnią pokutną
Wśród siół i grodów polskiej krainy
Za ojców w bojach poległych winy.

Jak liść jesiennym chłodem zwarzony,
Legły do mogił swoich miliony;
A na tych grobach cisza cmentarna,
Czasem ta zajrzy i ludzkość gwarna.

⁶⁴ Tenże, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 41, s. 1.

⁶⁵ Tenże, „Ziemia Sieradzka” 1921, nr 44, s. 1.

Lecz dzisiaj oto symbol żałoby:
Katafalk... trumna, potem na groby
Śpieszą posępni ziemi tułacze,
Tutaj się ludzkość modli, płacze.

Nieznane braci umarłych losy
Tu ją przywiodły, więc pod niebiosy
Korne do Władcy Świata spojrzenia,
Łzy rzewne, tęskne płyną westchnienia.

Na czele kapłan modły zanosি,
O spokój wieczny dla zmarłych prosi;
Poza grób sięga pochodnią wiary,
W imię Chrystusa krwawej ofiary.

Umilkły pienia, przebrzmiały dzwony,
A wielki orszak wciąż rozmodlony
Kłęczy i żebrze pomocy z krzyża,
Bo krzyż ten ziemię do nieba zbliża.

A choć to życie niekiedy boli
I człowiek sobie przykry już sam,
Gdy spojrzy w wieczność, to mimo woli
Pyta się z cicha: co będzie tam?

*NA DNIE MEJ DUSZY*⁶⁶

Na dzień mej duszy jakiś świat promienny,
Ciepły, pogodny – i taki wiosenny...
Milkną w nim bunt, zgiełk i ziemski wrzawa,
Serce świąteczną ciszą się napawa...

Na dzień mej duszy leżą tęsknoty roje,
Z nich się nie zwierzam, choć te niepokoje
Odsłonić chciałbym rówieśnikom życia,
Lecz tłumić muszę serca mego bicia...

Na dzień mej duszy mocarne pragnienia
I pęd ku gwiazdom wielki, bez wytchnienia,
I żądza wiedzy, zaświatów poznania
I wszystkie wielkie ludzkości kochania.

Na dzień mej duszy świta promień wiary,
Że ludzkość musi iść drogą ofiary,
Iść drogą krzyża, wielkich bólów szlakiem,
A krzyż Chrystusa jej zbawienia znakiem...

---

⁶⁶ Tenże, „Ziemia Sieradzka” 1921, nr 47, s. 1.

Zbadanie całego dorobku literackiego księdza Orchowskiego nie jest najłatwiejszym zadaniem, ponieważ często używał on pseudonimów, np. „Ks. A.O.”⁶⁷. Możemy przypuszczać, że swoje wiersze podpisywał również pseudonimem „Or.”⁶⁸.

ŚMIERĆ SZADKOWSKIEGO DUCHOWNEGO

Ksiądz Antoni Orchowski zmarł 31 stycznia 1923 r. Do jego odejścia przyczyniło się między innymi rozżalenie powojennym upadkiem moralności wśród wiernych parafii. Ksiądz Stefan Niedźwiedzki tak wspominał ostatnie dni życia proboszcza z Szadku:

W ostatnią niedzielę przed śmiercią rozżalone powojenną deprawacją serce dobrego pasterza kaznodziei zdało się pękać na ambonie. Mienił się na twarzy, stojąc na ambonie w czasie tego ostatniego już kazania – zdało się, że nie dokończy mówienia, uniesiony i przejęty zszedłszy z ambony, poczuł się od razu bardzo źle. Na trzeci dzień później nastąpiło jeszcze pogorszenie, po kąpieli dostał krwotoku, a czując zbliżającą się śmierć, poprosił co rychlej ks. wikarego o spowiedź. Zaledwo ją ukończył, a już w czasie otrzymywania absencji rozpoczęło się konanie. Po chwili ks. Antoni już nie żył⁶⁹.

Ksiądz Orchowski rozdysponował przed śmiercią w testamencie swoim majątkiem, który był niewielki, ponieważ nigdy szczególnie o niego nie zabiegał. Jako miłośnik czytelnictwa dużo pieniędzy przeznaczał na pisma i książki. Niewielkich rozmiarów mienie ruchome przekazał rodzinie, a księgozbiór oraz 300 000 marek gotówki przeznaczył na Seminarium Duchowne we Włocławku. Informację o jego śmierci przyjęto z wielkim żalem, co wyrażają słowa:

Z naszej gromadki śmierć wykreśliła z listy żyjących wzorowego kapłana, zacnego sąsiada i towarzysza pracy parafialnej. Przez ten zgon straciliśmy znów jednego z pracowników, którzy stają zawsze w szeregach, gdy idzie o dobro Kościoła i narodu. To też wiadomość o tej stracie odbiła się żałobnym echem w dalszej okolicy, gdzie znano zmarłego jako gorliwego duszpasterza, znakomitego kaznodzieję i najlepszego sąsiada...

Czysty i szlachetny duch bez zawiści i ambicji mieszkał w Jego ładnym od młodości ciele, życzliwy dla wszystkich, wdzięczny za każde

⁶⁷ Ks. A.O. [Ks. A. Orchowski], *Z Szadku*, „Ziemia Sieradzka” 1921, nr 21, s. 6.

⁶⁸ Or., „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 53, s. 6; tenże, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 51, s. 1; tenże, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 49, s. 1; tenże, *Grabia*; tenże, *Matczyna miłość*, „Ziemia Sieradzka” 1922, nr 49, s. 1, 2–5.

⁶⁹ S. Niedźwiedzki, *Śp. Ks. Antoni Orchowski...*, s. 221.

*dobre słowo, cierpliwy i wyrozumiały, chorobę, która go trawiła przez szereg lat, znosił z cierpliwością chrześcijanina i filozofa, nie pozwalając jej nad swym równym, zawsze pogodnym usposobieniem zapanować. Cicho, bez rozgłosu przeszedł przez życie ten duch świetlany i cicho też odszedł do lepszego świata...*⁷⁰

W uroczystościach pogrzebowych wzięło udział dziewiętnastu kapłanów. Eksportacja z plebanii do kościoła odbyła się 2 lutego 1923 r., w święto Matki Boskiej Gromnicznej. Następnie w sobotę kapłani odprawiali kolejno msze święte przy bocznych ołtarzach (nie praktykowano jeszcze koncelebry) i śpiewali nokturny. Sumę celebrował w asystencji ks. Franciszka Kąkolewskiego z Galewa i ks. Stanisława Niedźwiedzkiego z Lutomierska siostrzeniec zmarłego – ks. Nikodem Ast, były kanclerz kurii i proboszcz w Sompolnie. Kazanie wygłosił ks. kan. Jan Żak z parafii Zadzim, który został mianowany następcą Orchowskiego na szadkowskim probostwie. Kondukt żałobny prowadził ks. Nikodem Ast w asyście duchowieństwa, stowarzyszeń, bractwa, szkoły, straży ogniowej, Koła Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej, Stowarzyszenia „Rozwój”, delegacji z parafii Męka i Kwiatkowiec oraz licznie zgromadzonego ludu.

Nad grobem przemówił ks. Franciszek Ligenza, proboszcz ze Zduńskiej Woli. Wspominał, że śp. ks. Antoniego Orchowskiego znał bardzo krótko, bo zaledwie od 2 lat, jednakże tych kilka sąsiedzkich spotkań i wspólnych rozmów wystarczyło, aby powziął dla niego prawdziwy, głęboki szacunek:

Nigdy bym nie przypuszczał – mówił – aby mi przyszło tak rychło i w ogóle kiedykolwiek stanąć nad Jego trumną i żegnać Go na zawsze, w największej gorzkości ducha. Rysem zasadniczym Jego charakteru była cichość i skromność, których owocem była dobroć i owa święta prawdziwa miłość dla drugich, którą każdemu rad by służyć i pomóc. Ponieważ był pokornym, dlatego też był dobrym i dobrotliwym. Należał do tych natur bogatych, co są jak studnia głęboka, z której się wciąż czerpie, a z której jednak wody nigdy nie ubywa. Ile miał miłości, tyle chciał jej wylać na swych współbraci, ile parafian posiadał, tyle chciał ramieniem swej pasterskiej opieki otoczyć, do piersi przycisnąć, żarem swego serca rozgrzać i do Boga pociągnąć. Jego oblicze prawie zawsze owiane było jakąś osłoną melancholii. Jak długo go znałem, wydawał mi się zawsze człowiekiem wielkich jakichś tęsknot i pragnień – virdesideriorum [mąż wielkich pragnień – przyp. M.B.]. Ciągnęło go coś i to coraz bardziej, zwłaszcza w ostatnich miesiącach życia, do opuszczenia placówki parafialnej, do porzucenia w ogóle świata. Zdawało Mu się, że wśród ustawicznych trosk i kłopotów życia

⁷⁰ Tamże, s. 220.

parafialnego – nie dosyć może czynić dla swej własnej duszy. Jakiś wewnętrzny głos ciągle się w nim odzywał i zachęcał do „porzucenia wszystkiego, aby wszystko pozyskać”. Jego gorąca dusza kapłańska zwracała się do coraz wznioślejszych ideałów – szukała zupełnego pokornego naśladownictwa Jezusa Chrystusa w życiu ukrytym – w zakonie. Bóg jednak inaczej zarządził ostatecznie i zamiast go posłać do zakonu zabrał go od razu do siebie⁷¹.

Nad grobem przemawiał jako ostatni przedstawiciel Stowarzyszenia „Rozwój”, który w imieniu parafian dziękował zmarłemu ks. dziekanowi za gorliwą pracę na gruncie społecznym i narodowym.

Po odśpiewaniu *Salve Regina* złożono trumnę do grobu wymurowanego na cmentarzu, gdzie spoczywały zwłoki zmarłego 20 lat wcześniej szadkowskiego proboszcza ks. Prospera Bukiewicza⁷².

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne we Włocławku:

Akta ks. Antoniego Orchowskiego, sygn. pers. 233.

Akta ks. Jana St. Żaka, sygn. pers. 416.

Akta parafii Szadek (1920–1939), sygn. par. 198.

Źródła drukowane

Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri tam saecularis quam regularis dioecesis wladislaviensis isseucalissiensis, 1896–1923.

„Gazeta Świąteczna” 1905, nr 1288.

„Gazeta Świąteczna” 1905, nr 1290.

„Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (KDKK), 1913–1923.

„Rocznik Diecezji Włocławskiej” 1932.

„Rozwój” 1906, nr 195.

„Tydzień Piotrkowski” 1904, nr 52.

„Tydzień Piotrkowski” 1905, nr 37.

„Ziemia Sieradzka” 1921–1922.

„Zorza” 1905, nr 37.

⁷¹ Tamże, s. 223.

⁷² Tamże, s. 223.

Opracowania

- Budkiewicz M., *Maksymilian M. Kolbe. Męczennik ze Zduńskiej Woli*, Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli, Zduńska Wola 2019.
- Dębiński J., *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji wrocławskiej w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011.
- Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001.
- Frączak W., *Monografia parafii Jeziorsko*, Wydawnictwo Lega, Włocławek 2006.
- Michalski M., *Spoleczeństwa miast Szadek i Zduńska Wola oraz gmin wiejskich: Szadek, Zapolice i Zduńska Wola*, [w:] J. Stulczewski (red.), *Spoleczeństwo i dzieje ziem powiatu zduńskowolskiego w walce o niepodległość*, Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli, Zduńska Wola 2018, s. 87–106.
- Niedźwiedzki S., *Śp. Ks. Antoni Orchowski*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1923, t. 17, nr 6, s. 219–223.
- Orchowski A., *Dwór i plebania. Dzieje cichych ustroni*, Warszawa 1904.
- Rulka K., *Jan Stanisław Żak – proboszcz w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 31–47.
- Stefańska D., *Jednodniówka. Wymodlili ją prorocy, poeci*, Towarzystwo Przyjaciół Szadku, Szadek 2004.
- Stefańska D., *Stowarzyszenie młodzieży polskiej w Szadku w latach 1919–1933*, „Biuletyn Szadkowski” 2014, t. 14, s. 151–172.
- Stulczewski J., *Dzieje Banku Spółdzielczego w Szadku w latach 1906–2016*, Szadek 2016.
- Stulczewski J., *Żydzi w Szadku – rys historyczny*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 141–160.

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

FATHER ANTONI ORCHOWSKI (1872–1923) – PARISH PRIEST AND DEAN IN SZADEK

Summary

Father Antoni Orchowski (1872–1923) was administrator and parish priest in Kwiatkowice (1904–1906), Męka (1907–1913), Brudzew Kolski (1913–1920) and Szadek (1920–1923). He was a zealous preacher, Dean of Szadek, patriot, publisher and poet. He also was very active in social work on the eve of Poland's independence. A very humble person of great intellect, with a heart was open to the needs of the parishioners, whose name should always be recalled with reverence.

Keywords: parish in Szadek, Catholic Church, clergy

Paulina KURZYK*

HETEROGENICZNOŚĆ PRZESTRZENNA POSTAW WYBORCZYCH MIESZKAŃCÓW GMINY SZADEK W WYBORACH EUROPEJSKICH I PARLAMENTARNYCH W 2019 ROKU

Streszczenie. W artykule zaprezentowano dysproporcje postaw wyborczych mieszkańców gminy Szadek podczas głosowań w 2019 r. Wybory, które odbyły się w zeszłym roku, miały charakter zarówno ponadnarodowy (wybory do Parlamentu Europejskiego), jak i krajowy (wybory parlamentarne). Zachowania wyborcze, które uwzględniono w pracy, obejmowały poparcie dla poszczególnych partii oraz frekwencję. Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy tradycyjny model podziału polskiej sceny politycznej (oś interesów i oś wartości) jest nadal zauważalny na obszarach miejsko-wiejskich, charakteryzujących się określonymi cechami historyczno-kulturowymi.

Słowa kluczowe: wybory parlamentarne, wybory europejskie, gmina Szadek

WSTĘP

Lata 90. ubiegłego wieku to okres zakrojonych na dużą skalę przemian zarówno w sferze ekonomicznej, gospodarczej, społecznej, jak i przede wszystkim politycznej. Te ostatnie to skondensowany proces, który doprowadził do wytworzenia czterech podstawowych opcji politycznych. Powstałe wówczas sprzeczności podzieliły polską scenę polityczną na grupy o przeciwstawnych interesach

---

* Paulina Kurzyk, mgr, asystent, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: paulina.kurzyk@geo.uni.lodz.pl.

(oś ludowców i liberałów) oraz wartościach (oś prawica i lewica)¹. Rozłam ten ma związek z szeroko pojmowaną aktywnością polityczną, wynikającą m.in. z różnorodności przestrzennej, na którą składają się zarówno czynniki historyczno-kulturowe, jak i ekonomiczno-społeczne.

Zachowania wyborcze, a więc ogół postaw przyjętych przez obywateli w związku z wyborami, mogą przybierać różne formy. Począwszy od samego zainteresowania głosowaniem, poprzez uczestnictwo bądź absencję, wyrażanie preferencji, a także udział w kampanii wyborczej, a skończywszy na postawie pasywnej². W literaturze przedmiotu prezentowane są dwa podejścia względem zachowań wyborczych w ujęciu przestrzennym. Zdaniem J. Hryniewicza i B. Jałowieckiego stosunek do wyborów to wynik zasłóci historycznych, zwłaszcza okresu zaborów, które warunkują zróżnicowanie kapitału społecznego, a tym samym aktywność społeczną³. Drugie podejście zakłada, że główną determinantą tego zjawiska jest aktualna sytuacja gospodarcza i społeczna w kraju, którą oddają analizy statystyczne, ujawniając dysproporcje rozwojowe w wymiarze zarówno społecznym, jak i ekonomicznym. Te z kolei mogą wpływać na unifikowanie postaw wyborczych⁴. Według M. Kowalskiego⁵ najwyższą frekwencję wyborczą obserwuje się na obszarach dawnych zaborów pruskiego i austriackiego, na co wpływa stopień religijności mieszkańców tych terenów oraz wyższy poziom ich wykształcenia.

Celem tego artykułu jest analiza różnorodności postaw wyborczych podczas ostatnich wyborów krajowych i ponadnarodowych. Zjawisko to warte jest uwagi głównie dlatego, że obszar badawczy znajduje się jednocześnie na obu liniach antagonistycznych ośrodków politycznych. Pierwszy podział, wynikający z uwarunkowań historyczno-kulturowych, dzielący na lewicę i prawicę, należy odnieść w tym przypadku do położenia gminy Szadek, która znajduje się niejako na styku historycznego zaboru pruskiego oraz Królestwa Polskiego. Badana gmina to ponadto ośrodek o charakterze miejsko-wiejskim, w którym główne różnice odnoszą się do kontrastów między ludowcami a liberałami, a więc podziału na tzw. osi interesów.

---

¹ M. Kowalski, *Zachowania wyborcze ludności wiejskiej a sytuacja społeczno-ekonomiczna wsi – identyfikacja procesów*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Warszawa 2004, s. 132.

² J. Raciborski, *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego w latach 1989–1995*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1997, s. 158.

³ J. Hryniewicz, B. Jałowiecki, *System polityczny a rozwój gospodarczy*, Seria „Studia Regionalne i Lokalne” 1997, nr 53.

⁴ P. Krzemiński, *Zachowania wyborcze w wyborach parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 2005–2007 – wzory przestrzennych zróżnicowań*, „Przegląd Geograficzny” 2009, t. 81, nr 2, s. 259–281.

⁵ M. Kowalski, *Zachowania wyborcze ludności wiejskiej...*, s. 135.

Marek Sobczyński twierdzi, że geograf badając zachowania wyborcze, powinien wziąć pod uwagę dwa aspekty, tj. preferencje wyborcze oraz stosunek do aktu wyborczego, a więc frekwencję lub absencję⁶. W artykule poddano analizie wyniki głosowania na przedstawicieli do Parlamentu Europejskiego w latach 2014 i 2019 oraz do Sejmu i Senatu RP. Dane zostały też opublikowane przez Państwową Komisję Wyborczą. Analizy o podobnym charakterze były przeprowadzone dla tego obszaru w 2015 r. przez M. Kowalskiego⁷. Badania zrealizowano wówczas biorąc pod uwagę wybory prezydenckie i parlamentarne. Wykazały one, że podział elektoratu w stosunku do miejsca zamieszkania (miasto/wieś) oraz uczestnictwo w wyborach w gminie Szadek nie różni się zasadniczo od innych tego typu obszarów. Dodatkowo autor wysnuł wniosek, że wyniki wyborów z 2015 r. mogą mieć charakter incydentalny⁸. Publikowane teraz opracowanie umożliwi zatem ocenę trendów politycznych oraz poziom aktywności wyborczej mieszkańców gminy Szadek z uwzględnieniem postaw wyborczych w wyborach europejskich. Do prezentacji przestrzennego podziału elektoratu użyto metod kartograficznych, natomiast zachowania wyborcze opisano za pomocą metod statystycznych.

Ryc. 1. Podział gminy Szadek na obwody głosowań w wyborach w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne

⁶ M. Sobczyński, *Kilka uwag o metodologii geografii wyborczej wielkiego miasta w Polsce*, [w:] M. Kowalski (red.), *Przestrzeń wyborcza Polski*, Warszawa 2003, s. 117.

⁷ M. Kowalski, *Zróżnicowanie przestrzenne zachowań wyborczych mieszkańców gminy Szadek w wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 2015 roku*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 243–256.

⁸ M. Kowalski, *Zróżnicowanie przestrzenne zachowań wyborczych...*, s. 243–256.

Teren gminy Szadek podzielony jest na osiem okręgów wyborczych, natomiast w badaniu uwzględniono siedem, z uwagi na mało reprezentatywną próbę pomijając okręg wyborczy w Przatówku, utworzony na potrzeby pensjonariuszy Domu Pomocy Społecznej.

WYBORY DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO

Według J. Osińskiego i B. Pytlika Parlament Europejski (PE) to swego rodzaju precedens w skali światowej, ponieważ jest to jedyne zgromadzenie ponadnarodowe wybierane co pięć lat przez ludność w wyborach powszechnych i bezpośrednich. Mimo, że w wielu kwestiach różni się od parlamentów narodowych, stanowi reprezentację ogółu społeczeństwa europejskiego, a tym samym odzwierciedlenie jego woli i przekonań⁹. Rozpatrując genezę PE, należy sięgnąć aż do początków Unii Europejskiej (UE), a więc do roku 1952, kiedy to doszło do podpisania traktatu paryskiego i powołania Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Na podstawie tego porozumienia zostało utworzone Zgromadzenie, oddające pierwotny kształt, a zarazem obraz dzisiejszego PE. Początkowo zasiadało w nim zaledwie 78 przedstawicieli, co było związane z liczbą państw wchodzących w skład wspomnianej wspólnoty. Dnia 25 marca 1957 r. podpisano w Rzymie tzw. traktaty rzymskie, na mocy których powstały Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG) i Europejska Wspólnota Energii Atomowej (EURATOM). Po wprowadzeniu ich w życie od dnia 1 stycznia 1958 r. na europejskiej scenie politycznej zaczęło funkcjonować Europejskie Zgromadzenie Parlamentarne liczące 142 członków, które 30 marca 1960 r. przyjęło nazwę Parlamentu Europejskiego. Potwierdzenie wyłonienia takiego organu zostało ponadto zawarte w Jednolitym Akcie Europejskim, podpisanym w 1986 r. w Luksemburgu i w Hadze. Od 1 listopada 1993 r. PE jest organem Unii Europejskiej¹⁰.

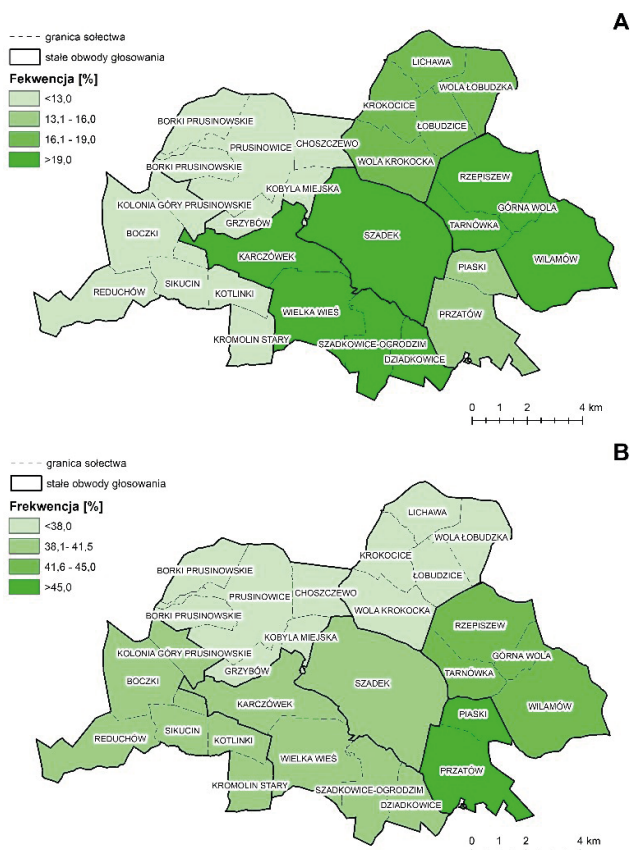
W odniesieniu do popularności wyborów do PE należy zaznaczyć, że w Polsce nie są to wybory cieszące się dużą frekwencją. Powodów tego stanu rzeczy można doszukiwać się w specyfice życia politycznego naszego kraju oraz w pozycji, jaką w opinii i świadomości Polaków ma Unia Europejska. Zdaniem M. Rulki wybory do PE należy traktować pod względem frekwencji jako trzeciorzędne, ponieważ poziom uczestnictwa w tym głosowaniu jest niższy aniżeli w wyborach parlamentarnych, prezydenckich czy samorządowych¹¹.

⁹ J. Osiński, B. Pytlik, *Wybory do Parlamentu Europejskiego w Polsce*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2016, nr 3, s. 11–39.

¹⁰ N. Krzyżanowska, *O nierówności płci w sferze publicznej na przykładzie wyborów do Parlamentu Europejskiego 2004*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy w obliczu regionalizacji i globalizacji*, Rzeszów 2006, s. 397.

¹¹ M. Rulka, *Problem niskiej frekwencji w wyborach do Parlamentu Europejskiego – przyczyny i sposoby jej zwiększenia*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 1, s. 115–124.

W wyborach do PE, które odbyły się w Polsce 25 maja 2014 r., wyłoniono 51 europosłów wchodzących w skład PE liczącego 751 eurodeputowanych. Wzięło w nich udział blisko 7,3 mln uprawnionych polskich obywateli, co stanowiło o frekwencji 23,83%¹². Gmina Szadek, położona w powiecie zduńskowolskim, zanotowała frekwencję na poziomie 16,57%, a więc zdecydowanie niższą niż średnia ogólnokrajowa czy zarejestrowana w województwie łódzkim (23,73%) oraz w powiecie zduńskowolskim (20,71%). Należy jednak zaznaczyć, że w zestawieniu z innymi gminami powiatu zduńskowolskiego gmina szadkowska nie plasowała się na najniższym poziomie i wyprzedziła gminę Zapolice o blisko 1,5 punktu procentowego (p.p.).

Ryc. 2. Frekwencja wyborcza w gminie Szadek w wyborach do PE w latach 2014 (A) i 2019 (B)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW

¹² <https://pe2014.pkw.gov.pl/> [dostęp: 9.12.2019]

Ostatnie wybory do PE, które odbyły się 26 maja 2019 r., z rekordową frekwencją w skali ogólnopolskiej (45,68%)¹³, w gminie szadkowskiej cieszyły się również dużym zainteresowaniem. Mieszkańcy gminy, podobnie jak w poprzednich wyborach do PE, chętniej oddawali swoje głosy, niż w przypadku ludności zamieszkującej gminę Zapolice (37,52%).

Frekwencja na poziomie 40,46% była jednak zdecydowanie niższa niż ta, którą zanotowano w powiecie zduńskowolskim i w województwie łódzkim, gdzie wynosiła odpowiednio 44,74% i 46,92%¹⁴. Warto jednak zaznaczyć, że na badanym obszarze poziom frekwencji był wyższy o ponad 1 p.p. (39,03%)¹⁵ od wartości średniej osiągniętej przez gminy na terenie kraju, o liczbie mieszkańców od 5 do 10 tysięcy osób (a więc jednostki, do których zalicza się gmina Szadek).

Po przeanalizowaniu poziomu frekwencji w gminie szadkowskiej w wyborach do PE w latach 2014 i 2019 można stwierdzić, że zmianie uległa nie tylko liczba mieszkańców biorąca udział w głosowaniu, ale zmienił się również jej rozkład przestrzenny. W wyborach w 2019 r. najwyższą frekwencję zanotowano w obwodzie numer 6, obejmującym sołectwa Przatów i Piaski, podczas gdy w 2014 r. uzyskano tam jeden z najniższych wyników. W obwodzie tym frekwencja w wyborach do PE w ostatnim głosowaniu wyniosła niemal 49%, natomiast pięć lat wcześniej była aż czterokrotnie niższa (11,2%). Co interesujące, obwód ten w 2019 r. osiągnął wynik zdecydowanie lepszy niż typowy obszar miejski, czyli obwód numer 1, obejmujący miasto Szadek, gdzie frekwencja wyniosła niewiele ponad 42%. Cechą łączącą obydwa głosowania, nie biorąc pod uwagę wartości bezwzględnych, jest najniższa frekwencja w północnej części gminy, czyli w obwodzie numer 3 (ryc. 2). Większe zaangażowanie w wybory do PE można zaobserwować w obrębie południowo-zachodniej części gminy. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest tradycyjne zróżnicowanie zachowań wyborczych na obszarach miejskich i wiejskich, przy czym te ostatnie charakteryzują się mniejszą liczbą osób uczestniczących w wyborach. Gmina Szadek w ujęciu demograficznym, to gmina miejsko-wiejska z dominującą populacją miejską¹⁶.

Obywatele podczas wyborów do PE w 2014 r. mogli oddawać głosy na 12 list wyborczych. W wymiarze ogólnopolskim wybory wygrali kandydaci z listy numer 8, czyli wywodzący się z Komitetu Wyborczego Platformy Obywatelskiej RP (PO), uzyskując poparcie na poziomie 32,13%. W województwie łódzkim, powiecie zduńskowolskim oraz w gminie Szadek zdecydowanym zwycięzcą okazał się Komitet Wyborczy Prawo i Sprawiedliwość (PiS). Uzyskał on odpowiednio 37,92%, 40,23% i 42,56% poparcia wśród głosujących. Przyczyn takiego wyniku należy upatrywać w geograficznym podziale elektoratów, utrzymującym

¹³ <https://pe2019.pkw.gov.pl/pe2019/pl/frekwencja/pl> [dostęp: 10.12.2019].

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ M. Kowalski, *Zróżnicowanie przestrzenne zachowań wyborczych...*, s. 243–256.

się od lat 90. XX w. Obszar gminy Szadek to tereny należące niegdyś do tzw. Kongresówki. Na ziemiach tych odnotowuje się znacznie większe poparcie dla kandydatów i partii prawicowych¹⁷, do których zalicza się PiS.

Partia, której lista wyborcza osiągnęła najlepsze wyniki, wygrała we wszystkich obwodach badanej gminy (tab. 1). Największe poparcie, obok PiS, uzyskało Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), czyli partia ludowa, co jest potwierdzeniem wspomnianego podziału elektoratu Polski. Ugrupowanie to zdobyło na obszarach typowo wiejskich znaczącą przewagę nad ugrupowaniem plasującym się na trzeciej pozycji (PO). Odmienne sytuacja wyglądała jedynie w samym mieście Szadek (obwód numer 1). W okręgu numer 6, w którym położona jest gmina Szadek, mandaty europosłów otrzymali Janusz Wojciechowski z PiS i Jacek Saryusz-Wolski z PO¹⁸.

Tablica 1. Wyniki wyborów do PE w gminie Szadek w 2014 r. (%)

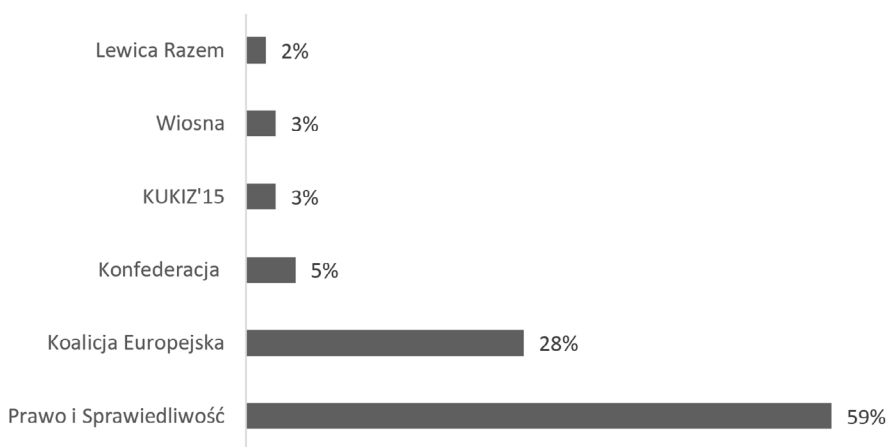
Nazwa komitetu wyborczego	Numer obvodu						
	1	2	3	4	5	6	7
1. KW Solidarna Polska Zbigniewa Ziobro	0,61	1,16	2,63	3,75	0,96	0,00	0,00
2. KW Wyborców Ruch Narodowy	1,53	0,00	0,00	1,25	0,96	0,00	0,00
3. KW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	3,36	0,00	6,58	2,50	0,00	0,00	9,27
4. KW Prawo i Sprawiedliwość	45,57	59,30	51,32	37,50	49,04	38,89	28,63
5. KW Europa Plus Twój Ruch	2,45	2,33	0,00	1,25	0,00	7,56	2,82
6. KW Polska Razem Jarosława Gowina	2,14	0,00	1,32	3,75	2,88	2,87	2,82
7. KW Nowa Prawica – Janusza Korwin-Mikkego	3,98	2,33	2,63	3,75	0,96	7,56	7,04
8. KW Platforma Obywatelska RP	29,05	9,30	7,89	13,75	13,46	11,87	19,35
9. KW Polskie Stronnictwo Ludowe	9,79	25,58	26,32	26,25	27,88	25,70	28,44
10. KW Demokracja Bezpośrednia	0,92	0,00	1,32	0,00	0,00	0,00	1,61
11. KW Samoobrona	0,00	0,00	0,00	6,25	0,00	2,78	0,00
12. KW Partia Zieloni	0,61	0,00	0,00	0,00	3,85	2,78	0,00
Razem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PKW

¹⁷ M. Kowalski, *Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju*, [w:] M. Kowalski (red.), *Przestrzeń wyborcza Polski*, Warszawa 2003, s. 17.

¹⁸ <https://pe2014.pkw.gov.pl/pl/pliki.html> [dostęp: 10.12.2019].

Na podstawie wyników wyborów do PE, które odbyły się w 2019 r., można wskazać pewne prawidłowości dotyczące preferencji wyborczych mieszkańców gminy Szadek w tego typu głosowaniu. Trudno jednak, choćby ze względu na liczbę zgłoszonych list, jednoznacznie porównywać obecne i poprzednie głosowanie. W wyborach do PE na kadencję 2019–2024 głosujący mogli wybierać spośród sześciu list. Mieli zatem o połowę mniejszy wachlarz możliwości aniżeli w 2014 r. W ostatnich wyborach do PE głosy oddane na listy wyborcze rozłożyły się w gminie Szadek identycznie jak w skali ogólnopolskiej, wojewódzkiej czy powiatowej. Zwycięstwo odniósł po raz kolejny Komitet Wyborczy PiS, uzyskując 59% głosów poparcia mieszkańców gminy Szadek (ryc. 3). Miejsce drugie przypadło Koalicji Europejskiej (zrzeszającej ugrupowania PO, PSL, SLD oraz partię Zieloni – typowe stronnictwa lewicowe i ludowe). Wynik tego głosowania jednoznacznie świadczy o przewadze prawicy nad pozostałymi opcjami politycznymi na analizowanym obszarze.

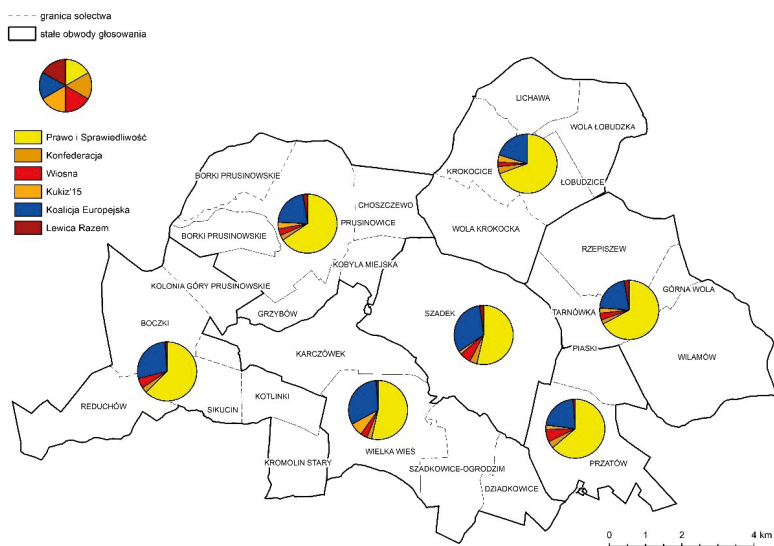

Ryc. 3. Wyniki wyborów do PE w 2019 r. w gminie Szadek z uwzględnieniem partii politycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PKW

Podobnie jak miało to miejsce w wyborach w 2014 r. partia, której lista wygrała w całej gminie, zdobyła również pierwsze miejsce w poszczególnych obwodach. Mniejsze poparcie dla kandydatów PiS zarejestrowano jedynie na obszarze obwodów numer 1 i 7, a więc miasta Szadek i sołectw na zachód od niego (ryc. 4).

Ryc. 4. Wyniki wyborów do PE w gminie Szadek w 2019 roku*

*Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PKW

WYBORY DO SEJMU I SENATU RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ W GMINIE SZADEK W 2019 R.

Wybory parlamentarne, które odbyły się 13 października 2019 r., to kolejna ze składowych odnoszących się do badań nad heterogenicznością zachowań wyborczych na analizowanym obszarze. Frekwencja wyborcza w gminie Szadek wyniosła 58,59%, tym samym była większa o ponad 10 p.p. od wartości z 2015 r. (44,93%)¹⁹. Poziom ten był niższy od wyników zanotowanych w skali krajowej, wojewódzkiej i powiatowej, gdzie zarejestrowano odpowiednio wartości 61,74%, 63,51% i 61,72%. W odróżnieniu od „eurowyborów” odbywających się w tym samym roku, gmina Szadek osiągnęła najniższy wynik spośród gmin powiatu zduńskowolskiego. Porównanie poziomu frekwencji w obwodzie obejmującym samo miasto Szadek (61,30%) z frekwencją w pozostałych obwodach gminy (57,59%) potwierdza prawdziwość, że to właśnie mieszkańcy miasta charakteryzują się większym zaangażowaniem politycznym niż ludność zamieszkująca obszary wiejskie. Najniższa frekwencja charakteryzowała wschodnią część gminy (ryc. 5).

¹⁹ https://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm/0/0/11/101902.html [dostęp: 12.12.2019].

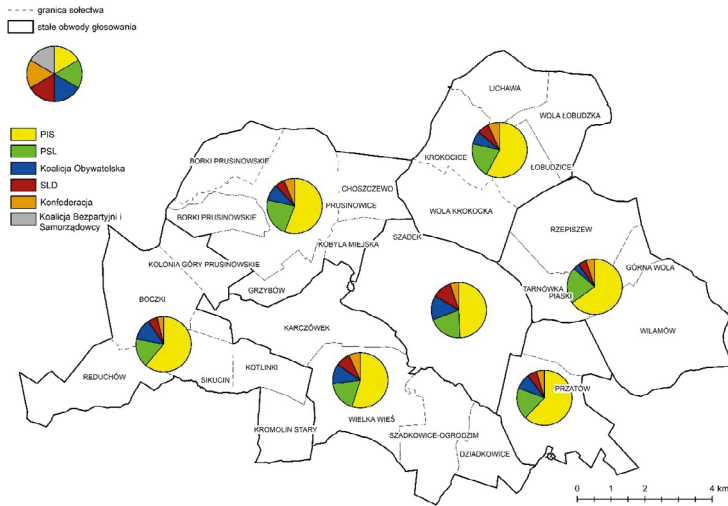
Ryc. 5. Frekwencja w wyborach do Sejmu w gminie Szadek w 2019 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PKW

Głosujący dokonując wyboru posłów mogli wskazać na jedną spośród sześciu list wyborczych. Mieli zatem taki sam wachlarz możliwości, jak w przypadku „eurowyborów”. Porównując wybory do PE z wyborami parlamentarnymi, daje się zauważyć w obu głosowaniach znaczącą przewagę PiS, czyli partii definiowanej jako opcja prawicowa. Ugrupowanie to zdobyło ponad 50% głosów niemal w każdym okręgu wyborczym. Jedyne wyjątkiem stanowił obwód obejmujący miasto Szadek (ryc. 6). Drugą, co do poziomu poparcia partią okazało się PSL, ugrupowanie zaliczane do opcji typowo ludowych. Wyniki w tym głosowaniu były zbliżone z uzyskanymi w wyborach w 2015 r., kiedy to zwycięstwo odniosła partia PiS, natomiast KO (startująca w poprzednich wyborach jako Platforma Obywatelska), odnotowała wynik gorszy niż partie ludowe. Spośród 12 wybranych posłów siedmiu to przedstawiciele PiS-u (najwięcej głosów, po raz kolejny, zdobył Piotr Polak).

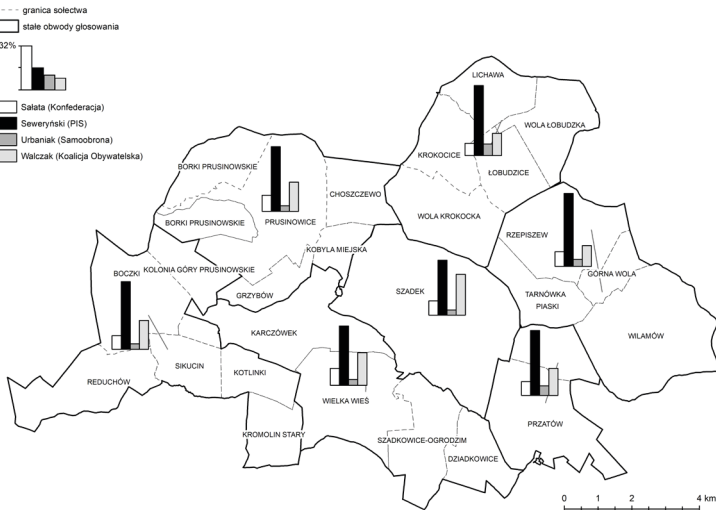
W wyborach do wyższej izby parlamentu z okręgu numer 27 wystartowało czterech kandydatów. Sytuacja wyglądała analogicznie do tej, która miała miejsce w 2015 r. Zaskoczenie może budzić jedynie fakt, że wśród kandydatów nie znalazł się ani jeden przedstawiciel ugrupowania PSL.

Wybory w gminie Szadek w 2019 r. wygrał reprezentujący PiS Michał Seweryński, który uzyskując 53,97% głosów, zapewnił sobie mandat senatora na kolejną kadencję. Miejsce drugie zajął kandydat KO – Jacek Walczak – z wynikiem lepszym o niemal 10 p.p. (27,24%) w porównaniu z poprzednimi wyborami. Dwaj pozostali kandydaci (Radosław Sałata z Konfederacji i Andrzej Urbaniak

z Samoobrony) uzyskali odpowiednio 12,89% i 5,71% poparcia. Kandydat PiS wygrał wybory w każdym z okręgów i jedynie w obwodzie miejskim jego przewaga nad kandydatem KO była stosunkowo niewielka (ryc. 7).

Ryc. 6. Wyniki wyborów do Sejmu w gminie Szadek w 2019 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PKW

Ryc. 7. Wyniki wyborów do Senatu RP w gminie Szadek w 2019 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PKW

WNIOSKI

Mieszkańcy gminy Szadek w okresie ostatnich dziesięciu lat coraz chętniej uczestniczą w wyborach. Frekwencja, zarówno w głosowaniu o charakterze ponadnarodowym, jak i krajowym, wzrosła w 2019 r. średnio o 20 p.p. Przyczyn zachodzących zmian należy doszukiwać się w zwiększającej się świadomości wyborczej Polaków oraz coraz efektywniejszej „popularyzacji” uczestnictwa w wyborach. Postawy wyborcze mieszkańców szadkowskiej gminy różnią się nieznacznie w zależności od miejsca zamieszkania (większa frekwencja na obszarze typowo miejskim).

W ostatnich wyborach, podobnie jak w 2015 r., w gminie Szadek zdecydowanie widoczny był podział na oś interesów i wartości. Scenę polityczną tej części kraju charakteryzowało większe poparcie dla partii prawicowej, co odzwierciedla znaczenie osi wartości przy jednoczesnym braku większej heterogeniczności przestrzennej w tym zakresie. Poparcie dla prawicy potwierdza konstatację, że tereny dawnego Królestwa Polskiego zasadniczo charakteryzują się większą aprobatą dla tej opcji politycznej. Na obszarze miejskim gminy ujawnił się także wpływ osi interesów, czego wyrazem był lepszy wynik wyborczy opcji liberalnej niż ludowej. Przywołując wcześniej prowadzone analizy, można stwierdzić, że poparcie dla prawicy w gminie szadkowskiej utrzymuje się na względnie stabilnym poziomie.

Bibliografia

- Hryniewicz J., Jałowiecki B., *System polityczny a rozwój gospodarczy*, Seria „Studia Regionalne i Lokalne” 1997, nr 53.
- Kowalski M., *Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju*, [w:] M. Kowalski (red.), *Przestrzeń wyborcza Polski*, Warszawa 2003, s. 17.
- Kowalski M., *Zachowania wyborcze ludności wiejskiej a sytuacja społeczno-ekonomiczna wsi – identyfikacja procesów*, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, „Studia Obszarów Wiejskich”, Warszawa 2004, s. 132.
- Kowalski M., *Zróżnicowanie przestrzenne zachowań wyborczych mieszkańców gminy Szadek w wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 2015 roku*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 243–256.
- Krzemiński P., *Zachowania wyborcze w wyborach parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 2005–2007 – wzory przestrzennych zróżnicowań*, „Przegląd Geograficzny” 2009, t. 81, nr 2, s. 259–281.
- Krzyżanowska N., *O nierówności płci w sferze publicznej na przykładzie wyborów do Parlamentu Europejskiego 2004*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy w obliczu regionalizacji i globalizacji*, Rzeszów 2006, s. 397.

- Osiński J., Pytlik B., *Wybory do Parlamentu Europejskiego w Polsce*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społeczne. Studia i Prace” 2016, nr 3, s. 11–39.
- Raciborski J., *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego w latach 1989–1995*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1997, s. 158.
- Rulka M., *Problem niskiej frekwencji w wyborach do Parlamentu Europejskiego – przyczyny i sposoby jej zwiększenia*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 1, s. 115–124.
- Sobczyński M., *Kilka uwag o metodologii geografii wyborczej wielkiego miasta w Polsce*, [w:] M. Kowalski (red.), *Przestrzeń wyborcza Polski*, Warszawa 2003, s. 117.

Źródła internetowe

<https://pe2014.pkw.gov.pl/pl/> [dostęp: 9.12.2019].

<https://pe2019.pkw.gov.pl/pe2019/pl/frekwencja/pl> [dostęp: 10.12.2019].

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

SPATIAL VARIATION OF ELECTORAL BEHAVIOURS OF SZADEK MUNICIPALITY INHABITANTS IN 2019 EUROPEAN AND PARLIAMENTARY ELECTIONS

Summary

The article highlights variation in electoral choices of Szadek municipality inhabitants in 2019 parliamentary elections, which had both supranational (to the European Parliament) and national (Polish parliament) character. The electoral choices presented in this study include support for the different parties and election turnout. The aim of the study is to provide answers to the question whether the traditional model of Polish political scene division (interest axis and value axis) is still valid in urban-rural areas characterized by specific historical and cultural features.

Keywords: parliamentary elections, European elections, Szadek municipality

Paulina SAPIŃSKA *

DOŚTĘPNOŚĆ DO WYBRANYCH INSTYTUCJI KULTURY W POWIECIE ZDUŃSKOWOLSKIM

Streszczenie. W artykule dokonano oceny dostępności pieszej, rowerowej i samochodowej do 29 instytucji kultury w powiecie zduńskowolskim. W wyniku przeprowadzonych badań przedstawiono liczbę osób mieszkających w domach jednorodzinnych i budynkach wielorodzinnych w obrębie izochron: do 5 minut, od 5 do 10 minut oraz od 10 do 15 minut od placówek kulturalnych. W tym celu wykorzystano dane z zasobów OpenStreetMap i z Banku Danych Lokalnych oraz usługę sieciową WMS, prezentującą aktualną Bazę Danych Obiektów Topograficznych. Przeprowadzone analizy wskazują, że najlepszą dostępnością charakteryzują się biblioteki, a najgorszą muzea. Zróżnicowanie dostępności mieszkańców analizowanego powiatu do ośrodków kultury, muzeów i bibliotek wynika z liczby i położenia poszczególnych placówek kultury oraz z rozmieszczenia zabudowy mieszkaniowej jedno- i wielorodzinnej. Najlepszy dostęp do instytucji kultury mają mieszkańcy Zduńskiej Woli, gdzie występują największe skupiska zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej oraz najgęstsza sieć dróg w powiecie.

Słowa kluczowe: kultura, muzea, biblioteki, powiat zduńskowolski, dostępność transportowa

WPROWADZENIE

Podstawy dla organizowania działalności kulturalnej przez władze centralne i samorządowe w Polsce określa konstytucja, według której *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej*

---

* Paulina Sapińska, mgr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych i Wydział Zarządzania, e-mail: paulina95sapinska@gmail.com.

źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju¹. Działalność kulturalna (zgodnie z „Ustawą z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej”) polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury². Ochrona związana jest ze sprawowaniem opieki nad zabytkami i pozostałymi dobrami kultury. Upowszechnianie można rozumieć jako podejmowanie czynności mających na celu zainteresowanie kulturą. Ma to związek z jej promowaniem i udostępnianiem, co odbywa się poprzez przygotowywanie oferty skierowanej do rozmaitych grup odbiorców. Natomiast tworzenie kultury to inaczej przyczynianie się do powstawania instytucji funkcjonujących w tej sferze w celu realizacji potrzeb społeczeństwa³. Na podstawie „Słownika pojęć stosowanych w statystyce publicznej” umieszczonego na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego przez pojęcie „instytucji kultury” rozumie się *państwową lub samorządową osobę prawną, dla której działalność kulturalna jest podstawowym celem statutowym (niestanowiącym jednocześnie działalności gospodarczej), prowadzoną w szczególności w formie: muzeów, biur wystaw artystycznych, galerii i centrów sztuki, bibliotek, domów i ośrodków kultury, świetlic i klubów*⁴. We wspomnianej wyżej ustawie wymieniono więcej form działalności kulturalnej. Zaliczono do nich: *teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury*⁵. Spośród instytucji kultury wyodrębniono te o charakterze artystycznym, a więc działające w *dziedzinie teatru, muzyki, tańca, z udziałem twórców i wykonawców*⁶ oraz inne placówki kulturalne. W „Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej” zwrócono również uwagę na sezonowość funkcjonowania instytucji artystycznych, które w porównaniu z pozostałymi działają od 1 września do 31 sierpnia kolejnego roku wedle ustalonych planów repertuarowych.

W artykule poddano analizie instytucje kultury, których wykaz znajduje się na stronie internetowej Starostwa Powiatowego w Zduńskiej Woli⁷. Uznano tę witrynę za najbardziej wiarygodne źródło informacji o obiektach funkcjonujących w powiecie zduńskowolskim. W badaniach przyjęto podział placówek na ośrodki kultury, muzea i biblioteki, zgodnie z klasyfikacją widniejącą na powyższej stronie internetowej.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, z późn. zm.), art. 6 ust. 1.

² Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2020 r., poz. 194.), art. 1 ust. 1.

³ <https://www.nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sie-liczy-/zarzadzanie-kultura/dzialalnosc-kulturalna> [dostęp: 15.03.2020].

⁴ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/128,pojecie.html> [dostęp: 15.03.2020].

⁵ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu..., art. 2.

⁶ Tamże, art. 11, ust. 2.

⁷ <http://www.powiatzdunskowolski.pl/> [dostęp: 15.03.2020].

Kultura stanowi jeden z siedmiu aspektów jakości życia⁸, dlatego odległość instytucji o charakterze kulturalnym od miejsca zamieszkania ma duże znaczenie dla społeczeństwa. W tym miejscu należy wspomnieć o występujących w przestrzeni dysproporcjach. Na zróżnicowanie dostępności obiektów kultury na wsiach i w miastach lub też w małych, średnich i dużych ośrodkach miejskich niewątpliwie wpływa liczba tych obiektów. Łatwiejszy dostęp do omawianych placówek mają mieszkańcy miast, gdzie instytucje tego typu są gęściej rozmieszczone, dzięki czemu jest do nich bliżej⁹.

Działalność placówek kultury nie ogranicza się jedynie do organizowania wydarzeń wzbudzających zainteresowanie wśród obywateli. Instytucje te mają wpływ na człowieka w znacznie większym stopniu. Na płaszczyźnie społecznej są to korzyści w postaci rozwoju kulturalnego i osiągania prestiżu środowiskowego, a na psychicznej – poprawy wizerunku, wyższej samooceny i rozwoju intelektualnego. Omawiane obiekty oddziałują pozytywnie także na wizerunek danej jednostki osadniczej oraz budzą u społeczności poczucie satysfakcji wynikające z samego faktu występowania na danym obszarze¹⁰.

Za cel opracowania przyjęto ocenę dostępności pieszej, rowerowej i samochodowej do ośrodków kultury, muzeów i bibliotek znajdujących się na terenach miejskich i wiejskich powiatu zduńskowolskiego. W opracowaniu nie uwzględniono transportu zbiorowego, gdyż w ostatnich latach można zaobserwować zdecydowany wzrost dostępu do indywidualnych środków transportu, co poskutkowało zwiększeniem się liczby ich użytkowników przy jednoczesnym zmniejszeniu się zapotrzebowania wśród obywateli na podróżowanie transportem zbiorowym¹¹. Tomasz Komornicki i in. (2009)¹² proponują podział metod badania i pomiaru dostępności transportowej na sześć podejść. Wyróżniają oni dostępność mierzoną: maksymalizacją użyteczności, izochronami, za pomocą wskaźników wyposażenia infrastrukturalnego, odległością, możliwością zajścia interakcji pomiędzy punktem startowym a celami podróży oraz dostępność mierzoną w geografii czasu lub czasoprzestrzeni. W niniejszym opracowaniu zdecydowano się na użycie powszechnie wykorzystywanej w badaniach dostępności metody izochron, po-

⁸ J. Sanetra-Szeliga, *Kultura jako element składowy jakości życia w mieście*, „Kultura i Rozwój” 2017, nr 1(2), s. 45–59.

⁹ K. Goralach (red.), *Raport o rozwoju społecznym Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich*, UNDP, Warszawa 2000, s. 82.

¹⁰ G. Światowy, K. Kuźniak, *Miejsce kultury w budowaniu społeczeństwa dobrobytu*, „Handel Wewnętrzny” 2017, nr 4(369), s. 425–434.

¹¹ S. Kauf, J. Szołtysek, I. Wieczorek, *Transport zbiorowy w zaspokajaniu mobilności mieszkańców miast. Doświadczenia JST*, Wydawnictwo NIST, Łódź 2018, s. 51.

¹² T. Komornicki, P. Śleszyński, P. Rosik, W. Pomianowski, M. Stępiak, P. Silka, *Dostępność przestrzenna jako przesłanka kształtowania polskiej polityki transportowej*, „Biuletyn KPZK PAN” 2009, z. 241, s. 36–37.

legającej na wyznaczeniu linii jednakowego czasu przejścia bądź przejazdu do danych obiektów.

Dostępność uznawana jest za jedno z podstawowych pojęć występujących w obszarze nauk społecznych. Określa się ją jako zdolność zaistnienia relacji między więcej niż jednym elementem zbioru. Powyższe założenie umożliwia więc wyszczególnienie kluczowych cech dostępności. Pierwsza to występowanie w przestrzeni co najmniej dwóch osiągalnych względem siebie elementów, stanowiących punkt źródłowy i docelowy dostępności. Drugą z właściwości jest istnienie między tymi elementami nośnika relacji pokonującego bariery przyrodnicze, polityczne czy społeczno-ekonomiczne. Geografowie wymieniają kilka rodzajów dostępności, m.in. przestrzenną, komunikacyjną, transportową, czasową, ekonomiczną, społeczną i fizyczną¹³. Badania nad dostępnością instytucji kultury, w tym ośrodków kultury, muzeów i bibliotek, przeprowadzono do tej pory na każdym z trzech poziomów podziału administracyjnego Polski. Krzysztof Pokonieczny i in. (2017)¹⁴ dokonali analizy dostępności Biblioteki Narodowej w Warszawie. Simon Huhndorf i Jarosław Działek (2017)¹⁵ wzięli pod uwagę biblioteki w Krakowie. Główny Urząd Statystyczny w jednym z raportów¹⁶ przedstawił dostępność mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej (w układzie gminnym), wśród których znalazły się domy kultury i biblioteki. Joanna Dominiak (2011)¹⁷ zajmowała się dostępnością m.in. ośrodków kultury i muzeów, mieszczących się na terenie województwa wielkopolskiego, z uwzględnieniem jego podziału na jednostki niższego rzędu. Jako przykład analizy dostępności placówek kulturalnych za granicą należy wymienić publikację Anny Winiarczyk-Rażniak (2009)¹⁸. Jednymi z podmiotów pracy autorki były meksykańskie muzea. Z kolei Yike Guo i in. (2017)¹⁹ zbadali dostępność bibliotek w Hongkongu.

¹³ Tamże, s. 16, 19.

¹⁴ K. Pokonieczny, J. Tomala, A. Mościcka, *Porównanie dostępności czasowej wyznaczanej z wykorzystaniem różnych serwisów internetowych*, „Roczniki Geomatyki” 2017, t. 15, z. 1(76), s. 97–106.

¹⁵ S. Huhndorf, J. Działek, *Assessment of the walking accessibility of public libraries in Krakow using the E2SFCA approach*, „Urban Development Issues” 2017, t. 54, nr 2, s. 5–14.

¹⁶ *Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej*, GUS, Warszawa 2018.

¹⁷ J. Dominiak, *Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego*, IGSEiGP, UAM, Poznań 2009.

¹⁸ A. Winiarczyk-Rażniak, *Dostępność do usług kulturalnych w Meksyku*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG” 2009, nr 14, s. 121–129.

¹⁹ Y. Guo, C.H. Chan, P.S.F. Yip, *Spatial variation in accessibility of libraries in Hong Kong*, „Library & Information Science Research” 2017, t. 39, nr 4, s. 319–329.

METODOLOGIA

Za miarę dostępności przyjęto czas dojścia oraz dojazdu rowerem i samochodem do dwudziestu dziewięciu instytucji kultury. Do przeprowadzenia badań wykorzystano dane zaczerpnięte m.in. z wolnego zasobu baz danych informacji przestrzennej OpenStreetMap²⁰. Pomysłodawcą tego projektu to Steve Coast, którego zamierzeniem było utworzenie dostępnej dla każdego mapy świata, którą można swobodnie edytować²¹. Czas przejazdu samochodem obliczono na podstawie dopuszczalnych prędkości przejazdowych dla poszczególnych kategorii dróg (tab. 1). Na potrzeby oszacowania dostępności rowerowej zwyczajowo przyjętą prędkość ruchu rowerzysty wynoszącą 10–20 km/h²² uśredniono do 15 km/h. Średnią prędkość pieszego ustalono na poziomie około 5 km/h²³.

Tablica 1. Klasyfikacja dróg w zasobie OpenStreetMap z dopuszczalnymi prędkościami przejazdowymi

Klasyfikacja drogi w zasobie OpenStreetMap	Prędkość [km/h]
<i>Motorway</i> – autostrada	140
<i>Trunk</i> – droga ekspresowa	120
<i>Primary</i> – droga krajowa (w Polsce)	90
<i>Secondary</i> – droga wojewódzka (w Polsce)	90
<i>Tertiary</i> – droga powiatowa (w Polsce)	50
<i>Unclassified</i> – droga gminna (w Polsce)	50
<i>Residential</i> – droga osiedlowa	20
<i>Livingstreet</i> – droga w strefie zamieszkania	20
<i>Track</i> – droga gruntowa	20

Źródło: opracowanie własne na podstawie Borowska-Stefańska M., *Dostępność transportowa od straży pożarnych do obiektów społecznych zlokalizowanych na terenach zagrożonych powodzią w województwie łódzkim z wykorzystaniem analiz sieciowych*, „Transport Miejski i Regionalny” 2016, nr 3, s. 28–32.

²⁰ <https://download.geofabrik.de/europe/poland.html> [dostęp: 15.03.2020].

²¹ P. Drop, P. Gajewski, M. Mackiewicz, *Zastosowanie danych OpenStreetMap oraz wolnego oprogramowania do badań dostępności komunikacyjnej w skali lokalnej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2013, nr 14, s. 157–167.

²² R. Kałuża, P. Czech, T. Figlus, P. Gustof, K. Turoń, *Proces hamowania rowerów*, „Autobusy” 2018, nr 220(6), s. 115–120.

²³ B. Majewski, M. Beim, *Dostępność komunikacji publicznej w Poznaniu*, [w:] T. Czyż, T. Stryjakiewicz, P. Churski (red.), *Nowe kierunki i metody w analizie regionalnej*, Biuletyn IG-SEiGP UAM, Seria „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 3, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2008.

Granice administracyjną powiatu zduńskowolskiego uznano za nieprzenikliwą i nie brano pod uwagę potencjalnych użytkowników ruchu spoza omawianej jednostki. Najbardziej istotną niedoskonałość takiego podejścia to przyjęcie założenia, że mieszkańcy powiatu zduńskowolskiego korzystają wyłącznie z oferty instytucji kultury zlokalizowanych na terenie tego powiatu. Za pomocą oprogramowania GIS wyeksportowano drogi, po czym wykonano obliczenia przy użyciu narzędzia do analiz sieciowych. Pozwalają one na wyznaczenie obszarów obsługiwanych w określonym czasie, opierając się na krawędziach i wierzchołkach tworzących sieć²⁴, w tym przypadku sieć drogową i ciągi piesze. W rezultacie przedstawiono liczby mieszkańców powiatu zduńskowolskiego w zasięgu obszarów ograniczonych izochronami: do 5 minut, od ponad 5 do 10 minut oraz od ponad 10 do 15 minut pieszo, rowerem i samochodem od wybranych instytucji kultury. Wykorzystano do tego udostępnioną na stronie Geoportalu usługę sieciową WMS²⁵, która prezentuje aktualną Bazę Danych Obiektów Topograficznych²⁶. Wartość izochrony granicznej określono w ślad za Jakubem Zasiłą i Wiktorem Wróblewskim (2016)²⁷. Za akceptowalny czas pieszego dotarcia do biblioteki w mieście uznali oni 15 minut. By możliwe było późniejsze porównanie uzyskanych wyników, wygenerowano podczas analiz dostępności pieszej, rowerowej i samochodowej do każdej kategorii placówek izochrony o jednakowych wartościach. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że mieszkańcy miast mają zupełnie inne poczucie odległości niż osoby mieszkające w małych miejscowościach. Ci pierwsi są bardziej mobilni i bez trudu udają się na drugi koniec miasta, oddalony o kilka lub kilkanaście kilometrów. Z kolei ci drudzy często niechętnie przemierzają się do sąsiedniej miejscowości, traktując tę czynność niczym wyprawę²⁸. W sytuacji gdy mieszkaniec wsi chce skorzystać z oferty obiektów użyteczności publicznej, jest on zmuszony do pokonania znacznie większego dystansu niż osoba mieszkająca w mieście. Wynika to chociażby z dekoncentracji zabudowy na obszarach pozamiejskich.

Liczbę ludności zamieszkałej w poszczególnych przedziałach czasowych obliczono dzieląc ogólną liczbę mieszkańców analizowanego obszaru z 2018 r. przez sumę powierzchni zabudowy mieszkaniowej. Otrzymany wynik pomnożono

²⁴ E. Dębińska, P. Cichociński, K. Krystek, *Problemy prowadzenia analiz sieciowych w przestrzeni trójwymiarowej z wykorzystaniem oprogramowania Network Analyst (ArcGIS) i pgRouting (PostGIS)*, „Roczniki Geomatyki” 2017, t. 15, z. 3(78), s. 271–282.

²⁵ https://mapy.geoportal.gov.pl/wss/service/pub/guest/G2_SKOROWIDZE_BDOT/Map-Server/WMSServer [dostęp: 15.03.2020].

²⁶ <http://www.gugik.gov.pl/pzgif/zamow-dane/baza-danych-obiektow-topograficznych-bdot-10k> [dostęp: 15.03.2020].

²⁷ J. Zasiła, W. Wróblewski, *Piesza dostępność udogodnień a struktura przestrzenna starzejącego się miasta*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego” 2016, nr 21, s. 165–176.

²⁸ M. Bogacki, K.M. Turowska-Durlik, *Rola instytucji kultury w społecznościach wiejskich, na przykładzie gminy Mielnik w województwie podlaskim*, Wydawnictwo Arte, Mielnik 2011.

przez powierzchnię budynków mieszkalnych zlokalizowanych w zasięgu obszarów ograniczonych ustalonymi izochronami, wrysowanymi dla każdej z badanych grup obiektów. Obliczenia wykonywano osobno dla zabudowy mieszkaniowej jedno- i wielorodzinnej. Słabość powyższych kalkulacji polega przede wszystkim na założeniu równomiernego rozmieszczenia ludności względem budynków o funkcji mieszkalnej, podczas gdy ludność z terenów zurbanizowanych i wiejskich nie zamieszkuje zabudowy w tak uśredniony sposób.

CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ

W skład powiatu zduńskowolskiego wchodzi cztery gminy: Zduńska Wola (miejska), Szadek (miejsko-wiejska), Zduńska Wola (wiejska) oraz Zapolice (wiejska). W ich granicach znajduje się siedem ośrodków kultury, sześć muzeów i szesnaście bibliotek. Spośród placówek kultury wymienionych na stronie internetowej starostwa powiatowego nie brano pod uwagę Szkolnego Schroniska Młodzieżowego i Powiatowego Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego w Zduńskiej Woli, przynależnych do Powiatowego Centrum Kultury, Sportu i Rekreacji. Uwzględniono wyłącznie Powiatowy Młodzieżowy Dom Kultury, ponieważ tylko ta placówka prowadzi działalność kulturalną. W wykazie instytucji kulturalnych znalazły się też m.in. Dom Kultury „Lokator” (działający jako agenda jednej ze zduńskowolskich spółdzielni mieszkaniowych o tej samej nazwie) oraz Biblioteka Zgromadzenia Księży Orionistów w Zduńskiej Woli. Mimo że nie są to placówki samorządowe, postanowiono nie wykluczać ich z analiz. Zdecydowana większość ośrodków kultury mieści się w granicach miasta stanowiącego siedzibę omawianego powiatu. Dwa pozostałe funkcjonują w gminach Zapolice i Szadek. Odległość w linii prostej między tymi instytucjami wynosi od 0,3 km (między dwoma obiektami należącymi do Miejskiego Domu Kultury w Zduńskiej Woli) do 17,2 km (między Gminnym Ośrodkiem Kultury i Sportu w Zapolicach a Miejsko-Gminnym Ośrodkiem Kultury w Szadku). Muzea również znajdują się głównie w granicach miasta Zduńska Wola. Wyjątek stanowią dwie izby muzealne przy szkołach w Wojsławicach i w Prusinowicach. Najkrótszy dystans w linii prostej dzieli Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola od Domu Urodzenia Świętego Maksymiliana Marii Kolbego (0,3 km), natomiast najdłuższy Przyszkolną Izbę Muzealną w Prusinowicach od Skansenu Lokomotyw i Urzędzeń Technicznych, stanowiącego Filię Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola (18,7 km).

W odniesieniu do bibliotek wykorzystano do analiz czternaście lokalizacji, ponieważ Miejska Biblioteka Publiczna im. Jerzego Szaniawskiego w Zduńskiej Woli oraz dwa jej oddziały (Filia Biblioteczna nr 1 oraz Filia Biblioteczna dla Dzieci i Młodzieży) funkcjonują pod tym samym adresem. Biblioteki w powiecie

zduńskowolskim są położone w odległości od 0,3 km (Biblioteka Pedagogiczna w Sieradzu – filia w Zduńskiej Woli od Miejskiej Biblioteki Publicznej w Zduńskiej Woli) do nawet 28,6 km (Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Szadku – Filia Biblioteczna w Krokocicach od Gminnej Biblioteki Publicznej w Zapolicach – Filii Bibliotecznej w Rembieszowie), mierzonej w linii prostej.

Z analizy typów zabudowy mieszkaniowej na omawianym obszarze wynika, że przeważająca część budynków wielorodzinnych w powiecie występuje w Zduńskiej Woli. Spośród nieco ponad 13 568 budynków mieszkalnych około 95,9% stanowi zabudowa o charakterze jednorodzinny. Na podstawie opisaną wcześniej metody oszacowano, że na 66 766 osób zameldowanych w powiecie zduńskowolskim²⁹ 36,8% ludności mieszka w zabudowaniach wielorodzinnych.

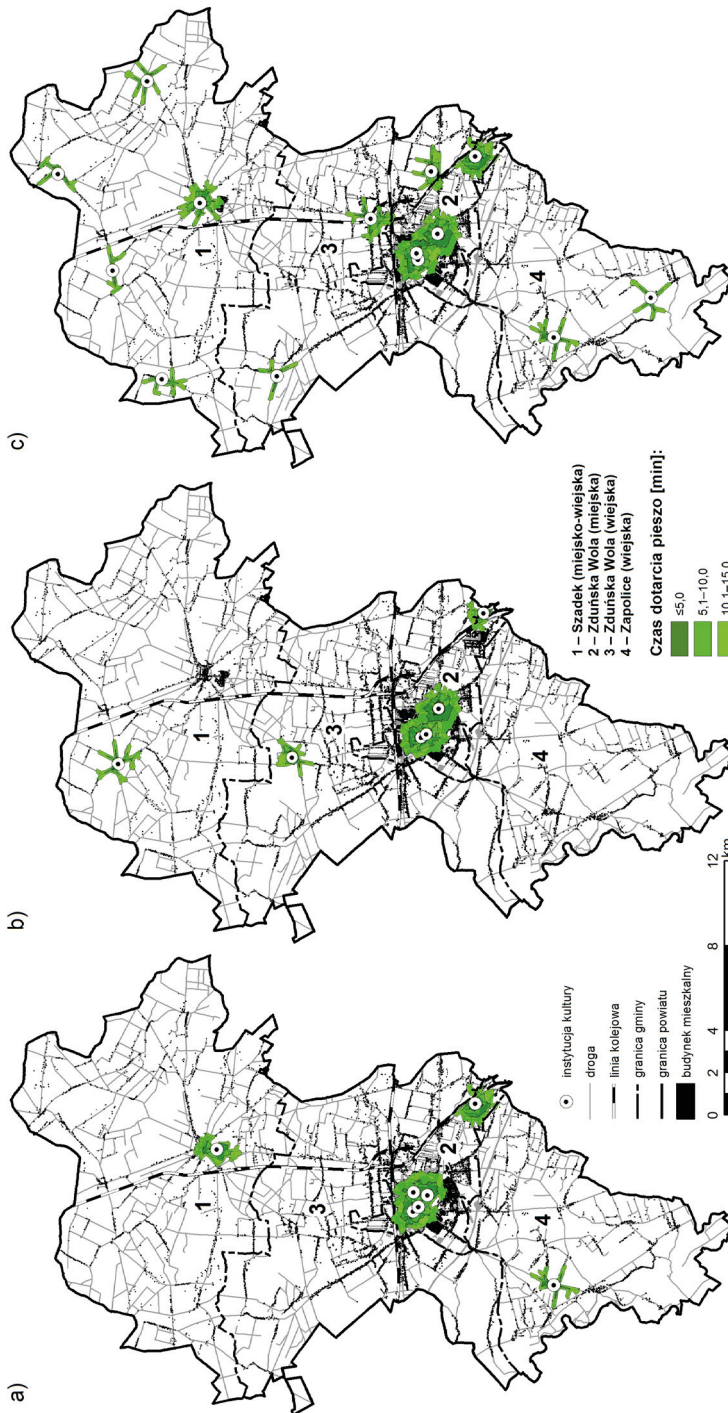
DOSTĘPNOŚĆ PIESZA

Ośrodki kultury

Obszary ograniczone izochronami dojścia do ośrodków kultury zajmują 10,5 km², co przy ogólnej powierzchni powiatu³⁰ wynoszącej 369 km² stanowi 2,8% jego terytorium. Do 5 minut piechotą do ośrodków kultury są w stanie dotrzeć 992 osoby mieszkające w domach jednorodzinnych. Liczba osób z budynków wielorodzinnych w tej strefie wynosi 5510. W zasięgu strefy dotarcia pieszo do ośrodków kultury w czasie od powyżej 5 do 10 minut mieszka 11 520 osób, z czego 3226 mieszka w zabudowie jednorodzinnej. Strefa dojścia od powyżej 10 do 15 minut obejmuje zbliżone liczby mieszkańców domów jednorodzinnych i wielopiętrowych obiektów mieszkaniowych, które wynoszą odpowiednio 6291 i 6485. Najbardziej charakterystyczne, wydłużone kształty przybierają obszary ograniczone izochronami wyznaczonymi wokół Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Zapolicach, czego powodem jest mało rozbudowana sieć komunikacyjna. Można na tej podstawie wysunąć wniosek, że powyższa placówka cechuje się najgorszą dostępnością pieszą spośród pozostałych sześciu instytucji w powiecie (ryc. 1). Należy zwrócić uwagę także na izochrony wyznaczone od Filii Miejskiego Domu Kultury w Zduńskiej Woli. Wpływ na ich rozkład ma niewątpliwie linia kolejowa biegnąca tuż przy wschodniej i południowo-wschodniej granicy miasta.

²⁹ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/tablica> [dostęp: 15.03.2020].

³⁰ Tamże.

Ryc. 1. Czas dotarcia pieszo do instytucji kultury w powiecie zduńskowolskim

a) ośrodki kultury, b) muzea, c) biblioteki

Źródło: opracowanie własne

Muzea

Strefa dojścia do 15 minut do muzeów pokrywa 9,7 km². Mimo jednej instytucji mniej niż w przypadku ośrodków kultury, stanowi tylko o 0,2% mniejszą powierzchnię powiatu zduńskowolskiego objętą izochronami. W ciągu maksymalnie 5 minut do muzeów może dotrzeć 614 osób z domów jednorodzinnych i 1624 z zabudowy wielorodzinnej. Od powyżej 5 do 10 minut do placówek muzealnych jest w stanie dojść 2745 mieszkańców budynków jednorodzinnych oraz 4702 osoby zameldowane w zabudowaniach wielokondygnacyjnych. Izochrona dotarcia pieszego do muzeów od powyżej 10 do 15 minut obejmuje 4476 osób mieszkających w zabudowie jednorodzinnej i 11 601 osób w obiektach wielorodzinnych. Nietypowe kształty przyjmują izochrony wrysowane wokół Przyszkolnej Izby Muzealnej w Prusinowicach w gminie Szadek oraz Izby Regionalnej przy Zespole Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Ustawicznego w Wojsławicach w gminie wiejskiej Zduńska Wola. Warto również podkreślić, że dojście do Skansenu Lokomotyw i Urzędzeń Technicznych jest znacząco utrudnione od strony południowej z uwagi na mieszczący się tam Zakład Napraw Taboru³¹.

Biblioteki

Powierzchnia obszarów ograniczonych izochronami dojścia do bibliotek w powiecie zduńskowolskim w ciągu maksymalnie 15 minut wynosi około 20,3 km², co stanowi w przybliżeniu 5,5% terytorium badanego obszaru. Czytelnicy, którzy mają możliwość dotarcia do bibliotek piechotą w czasie nie dłuższym niż 5 minut, to 1683 mieszkańców zabudowy jednorodzinnej i 3625 osób z budynków wielokondygnacyjnych. W ciągu od powyżej 5 do 10 minut omawiane instytucje są dostępne pieszo dla 11 966 osób, w tym dla 4478 osób zameldowanych w domach jednorodzinnych. Z kolei w strefie dojścia od powyżej 10 do 15 minut znajduje się 7542 mieszkańców zabudowy jednorodzinnej i 8010 osób zamieszkujących budynki wielorodzinne. Największy odsetek potencjalnych czytelników, mających możliwość dojścia do biblioteki w kwadrans, stanowią mieszkańcy Zduńskiej Woli, Szadku i Janiszewic. Wynika to z występujących dużych skupisk zabudowy mieszkaniowej jedno- i wielorodzinnej w izochronach wyznaczonych od: Biblioteki Zgromadzenia Księży Orionistów, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Jerzego Szaniawskiego, zduńskowolskiej filii Biblioteki Pedagogicznej w Sieradzu, Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej w Szadku oraz filii zduńskowolskiej biblioteki miejskiej w Janiszewicach. Rozmieszczenie zabudowy wewnątrz obszarów ograniczonych izochronami wrysowanymi dla pozostałych bibliotek wskazuje na dużo gorszą dostępność tych instytucji dla społeczności na terenach oddalonych od ośrodków miejskich. Są one dostępne w strefie dojścia do 15 minut tylko dla okolicznych mieszkańców.

³¹ <https://cargotabor.pl/o-firmie/mapa.html#> [dostęp: 15.03.2020].

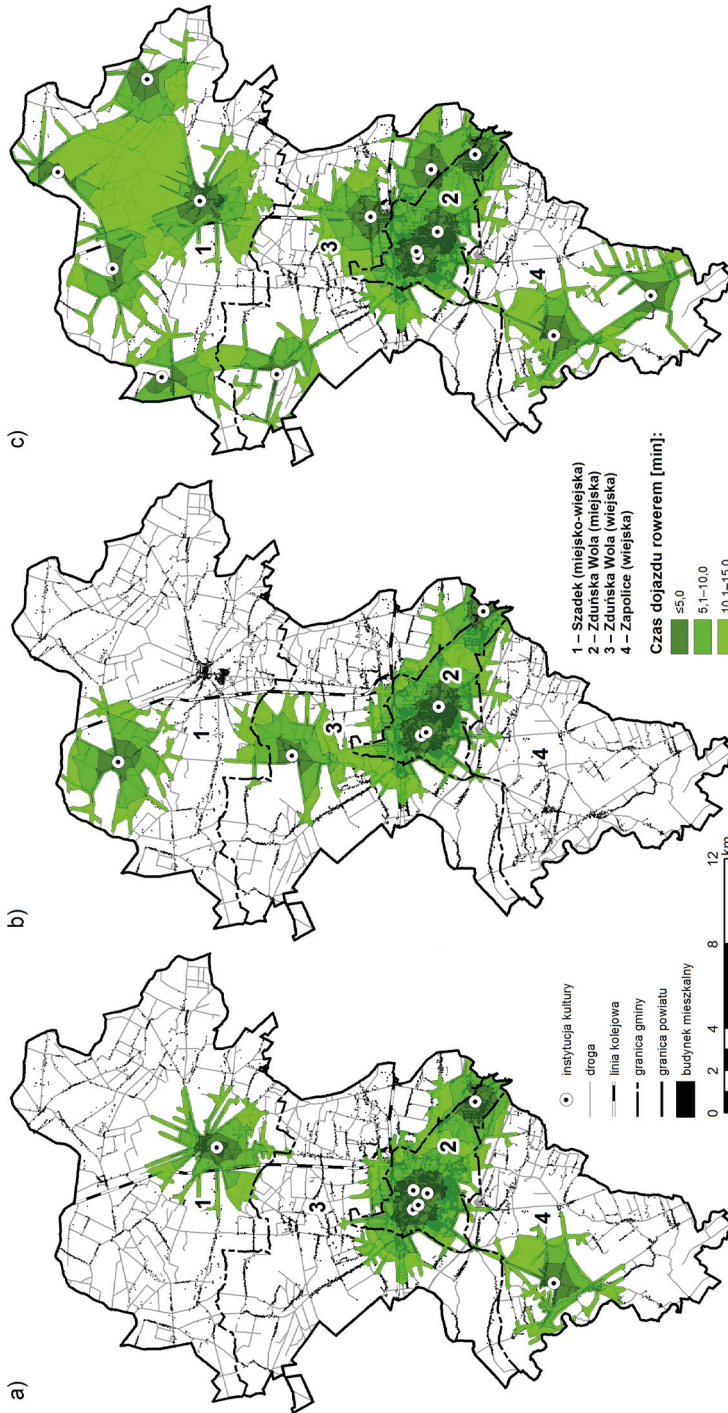
DOSTĘPNOŚĆ ROWEROWA

Ośrodki kultury

Strefy dojazdu rowerem do obiektów kultury zajmują 68,8 km² i tym samym stanowią 18,6% ogólnej powierzchni powiatu. W obrębie pięciominutowej izochrony mieszka 30 155 osób, w tym 20 130 osób w budynkach wielopiętrowych. Potencjalni bywalcy ośrodków kultury, którzy mają możliwość dojazdu do nich rowerem w ciągu od powyżej 5 do 10 minut, to 10 339 mieszkańców zabudowy jednorodzinnej i 4114 osób zameldowanych w zabudowaniach wielokondygnacyjnych. W kolejnej strefie znajduje się łącznie 7439 osób z domów jednorodzinnych i tylko 74 mieszkańców zabudowy wielorodzinnej. Wyznaczone strefy dojazdu rowerem do ośrodków kultury pokrywają wszystkie zabudowania pełniące funkcję mieszkalną w Zduńskiej Woli. Zasięg izochron wokół analizowanych placówek w tym mieście wykracza poza granice jednostki, głównie w kierunkach: północno-zachodnim, północnym, północno- i południowo-wschodnim (ryc. 2). W przypadku Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Zapolicach strefy dojazdu rowerem pokrywają w całości zabudowę mieszkaniową w Zapolicach i w sąsiadującym z nimi od północy Marcelowie.

Muzea

Izochrony dojazdu do placówek muzealnych w powiecie zduńskowolskim obejmują 70,7 km², co stanowi 19,2% jego łącznej powierzchni. Liczba mieszkańców będących w stanie dotrzeć rowerem do muzeów w maksymalnie 5 minut wynosi 24 212, z czego 7418 to osoby zameldowane w zabudowie jednorodzinnej. Obszar dojazdu od powyżej 5 do 10 minut obejmuje swoim zasięgiem 10 665 mieszkańców domów jednorodzinnych i 6752 osób mieszkających w budynkach wielopiętrowych. W ostatniej izochronie znajduje się 7510 osób zamieszkałych w zabudowie jednorodzinnej oraz 80 w wielorodzinnej. Strefy dojazdu rowerem wrysowane od Izby Regionalnej w Wojśławicach i wszystkich muzeów w Zduńskiej Woli pokrywają się ze sobą w szczególności w przedziale od powyżej 10 do 15 minut. Dostęp do izby muzealnej funkcjonującej przy Zespole Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Ustawicznego jest w znacznym stopniu utrudniony od strony północno-zachodniej.

Ryc. 2. Czas dojazdu rowerem do instytucji kultury w powiecie zduńskowolskim

a) ośrodki kultury, b) muzea, c) biblioteki

Źródło: opracowanie własne

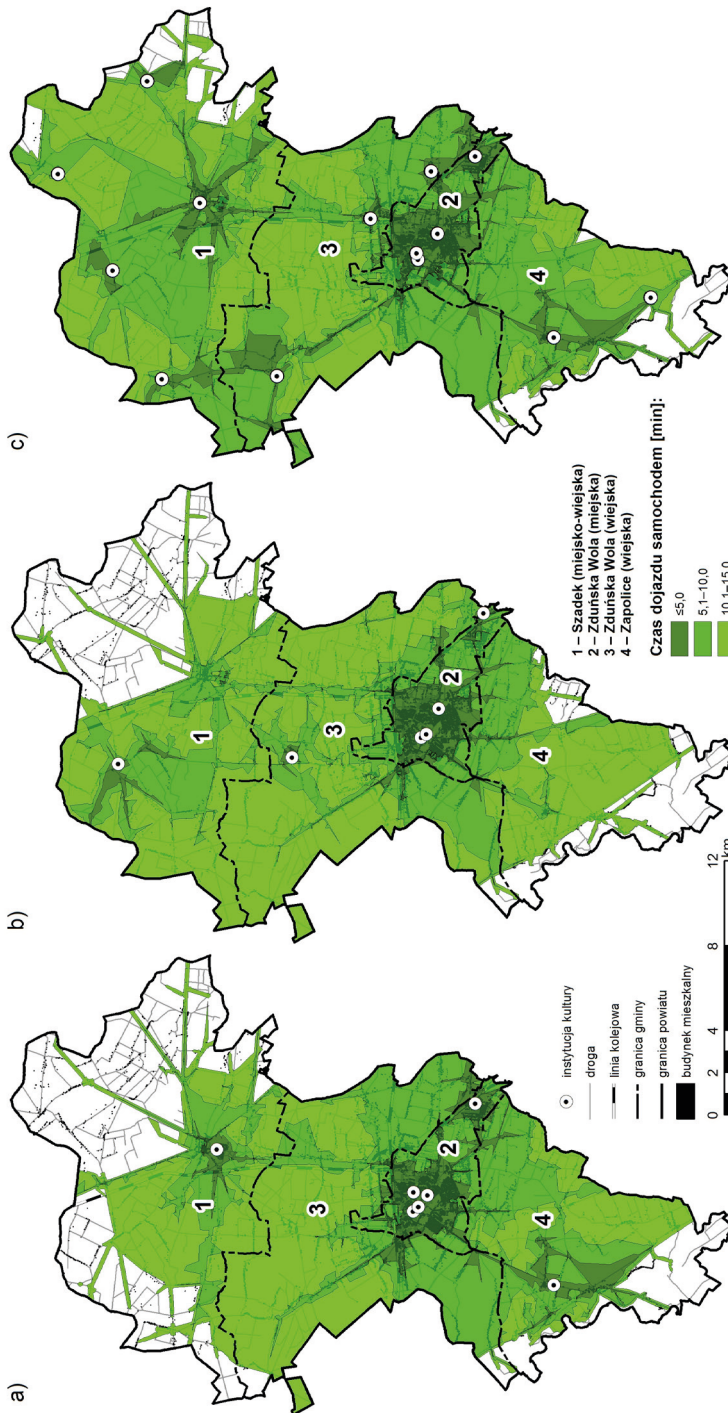
Biblioteki

Obszary ograniczone izochronami dojazdu rowerem do bibliotek w powiecie zduńskowolskim zajmują 162,4 km², czyli około 44% ogólnej powierzchni analizowanej jednostki. Do 5 minut rowerem do omawianych placówek jest w stanie dotrzeć 12 808 mieszkańców domów jednorodzinnych. Z kolei liczba osób mieszkających w zabudowaniach wielorodzinnych w tej strefie wynosi 18 554. Powyżej 5 minut do 10 minut to czas, w którym do biblioteki może dotrzeć 13 930 osób z zabudowy jednorodzinnej i 5814 mieszkańców wielokondygnacyjnych obiektów. W strefie dojazdu od powyżej 10 do 15 minut znajduje się 7754 mieszkańców budynków jednorodzinnych i jedynie 49 osób zameldowanych w zabudowaniach wielopiętrowych. Na uwagę zasługują izochrony wyznaczone od biblioteki miejskiej w Szadku oraz trzech jej filii – w Krokocicach, Prusinowicach-Parceli i Górnej Woli, tworzące duży w stosunku do innych izochron obszar, z którego czytelnicy w kwadrans dojadą rowerem w celu wypożyczenia książek. Najciekawszy kształt przyjmują natomiast izochrony poprowadzone od filii Biblioteki Publicznej im. Jerzego Szaniawskiego w Zduńskiej Woli, mieszczącej się w miejscowości Annapole Stare. Powierzchnia strefy dojazdu rowerem do tego oddziału w ciągu 5 minut jest najmniejsza w porównaniu z izochronami wyznaczonymi dla pozostałych tego typu instytucji.

DOŚTĘPNOŚĆ SAMOCHODOWA

Ośrodki kultury

Izochrony dojazdu w ciągu maksymalnie 15 minut do ośrodków kultury, działających na terenie powiatu, obejmują około 266,8 km². Obszar ten stanowi 72,3% ogólnej powierzchni badanego terytorium. Spośród 40 706 osób mających możliwość dojazdu do omawianych placówek samochodem w czasie 5 minut, 17 056 z nich mieszka w domach jednorodzinnych. Mieszkańcy zabudowy jednorodzinnej w liczbie 14 386 oraz 707 osób zameldowanych w budynkach wielokondygnacyjnych mogą dotrzeć do ośrodków kultury w powiecie zduńskowolskim, spędzając za kierownicą od powyżej 5 do 10 minut. W zasięgu izochrony od powyżej 10 do 15 minut 8537 osób mieszka w zabudowie jednorodzinnej, a 234 osoby w wielorodzinnej. Dostępu do ośrodków kultury w czasie do 15 minut pozbawieni są mieszkańcy południowej, północno-wschodniej i północno-zachodniej części powiatu oraz nieliczni zameldowani na południowym zachodzie (ryc. 3). Warto podkreślić, że wszyscy zduńskowolanie, z wyjątkiem mieszkańców kilku budynków jednorodzinnych na północy miasta, mogą dojechać samochodem do ośrodka kultury w maksymalnie 10 minut. Osoby pochodzące z północnych obszarów gminy wiejskiej Zduńska Wola są w stanie dotrzeć do najbliższej położonych instytucji w większości w ciągu od powyżej 10 do 15 minut.

Ryc. 3. Czas dojazdu samochodem do instytucji kultury w powiecie zduńskowolskim

a) ośrodki kultury, b) muzea, c) biblioteki

Źródło: opracowanie własne

Muzea

Strefa dojazdu samochodem w ciągu do 15 minut do placówek muzealnych w powiecie pokrywa 284,3 km², a więc około 77% jego całkowitej powierzchni. Dojazd do najbliższego muzeum zajmujący do 5 minut jest możliwy dla 12 814 osób z domów jednorodzinnych oraz 22 435 mieszkańców zabudowy wielopiętrowej. W zasięgu izochrony dojazdu od powyżej 5 do 10 minut mieszka w sumie 16 467 osób, ale aż 14 560 z nich to ludność zameldowana w budynkach jednorodzinnych. Potencjalni bywalcy muzeów, mający możliwość dojazdu do nich samochodem w ciągu od powyżej 10 do 15 minut, to 12 897 osób z domów jednorodzinnych i 249 mieszkańców budynków wielorodzinnych. Utrudniony dostęp do omawianych instytucji mają osoby pochodzące ze wschodnich i północno-wschodnich obszarów gminy Szadek. W takiej sytuacji znajdują się także wybrani mieszkańcy gminy Zapolice, którzy by odwiedzić placówkę muzealną, muszą dojechać do jednej z czterech takich instytucji działających w Zduńskiej Woli.

Biblioteki

Izochrony dojazdu samochodem do bibliotek obejmują 339,4 km², co stanowi 92% ogólnej powierzchni analizowanego powiatu. Do omawianych placówek podczas maksymalnie 5 minut ma możliwość dotrzeć 16 929 czytelników, mieszkających w domach jednorodzinnych. Z kolei liczba osób zameldowanych w zabudowie wielorodzinnej i będących w stanie dojechać do bibliotek w tym czasie wynosi 20 945. Mieszkańcy zabudowy jednorodzinnej w liczbie 17 418 oraz 3491 osób z budynków wielokondygnacyjnych mogą dotrzeć do bibliotek po spędzeniu za kierownicą od powyżej 5 do 10 minut. W ostatniej strefie dojazdu samochodem 7471 osób mieszka w domach jednorodzinnych, a 154 w obiektach wielopiętrowych. W najkrótszym czasie do bibliotek mają możliwość dostać się mieszkańcy Zduńskiej Woli, ponieważ izochrona pięciominutowego dojazdu samochodem do omawianych instytucji w granicach miasta pokrywa zdecydowaną większość zabudowy o funkcji mieszkalnej. Na podstawie prawie niewidocznej pięciominutowej strefy dojazdu do filii Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej w Szadku, zlokalizowanej w Krokocicach, można stwierdzić, że obiekt ten cechuje się najgorszym poziomem dostępności samochodowej spośród wszystkich bibliotek.

WNIOSKI

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że najlepszą dostępnością czasową odznaczają się biblioteki. Zważywszy na mniejszą o jeden liczbę muzeów w stosunku do liczby ośrodków kultury, instytucje muzealne charakteryzują się nieznacznie lepszą dostępnością samochodową, lecz mimo to ich ogólna dostępność dla populacji powiatu zduńskowolskiego jest nadal najniższa spośród badanych

kategorii instytucji. Odsetek ogółu mieszkańców powiatu zduńskowolskiego będących w stanie dotrzeć samochodem do ośrodków kultury wynosi 96,7%. Do muzeów i bibliotek tym środkiem lokomocji może dojechać jeszcze więcej osób (tab. 2).

Tablica 2. Liczba osób mieszkających w wyznaczonych izochronach dotarcia do ośrodków kultury, muzeów i bibliotek w powiecie zduńskowolskim

Sposób dotarcia do obiektów	Kategoria obiektów kultury	Liczba mieszkańców w zasięgu izochron					Ogólna liczba mieszkańców w zasięgu izochron	Odsetek ogólnej liczby mieszkańców powiatu
		do 5 min	5,1–10 min	10,1–15 min	Suma mieszkańców w obrębie zabudowy:			
					jednorodzinnej	wielorodzinnej		
Pieszo	Ośrodki kultury	992	3 226	6 291	10 510		30 798	46,1
		5 510	8 294	6 485	20 288			
	Muzea	614	2 745	4 476	7 835		25 761	38,6
		1 624	4 702	11 601	17 926			
	Biblioteki	1 683	4 478	7 542	13 703		32 826	49,2
		3 625	7 488	8 010	19 123			
Rowerem	Ośrodki kultury	10 025	10 339	7 439	27 803		52 121	78,1
		20 130	4 114	74	24 318			
	Muzea	7 418	10 665	7 510	25 593		49 220	73,7
		16 794	6 752	80	23 626			
	Biblioteki	12 808	13 930	7 754	34 492		58 908	88,2
		18 554	5 814	49	24 417			
Samochodem	Ośrodki kultury	17 056	14 386	8 537	39 978		64 569	96,7
		23 650	707	234	24 591			
	Muzea	12 814	14 560	12 897	40 272		64 862	97,1
		22 435	1 907	249	24 591			
	Biblioteki	16 929	17 418	7 471	41 818		66 409	99,5
		20 945	3 491	154	24 591			

Źródło: opracowanie własne

Dla ludności mieszkającej w zabudowie wielokondygnacyjnej najtrudniej dostępne obiekty w czasie 15 minut pieszo czy przy wykorzystaniu roweru to muzea. Świadczą o tym odsetki mieszkańców w zasięgu izochron, wynoszące

odpowiednio 72,9 oraz 96,1%. Z kolei wszystkie osoby zameldowane w budynkach wielorodzinnych są w stanie w maksymalnie 15 minut dojechać samochodem do najbliższej biblioteki. Mieszkańcy domów jednorodzinnych, w zależności od sposobu przemieszczania się, mają najgorszy dostęp pieszy do muzeów, do których w 15 minut ma możliwość dotarcia jedynie 18,6% z nich. Najwięcej osób z zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, bo około 99,2%, może natomiast dojechać samochodem do biblioteki.

Po przeanalizowaniu wyników obliczeń uwidacznia się zależność, która polega na zmniejszaniu się liczby mieszkańców zabudowy wielopiętrowej, mających dostęp do badanych obiektów kultury przy wykorzystaniu roweru czy samochodu, wraz z wydłużającym się czasem dotarcia do tych instytucji. W przypadku ludności z domów jednorodzinnych najwięcej osób dojeżdżających rowerem do ośrodków kultury, muzeów i bibliotek mieszka w zasięgu izochrony o wartości od powyżej 5 do 10 minut. Zważywszy na analizy dostępności pieszej, liczba mieszkańców budynków jedno- i wielorodzinnych na ogół wzrasta wraz ze zwiększającymi się wartościami izochron.

Podsumowując, najlepszy dostęp do instytucji kultury mają mieszkańcy Zduńskiej Woli. Wynika to z rozmieszczenia poszczególnych placówek w granicach miasta oraz występujących tu największych skupisk wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej. Zaobserwowano, że izochrony wyznaczone dla Miejskiej Biblioteki Publicznej w Zduńskiej Woli, filii sieradzkiej biblioteki pedagogicznej i Biblioteki Zgromadzenia Księża Orionistów pokrywają się ze sobą w analizach dostępności pieszej, a w analizach dostępności rowerowej i samochodowej nakładają się na siebie w jeszcze większym stopniu, nawet z izochronami poprowadzonymi od innych bibliotek. Taka sama sytuacja występuje w odniesieniu do Domu Urodzenia Świętego Maksymiliana Marii Kolbego, Muzeum Dziejów Zgromadzenia Księża Orionistów oraz Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola, a także trzech ośrodków kultury zlokalizowanych w Zduńskiej Woli. Na dostępność lokalnej społeczności do placówek kulturalnych niewątpliwie wpływa brak muzeum w gminie Zapolice oraz ośrodka kultury w gminie wiejskiej Zduńska Wola. Poziomą dostępność do badanych obiektów warunkuje również układ dróg i ciągów pieszych oraz przebieg linii kolejowych. Zróżnicowanie dostępności dla mieszkańców analizowanego powiatu do ośrodków kultury, muzeów i bibliotek wynika z liczby i położenia poszczególnych placówek kultury oraz z rozmieszczenia zabudowy mieszkaniowej jedno- i wielorodzinnej. Przy prowadzeniu polityki lokalnej należy zadbać o nowe lokalizacje tych instytucji i planować ich rozmieszczenie w taki sposób, aby przyczyniały się one do jeszcze lepszego zaspokojenia potrzeb lokalnej społeczności w zakresie kultury, w szczególności na terenach wiejskich.

Bibliografia

Opracowania

- Bogacki M., Turosieńska-Durlik K.M., *Rola instytucji kultury w społecznościach wiejskich, na przykładzie gminy Mielnik w województwie podlaskim*, Wydawnictwo Arte, Mielnik 2011.
- Borowska-Stefańska M., *Dostępność transportowa od straży pożarnych do obiektów społecznych zlokalizowanych na terenach zagrożonych powodzią w województwie łódzkim z wykorzystaniem analiz sieciowych*, „Transport Miejski i Regionalny” 2016, nr 3, s. 28–32.
- Dębińska E., Cichociński P., Krystek K., *Problemy prowadzenia analiz sieciowych w przestrzeni trójwymiarowej z wykorzystaniem oprogramowania Network Analyst (ArcGIS) i pgRouting (PostGIS)*, „Roczniki Geomatyki” 2017, t. 15, z. 3(78), s. 271–282.
- Dominiak J., *Dostępność usług publicznych na terenie województwa wielkopolskiego*, IGSEiGP, UAM, Poznań 2009.
- Drop P., Gajewski P., Mackiewicz M., *Zastosowanie danych OpenStreetMap oraz wolnego oprogramowania do badań dostępności komunikacyjnej w skali lokalnej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2013, nr 14, s. 157–167.
- Gorlach K. (red.), *Raport o rozwoju społecznym – Polska 2000. Rozwój obszarów wiejskich*, UNDP, Warszawa 2000, s. 82.
- Guo Y., Chan C.H., Yip P.S.F., *Spatial variation in accessibility of libraries in Hong Kong*, „Library & Information Science Research” 2017, t. 39, nr 4, s. 319–329.
- Huhndorf S., Działek J., *Assessment of the walking accessibility of public libraries in Krakow using the E2SFCA approach*, „Urban Development Issues” 2017, t. 54, nr 2, s. 5–14.
- Kałuża R., Czech P., Figlus T., Gustof P., Turoń K., *Proces hamowania rowerów*, „Autobusy” 2018, nr 220(6), s. 115–120.
- Kauf S., Szołtysek J., Wieczorek I., *Transport zbiorowy w zaspokajaniu mobilności mieszkańców miast. Doświadczenia JST*, Wydawnictwo NIST, Łódź 2018, s. 51.
- Komornicki T., Śleszyński P., Rosik P., Pomianowski W., Stępiak M., Silka P., *Dostępność przestrzenna jako przesłanka kształtowania polskiej polityki transportowej*, „Biuletyn KPZK PAN” 2009, z. 240, s. 16, 19, 36–37.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, z późn. zm.), art. 6 ust. 1.
- Majewski B., Beim M., *Dostępność komunikacji publicznej w Poznaniu*, [w:] T. Czyż, T. Stryjakiewicz, P. Churski (red.), *Nowe kierunki i metody w analizie regionalnej*, Biuletyn IGSE i GP UAM, Seria „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 3, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2008.

- Pokonieczny K., Tomala J., Mościcka A., *Porównanie dostępności czasowej wyznaczonej z wykorzystaniem różnych serwisów internetowych*, „Roczniki Geomatyki” 2017, t. 15, z. 1(76), s. 97–106.
- Sanetra-Szeliga J., *Kultura jako element składowy jakości życia w mieście*, „Kultura i Rozwój” 2017, nr 1(2), s. 45–59.
- Światowy G., Kuźniak K., *Miejsce kultury w budowaniu społeczeństwa dobrobytu*, „Handel Wewnętrzny” 2017, nr 4(369), s. 425–434.
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (Dz.U. z 2020 r., poz. 194) art. 1 ust. 1, art. 2, art. 11 ust. 2.
- Winiarczyk-Raźniak A., *Dostępność do usług kulturalnych w Meksyku*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG” 2009, nr 14, s. 121–129.
- Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej*, GUS, Warszawa 2018.
- Zasina J., Wróblewski W., *Piesza dostępność udogodnień a struktura przestrzenna starzejącego się miasta*, „Studia Ekonomiczne Regionu Łódzkiego” 2016, nr 21, s. 165–176.

Źródła internetowe

- <http://www.gugik.gov.pl/pzgif/zamow-dane/baza-danych-objektow-topograficznych-b-dot-10k> [dostęp: 15.03.2020].
- <http://www.powiatzdunskowolski.pl/> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/tablica> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://cargotabor.pl/o-firmie/mapa.html#> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://download.geofabrik.de/europe/poland.html> [dostęp: 15.03.2020].
- https://mapy.geoportal.gov.pl/wss/service/pub/guest/G2_SKOROWIDZE_BDOT/Map-Server/WMSServer [dostęp: 15.03.2020].
- <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/128,pojecie.html> [dostęp: 15.03.2020].
- <https://www.nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sie-liczy-/zarzadzanie-kultura/dzialalnosc-kulturalna> [dostęp: 15.03.2020].

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

ACCESSIBILITY OF SELECTED CULTURAL INSTITUTIONS IN THE DISTRICT OF ZDUŃSKA WOLA

Summary

The aim of this article is to evaluate the accessibility of foot, by bicycle and by car of twenty nine cultural institutions in the district of Zduńska Wola. The research enabled the presentation of detached and multi-family houses inhabitants within isochrones: to 5 minutes, from above 5 to 10 minutes and from above 10 to 15 minutes from the cultural institutions. To achieve this purpose, data from the OpenStreetMap resource, data from the Local Data Bank and the WMS network service, which presents the current Topographic Objects Data Base were used. The analyses indicate that the libraries are characterised by the best accessibility and the museums are characterised by the worst accessibility. The diversity of inhabitants of this district accessibility to the cultural centres, museums and libraries results from the number and location of individual types of cultural institutions and the distribution of detached and multi-family houses. The inhabitants of Zduńska Wola have the best access to the cultural institutions, because the biggest concentrations of multi-family houses and the densest road network in the district of Zduńska Wola occur in this town.

Keywords: culture, museums, libraries, Zduńska Wola district, transport accessibility

Tadeusz MARSZAŁ*

ZARYS STRUKTURY OSADNICZEJ REGIONU SZADKOWSKIEGO W 1827 R.

Streszczenie. Przeprowadzony w latach 1824–1826 spis ludności i domów, którego wyniki zostały opublikowane w wydanej w 1827 r. *Tabelli Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego* pozwala m.in. na zarysowanie struktury osadniczej tej części ówczesnego Królestwa Polskiego, która znajdowała się w ówczesnym powiecie szadkowskim. Pierwsza część opracowania prezentuje syntetyczny obraz osadnictwa w powiecie na podstawie analizy rozmieszczenia ludności i zabudowy mieszkaniowej. W dalszej części artykułu bardziej szczegółowe rozważania poświęcone zostały sieci osadniczej w granicach dzisiejszej gminy Szadek. Struktura sieci osadniczej na tym terenie, ukształtowana do początku XIX w., w znacznym stopniu przetrwała do dziś. Główne zmiany w tym zakresie dotyczą przesunięć w potencjale ludnościowym poszczególnych miejscowości oraz przede wszystkim pojawienia się na mapie nowych punktów osadniczych w wyniku zachodzących od lat 60. XIX w. do połowy XX w. procesów społeczno-ekonomicznych.

Słowa kluczowe: osadnictwo, ludność, region szadkowski

Powiat szadkowski, jeden z czterech w ówczesnym województwie sieradzkim, został utworzony pod koniec XIV w. i obejmował swym zasięgiem 33 parafie. Południowa granica powiatu sięgała Zelowa, zaś północna przebiegała wzdłuż Neru i Warty. Przez kolejne cztery stulecia podział administracyjny, w którym Szadek stanowił istotny element organizacji sieci osadniczej tej części kraju, praktycznie pozostawał bez większych zmian. Dopiero II rozbiór Polski w 1793 r. i przeprowadzona pod panowaniem pruskim reorganizacja terytorialna zagarniętych ziem przyniosła ograniczenie terytorialne powiatu szadkowskiego, włą-

---

* Tadeusz Marszał, prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: tadeusz.marszal@geo.uni.lodz.pl.

czonego do nowoutworzonego departamentu kaliskiego. W okresie Księstwa Warszawskiego (1807–1815) zachowany został podział na departamenty z okresu pruskiego, a granice powiatu szadkowskiego (wchodzącego w skład departamentu kaliskiego¹) wyznaczał od strony północno-wschodniej przebieg Neru, a od południowego-wschodu przebieg Widawki². Po utworzeniu Królestwa Polskiego – kiedy przywrócono stare nazwy jednostek terytorialnych i utworzono województwo kaliskie – powiat szadkowski znalazł się w należącym do województwa kaliskiego obwodzie sieradzkim³.

Powstałe w wyniku postanowień kongresu wiedeńskiego Królestwo Polskie – złączone unią personalną z Cesarstwem Rosyjskim – do czasu powstania listopadowego posiadało w pełni polską administrację. Jednym z organów administracji publicznej była Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, w ramach której działał oddział statystyczny, „de facto” pełniący funkcję centralnej instytucji statystycznej i nadzorujący badania oraz opracowujący zestawienia statystyczne Królestwa Kongresowego. Informacje statystyczne zbierały władze administracyjne wszystkich szczebli, które jednak nie prowadziły żadnych analiz pozyskanego zbioru danych, a ich działalność ograniczała się do przekazywania zebranych informacji na szczebel centralny. Poziom wiarygodności gromadzonych materiałów był bardzo różny i zależał od sumienności urzędników niższego szczebla oraz ich „przygotowania zawodowego”. Toteż informacje o charakterze statystycznym dotyczące tego okresu często pozostawiają wiele do życzenia – oprócz ewidentnych i niezamierzonych omyłek zdarzają się materiały zestawione z małą starannością lub dane podawane w dużym przybliżeniu. Tym niemniej nawet tak niedoskonały materiał statystyczny może stanowić cenne źródło informacji, między innymi na temat ówczesnych stosunków ludnościowych i sieci osadniczej.

Pewien obraz struktury osadnictwa w interesującym nas regionie szadkowskim w początkach XIX w. daje spis ludności i domów przeprowadzony na terenie całego Królestwa Polskiego w latach 1824–1826. Wyniki tego spisu zostały opublikowane w wydanej w 1827 r. *Tabelli Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego*. W dwóch tomach, w układzie alfabetycznym zostały wyszczególnione wszystkie ówczesne jednostki osadnicze Królestwa Polskiego z podaniem ich przynależności administracyjnej (województwo, obwód, powiat), także z dookreśleniem przynależności parafialnej. Ponadto dla każdej, nawet najmniejszej miejscowości została

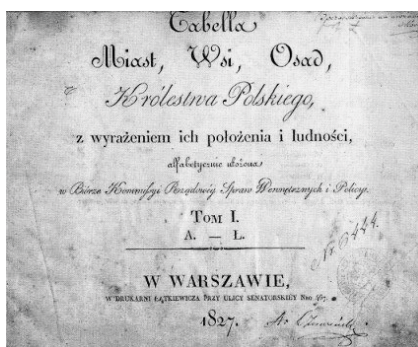
---

¹ W skład departamentu kaliskiego wchodziły również powiaty piotrkowski, radomszczański, sieradzki, warciański, wieluński, ostrzeszowski i odolanowski. Zob. *Dziennik Prawa Księstwa Warszawskiego*, t. I, s. 22–30 [za:] M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX w.*, Warszawa 1974, s. 11, 16–17.

² Zob. M. Turczyn, *Szadek na tle podziałów administracyjnych Polski*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 68–70.

³ W skład obwodu sieradzkiego wchodziły dwa powiaty: sieradzki i szadkowski.

podana liczba ludności i liczba domów, własność w podziale na własność prywatną i rządową oraz położenie geograficzne (odległości od miasta obwodowego⁴).

Fot. 1. Strona tytułowa *Tabelli Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego*

Źródło: fotografia własna, 2019

POWIAT SZADKOWSKI

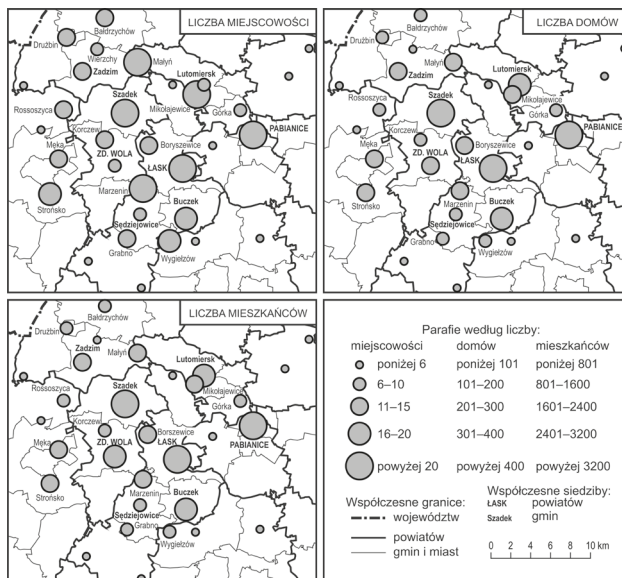
Najniższym szczeblem podziału administracyjnego uwzględnionym w spisie miejscowości z 1827 r. są parafie. Na terenie powiatu szadkowskiego funkcjonowały wówczas 23 kościoły parafialne w Borszewicach, Buczku, Drużbinie, Grabnie, Korczewie, Kwiatkowicach, Lutomierniku, Łasku, Małyniu, Marzeninie, Męce, Mikołajewicach, Pabianicach, Pożdżenicach, Restarzewie, Rossoszycy, Sędziejowicach, Strońsku, Szadku, Wierzchach, Wygieźlowie, Zadzimiu i Zduńskiej Woli. Blisko trzydzieści miejscowości pozostających w granicach powiatu szadkowskiego lecz położonych na jego obrzeżach, przynależało do parafii mających swoje siedziby poza powiatem⁵. Większe parafie w regionie liczyły powyżej 20 miejscowości, przy czym na terenie największej z nich – parafii szadkowskiej w 31 miejscowościach mieszkało ponad 5,3 tys. osób. Niewiele mniejsze były parafie w Pabianicach – 29 miejscowości i 5,2 tys. mieszkańców oraz Łasku – 28 miejscowości i 4,2 tys. mieszkańców (por. ryc. 1).

Według spisu z 1827 r. w granicach powiatu szadkowskiego znajdowało się blisko czterysta miejscowości. Nakładając współczesny gminny podział administracyjny na mapę obrazującą ich rozmieszczenie widać, iż zasięgiem swym powiat ten obej-

⁴ Odległość ta została podana w milach pocztowych, zwanych inaczej milami pruskimi. Mila pocztowa to odległość jaką pokonywał posłaniec pieszy w czasie 2 godzin drogi (do 1840 r. 1 mila pocztowa w przybliżeniu wynosiła 9 km).

⁵ Wśród parafii mających swoje siedziby poza powiatem szadkowskim najwięcej miejscowości z tego powiatu (położonych na jego północnym krańcu) należało do parafii w Bałdzychowie.

mował praktycznie całe terytorium dzisiejszych 11 gmin, oprócz szadkowskiej, także gminy wiejskie: Zadzimia (39 miejscowości), Łasku (34 miejscowości), Sędziejowic (31 miejscowości), Zduńskiej Woli (22 miejscowości), Zapolic (22 miejscowości), Wodzierad (19 miejscowości), Pabianic (18 miejscowości), Lutomska (18 miejscowości), Buczka (17 miejscowości) i Dobronia (14 miejscowości). Ponadto do powiatu przynależała znaczna liczba jednostek osadniczych położonych na terenie dalej położonych gmin: Zelowa (20 miejscowości) i Warty (13 miejscowości – mimo iż miasto Warta na początku XIX w. było siedzibą odrębnego powiatu). Do tego zestawu miejscowości powiatu szadkowskiego należy doliczyć jeszcze ponad 30 miejscowości, które zostały w kolejnych dziesięcioleciach XIX i XX w. wchłonięte przez rozrastające się miasta, przede wszystkim Łódź (13 miejscowości) i Zduńską Wolę (7 miejscowości), a także Pabianice, Łask, Sieradz oraz Szadek. Pojedyncze miejscowości leżące na obrzeżach dawnego powiatu szadkowskiego położone są we współczesnych granicach także kilku innych gmin (Poddębice, Pęczniew, Brąszewice, Ksawerów, Rusiec, Burzenin, Sieradz).

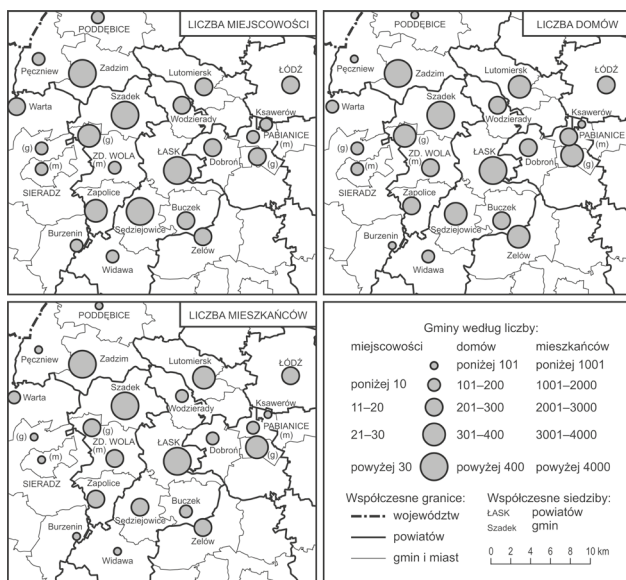

Ryc. 1. Osadnictwo w regionie szadkowskim według parafii ok. 1825 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego*, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w *Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. I, II, Warszawa 1827

W początkach XIX w. około 1/5 ogólnej liczby miejscowości powiatu szadkowskiego, przede wszystkim tych położonych przy wschodniej granicy powiatu, było własnością rządową, a pozostałe znajdowały się w rękach prywatnych. Rozkład przestrzenny osadnictwa w powiecie szadkowskim w 1825 r. mierzony

liczbą miejscowości według położenia w granicach współczesnych gmin, niewiele odbiega od rozmieszczenia zabudowy i ludności (por. ryc. 2).

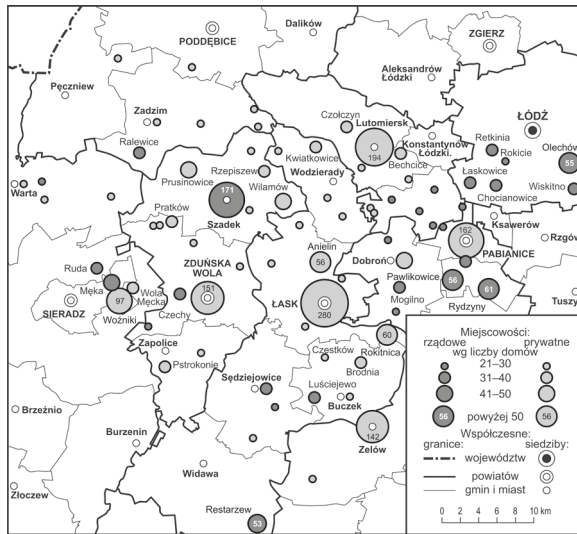

Ryc. 2. Osadnictwo w powiecie szadkowskim ok. 1825 r. według współczesnych gmin

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biorze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. I, II, Warszawa 1827

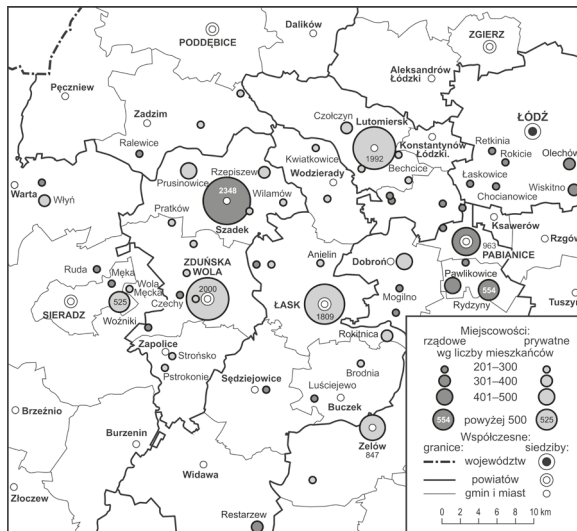
Potencjał ludnościowy i zabudowy mieszkaniowej (liczba domów) ważniejszych jednostek osadniczych powiatu szadkowskiego na przełomie pierwszego i drugiego ćwierćwiecza XIX w. prezentują ryc. 3 i 4. Układ osadniczy tego regionu miał charakter policentryczny, a rozmieszczenie większych jednostek osadniczych cechowała względna równomierność w pasie centralnym, przy jednoczesnym słabszym rozwoju sieci osadniczej w północnej i południowej części powiatu. Największą jednostką osadniczą, pod względem liczby mieszkańców, był Szadek (2,3 tys.), a niewiele mniejszym potencjałem ludnościowym dysponowały trzy inne miasta regionu liczące 1,8–2,0 tys. mieszkańców (Zduńska Wola, Łask i Lutomiersk).

Rozmieszczenie ludności w zbiorze głównych ośrodków miejskich powiatu dość znacznie odbiega od rozkładu przestrzennego zabudowy, co świadczy o znacznych różnicach w charakterze zabudowy miast, jak i zróżnicowaniu warunków mieszkaniowych. O ile w Łasku, Pabianicach czy Żelowie średnio na jeden budynek mieszkalny przypadło 5,9–6,4 osoby, to w Lutomiersku wskaźnik ten wynosił już 10,3. Jeszcze bardziej niedoinwestowany pod względem zasobów mieszkaniowych był Szadek – 13,7 mieszkańca na jeden budynek mieszkalny oraz notująca duży napływ ludności Zduńska Wola – 13,2 mieszkańca/budynek (por. ryc. 3 i 4).

Ryc. 3. Ważniejsze jednostki osadnicze powiatu szadkowskiego ok. 1825 r. według liczby domów

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policyi*, t. I, II, Warszawa 1827

Ryc. 4. Ważniejsze jednostki osadnicze powiatu szadkowskiego ok. 1825 r. według liczby mieszkańców

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policyi*, t. I, II, Warszawa 1827

GMINA SZADEK

Historia wielu miejscowości położonych na terenie współczesnej gminy Szadek, z reguły lokowanych na prawie niemieckim, sięga średniowiecza. Do najstarszych jednostek osadniczych (nie licząc samego Szadku), istniejących już przed końcem XIV w. należą: Wielka Wieś, Piaski, Szadkowice, Kobyła Miejska, Wilamów i Kromolin Stary. Historia pozostałych, z nielicznymi wyjątkami, sięga okresu XV–poł. XVI w.⁶ Większość średniowiecznych wsi położonych w pobliżu Szadku stanowiła własność szlachecką, zaś niektóre jak Szadkowice, Wielka Wieś czy Kromolin należały do dóbr królewskich, a później rządowych⁷.

Spis z 1827 r. wymienia 37 miejscowości położonych w granicach współczesnej gminy szadkowskiej. W oficjalnym urzędowym wykazie miejscowości z 2015 r.⁸ wymienionych jest aż 80 nazw miejscowości przypisanych tej gminie (wiele z nich to funkcjonujące zwyczajowe nazwy części wsi), jednak trudno odnaleźć w tym zestawie nazwy niektórych jednostek istniejących dwa wieki temu. W spisie z początku XIX w. obok miasta Szadku jako odrębne jednostki wzmiankowane są Kolblany⁹, Mansyonaria¹⁰ oraz Bobownia Miejska – wszystkie współcześnie znajdujące się w granicach miasta. Jednak o ile Bobownia stanowi do dziś rozpoznawalną część Szadku¹¹, to pozostałe dwie zanikły. W obowiązującym obecnie spisie miejscowości nie pojawia się także kilka innych nazw istniejących dwieście lat temu i traktowanych jako odrębne jednostki osadnicze, m.in. Bugay (ok. 1825 r. 2 domy i 6 mieszkańców) – dawny folwark położony w okolicach współczesnego Antonina, Kobyła Chmielowa (20 domów i 171 mieszkańców) – obecnie część wsi Boczki, Choszczewska Osada (5 budynków i 40 mieszkańców), Chybotel (dwa domy i 10 mieszkańców) – dawne pustkowie¹² położone koło Rzepiszewa. Niektóre wsie funkcjonujące na początku XIX w. jako odrębne jednostki osadnicze dziś stanowią część składową innych wsi, jak choćby Wola Przatowska (ok. 1825 r. 19 domów i 117 mieszkańców) – obecnie część wsi Piaski.

⁶ T. Marszał, *Gmina Szadek – zarys geograficzny*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 11.

⁷ Kotlinki były własnością kościelną. Więcej na temat historii poszczególnych wsi w gminie szadkowskiej zob. Marszał T. (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004.

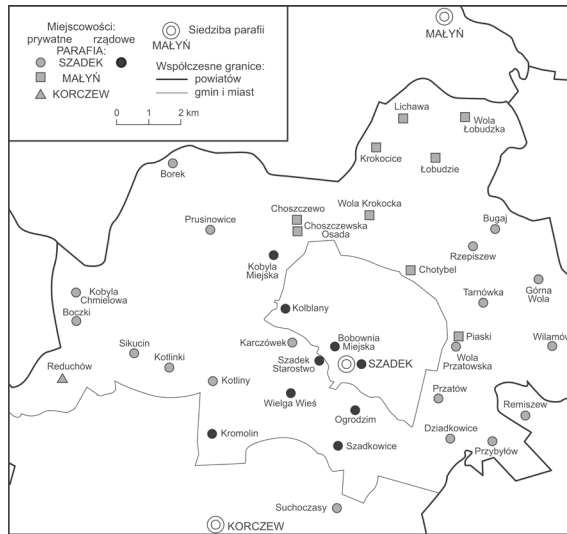
⁸ *Obwieszczenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 4 sierpnia 2015 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części* (Dz.U. z 2015 r., poz. 1636).

⁹ Kolblany określane też jako Pustkowie Kolbląg (ok. 1825 r. dwa domy i dziewięciu mieszkańców), położone w pobliżu Grabowin.

¹⁰ Mansyonaria, zespół budynków zamieszkałych przez mansjonarzy, kapłanów pełniących wyznaczone funkcje duszpasterskie przy katedrach, kolegiatach i znacniejszych parafiach, a taką była parafia szadkowska. Mansyonaria w Szadku ok. 1825 r. liczyła osiem domów i 45 mieszkańców (z których tylko część była księżmi).

¹¹ Podobnie jak wymienione w spisie z 2015 r. Grabowiny, Krucica, Osiny, Struga, Szadek Poduchowny i Szosa Uniejowska.

¹² Pustkowie nie oznacza opustoszałej osady, a zabudowania stojące na uboczu.

Ryc. 5. Miejscowości gminy szadkowskiej według przynależności parafialnej ok. 1825 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. I, II, Warszawa 1827

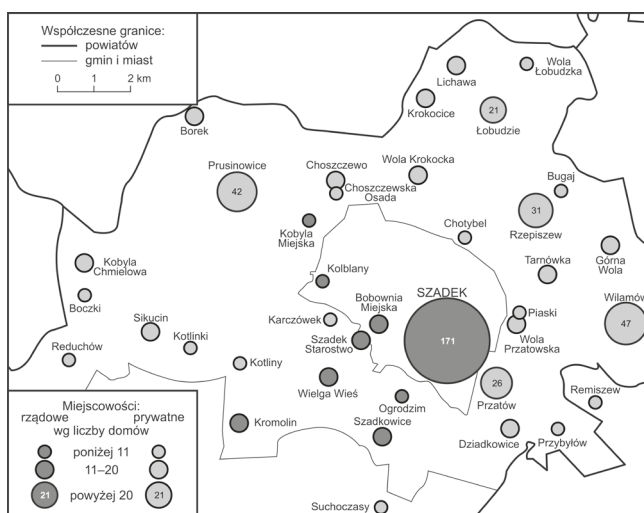
Wsie otaczające Szadek, z wyjątkiem jednej, przynależały do dwóch parafii – te położone w północno-wschodniej części współczesnej gminy, podobnie jak dziś, należały do parafii w Małyńcu, pozostałe tworzyły parafię szadkowską¹³ (ryc. 5). W porównaniu z obecnymi granicami administracji kościelnej zmiana uległa jedynie przynależność dwóch wsi, tj. Choszczewa, które niegdyś należało do parafii małyńskiej, a po I wojnie światowej przeszło do parafii szadkowskiej oraz wsi Borki (Borki Prusinowskie) odłączonych w tym samym czasie od parafii szadkowskiej i przyłączonych do parafii w Zygrach¹⁴. Odrębną historię przynależności parafialnej ma Reduchów, na początku XIX w. wchodzący w skład parafii w Korczewie, a obecnie stanowiący część parafii rossoszyckiej.

Na przełomie pierwszego i drugiego ćwierćwiecza XIX w. wszystkie miejscowości położone w granicach współczesnej gminy szadkowskiej liczyły 632 budynki mieszkalne i nieco ponad 6,3 tys. mieszkańców. Szadek pod względem potencjału demograficznego wyraźnie górował nad pozostałymi otaczającymi

¹³ Od 1818 r. po zmianie granic diecezjalnych parafia szadkowska, a także małyńska, wcześniej wchodzące w skład archidiecezji gnieźnieńskiej, znalazły się w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej).

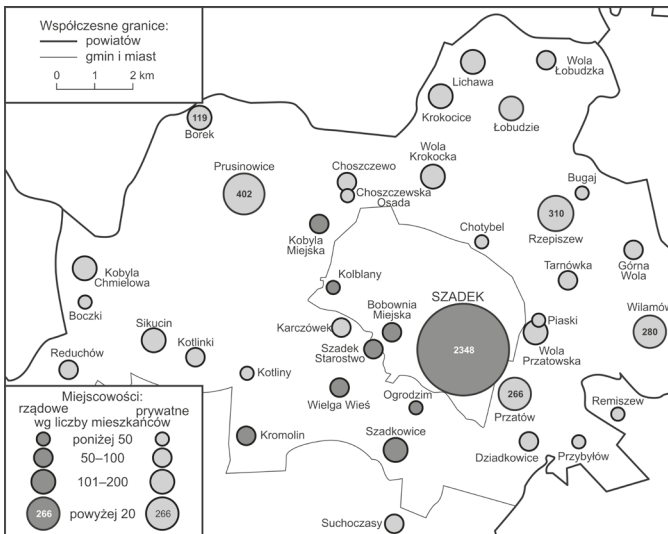
¹⁴ Zmiana przynależności parafialnej Choszczewa nastąpiła w 1921 r. na wniosek samych mieszkańców wsi, natomiast nie został wówczas uwzględniony protest mieszkańców Borków przeciwko włączeniu tej miejscowości do parafii w Zygrach. Por. P. Szkutnik, *Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 123.

to miasto jednostkami osadniczymi, wielokrotnie przewyższając pod względem liczby mieszkańców największą wieś – zamieszkałe przez 0,4 tys. osób Prusinowice. W grupie większych wsi liczących w granicach 0,3 tys. mieszkańców znalazł się także Rzepiszew, Wilamów i Przatów. Blisko 1/3 ogólnej liczby jednostek osadniczych liczyła 50–100 osób, a nieco ponad 1/4 w granicach 100–200 mieszkańców. Osiem wsi położonych w pobliżu zachodniej i południowo-zachodniej granicy miasta stanowiło własność rządową Królestwa Polskiego, a pozostałe były w rękach prywatnych. Wiejskie jednostki osadnicze okolic Szadku pierwszej połowy XIX w. charakteryzowało względnie równomierne rozmieszczenie, z wyjątkiem zalesionego pasa terenu ciągnącego się na północy-zachód od miasta (por. ryc. 6 i 7).

Ryc. 6. Rozkład przestrzenny zabudowy w gminie szadkowskiej według liczby domów ok. 1825 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. I, II, Warszawa 1827

Ryc. 7. Rozkład przestrzenny jednostek osadniczych w gminie szadkowskiej według liczby mieszkańców ok. 1825 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. I, II, Warszawa 1827

UWAGI KOŃCOWE

Współczesna mapa osadnictwa obrazująca rozkład przestrzenny ludności i zabudowy w granicach gminy szadkowskiej, choć wyraźnie nawiązuje do tej sprzed dwustu lat, to jednak cechuje ją także szereg nowych elementów. O ile liczba ludności na tym terytorium w porównaniu z początkiem XIX w. wzrosła stosunkowo nieznacznie, bo zaledwie o 1/4 (co w zestawieniu z przyrostem demograficznym na ziemiach polskich i w regionie łódzkim świadczy o wyraźnie malejącej roli tego obszaru), to liczba budynków mieszkalnych uległa zwielokrotnieniu i tylko na obszarach wiejskich gminy (bez Szadku) zwiększyła się ponad trzykrotnie (do blisko 1,5 tys.).

Struktura sieci osadniczej gminy szadkowskiej ukształtowana dwa wieki temu w znacznym stopniu przetrwała do dziś. Główne zmiany dotyczą przesunięć w potencjale ludnościowym poszczególnych miejscowości oraz przede wszystkim pojawienia się na mapie nowych punktów osadniczych, co było wynikiem procesów społeczno-ekonomicznych zachodzących od lat 60. XIX w. do połowy XX w. Istotne znaczenie miały tu parcelacje – podział większych posiadłości ziemskich na mniejsze działki (parcele) i przekazywanie ziemi w drodze sprzedaży lub nadania nowym użytkownikom. Parcelacje na masową skalę rozpo-

częły się po uwłaszczeniu chłopów w 1864 r.¹⁵ Kolejna fala parcelacji ziemi pochodzącej z własności Skarbu Państwa, majątków tzw. martwej ręki i innych wielkich nieruchomości ziemskich, przypadała na okres II Rzeczypospolitej (lata 1919–1920 i po 1925 r.)¹⁶. Istotne znaczenie miał również dekret PKWN o reformie rolnej z 1944 r., na mocy którego w pierwszych latach po II wojnie światowej parcelowano przejęte majątki ziemskie¹⁷.

Przejawem zachodzących procesów osadniczych było pojawienie się nowych miejscowości. W drugiej połowie XIX w., już po powstaniu styczniowym, powstało Jamno. Mniej więcej w tym samym okresie pojawiły się miejscowości Karczówek Kolonia oraz wieś Cesarska Łaska (której nazwa w 1925 r. została zmieniona na Dziewulin), założone na gruntach bądź rozdanych włościanom, bądź przekazanych za zasługi wojskowym i urzędnikom. Pod koniec XIX w. w wyniku parcelacji majątku Krokocice zostały utworzone kolonie Łódzia i Tomaszew. Pełniący dziś funkcje sołeckie Antonin powstał pod koniec XIX w. wskutek wydzielenia z majątku Rzepiszew folwarku o tej nazwie¹⁸. W latach 1908–1910, po wykarczowaniu lasu, została utworzona wieś Kromolin Nowy (dziś pozostająca w granicach sołectwa Wielka Wieś), w której nadziały ziemi otrzymali głównie wojskowi. Inna miejscowość sołecka, Góry Prusinowskie została utworzona po I wojnie światowej, kiedy w wyniku reformy rolnej ziemię rozparcelowano i przekazano chłopom (małorolnym i bezrolnym) w zamian za spłaty drewnem pozyskanym z karczunku lasu na rozparcelowanym terenie. Takich nowych punktów osadniczych w gminie szadkowskiej, których historia sięga nie dalej niż końca XIX w., jest więcej, a wśród nich wszystkie wsie mające w nazwie określenie „nowe” (Boczki Nowe, Kromolin Nowy) czy „parcele” (Boczki–Parcela, Lichawa–Parcela, Prusinowice–Parcela, Wilamów–Parcela).

Niewiele zmieniła się pozycja Szadku, głównego ośrodka osadniczego, w relacji do pozostałych jednostek tworzących sieć osadniczą gminy, przynajmniej w kontekście formalnie obowiązującego terytorialnego podziału administracyjnego. Jednak z uwagi na procesy urbanizacyjne zachodzące w bezpośrednio przylegającym do miasta sołectwie Szadkowice–Ogrodzim (największym w gminie, liczącym blisko 0,9 tys. mieszkańców) i „de facto” stanowiącym jego część, należy stwierdzić, iż nastąpiła wyraźna koncentracja przestrzenna potencjału demograficznego w obrębie tej centralnej struktury miejskiej gminy. Analiza współczesnego rozmieszczenia ludności wskazuje również, iż w porównaniu z sytuacją sprzed dwustu lat swoją pozycję w sieci osadniczej poprawiły przede wszystkim te posiadające wykracza-

¹⁵ W Polsce pierwszych sporadycznych parcelacji związanych z oczyszczaniem chłopów dokonano już w XVIII w. Do czasu powstania styczniowego parcelacje nie miały charakteru masowego.

¹⁶ W okresie międzywojennym pierwsza fala parcelacji przypada na lata 1919–1920 (w Polsce rozparcelowano wówczas ok. 19 tys. ha). Proces parcelacji ponownie nasilił się po 1925 r., po przyjęciu ustawy z 28.12.1925 r. o wykonaniu reformy rolnej. W sumie w okresie II Rzeczypospolitej rozparcelowano 2,65 mln ha ziemi.

¹⁷ W latach 1944–1948 rozparcelowano w Polsce ok. 1,2 mln ha ziemi.

¹⁸ Folwark Bugaj istniał już w 1825 r.

jącą poza XIX w. historię wsi sołeckie, które są położone w sąsiedztwie miasta, zwłaszcza od podlegającej silniejszym przekształceniom jego południowej strony (Wielka Wieś, Karczówek, Dziadkowice, Piaski, Kromolin Stary czy Przatów).

Bibliografia

- Bandurka M., *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX w.*, Warszawa 1974.
- Dziennik Prawa Księstwa Warszawskiego*, t. I.
- Marszał T., *Gmina Szadek – zarys geograficzny*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Marszał T. (red.), *Leksykon sołectw gminy Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Obwieszczenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 4 sierpnia 2015 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części* (Dz.U. z 2015 r., poz. 1636).
- Szkutnik P., *Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 111–128.
- Tabella Miast, Wsi, Osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. I, II, Warszawa 1827.
- Turczyn M., *Szadek na tle podziałów administracyjnych Polski*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 65–74.

[Artykuł wpłynął: marzec 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

SETTLEMENT STRUCTURE OF SZADEK REGION IN 1827

Summary

The population and housing census conducted in Szadek region in 1824–1826, the results of which were published in 1827 in „*Tabella Miast, Wsi i Osad Królestwa Polskiego*”, makes it possible to create an outline of the settlement structure of this part of the Kingdom of Poland at that time. The first part of this study provides a synthetic picture of settlement based on analysis of population and housing distribution. The second part presents a more detailed analysis of the settlement network within the boundaries of the present municipality of Szadek. The settlement network structure of this area, which was being formed up to the beginning of the 19th century, has largely remained unchanged. The changes that have taken place concern population sizes of the existing localities and emergence of new settlements as a result of socio-economic processes taking place from the 1860s to the mid-20th century.

Keywords: settlement, population, Szadek region

Monika CEPIL*, Tomasz FIGLUS**

STUDIA NAD ROZWOJEM SIECI SZKOLNICTWA PODSTAWOWEGO W GMINIE MIEJSKO-WIEJSKIEJ SZADEK

Streszczenie. Artykuł obejmuje próbę zbadania genezy oraz rozwoju sieci szkolnictwa podstawowego na obszarze gminy miejsko-wiejskiej Szadek w jej współczesnych granicach. Analizy objęły wybrane obiekty oświatowe utworzone w mieście Szadek i okolicznych wsiach. Wykorzystano w tym celu wybrane dokumenty, akta prawne a ponadto źródła prasowe i dane statystyczne. Na potrzeby artykułu dokonano periodyzacji dziejów szkolnictwa podstawowego na badanym obszarze. W pierwszej części autorzy przeanalizowali rozwój szkół w okresie przedrozbiorowym, a następnie przedstawili wyniki analogicznych studiów w odniesieniu do okresu rozbiorów oraz ostatniego stulecia (1918–2018).

Słowa kluczowe: gmina Szadek, szkoła podstawowa, oświata, szkolnictwo

WSTĘP

Szkolnictwo podstawowe, określane przed II wojną światową mianem powszechnego¹, stanowi nieodłączny element dziejów społeczno-kulturalnych gminy miejsko-wiejskiej Szadek. W dotychczasowej historiografii kwestie oświatowe, poza okresem staropolskim, długo pozostawały na uboczu zainteresowań badaczy

---

* Monika Cepil, mgr, doktorantka, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: monika_cepil@wp.pl.

** Tomasz Figlus, dr, adiunkt, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31, e-mail: tomasz.figlus@geo.uni.lodz.pl.

¹ *Dekret o obowiązkach szkolnym*, Dz.Pr.P.P. 1919, nr 14, poz. 147.

podejmujących problematykę dotyczącą analizowanego obszaru, co stanowiło dla autorów asumpt do przeprowadzenia badań na ten temat. Celem artykułu jest przeanalizowanie wybranych aspektów rozwoju szkolnictwa podstawowego we współczesnych granicach gminy miejsko-wiejskiej Szadek. Na potrzeby opracowania przestudiowano dostępne publikacje naukowe, dokumenty i akty prawne oraz dawne czasopiśmiennictwo. Posiłowano się również danymi pozyskanymi z Głównego Urzędu Statystycznego.

OKRES STAROPOLSKI

Pierwsze wzmianki na temat szkół na analizowanym obszarze pojawiają się w materiałach źródłowych świadczących o funkcjonowaniu przed 1435 r. szkoły parafialnej w Szadku, która stanowiła najniższy szczebel nauczania w okresie średniowiecza². Według wizytacji z początku XVI w. w szkole parafialnej pracował proboszcz, dwóch wikariuszy i nauczyciel³. Znany z przekazów historycznych budynek był przeznaczony dla wikariuszy i na potrzeby oświaty. Obiekt ten znajdował się w pobliżu kościoła, naprzeciwko plebanii. W jego bezpośrednim sąsiedztwie znajdował się grunt będący uposażeniem szkoły⁴.

W 1631 r. wdowa po jednym z mieszczan przepisała na rzecz szkoły w Szadku plac przy ul. Wilamowskiej, z którego dochód przeznaczono na opłacenie nauczyciela⁵. W tym czasie szkoła szadkowska działała na bardzo wysokim poziomie, na co wskazywać może przywilej wydany przez biskupa krakowskiego i kanclerza wielkiego koronnego Jakuba Zadzikę, dający prawo zgłoszenia kandydatury jednego młodzieńca w wieku od 17 do 22 lat, pochodzącego z tego miasta, do Akademii Krakowskiej. Jednocześnie przyszły student otrzymywał prawo zamieszkania w bursie akademickiej. W przypadku braku odpowiedniego kandydata w Szadku jego miejsce mógł zająć inny uczeń z powiatu szadkowskiego. Ustalenia te obowiązywały aż do schyłku I Rzeczypospolitej⁶. Należy podkreślić, że wraz z nadaniem Szadkowi prawa niemieckiego oraz potwierdzeniem lokacji na początku XV w., wzrosło zapotrzebowanie na osoby wykształcone, potrafiące prowadzić księgi wójtowskie i radzieckie. W XV w. na Akademii Krakowskiej podjęło studia 45 synów mieszczan szadkowskich, którzy rozpoczynali edukację

² R. Rosin, *Miasto do 1572 r.*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 86.

³ J. Łaski, *Liber Beneficiorum*, t. 1, Gniezno 1880, s. 440; por. E. Wiśniowski, *Sieć szkół parafialnych w Wielkopolsce i Małopolsce w początkach XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne” 1967, t. 5, z. 2, s. 85–112.

⁴ M. Róžański, *Szkoła w Szadku w okresie staropolskim w świetle wizytacji kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 103–105.

⁵ A.J. Parczewski, *Monografia Szadka*, Warszawa 1870, s. 76.

⁶ M. Róžański, *Szkoła w Szadku...*, s. 105–106.

w miejscowej szkole parafialnej. Wśród absolwentów Akademii Krakowskiej, pochodzących z Szadku, pięciu zostało profesorami (Jan z Szadka, Jakub z Szadka, Stanisław z Szadka, Mikołaj z Szadka Prokopowicz, Gabriel z Szadka), a dwóch z nich, Jakub i Mikołaj, pełniło zaszczytną funkcję rektora Akademii⁷. Do 1606 r. dokumenty krakowskiej wszechnicy wymieniają kolejnych 39 żaków, pochodzących z Szadku⁸. Oznacza to, że Szadek wyprzedzał w tym zakresie m. in. Sieradz, Wartę, Widawę i Lutomię.

W 1653 r. miał miejsce pożar miasta, który strawił 167 domostw, z pożogi ocalała szkoła i kościół. Szkoła okresowo przestała funkcjonować w drugiej połowie XVII w.⁹ W tym samym okresie upadła także szkoła parafialna w Wilamowie¹⁰. Przyczyn tego stanu można doszukiwać w przemarszu przez Szadek wojsk szwedzkich, a następnie rokoszan Lubomirskiego. Prężnie rozwijające się miasto powiatowe stopniowo pogrążało się w kryzysie gospodarczym¹¹. Z wizytacji szkolnych, które zostały przeprowadzone na początku XVIII w., uzyskujemy informację, zgodnie z którą w Szadku szkoła nie działała lub jej uposażenie zostało zaprzepaszczone, a dzieci nauczał miejscowy organista. Stan taki trwał dość długo i odnajduje również potwierdzenie w kolejnych wizytacjach, w 1761, 1779 i 1788 roku. Obiekt szkolny znajdował się na północ od cmentarza, obejmował jedną izbę, komorę i sieni¹². W końcu XVIII w. szlachta województwa sieradzkiego na sejmiku w Szadku wyraźnie opowiedziała się za oddaniem szkolnictwa w ręce zakonów i przekazaniem dochodów z dóbr pojezuickich na rozbudowę szkolnictwa parafialnego¹³.

OKRES ZABORÓW

W pierwszej połowie XIX w. szkoły początkowe nazywano szkołami elementarnymi. Placówki te miały być utrzymywane z funduszy dobrowolnych przy udziale skarbu państwa. Szkołę elementarną mogła założyć każda gmina miejska lub wiejska. Obiekty oświatowe posiadały charakter świecki lub kościelny. Do

⁷ J.A. Parczewski, *Monografia...*, s. 47–48.

⁸ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 29.04.2020].

⁹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890, s. 762.

¹⁰ A. Nowak, *Wilamów*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 123.

¹¹ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 29.04.2020].

¹² M. Różański, *Szkola w Szadku...*, s. 106–108.

¹³ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 29.04.2020].

szkół przyjmowano wszystkie dzieci bez względu na płeć i wyznanie, jedynym warunkiem był wiek między 5 a 11 lat¹⁴. Szkoła elementarna w Szadku była czynna tylko porą zimową¹⁵. Pod koniec XIX w. w szkole początkowej w Szadku uczyło się 150 dzieci¹⁶. W Prusinowicach szkołę elementarną otworzono w 1873 r.¹⁷ W tym samym okresie istniała także szkoła początkowa w Szadkowicach¹⁸ oraz jednoklasowa szkoła ewangelicka w Łobudzicach¹⁹. Każda szkoła elementarna zgodnie z wymogami urzędowymi posiadała pomieszczenia przeznaczone do nauki i dla nauczyciela, a ponadto ogród dla nauczyciela o powierzchni jednej morgi²⁰.

Pod koniec XIX w. pojawiła się inicjatywa wystawienia szkoły w Krokocicach. Jeden z właścicieli ziemskich przekazał grunty na ten cel, inny zaoferował wapno, a jeszcze inny zaoferował pozwolenie na drewno z lasu niezbędne do zbudowania placówki oświatowej we wsi. Mimo początkowych starań do powstania szkoły jednak w tym czasie nie doszło, a materiały przeznaczono na inne cele²¹. Dopiero w 1927 r. ogłoszono konkurs na budowę dwuklasowej szkoły publicznej w Krokocicach²². Zaczęła ona funkcjonować w roku szkolnym 1928/1929²³.

W 1905 r. mieszkańcy Szadku podjęli walkę o wprowadzenie nauczania języka polskiego w szkole. W 1906 r. w Szadku zaczęła funkcjonować rządowa szkoła początkowa. Nauczano w niej dzieci powyżej 7 lat, bez podziału na wyznania. Organizacyjnie szkoła podlegała bezpośrednio Naczelnej Kaliskiej Dyrekcji Naukowej, a pośrednio Kuratorowi Warszawskiego Okręgu Naukowego. Polskiej oświaty domagali się również mieszkańcy pobliskich wsi. W związku z tym dla przykładu w 1903 r. Józef Leopold, właściciel Rzepiszewa, otworzył ochronkę dla dzieci dworskich²⁴.

Przed I wojną światową działalność edukacyjną zainicjowano w Prusinowicach. Ówczesny właściciel majątku J. Czarnowskiłożył na naukę kilkorga dzieci w zakresie umiejętności czytania i pisania. W 1914 r. planowano rozpoczęcie prac przy budowie szkoły w Prusinowicach, a na budowę przeznaczono 4000 rb²⁵. W efek-

¹⁴ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, 1840, t. 26, nr 87, s. 168–199.

¹⁵ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 4.04.2020].

¹⁶ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 759.

¹⁷ *Kurjer Warszawski*, nr 210, 30 września 1873 r., s. 1.

¹⁸ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 763.

¹⁹ M. Turczyn, *Łobudzice*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 79.

²⁰ *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, 1844, t. 35, nr 112, s. 274–289.

²¹ *Gazeta Świąteczna*, R.11, nr 566, 8 listopada 1891, s. 4.

²² *Ziemia Sieradzka, Tygodnik informacyjno-społeczny*, nr 4, 23 stycznia 1927 r., s. 2.

²³ *Ziemia Sieradzka, Tygodnik informacyjno-społeczny*, nr 1, styczeń 1929 r., s. 15; K. Milewska, *Krokocice*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 68.

²⁴ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 4.04.2020].

²⁵ *Nowa Gazeta Łódzka*, nr 89, 20 kwietnia 1914 r., s. 3.

cie tych starań w 1916 r. uruchomiono jednoklasową szkołę powszechną. Wciąż dotkliwie odczuwało się jednak brak dogodnego lokalu na szkołę i mieszkanie dla nauczyciela. W późniejszych latach wybudowano dom szkolny, na 2 morgach ziemi otrzymanych od nowego właściciela majątku A. Krzyżanowskiego²⁶.

LATA 1918–2018

W 1919 r. wydano dekret państwowy zobowiązujący wszystkie dzieci do nauczania w szkole powszechnej²⁷. W tym czasie utworzono w Szadku powszechną szkołę siedmioklasową, która mieściła się tymczasowo w kilku miejscach: przy ul. Wilamowskiej (gdzie chodziły klasy młodsze), przy ul. Dolnej w wynajętej izbie i przy ul. Warszawskiej, w dwóch budynkach prywatnych²⁸. Na przełomie 1927 i 1928 r. w Szadku działały dwie szkoły, oba obiekty mieściły się przy ul. Warszawskiej. Pierwsza szkoła składała się z pięciu izb szkolnych, natomiast druga dysponowała sześcioma izbami szkolnymi. Pierwsza z omawianych placówek posiadała grunty szkolne o powierzchni 0,6 ha oraz grunty dla nauczyciela zajmujące 9,4 ha. Działka, na której stała druga ze szkół zajmowała powierzchnię 0,9 ha, grunty nauczycielskie zaś 9,4 ha²⁹. Budynek przy ul. Wilamowskiej obejmował dwie sale lekcyjne oraz pomieszczenie zamieszkiwane także przez nauczyciela i jego rodzinę³⁰. Podczas II wojny światowej dawną szkołę polską w Szadku przekształcono w niemiecką³¹.

Przed 1939 r. funkcjonowały również szkoły powszechne w Choszczewie, Grzybowie i Woli Przatowskiej³². Przed wojną w Przatowie zajęcia szkolne odbywały się w czterech prywatnych domach³³. W okresie międzywojennym, w krótkim czasie działała ponadto szkoła podstawowa w Górnej Woli³⁴. Podczas wojny niemieckie szkoły (Volksschule) utworzono w Rzepiszewie i Wilamowie³⁵.

W 1945 r. w budynkach przy ul. Warszawskiej 2 i 6 uruchomiono ponownie polską szkołę, z sześcioma oddziałami. Obowiązkiem szkolnym zostały objęte dzieci, które nie miały możliwości nauki w czasie wojny (łącznie 730 uczniów).

²⁶ „Ziemia Sieradzka, Tygodnik informacyjno-społeczny”, nr 13, 24 marca 1921 r. s. 7.

²⁷ *Dekret o obowiązku szkolnym*, Dz.Pr.P.P. 1919, nr 14, poz. 147.

²⁸ D. Stefańska, *Cisi Bohaterowie lat wojny i okupacji – rzecz o szkole, której nie było*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, nr 10, s. 69.

²⁹ Tamże, s. 59–60.

³⁰ J. Stulczewski, *Wywiad z Zofią Wichrowską (z domu Listowską) – córką przedwojennych kierowników Szkoły Powszechnej w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, nr 11, s. 179–180.

³¹ D. Stefańska, *Cisi Bohaterowie...*, s. 67.

³² J. Stulczewski, *Wywiad z Zofią Wichrowską...*, s. 180.

³³ D. Stefańska, *Cisi Bohaterowie...*, s. 71–72.

³⁴ J. Molenda, *Górna Wola*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 43.

³⁵ D. Stefańska, *Cisi Bohaterowie...*, s. 83.

W roku szkolnym 1961/1962 w Szadku otwarto nowy budynek szkolny przy ul. Prusinowskiej 4. Budynek ten dysponował 15 pracownikami, salą gimnastyczną i bibliotekę³⁶. W tym samym czasie wprowadzono obowiązek ośmioletniej szkoły podstawowej³⁷. W 1974 r. przekształcono placówkę oświatową w Szadku w Zbiorczą Szkołę Gminną z podlegającymi jej filiami w Choszczewie, Przatowie i Rzepiszewie. W 1984 r. szkoła po raz kolejny zmieniła status organizacyjny i została przekształcona w Szkołę Podstawową³⁸.

Po II wojnie światowej nastąpił rozwój szkolnictwa podstawowego także na terenach wiejskich gminy. Szkoła podstawowa w Boczkach znajdowała się w obrębie dawnych gruntów dworskich. Obiekt oświatowy funkcjonował w tym miejscu do 1974 r.³⁹. Podobna sytuacja miała miejsce w Rzepiszewie, gdzie tamtejsza szkoła funkcjonowała w latach 1948–2001⁴⁰. W okresie powojennym reaktywowano także szkołę w Przatowie. Na nowy lokal przeznaczono dworek należący przed okupacją do rodziny Makarczyków. Z inicjatywy mieszkańców wsi wybudowano nową szkołę. Inauguracja roku szkolnego 1955/1956 odbyła się w murach nowego budynku, w którym mieściły się izby lekcyjne dla klas I–VII⁴¹. W 1949 r. wystawiono również szkołę murowaną w Borkach Prusinowskich⁴². Opuszczony budynek dawnej szkoły zachował się do dziś⁴³. W 1946 r. działalność zaczęła szkoła podstawowa w Sikucinie⁴⁴. W Krokocicach funkcjonowała natomiast szkoła, do której uczęszczały dzieci z Lichawy, Łobudzie, Woli Łobudzkiej, Janowa, Woli Krokockiej i kolonii Brądy⁴⁵.

W 1998 r. w gminie Szadek mieściło się siedem szkół podstawowych (jeden obiekt w mieście Szadek oraz sześć na terenach wiejskich gminy). Od 2001 r. do końca 2018 r. liczba szkół podstawowych w gminie zmniejszyła się do 4 pla-

---

³⁶ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 4.04.2020].

³⁷ *Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania* (Dz.U. z 1961 r., nr 32, poz. 160).

³⁸ Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 4.04.2020].

³⁹ J. Nalewajko, *Boczki*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 28.

⁴⁰ J. Molenda, *Rzepiszew*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 99; <https://www.facebook.com/682819551899976/posts/1083708661811061/> [dostęp: 14.04.2020].

⁴¹ D. Stefańska, *Cisi Bohaterowie...*, s. 74.

⁴² „Dziennik Łódzki”, nr 61, 3 marca 1949 r., s. 5.

⁴³ A. Nowak, *Borki Prusinowskie*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 32.

⁴⁴ T. Marszał, *Sikucin*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon sołectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004, s. 104.

⁴⁵ K. Milewska, *Krokocice...*, s. 68.

cówek (Szadku, Krokocicach, Prusinowicach i Sikucinie)⁴⁶. Liczba uczniów między 1998 r. a 2018 r. wahała się w granicach 400–500 osób. Najwięcej, bo aż 884 osoby uczęszczały do szkół podstawowych w 1998 r. (czyli tuż przed reformą edukacji i utworzeniem trzyletnich gimnazjów)⁴⁷, natomiast najmniej w 2016 r. (392 uczniów) (tab. 1)⁴⁸. W gminie Szadek zaczęły funkcjonować dwa gimnazja: Publiczne Gimnazjum w Szadku w budynku szkoły podstawowej przy ul. Prusinowskiej 4 oraz Gimnazjum Społecznego Stowarzyszenia Oświaty w Prusinowicach⁴⁹. Liczba uczniów w gimnazjach przez cały okres funkcjonowania wahała się od 100 do 300 osób. Działalność gimnazjów zakończono w 2019 r.

Tablica 1. Liczba uczniów w szkołach podstawowych w miejsko-wiejskiej gminie Szadek w latach 1998–2018

Rok	Liczba uczniów w szkołach podstawowych		
	Szadek (miasto)	Szadek (obszar wiejski)	Razem
1998	535	349	884
1999	461	288	749
2000	388	256	644
2001	419	186	605
2002	426	196	622
2003	416	202	622
2004	383	201	584
2005	354	188	542
2006	339	175	514
2007	316	169	485
2008	295	166	461
2009	269	142	411
2010	266	139	405

⁴⁶ Bank Danych Lokalnych GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica> [dostęp: 14.04.2020]; Portal internetowy Urzędu Gminy i Miasta Szadek: http://www.szadek.net/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=52&strona=1&sub=5 [dostęp: 14.04.2020].

⁴⁷ Ustawa z dnia 25 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. z 1998 r., nr 117, poz. 759); Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego (Dz.U. z 1999 r., nr 12, poz. 96).

⁴⁸ Bank Danych Lokalnych GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica> [dostęp: 14.04.2020].

⁴⁹ Bank Danych Lokalnych GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica> [dostęp: 14.04.2020]; Portal internetowy Urzędu Gminy i Miasta Szadek: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 14.04.2020].

Tablica 1. (c.d.)

Rok	Liczba uczniów w szkołach podstawowych		
	Szadek (miasto)	Szadek (obszar wiejski)	Razem
2011	258	143	401
2012	254	150	404
2013	261	140	401
2014	263	147	410
2015	273	159	432
2016	250	142	392
2017	291	165	456
2018	329	193	522

Źródło: Bank danych Lokalnych GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica> [dostęp: 14.04.2020]

W 2017 r. wydano uchwałę w sprawie dostosowania sieci szkół podstawowych do nowego ustroju szkolnego (w ustawie określono także warunki wygaszania gimnazjów)⁵⁰. Na jej mocy ustalono funkcjonowanie czterech szkół podstawowych ośmioklasowych z określeniem ich zasięgu terytorialnego (ryc. 1). Do Szkoły Podstawowej im. T. Kościuszki w Szadku uczęszczają dzieci z: Szadku, Aleksandrowa, Antonina, Dziadkowic, Dziewulina, Górnej Woli, Karczówka, Karczówka Kolonii, Kromolina Nowego, Kromolina Starego, Marcelina, Ogrodzimia Kolonii, Piasków, Przatowa Dolnego, Przatowa Górnego, Przatówka, Przybyłowa, Rzepiszewa, Rzepiszewa Kolonii, Rzepiszewa Resztówki, Starostwa Szadek, Szadkowic, Szadkowic Kolonii, Szadkowic–Ogrodzimia, Tarnówki, Wielkiej Wsi, Wielkiej Wsi–Folwarku, Wilamowa, Wilamowa Kolonii i Wilamowa Parceli. Do Szkoły Podstawowej im. Jana Pawła II w Prusinowicach uczęszczają uczniowie z: Borek Prusinowskich, Choszczewa, Gór Prusinowskich, Grzybowa, Kobyli Miejskiej, Prusinowic i Prusinowic Parceli. Do Szkoły Podstawowej w Krokocicach należą uczniowie z: Brądów Janowa, Kornat, Krokocic, Lichawy, Lichawy Kolonii, Lichawy Parceli, Łobudzie, wsi Łodzia, Rzeszówki, Woli Krokockiej i Woli Łobudzkiej. Natomiast Szkoła Podstawowa w Sikucinie obejmuje swoim zasięgiem terytorialnym: Babiniec, Boczki Nowe, Boczki Stare, Boczki–Parcele, Hamentów, Jamno, Kotlinki, Kotliny, Reduchów, Reduchów–Kolonie, Sikucin, Sikucin–Kolonie.

⁵⁰ Uchwała nr XXXIII/213/2017 Rady Gminy i Miasta Szadek z dnia 29 marca 2017 r. w sprawie dostosowania sieci szkół podstawowych i gimnazjum do nowego ustroju szkolnego (Dz.U. woj. łódzkiego z 2017 r., poz. 1837).

Ryc. 1. Współczesna rejonizacja szkół podstawowych w gminie miejsko-wiejskiej Szadek

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Uchwała nr XXXIII/213/2017 Rady Gminy i Miasta Szadek z dnia 29 marca 2017 r. w sprawie dostosowania sieci szkół podstawowych i gimnazjum do nowego ustroju szkolnego* (Dz.U. woj. łódzkiego z 2017 r., poz. 1837)

PODSUMOWANIE

Artykuł przedstawia wybrane aspekty rozwoju sieci szkolnictwa podstawowego na terenie współczesnej gminy miejsko-wiejskiej Szadek. Autorzy dokonali uogólnienia omawianego procesu, wykorzystując wybrane dokumenty, akty prawne, a także źródła prasowe i dane statystyczne. Na potrzeby artykułu dokonano periodyzacji dziejów szkolnictwa podstawowego na badanym obszarze. Analizy objęły okres staropolski, okres rozbiorów oraz ostatnie stulecie (1918–2018). W artykule uwzględniono wybrane kwestie odnoszące się do metryki historycznej, form organizacyjnych oraz lokalizacji poszczególnych szkół miejskich i wiejskich na tle zmieniających się uwarunkowań geograficzno-politycznych i prawno-ustrojowych. Artykuł stanowi zarys sygnalizowanej problematyki i należy go traktować jako wprowadzenie do podjęcia dalszych badań nad tym zagadnieniem, w tym studiów o charakterze porównawczym, prowadzonych na podstawie materiałów archiwalnych.

Bibliografia

- Dekret o obowiązku szkolnym*, Dz.Pr.P.P. 1919, nr 14, poz. 147.
„Dziennik Łódzki”, nr 61, 3 marca 1949 r.
- Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, 1840, t. 26, nr 87, s. 168–199.
Dziennik Praw Królestwa Polskiego, 1844, t. 35, nr 112, s. 274–289.
„Gazeta Świąteczna”, R.11, nr 566, 8 listopada 1891.
„Kurjer Warszawski”, nr 210, 30 września 1873 r.
- Łaski J., *Liber Beneficiorum*, t. 1, Gniezno 1880.
- Marszał T., *Sikucin*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Milewska K., *Krokocice*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Molenda J., *Górna Wola*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Molenda J., *Rzepiszew*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Nalewajko J., *Boczki*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- „Nowa Gazeta Łódzka”, nr 89, 20 kwietnia 1914 r.
- Nowak A., *Borki Prusinowskie*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Nowak A., *Wilamów*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Parczewski A.J., *Monografia Szadka*, Warszawa 1870.
- Rosin R., *Miasto do 1572 r.*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977.
- Różański M., *Szkola w Szadku w okresie staropolskim w świetle wizytacji kościelnych*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 103–110.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890.
- Stefańska D., *Cisi Bohaterowie lat wojny i okupacji – rzecz o szkole, której nie było*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 59–88.
- Stulczewski J., *Wywiad z Zofią Wichrowską (z domu Listowską) – córką przedwojennych kierowników Szkoły Powszechnej w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, t. 11, s. 177–185.
- Turczyn M., *Łobudzice*, [w:] T. Marszał (red.), *Leksykon solectw w gminie Szadek*, Łódź–Szadek 2004.
- Uchwała nr XXXIII/213/2017 Rady Gminy i Miasta Szadek z dnia 29 marca 2017 r. w sprawie dostosowania sieci szkół podstawowych i gimnazjum do nowego ustroju szkolnego* (Dz.U. woj. łódzkiego z 2017 r., poz. 1837).

Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz.U. z 1961 r., nr 32, poz. 160).

Ustawa z dnia 25 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty (Dz.U. z 1998 r., nr 117, poz. 759).

Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego (Dz.U. z 1999 r., nr 12, poz. 96).

Wiśniowski E., *Sieć szkół parafialnych w Wielkopolsce i Małopolsce w początkach XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne” 1967, t. 5, z. 2, s. 85–112.

„Ziemia Sieradzka. Tygodnik informacyjno-społeczny”, nr 13, 24 marca 1921 r.

„Ziemia Sieradzka. Tygodnik informacyjno-społeczny”, nr 4, 23 stycznia 1927 r.

„Ziemia Sieradzka. Tygodnik informacyjno-społeczny”, nr 1, styczeń 1929 r.

Źródła internetowe

Bank Danych Lokalnych GUS: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica> [dostęp: 14.04.2020].

Portal internetowy Szkoły Podstawowej im. Tadeusza Kościuszki w Szadku: http://www.szadek.edu.pl/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=1&strona=1 [dostęp: 4.04.2020].

Portal internetowy Urzędu Gminy i Miasta Szadek: http://www.szadek.net/asp/pl_start.asp?typ=14&menu=52&strona=1&sub=5 [dostęp: 14.04.2020].

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

THE DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION NETWORK IN SZADEK MUNICIPALITY

Summary

The article examines the origin and development of primary education network in Szadek municipality in its present boundaries. The analysis covers chosen educational facilities in the town of Szadek and in the surrounding villages. The material used in the study includes selected documents, legal acts, press information and statistical data. For the purposes of the article, the history of primary education in the studied area was divided into periods. First, the pre-partition period was analysed, then the time of the Partitions, and finally the past century (1918–2018).

Keywords: Szadek municipality, primary school, education, school system

Jarosław STULCZEWSKI*

DZIAŁALNOŚĆ PREZYDIUM GROMADZKIEJ RADY NARODOWEJ W SIKUCINIE (1954–1958)

Streszczenie. Gromadzka Rada Narodowa w Sikucinie została utworzona w wyniku reformy administracyjnej w 1954 r. W jej skład weszły obszary wsi: Sikucin, Boczki Reduchów, Kotlinki z gminy Szadek. Gromadzka Rada Narodowa swoje uchwały realizowała za pośrednictwem prezydium, które było kolegialnym organem wykonawczym i zarządzającym rady narodowej. Zakres kompetencji władz gromady obejmował m.in. uchwalanie rocznego budżety gromady, zatwierdzanie i odwoływanie sołtysów, organizację skupu żywca, zboża, ziemniaków i mleka oraz zbieranie podatków, sprawy związane z organizacją prac polowych, budową dróg i szkolnictwem. Kolejnymi przewodniczącymi Prezydium GRN w Sikucinie byli: Ludwik Otocki, Waclaw Król i Władysław Siekierski. Gromada została zlikwidowana 31 grudnia 1958 r.

Słowa kluczowe: Sikucin, gromada, rady narodowe

Celem artykułu jest przedstawienie działalności i funkcjonowania w latach 1954–1958 Gromadzkiej Rady Narodowej (dalej: GRN) w Sikucinie, najniższego ogniwa administracji państwowej obejmującego swym zasięgiem kilka wsi. W granicach dzisiejszej gminy Szadek do chwili jej utworzenia z dniem 1 stycznia 1973 r. działało sześć gromad: w Górnej Woli, Krokocicach, Prusinowicach, Przatowie, Sikucinie i Wielkiej Wsi. Główną bazę źródłową do artykułu stanowi zespół archiwalny *Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Sikucinie*, przechowywany w Archiwum Państwowym w Łodzi Oddział w Sieradzu. Zachował się on w szczątkowej, fragmentarycznej ilości (0,07 mb), gdyż w zespole odnaleźć możemy jedynie

---

* Jarosław Stulczewski, archiwista, działacz społeczno-kulturalny oraz ruchu rekonstrukcyjno-historycznego, prezes Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli, 98-220 Zduńska Wola, ul. Mickiewicza 4, e-mail: jaroslaw.stulczewski@o2.pl.

niepełne protokoły sesji i protokoły posiedzeń prezydium¹. To w poważnym stopniu utrudnia szczegółowe omówienie wszystkich aspektów funkcjonowania sikucińskiej rady narodowej. W poprzednim tomie „Biuletynu Szadkowskiego” została zaprezentowana działalność Prezydium GRN w Prusinowicach².

GRN była w Polsce Ludowej najniższym organem władzy państwowej na terenach wiejskich, działającym na podstawie ustawy z dnia 25 września 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych³. Celem ustawodawcy było „włączenie coraz szerszych mas pracujących do udziału w rządzeniu państwem, rozwijaniu ich twórczej inicjatywy i aktywności dla pomnażania dobrobytu i kultury wsi”. Na mocy tej ustawy dotychczasowe działania gminnych rad narodowych i ich organów przejęły gromadzkie rady narodowe. Zakres ich kompetencji w późniejszych latach wyznaczała także ustawa z dnia 25 stycznia 1958 r. o radach narodowych⁴ oraz ustawa z dnia 28 czerwca 1963 r. o zmianie ustawy o radach narodowych⁵.

Polityka ustrojowa rad narodowych w Polsce, przejęta z modelu radzieckiego, kwalifikowała je jako organy reprezentujące władzę państwową. Stworzono strukturę hierarchicznie podporządkowanych organów przedstawicielskich państwa (Sejm oraz wojewódzkie, powiatowe i gromadzkie rady narodowe). Rada narodowa wyłoniona w drodze wyborów miała z jednej strony reprezentować interesy społeczności lokalnej, a z drugiej pełnić funkcje terenowego organu władzy państwowej, reprezentującego interesy państwa jako całości. Ci sami radni, mieli być jednocześnie rzecznikami swych wyborców i władzy zwierzchniej. W terenie nie istniał zatem rozdział centralnej władzy państwowej i lokalnej – samorządowej. Obie te funkcje pełnić miała jedna i ta sama instytucja⁶.

GRN jako terenowy organ władzy i administracji państwowej początkowo miała bardzo wąskie kompetencje. Zajmowała się głównie wykonywaniem zarządzeń władz powiatowych w zakresie działalności gospodarczej, rozwoju produkcji rolnej, zaspokajania potrzeb socjalnych i kulturalnych mieszkańców oraz realizacją obowiązków względem państwa. Uchwalała także budżet, zarządzała mieniem gromadzkim, prowadziła sprawy meldunkowe i inne sprawy administracyjne. Budżet gromadzki powiązany był z budżetem powiatowym.

Gromadę Sikucin z siedzibą GRN w Sikucinie utworzono w powiecie sieradzkim – jako jedną z 8789 gromad na obszarze Polski – na mocy uchwały nr 38/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 4 października 1954 r.

¹ Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Sikucinie, sygn. 557/1–6.

² Zob. J. Stulczewski, *Działalność Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Prusinowicach (1954–1961)*, „Biuletyn Szadkowski” 2019, t. 19, s. 93–106.

³ Dz.U. 1954, nr 43, poz. 191.

⁴ Dz.U. 1958, nr 5, poz. 16.

⁵ Dz.U. 1963, nr 28, poz. 164.

⁶ J. Drygalski, J. Kwaśniewski, *(Nie)realny socjalizm*, Warszawa 1992, s. 185.

w sprawie podziału na nowe gromady powiatu sieradzkiego⁷. W skład jednostki weszły wsie: Sikucin, Boczki, Reduchów i Kotlinki z gminy Szadek. Gromadzka rada narodowa liczyła 11 członków⁸. Radnych wybierała w okręgach wyborczych ludność gromady na trzyletnią kadencję. W roku 1957 ilość radnych zwiększono do 12, a rok później do 15.

5 grudnia 1954 r. odbyły się wybory do gromadzkich rad narodowych. W skład GRN w Sikucinie zostali wybrani: Bronisław Barylski, Rozalia Białek, Piotr Cymerman, Ludwik Fret, Waław Król, Janina Majchrowska, Mieczysław Oliński, Ludwik Otockki, Krystyna Siekierska, Władysław Siekierski i Józef Sznajder⁹. Pierwsza inauguracyjna sesja GRN została zwołana 20 grudnia 1954 r. Ze względu na brak zachowanego protokołu z zebrania, nie możemy szerzej omówić przebiegu posiedzenia. Zapewne wybrani radni złożyli ślubowanie.

Realizacją uchwał GRN zajmowało się prezydium – kolegialny organ wykonawczy i zarządzający rady narodowej. Prezydium wybierano spośród radnych w głosowaniu tajnym. W latach 1954–1957 Prezydium GRN w Sikucinie było pięciosobowe: przewodniczący, zastępca przewodniczącego, sekretarz oraz dwóch członków.

W skład prezydium mogły wchodzić osoby spoza rady. Wybór przewodniczącego rady podlegał zatwierdzeniu przez prezydium rady stopnia wyższego. Do zadań prezydium rady narodowej należało przygotowanie i zwoływanie sesji rady, uchwalanie planu gospodarczego i budżetu oraz rozpatrywanie okresowych sprawozdań z ich wykonania. Prezydium mogło podejmować uchwały w obecności co najmniej połowy swego składu. Prezydium było podporządkowane: własnej radzie oraz Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (dalej: PRN) w Sieradzu.

Na pierwszego przewodniczącego Prezydium GRN w Sikucinie wybrano Ludwika Otockiego urodzonego 3 grudnia 1911 r. w Łodzi, syna Waław i Władysławy z Baryłów, zamieszkałego na stałe w Boczkach. Ojciec jego, w 1905 r. jako członek PPS brał udział w rewolucji na terenie Łodzi. Do roku 1926 Ludwik uczęszczał do szkoły powszechnej w Rossoszycy, gdzie ukończył 4 klasy. W latach 1926–1933 u swojego ojca terminował jako uczeń murarski, a także cho-

---

⁷ Uchwała Nr 38/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 4 października 1954 r. w sprawie podziału na nowe gromady powiatu sieradzkiego; w ramach Zarządzenia Nr Or. V–167/1/54 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 22 listopada 1954 r. w sprawie ogłoszenia uchwał Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 4 października 1954 r., dotyczących reformy podziału administracyjnego wsi. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 1 grudnia 1954 r., nr 11, poz. 39.

⁸ Uchwała Nr LIV/330/54 Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Sieradzu z dnia 2 października 1954 r. w sprawie ustalenia liczby członków gromadzkich rad narodowych. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 9 października 1954 r., nr 9, poz. 36.

⁹ Ogłoszenie Okręgowej Komisji Wyborczej w Sieradzu dla wyborów do gromadzkich rad narodowych z dnia 7 grudnia 1954 r. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 28 grudnia 1954 r., nr 12, poz. 88.

dził na kursy wieczorowe, kończąc 7 klas szkoły powszechnej. Od roku 1929 do chwili powołania do służby wojskowej należał do Ochotniczej Straży Pożarnej w Rossoszycy. 5 marca 1933 r. został wcielony do armii polskiej. Służył w 31 Pułku Strzelców Kaniowskich w Łodzi w plutonie artylerii. Służbę ukończył w 1935 r. w stopniu kaprała. Następnie zawarł związek małżeński z Zofią Skąpską i pracował w zawodzie murarskim na terenie powiatu sieradzkiego. Od roku 1939 do lipca tego samego roku był zatrudniony w firmie budowlanej Rajchert w Łodzi jako podmajstrzy murarski. 10 lipca 1939 r. został powołany na ćwiczenia rezerwy 31 PSK. W wrześniu 1939 r. brał udział w wojnie obronnej Polski, przemierzając szlak frontowy na linii Kutno–Łowicz–Sochaczew i Prusy Wschodnie. Awansowany do stopnia plutonowego, 29 września 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej we wsi Kampinos¹⁰ pod Warszawą. Został wywieziony do obozu jeńckiego Stalag II D w Starogardzie, gdzie przebywał do momentu ucieczki w roku 1942. Powrócił do Boczek, rok ukrywając się przed niemieckimi władzami okupacyjnymi. Następnie na podstawie fałszywych dokumentów otrzymał pracę jako murarz na sieradzkim poligonie wojskowym. Pracował jako podmajstrzy murarski w firmie R. Majer. Przez Adama Banacha został zaangażowany do konspiracyjnej działalności w Batalionach Chłopskich. W 1944 r. został wzięty do pracy przy kopaniu okopów, skąd na dwa tygodnie przed wkroczeniem Armii Czerwonej uciekł. W styczniu 1945 r. brał udział w rozbrajaniu Niemców na terenie Rossoszycy, organizując w dniu 21 stycznia miejscowy Posterunek Milicji Obywatelskiej (MO). Przyjęty w szeregi MO, pracował początkowo w Rossoszycy, skąd w grudniu 1945 r. został skierowany na szkołę polityczną do Łodzi, którą ukończył z wynikiem bardzo dobrym i przydzielony został do pracy w Komendzie Powiatowej MO w Sieradzu w charakterze instruktora ds. polityczno-wychowawczych. W 1946 r. za czynny udział i walkę z hitlerowskim okupantem został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi. Skierowany w 1948 r. do pracy w Komendzie Powiatowej MO w Końskich, początkowo pracował tam jako instruktor powiatowy, a od 1949 r. był zastępcą komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych. Zwolnił się na własną prośbę w roku 1950 i powrócił w rodzinne strony. Przez rok pracował jako referent personalny w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” (dalej: GS) w Szadku. W latach 1951–1953 jako sukcesor prowadził ponad 3-hektarowe gospodarstwo rolne w Boczkach. Następnie do momentu wyboru na przewodniczącego GRN w Sikucinie był kierownikiem Gminnego Ośrodka Maszynowego w Szadku. Od 1945 r. był członkiem Stronnictwa Ludowego, a od maja 1945 r. Polskiej Partii Robotniczej, następnie PZPR (m.in. w latach 1949–1951 sekretarz POP w GS)¹¹.

Na pierwszej sesji dokonano także wyboru pozostałych członków prezydium. Zastępcą przewodniczącego Prezydium GRN został Mieczysław Oliński

¹⁰ W życiorysie błędna nazwa Kampinów.

¹¹ Archiwum Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi (dalej: AŁUW), *Akta osobowe Ludwika Otockiego*, sygn. 249/1749, k. b. pag.

(ur. 1.01.1932 r. w Sikucinie, zam. Boczki)¹², sekretarzem Piotr Cymerman (ur. 6.05.1923 r. w Reduchowie, zam. Kotlinki)¹³, a członkami Waław Król i Józef Sznajder¹⁴.

Podczas kolejnego zebrania 10 stycznia 1955 r. wybrano członków kolegium orzekającego w składzie: Ludwik Otocki, Bronisław Barylski, Józef Sznajder, Janina Majchrowska i Mieczysław Wąż. Do komisji sanitarno-porządkowej wybrano: Mieczysława Węza, Franciszka Wieruszewskiego, Waław Króla, Józefa Michalskiego, Piotra Jabłońskiego. Dokonano wyboru także przewodniczących i członków poszczególnych czterech komisji stałych GRN. Komisja dróg i urzędzeń: przewodniczący – Bronisław Barylski, członkowie – Mieczysław Wąż, Franciszek Wieruszewski, Stanisław Pietrzak. Komisja rolna: przewodniczący – Ludwik Fret, członkowie – Janina Majchrowska, Józef Michalski, Bolesław Ciupa, Adam Pietrzak. Komisja oświaty, kultury i zdrowia: przewodniczący – Rozalia Białek, członkowie – Bolesław Jędrasiak, Zofia Kegler, Stanisław Niedźwiecki. Komisja finansowa i budżetu: przewodniczący – Krystyna Siekierska, członkowie – Władysław Siekierski, Stanisław Wierciocha, Teresa Kołakowska, Władysław Koziol¹⁵.

Na wspomnianym wcześniej zebraniu przewodniczący poruszył sprawę resztówek, czyli reszty gruntów z budynkami pozostałymi po parcelacji majątków ziemskich w Boczkach i Kotlinach. Radny Bronisław Barylski stwierdził, że resztówkę w Kotlinach należy przydzielić Komitetowi Założycielskiemu Spółdzielni Produkcyjnej. Radni więc uchwalili przydział resztówki w Kotlinach wspomnianemu komitetowi. Sprawę gruntów w Boczkach pozostawiono do kolejnego zebrania, gdyż tamtejszy komitet był w trakcie organizacji. Stwierdzono, że jeśli nie będzie się on w stanie zawiązać, resztówka zostanie zagospodarowana przez Prezydium GRN w Sikucinie¹⁶. Według oceny radnych, miejscowe Prezydium GRN miało dobre warunki lokalowe do pracy, lepsze niż inne gromady jak np. w Górnej Woli.

Podstawowym zadaniem gromady w latach 1954–1958 była organizacja skupu żywca, zboża, ziemniaków, mleka, zabezpieczenie zbiórki podatków i organizacja prac polowych. Cel był jasno wyznaczony – ściągnąć jak najwięcej żywności i podatków z gromady. Po 1958 r. kompetencję GRN zostały rozszerzone o zagadnienia związane z budową dróg i szkolnictwem.

GRN w Sikucinie obradowała na sesjach składających się z jednego lub kilku posiedzeń zwoływanych przez prezydium, podczas których rozpatrywano najważniejsze sprawy dotyczące gromady, uchwalano roczne budżety, zatwierdzano i odwoływano sołtysów. Często przedmiotem posiedzeń prezydium GRN była

¹² Tamże, *Akta osobowe Mieczysława Olińskiego*, sygn. 249/1732, k. b. pag.

¹³ Tamże, *Akta osobowe Piotra Cymermana*, sygn. 249/367, k. b. pag.

¹⁴ APŁOS, sygn. 557/4, k. b. pag.

¹⁵ Tamże, sygn. 557/1, k. b. pag.

¹⁶ Tamże.

sprawa zaległości w wykonaniu obowiązkowych dostaw zboża, żywca, mleka i ziemniaków przez miejscowych chłopów.

26 lutego 1955 r. w wyniku permanentnej nieobecności na sesjach Władysława Siekierskiego, który oświadczył, że nie będzie w nich uczestniczył ze względu na osobę przewodniczącego, wybrano nowego radnego. Został nim Eugeniusz Jarczak z Boczek¹⁷. Kierowniczką Szkoły Podstawowej w Sikucinie Zofia Kegler skarżyła się na złe warunki mieszkaniowe. Wyjaśniała, że zmuszona była do mieszkania u prywatnego gospodarza Bolesława Kaczmarka, a na okres zimowy nie mogła nawet zakupić węgla w lokalnej GS. Radni w drodze uchwały upoważnili przewodniczącego do podjęcia działań w tym zakresie.

Na posiedzeniu Prezydium GRN 16 marca 1955 r. dokonano wyboru Komitetu Odbudowy Warszawy w składzie: Ludwik Otocki (przewodniczący Prezydium GRN), Piotr Cymerman (sekretarz gromadzki), Zofia Kegler (kierownik Szkoły Podstawowej w Sikucinie), Krystyna Siekierska (kierownik sklepu GS w Sikucinie), Władysław Wiśniewski (prezes gromadzkiej GS w Kotlinkach), Józef Olczyk (inkasent podatkowy gromady) i Stanisław Wiercioch (leśniczy lasów Reduchów)¹⁸.

24 października 1955 r. w skład GRN dokooptowano jednego radnego z powodu rezygnacji z mandatu i funkcji zastępcy przewodniczącego Mieczysława Olińskiego. Większością głosów nowym radnym został Roman Kobusiewicz pracownik Prezydium GRN w Sikucinie. Dokonano także wyboru nowego zastępcy przewodniczącego powierzając tą funkcję Józefowi Sznajderowi, dotychczasowemu członkowi prezydium¹⁹.

W latach 1954–1955 Prezydium GRN podjęło się zadania wyremontowania domu mieszkalnego w Kotlinach, zajmowanego przed siedem ubogich rodzin. Jednak koszty tego przedsięwzięcia były na tyle duże, że zrezygnowano z dalszej pracy. Należy także odnotować, że w tym okresie na terenie gromady powstały 2 kółka rolnicze we wsi Kotliny i Boczki. Na jej terenie znajdowała się, pozyskana dzięki staraniom radnych, maszyna pogomowska, która służyła do pracy miejscowym rolnikom. Na rzece Pichnie wybudowano most, a przy lokalu prezydium pobudowano szopę. Chłopi ze wsi Boczki nawieźli żwirem ok. 1000 m drogi, rolnicy z Reduchowa 2 km drogi, a mieszkańcy Sikucina i Jamna przystąpili do remontu drogi wiodącej od szosy Sikucin do wsi Jamno. Dzięki GRN na terenie wcześniej wspomnianej miejscowości, udało przeprowadzić się elektryfikację gospodarstw. Gromada wsparła finansowo budowę remizy strażackiej w Sikucinie. Ubolewano nad brakiem osiągnięć na polu kulturalnym. Wprawdzie istniała gromadzka biblioteka publiczna w Sikucinie i punkt biblioteczny w Reduchowie, to jednak mieszkańcy żalili się nad brakiem świetlicy wiejskiej. Komisja oświaty, kultury i zdrowia działająca przy GRN zorganizowała w 1956 r. szkołę wieczorową,

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, sygn. 557/4, k. b. pag.

¹⁹ Tamże, sygn. 557/1, k. b. pag.

która umożliwiła 14 osobom ukończenie 7 klas z zakresu szkoły podstawowej. Dodatkowo na terenie gromady powstał zespół czytelniczy, którego zadaniem stało się propagowanie czytelnictwa oraz ciekawych książek²⁰.

Głównym tematem kwietniowego posiedzenia prezydium w roku 1956 była sprawa działalności na terenie gromady dwóch spółdzielni produkcyjnych w Boczkach i Kotlinach, które nie do końca wypełniały postawione im zadania. Spółdzielnia Produkcyjna w Kotlinach posiadała 37,85 ha i liczyła 11 członków. Jej przewodniczącym był Bronisław Barylski. Z kolei druga spółdzielnia zlokalizowana w Boczkach kierowana przez Józefa Olczyka gospodarowała na 29 ha i skupiała 8 członków. Celem polepszenia pracy, rozrostu i umocnienia obu spółdzielni prezydium podjęło uchwałę zalecającą przewodniczącym spółdzielni odbywanie częstszych narad i zebrań spółdzielców, prowadzenie akcji uświadamiającej rolników o wyższości gospodarki zespołowej nad indywidualną, a także agitację rolników do członkostwa w spółdzielni²¹.

Na posiedzeniu GRN w dniu 19 listopada 1956 r. radni postanowili z dniem 30 listopada 1956 r. odwołać z funkcji przewodniczącego Ludwika Otockiego w związku z niewywiązywaniem się z powierzonych mu obowiązków. Nowym przewodniczącym został wybrany Waław Król. Wybrano także nowego sekretarza gromadzkiego. W miejsce ustępującego Piotra Cymermana został wybrany Roman Kobusiewicz. 14 marca 1957 r. wybrano nowe siedmioosobowe kolegium orzekające w składzie: przewodniczący – Waław Król (przewodniczący GRN), zastępca przewodniczącego – Daniela Krzywińska (referent meldunkowy), członkowie – Józef Sznajder (zastępca przewodniczącego GRN), Janina Majchrowska (radna), Tadeusz Puś (rolnik), Piotr Cymerman (radny), Franciszek Dzienniak (rolnik)²².

28 sierpnia 1957 r. z funkcji sekretarza GRN z przyczyn osobistych zrezygnował Roman Kobusiewicz. Na sesji 5 września 1957 r. dyskutowano nad słusnością działalności miejscowej GRN. Na podstawie odbytych zebrań wiejskich w sprawie nowego podziału administracyjnego, mieszkańcy wsi Boczki i Reduchów wypowiedzieli się za odejściem z GRN w Sikucinie. Radny Piotr Cymerman był za rozwiązaniem miejscowej gromady i przyłączenia miejscowych wsi do GRN w Wielkiej Wsi i Rossoszycy. Z kolei inny radny był za pozostawieniem rady w Sikucinie ze zmniejszonym personelem samego prezydium. W sprawie likwidacji lub pozostawienia gromady wywiązała się szersza dyskusja. Obecny na sesji zastępca przewodniczącego Prezydium PRN w Sieradzu Jan Pawlak wyjaśnił powody likwidacji w powiecie sieradzkim małych rad gromadzkich, które nie miały perspektywy rozwoju gospodarczego i kulturalnego. Do takich należała gromada w Sikucinie, która nawet finansowo nie dawała sobie rady ze swoimi wydatkami. Stwierdził również, że tworzenie w przeszłości takich małych rad jak

²⁰ Tamże, sygn. 557/2, k. b. pag.

²¹ Tamże, sygn. 557/5, k. b. pag.

²² Tamże, sygn. 557/2, k. b. pag.

Sikucin było paradoksem. W dodatku gromada nie wywiązywała się należycie z obowiązkowych dostaw i nałożonych podatków co stawiało ją na szarym końcu w skali całego powiatu sieradzkiego²³.

Wspomniane wcześniej zebrania wiejskie służyły rozpatrywaniu spraw dotyczących poszczególnych wsi, omawianiu kwestii poprawy warunków gospodarowania, warunków bytowych i kulturalnych mieszkańców wsi, rozwoju produkcji rolniczej, upowszechnieniu wiedzy rolniczej, poprawie warunków sanitarnych i porządku na wsi. Stanowiły także forum, na którym zgłaszano postulaty. Zebrania wiejskie były poświęcane wyjaśnianiu celów i wytycznych polityki władz, omawiano wykonywanie obowiązków wobec państwa. Były także miejscem składania sprawozdań z działalności gromadzkiej rady narodowej. W zebraniu wiejskim mogli uczestniczyć mieszkańcy danej wsi, którym przysługiwało prawo wyboru do gromadzkiej rady narodowej²⁴.

1 października 1957 r. zwiększono liczbę radnych sikucińskiej gromady z 12 do 13. Na zebraniach wiejskich odbytych we wrześniu tego samego roku, większością głosów została wybrana do GRN Jadwiga Przybylska – delegat ds. skupu²⁵. Nowej radnej dodatkowo zostały powierzone obowiązki sekretarza gromadzkiego, w miejsce powstałego wakat po rezygnacji Kobusiewicza²⁶.

Sesja gromadzka, która odbyła się 30 listopada 1957 r. miała szczególny przebieg, w związku z otrzymaną przez Prezydium PRN w Sieradzu skargą na przewodniczącego Prezydium GRN w Sikucinie Waclawa Króla. Wynikało z niej, że przewodniczący razem z Lucjanem Rutą, agronomem rejonowym i Józefem Kłakiem, instruktorem Komitetu Powiatowego PZPR w godzinach służbowych 30 września tego samego roku wzięli udział w libacji alkoholowej u rolnika Adama Kozłowicza we wsi Sikucin. W czasie jej trwania Lucjan Ruta na polecenie Waclawa Króla spisał z córką gospodarza, Pauliną Kozłowicz fikcyjną umowę o pracę w miejscowym prezydium. Umowę miał podpisać przewodniczący. W efekcie końcowym Kozłowiczówna nie została zatrudniona i napisała skargę do Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: WRN) w Łodzi. Przeprowadzone dochodzenie przez pracownika Wydziału Kadr i Szkolenia WRN z udziałem instruktora organizacyjnego Prezydium PRN potwierdziło całkowicie stawiane zarzuty.

Obecny na zebraniu Jan Pawlak, zastępca przewodniczącego Prezydium PRN w Sieradzu przekazał stanowisko Prezydium WRN oraz PRN o odwołanie przewodniczącego z zajmowanego stanowiska. Wśród radnych i zaproszonych gości

²³ Tamże.

²⁴ E. Sokalska, *Organizacja lokalnego aparatu administracyjnego w Polsce w latach 1957–1975*, „Studia Prawnoustrojowe” 2005, nr 4, s. 50.

²⁵ Jadwiga Przybylska, ur. 30 marca 1936 r. w miejscowości Jamno, szwaczka od 5 marca 1954 r. Spółdzielni Pracy „Lipcowy Zryw” w Zduńskiej Woli Oddział w Szadku, następnie delegat ds. skupu PRN, od 24 marca 1958 r. sekretarz gromadzki w Sikucinie. Zob. AŁUW, *akta osobowe Jadwigi Przybylskiej*, sygn. 249/1969, k. b. pag.

²⁶ APŁOS, sygn. 557/2, k. b. pag.

wywiązała się ożywiona dyskusja. Wacław Król podczas sesji tłumaczył się następująco:

(...) przyszli do Prezydium Gr. R.N. ob. Klak Józef i Ruta Lucjan i wraz z nimi udałem się do ob. Kozłowicz gdzie był już stół zastawiony wódką i zakąską. Ruta napisał zaangażowanie do pracy w Prezydium ob. Kozłowicz, ja zaś popisałem, ale nie zdawałem sobie sprawy z tego sprawy. Wódkę piłem, ale się o nią nie domagałem²⁷.

Przedstawiciel Wydziału Kadr WRN z Łodzi Zagajewski stwierdził:

(...) umowa nawet zawarta ustnie jest umową ważną. Faktem było także pijaństwo u ob. Kozłowiczów. Przewodniczący Gr. R. N. ob. Król – jako przedstawiciel władzy ludowej łamał praworządność ludową, poniżył autorytet Przewodniczącego Gr. R. N., zawiódł zaufanie swych wyborców. Jest winien i powinien ponieść karę. Rada musi wyciągnąć odpowiednie wnioski²⁸.

Część radnych i osób zaproszonych była przeciwna odwołaniu przewodniczącego, a jedynie za udzieleniem mu nagany. Po wymianie zdań, ostatecznie Wacław Król sam złożył rezygnację z zajmowanej funkcji. W głosowaniu tajnym, na 8 obecnych na zebraniu radnych, 5 było za usunięciem dotychczasowego przewodniczącego, a 3 osoby były temu przeciwnie. W związku z powstałym wakatem, na kolejnej sesji 4 grudnia podjęto nieudaną próbę wyboru nowego wódcy gromady. Zgłoszeni radni: Władysław Siekierski, Józef Sznajder i Bronisław Barylski – zrzekli się kandydowania, tłumacząc się w różny sposób. Zgłoszony radny Piotr Cymerman mimo, że wyraził zgodę na kandydowanie nie otrzymał wystarczającej ilości głosów²⁹. Dodatkowo zbliżał się koniec roku, w tym także upływała trzyletnia kadencja radnych. Taki stan utrzymał się do lutowych wyborów do rad gromadzkich, a gromadą zarządzał do tego czasu zastępca przewodniczącego Józef Sznajder.

2 lutego 1958 r. po raz drugi odbyły się wybory do rad narodowych. Gromada w Sikucinie została podzielona na dwa okręgi wyborcze. Wybrano 15 nowych radnych. Z okręgu wyborczego nr 1 radnymi zostali: Józef Ciepłowski, Tomasz Kopczyński, Ignacy Marczak, Jan Mikołajczyk, Józef Olczyk, Jan Snowarski, Stanisław Wiercioch, Helena Wieruszewska. Z okręgu nr 2 do rady weszli:

---

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

Franciszek Dzienniak, Józef Michalski, Jadwiga Przybylska, Józef Przybylski, Tadeusz Puś, Władysław Siekierski, Teresa Zawierta³⁰.

Pierwsza sesja nowej rady odbyła się 25 lutego 1958 r. w lokalu Prezydium GRN w Sikucinie. Spotkanie otworzył dotychczasowy zastępca przewodniczącego Prezydium GRN Józef Sznajder. Po ślubowaniu radnych dokonano wyboru nowego przewodniczącego i dwóch członków Prezydium GRN w Sikucinie. Nowym przewodniczącym został Władysław Siekierski, a członkami prezydium Józef Olczyk i Franciszek Dzienniak. Dokonano także wyboru członków poszczególnych komisji gromadzkich (tab. 1)³¹.

Tablica 1. Skład stałych Komisji GRN w Sikucinie w 1958 roku

L.p.	Nazwisko i imię	Radny	Przynależność partyjna	Zakład pracy	Zawód
Komisja Finansowo-Budżetowa					
1	Zawiera Teresa	tak	PZPR	szkoła podstawowa	nauczyciel
2	Mikołajczyk Jan	tak	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
3	Puś Tadeusz	tak	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
4	Pietrzak Adam	nie	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
5	Krupiński Marian	nie	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
Komisja Rolnictwa					
1	Kopczyński Tomasz	tak	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
2	Snowarski Jan	tak	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
3	Zagata Stanisław	nie	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
4	Stępień Ignacy	nie	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
5	Masłowski Czesław	nie	bezpartyjny	gospod. rolne	rolnik
Komisja Oświaty, Kultury i Zdrowia					
1	Cieplowski Józef	tak	bezpartyjny	wł. gospod.	rolnik
2	Caban Marian	nie	bezpartyjny	szkoła podstawowa	nauczyciel
3	Jędrasiak Bolesław	nie	bezpartyjny	wł. gospod.	rolnik
4	Dzienniak Stanisław	nie	bezpartyjny	wł. gospod.	rolnik
5	Mazurkiewicz Piotr	nie	bezpartyjny	wł. gospod.	rolnik

³⁰ Ogłoszenie Okręgowej Komisji Wyborczej w Sieradzu dla wyborów do gromadzkich rad narodowych z dnia 2 lutego 1958 r. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 15 kwietnia 1958 r., nr 2, poz. 6.

³¹ APŁOS, sygn. 557/3, k. b. pag.

L.p.	Nazwisko i imię	Radny	Przynależność partyjna	Zakład pracy	Zawód
Komisja Mienia i Urzędzeń Gromadzkich					
1	Przybylski Józef	tak	PZPR	PGRN	pracownik umysłowy
2	Michalski Józef	tak	ZSL	wł. gospod.	rolnik
3	Dobrowolski Józef	nie	bezpartyjny	wł. gospod.	rolnik
4	Sznajder Józef	nie	bezpartyjny	wł. gospod.	rolnik
5	Wieruszewski Franciszek	nie	ZSL	wł. gospod.	rolnik

Źródło: APŁOS, Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Sikucinie, sygn. 557/3, k. b. pag.

Nowy przewodniczący Władysław Siekierski był mieszkańcem wsi Jamno, gdzie przyszedł na świat 10 maja 1903 r. jako syn Ignacego i Małgorzaty z Czapińskich. Od roku 1910 uczęszczał do szkoły elementarnej w Sikucinie, gdzie ukończył 4 klasy. W 1923 r. został powołany do odbycia służby wojskowej. Następnie powrócił do gospodarstwa rodzinnego przy którego prowadzeniu pomagał rodzicom. Po zawarciu związku małżeńskiego w roku 1933 razem z żoną prowadził własne gospodarstwo rolne. W okresie okupacji niemieckiej pracował jako robotnika rolny. Od roku 1945 był członkiem Stronnictwa Ludowego, a następnie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL). W 1947 r. został wybrany przez ludność wsi Kotlinki na sołtysa, którym pozostawał do momentu zniesienia tego urzędu w roku 1954³².

Fot. 1. Władysław Siekierski – przewodniczący Prezydium GRN w Sikucinie

Źródło: AŁUW, *Akta osobowe Władysława Siekierskiego*, sygn. 249/2088, k. b. pag.

³² AŁUW, *Akta osobowe Władysława Siekierskiego*, sygn. 249/2088, k. b. pag.

Na kolejnej marcowej sesji, na wniosek radnego Franciszka Dzienniaka przeniesiono gromadzką bibliotekę z lokalu prywatnego do siedziby Prezydium GRN w Sikucinie. Na zebraniach rady zazwyczaj omawiano sprawy gospodarcze, związane m.in. z zaopatrzeniem rolników w nawozy sztuczne, udzielaniem kredytów, poborem opłat, przydziałem materiałów budowlanych, poprawą warunków bytowych i kulturalnych (w tym radiofonizacją i elektryfikacją wsi). Tematem obrad była także realizacja obowiązkowych dostaw i rozliczanie rolników z zaległości w tym zakresie oraz sprawy związane z podatkiem gruntowym.

W kwietniu 1958 r. odbyły się wybory na sołtysów miejscowości wchodzących w skład gromady. Zniesiony dotychczas urząd sołtysa został przywrócony na mocy ustawy z 1958 r.³³, w świetle której zebranie wiejskie zwołane przez przedstawiciela gromadzkiej rady narodowej wybierało sołtysa na okres trzech lat spośród osób uprawnionych do udziału w zebraniu wiejskim. Zadaniem sołtysa było zapewnienie stałej łączności między wsią a gromadzką radą narodową i jej prezydium. Wybór sołtysa podlegał zatwierdzeniu przez gromadzką radę narodową. GRN lub Prezydium PRN mogły odwołać sołtysa, który nie wywiązał się ze swych obowiązków lub dopuścił się przestępstwa. Sołtys miał działać w myśl wskazań gromadzkiej rady narodowej, czuwać nad wykonywaniem przez mieszkańców wsi obowiązków wynikających z przepisów prawa oraz uchwał GRN i jej prezydium oraz prezentować postulaty wsi wobec prezydium gromadzkiej rady narodowej. Sołtysi brali udział w okresowych naradach sołtysów, zwoływanych przez prezydium GRN. Zniesienie w 1954 r. urzędu sołtysa – reprezentanta samorządu wiejskiego – miało poniekąd związek z organizowaniem spółdzielni produkcyjnych. Urząd ten – według powszechnej opinii – nie był potrzebny, a nawet mógł stanowić przeszkodę w realizacji polityki władz państwowych na wsi. W latach 1954–1958 pojawił się urząd pełnomocnika gromadzkiej rady narodowej, który jednak po czterech latach został zlikwidowany, a w jego miejsce ponownie przywrócono urząd sołtysa. Sołtysami miejscowości wchodzących w skład gromady Sikucin w roku 1958 zostali: w Boczkach – Jan Mikołajczyk, w Kotlinkach – Stanisław Dzienniak, w Sikucinie – Wacław Król, w Reduchowie – Marian Krupiński³⁴.

Na wrześniowej sesji GRN powróciła ponownie sprawa likwidacji gromady w Sikucinie ze względu na małą ilość mieszkańców oraz brak możliwości rozwoju jakiegokolwiek rozwoju przemysłu. Dodatkowo 26 listopada przewodniczący Władysław Siekierski złożył prośbę do PRN w Sieradzu o zwolnienie go ze zajmowanego stanowiska ze względu na pogarszający się stan zdrowia³⁵. Radni

³³ Dz.U. 1958, nr 5, poz. 16.

³⁴ APŁOS, sygn. 557/3, k. b. pag.

³⁵ Władysław Siekierski zmarł 5 grudnia 1987 r. w Jamnie.

na sesji zwołanej trzy dni później jednomyślnie zagłosowali za pozostaniem Siekierskiego na funkcji wóldarza gromady³⁶.

W 1955 r. odbyło się łącznie jedenaście sesji rady narodowej, tyle samo w roku 1957. Ze względu na brak zachowanych protokołów posiedzeń za rok 1956 i częściowo za rok 1958 nie jesteśmy w stanie określić ile razy wówczas radni się zebraли. To sprawia, że nie posiadamy także wiedzy o szczegółowym przebiegu sesji we wspomnianym okresie.

Wprowadzony w roku 1954 podział kraju na gromady był całkowicie sztuczny. Powszechnie dostrzegano wady przeprowadzonej tej reformy administracyjnej, przede wszystkim utworzenie zbyt wielu małych gromad. Jedną z nich była właśnie ta w Sikucinie. Zajmowała niewielki obszar i liczyła niewielu mieszkańców. Ostatecznie 27 grudnia 1958 r. Prezydium PRN w Sieradzu zatwierdziło zniesienie z dniem 31 grudnia 1958 r. GRN w Sikucinie. Jej teren podzielono między dwie gromady. Miejscowości: wieś i kolonię Sikucin, kolonię Hamentów, osadę młyńską Reduchów-Babieniec, wieś, kolonię i parcelę Reduchów, wieś i osadę leśną Jamno, wieś i kolonię Kotlinki oraz wieś i parcelę Kotliny włączono do GRN w Wielkiej Wsi. Z kolei miejscowości: wieś i parcelę Boczki, wieś i osadę Boczki Kobyłskie, wieś, osadę, kolonię i osadę młyńską Kobyła Chmielowa, a także kolonię Zacharki przyłączono do GRN w Rossoszycy³⁷.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi:

Acta osobowe Piotra Cymermana, sygn. 249/367.

Acta osobowe Mieczysława Olińskiego, sygn. 249/1732.

Acta osobowe Ludwika Otockiego, sygn. 249/1749.

Acta osobowe Jadwigi Przybylskiej, sygn. 249/1969.

Acta osobowe Władysława Siekierskiego, sygn. 249/2088.

Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu, Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Sikucinie, sygn. 557.

Źródła drukowane

Dziennik Urzędowy 1954, nr 43, poz. 191.

Dziennik Urzędowy 1958, nr 5, poz. 16.

³⁶ AŁUW, *Acta osobowe Władysława Siekierskiego*, sygn. 249/2088, k. b. pag.

³⁷ M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1995, s. 147.

Dziennik Urzędowy 1963, nr 28, poz. 164.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi 1954, nr 9, poz. 36.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi 1954, nr 11, poz. 39.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi 1954, nr 12, poz. 88.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi 1958, nr 2, poz. 6.

Opracowania

Bandurka M., *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1995.

Drygalski J., Kwaśniewski J., *(Nie)realny socjalizm*, Warszawa 1992.

Sokalska E., *Organizacja lokalnego aparatu administracyjnego w Polsce w latach 1957–1975*, „Studia Prawnoustrojowe” 2005, nr 4.

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

ACTIVITY OF THE PRESIDING COMMITTEE OF THE PEOPLE'S DISTRICT COUNCIL IN SIKUCIN (1954–1958)

Summary

The People's District Council in Sikucin was formed in consequence of the administrative reform in 1954. It comprised the villages of Sikucin, Boczki Reduchów and Koltlinki in the municipality of Szadek. The resolutions of the People's District Council were implemented by the presiding committee, which was its executive and managing body. The powers of the committee included the passing of the annual budget of the district, the confirming and dismissing of village administrators, organisation of the purchasing of cattle for slaughter, grain, potatoes and milk, tax collecting, and matters connected with organisation of field cultivation, road construction and education. Successive presidents of the committee were Ludwik Otocki, Waław Król and Władysław Siekierski.

Keywords: Sikucin, district, People's councils

Łukasz ANTOSIK*, **Błażej MUZOLF****

ROSYJSKA IKONA PODRÓŻNA ODKRYTA NA CMENTARZU PRZYKOŚCIELNYM W LUTOMIERSKU

Streszczenie. W 2018 roku przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Lutomiernsku prowadzone były sondażowe badania archeologiczne. W ich wyniku w jednym z grobów natrafiono na brązową lub mosiężną ikonkę podróżną powstałą w wytwórni w Guślicach (Rosja) w XIX lub na początku XX w. Lutomiernski egzemplarz ikony jest tryptykiem, składającym się na podobieństwo ołtarza. We wnętrzu umieszczona jest postać Matki Boskiej Iwerskiej, której pierwowzór związany jest z monasterem Iwiron na Górze Athos w Grecji. Przedmiot dodatkowo znajdował się w woreczku jedwabnym. Znalezisko to poświadcza, że na lutomiernskim cmentarzu przykościelnym być może chowano także wyznawców prawosławia.

Słowa kluczowe: ikona podróżna, szkaplerz, jedwab, Lutomiernsk, badania archeologiczne

W związku z przystąpieniem w 2018 r. do prac mających na celu budowę parkingu przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lutomiernsku konieczne było przeprowadzenie ograniczonych przestrzennie prac archeologicznych. Podjęte działania związane były z ochroną konserwatorską jaką objęty jest cały obszar miejscowości Lutomiernsk, co skutkuje tym, że wszelkie prace ziemne na jej obszarze muszą być prowadzone pod nadzorem archeologa lub też poddane badaniom. Teren inwestycji przylegał bezpośrednio do drugiego najstarszego kościoła w Lutomiernsku, w związku z czym należało się w tym miejscu spodziewać cmentarza przykościelnego¹.

---

* Łukasz Antosik, mgr, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk Ośrodek Badań nad Dawnymi Technologiami, 90-364 Łódź, ul. Tylna 1, e-mail: l.antos@wp.pl.

** Błażej Muzolf, mgr, Zespół Badań Konserwatorskich Lutomiernsk, e-mail: blazejmuzolf@wp.pl.

¹ Badaniami archeologicznymi kierował mgr Błażej Muzolf.

Lutomiersk jest jedną z najstarszych i najwcześniej odnotowanych miejscowości na obszarze Polski Środkowej. Do rangi miasta został podniesiony już w 1274 roku przez księcia Leszka Czarnego. W 1311 roku Władysław Łokietek nadał Lutomiersk rycerskiemu rodowi Zarembów. Najpewniej już pod koniec XIV w. połowa miasta, decyzją króla Władysława Jagiełły trafiła w ręce wywodzącego się z Ziemi Dobrzyńskiej Jana z Chełmicy, herbu Jastrzębiec, którego potomkowie z czasem przyjęli nazwisko Lutomierskich. Nadanie to zostało potwierdzone dokumentem królewskim z 1406 r.²

To właśnie z tą rodziną powiązany jest teren na którym prowadzona była wzmiankowana przykościelna inwestycja. Pierwsza informacja o kościele pochodzi z wystawionego w 1448 r. dokumentu, w którym wymieniono „nowy kościół” należący do Mikołaja Lutomierskiego³. Był to obiekt drewniany, będący filią, starszej parafialnej świątyni pw. św. Bartłomieja w Lutomiersku, obecnie nie istniejącej, który zlokalizowano na „wzgórzu” przy obecnym Placu Bartłomieja w Lutomiersku⁴.

W miejscu „nowego kościoła” wzniesionego przez Lutomierskich, wybudowano w latach 1781–1783, staraniem Barbary z Duninów księżnej Sanguszkowej murowaną świątynię pw. Wniebowzięcia NMP, będącą obecnie siedzibą parafii po zniszczeniu kościoła św. Bartłomieja⁵.

Zgodnie z przewidywaniami w zrealizowanych wykopach sondażowych odkryto pochówki, które wystąpiły w co najmniej dwóch lub trzech warstwach. W odsłoniętych grobach zidentyfikowano zarówno osoby dorosłe jak i dzieci. Zmarli byli chowani w zarówno w całunach, jak i trumnach, o czym mogą świadczyć odkryte żelazne gwoździe do ich zbijania.

O znaleziskach odnotowanych w dwóch grobach należy wspomnieć szerzej. W pierwszym z nich odkryto niewielką miedzianą monetę w postaci denara jagiellońskiego z XV w. Numizmat niewątpliwie poświadcza, iż pierwsze składane pochówki zmarłych w tym miejscu przypadają już na wiek XV, czyli na czasy wzniesienia.

Drugim interesującym zabytkiem jest odkryta w grobie dorosłej osoby, tzw. ikona podróżna wykonana z brązu, którą zarejestrowano w partii piersiowej szkieletu. Dodatkowo przy przedmiocie zachowały się pozostałości organiczne.

Wydobyta ikona składa się z trzech zamykających się części na podobieństwo ołtarza, czyli tryptyku. Ikony takie zabierali ze sobą w podróż wyznawcy prawosławia i stanowić miały namiastkę ołtarza w miejscach gdzie nie istniały cerkwie. Najczęściej wytwarzane były z metalu, ale także z surowców organicznych

---

² A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998, s. 226.

³ A. Szymczakowa, *Włość Lutomierskich u schyłku średniowiecza*, „Rocznik Łódzki” 2005, t. LII, s. 151.

⁴ Z. Głęb, *Socjotopografia Lutomierska (XIII–XVIII w.)*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2017, s. 297.

⁵ A. Szymczakowa, *Włość Lutomierskich...*, s. 154.

np. drewna. Odkryty obiekt to najpewniej odlew z brązu (brak obecnie analizy metalograficznej) o wymiarach 5,4 x 5,2 cm w zamknięciu oraz 5,4 x 9,5 cm po rozłożeniu. Jednoznacznie można określić pochodzenie zabytku, który został wykonany w Rosji, zapewne w wytwórni w Guślicach w XIX w. lub w początkach XX wieku. Miejscowość ta należała do jednych z bardziej znanych ośrodków odlewniczych w drugiej poł. XVIII i w XIX wieku⁶.

Pewną analogią jest odkrycie jednoczęściowej ikony podróżnej przy szczątkach żołnierza zapewne z armii carskiej, poległego w 1914 r., w trakcie badań archeologicznych na zamku Pilcza w Smoleniu (fot. 3) (badania własne B. Muzolfa – 2014 r.).

Fot. 1. Ikonka przed konserwacją

Źródło: P. Muzolf, 2018 r.

Fot. 2. Ikonka po konserwacji

Źródło: P. Muzolf, 2018 r.

W centralnej partii otwartej ikony została umieszczona postać Matki Boskiej Iwerskiej. Pierwowzór tego wizerunku wywodzi się z monasteru Iwiron (stąd nazwa) na Górze Athos w Grecji i jest datowany, na co najmniej IX w. Jest to

⁶ P. Sawicki, *Rosyjska ikona metalowa w kolekcji Muzeum Ikon w Supraślu. Katalog zbiorów Piotr Sawicki*, Wydawnictwo Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Białystok 2014, s. 18.

przedstawienie Matki Boskiej najbardziej czczone w kościele prawosławnym. Na skrzydłach tryptyku umieszczone zostały wizerunki dwunastu świętych oraz archaniołów, w parach, po sześciu na każdym ze skrzydeł (fot. 1 i 2).

Fot. 3. Ikonka podróżna odkryta na zamku Pilcza w Smoleniu

Źródło: P. Muzolf, 2014 r.

Jak wcześniej wspomniano przy tryptyku zachowały się pozostałości pochodzenia organicznego. Dokładne oględziny pozwoliły wydzielić fragment tkaniny mocno przywartej do ikony oraz resztki roślinne (słomę).

W celu uzyskania dokładniejszych informacji dotyczących surowca i parametrów technologicznych tkaniny przeprowadzono analizę mikroskopową⁷, która miała umożliwić określenie kilku parametrów, takich jak: splot tkacki, ewentualne błędy tkackie, surowiec, gęstość tkaniny, grubość i skręt przędzy.

Badania wykazały, że mamy do czynienia z fragmentem wyrobu jedwabnego wykonanego w splocie płóciennym. Użyty przeplot należy do najprostszego i jednocześnie najstarszego splotu tkackiego stosowanego po dzień dzisiejszy⁸. Charakteryzuje się on pokryciem nici osnowy i wątku w układzie szachownicowym, gdzie jedna nić osnowy przypada na jedną nić wątku⁹ (ryc. 1). Poczynione analizy zabytku odnalezione w Lutomińsku nie wykazały skrętu użytych włókien, co jest dość częste w przypadku nitek jedwabnych. Obliczona średnia gęstość wyrobu w osnowie wynosi 30 nitek na 1 cm, z kolei w wątku 22–23 nitki na 1 cm. Średnia grubość użytej przędzy w obu systemach wynosi około 0,23 mm. Zaznaczyć trzeba, że użycie splotu płóciennego zapewne niosło za sobą zmniejszenie kosztów produkcji materiału, poprzez redukcję potrzebnego czasu na jego utkanie i pozwalało na zużycie mniejszej ilości

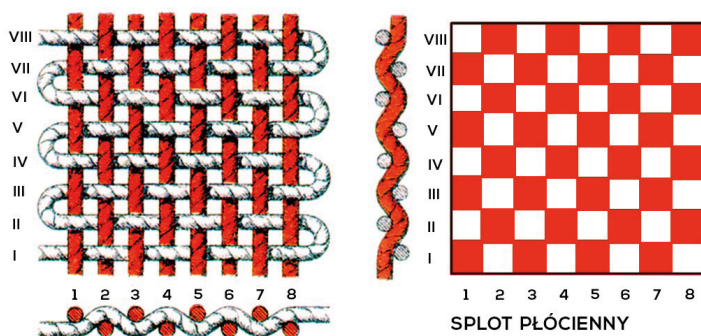
⁷ Badania przeprowadzono w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN Ośrodek Badań nad Dawnymi Technologiami w Łodzi.

⁸ T.J. Chmielewski, *Po nitce do kłębka... O przędzalnictwie i tkactwie młodszej epoki kamienia w Europie środkowej*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2009, s. 270–278.

⁹ M. Michałowska, *Leksykon włókiennictwa*, Krajowy Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2006, s. 340.

surowca niż przy tkaninach o splotach wzorzystych. W ostatecznym rozrachunku otrzymywano materiał ze szlachetnego włókna, ale dostępny dla szerszego grona odbiorców.

Jak już wielokrotnie było podkreślane w literaturze tematu, prosty i jednocześnie powszechnie stosowany system przeplotu powoduje, że niemożliwe jest stwierdzenie miejsca i czasu produkcji takich wyrobów¹⁰. Tkaniny jedwabne o analogicznych parametrach są powszechnie odkrywane na późnośredniowiecznych i nowożytnych stanowiskach archeologicznych na terenie całej Polski¹¹. Pozyskany w trakcie badań wykopaliskowych fragment tekstylny przylegający do ikony należy do wyrobów prostych i można go uznać za resztki opakowania/woreczka, w którym umieszczono szkaplerz.

Ryc. 1. Schemat splotu płóciennego

Źródło: P. Kenig, W. Stysińska 2008, s. 78

Pomimo ograniczonego obszaru badania archeologiczne ujawniły kolejny element dokumentujący bogatą historię Lutomierska, w przeszłości znacznego ośrodka osadniczego w tej części kraju, który to ukazem carskim w 1870 r. utracił prawa miejskie. Jednoznaczna identyfikacja znaleziska wskazuje, że na lutomierskim cmentarzu przykościelnym chowano także wyznawców prawosławia, być może w wyznaczonej osobnej kwaterze.

Co także warto podkreślić odkryty fragment tekstylny jest kolejnym za-
bytkiem tego typu pozyskanym w trakcie badań archeologicznych prowadzo-

¹⁰ J. Maik, *Sploty jedwabnych tkanin wykopaliskowych znalezionych w Polsce*, [w:] M. Głosek (red.), *Archeologia i starożytnicy. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii, Łódź 1997, s. 174.

¹¹ J. Jabłońska, *Tkaniny z badań archeologicznych na wyspie spichrzów w Gdańsku w latach 2004–2006*, [w:] H. Paner, M. Fudziński, Z. Borowski (red.), *Stan badań archeologicznych miast w Polsce*, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk 2009, s. 210; J. Maik, *Wstępne wyniki badań średniowiecznych i nowożytnych tekstyliów z wykopalisk w Elblągu*, „Archeologia Elbingensis” 1997, t. 2, s. 160.

nych na terenie Lutomierska. Dotychczas wyroby włókiennicze znaleziono także na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym¹², przy kościele św. Bartłomieja¹³ oraz na stanowisku Lutomiersk–Koziówka 3a–c¹⁴.

Bibliografia

- Antosik Ł., Muzolf B., *Analiza technologiczna nowożytnych fragmentów tekstylnych z Lutomierska, pow. Pabianice województwo łódzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 2010–2012, nr 45, s. 427–435.
- Chmielewski T.J., *Po nitce do kłębka... O przędzalnictwie i tkactwie młodszej epoki kamienia w Europie środkowej*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2009.
- Głąb Z., *Socjotopografia Lutomierska (XIII–XVIII w.)*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2017.
- Grupa M., Rybka K., *Wyniki prac konserwatorskich przy mieczu ze stanowiska Lutomiersk–Koziówki 3a–c*, [w:] R. Grygiel (red.) *Lutomiersk–Koziówki, stanowisko 3a–c, pow. pabianicki, woj. łódzkie. Wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, „Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 2012, nr 39, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi.
- Jabłońska J., *Tkaniny z badań archeologicznych na wyspie spichrzów w Gdańsku w latach 2004–2006*, [w:] H. Paner, M. Fudziński, Z. Borcowski (red.), *Stan badań archeologicznych miast w Polsce*, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk 2009, s. 201–214.
- Kenig P., Stysińska W., *Muzeum Techniki i Włókiennictwa w Bielsku-Białej. Zarys dziejów bielskiego przemysłu i przewodnik po ekspozycji włókienniczej*, Muzeum w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2008.
- Maik J., *Sploty jedwabnych tkanin wykopaliskowych znalezionych w Polsce*, [w:] M. Głosek (red.), *Archeologia i starożytnicy. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Łódź 1997, s. 173–184.

---

¹² A. Nahlik, *Wyniki analizy tkanin*, [w:] A. Nadolski, A. Abramowicz, T. Poklewski (red.), *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomiersku pod Łodzią*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodzianensis” 1959, nr 7, s. 140–141.

¹³ Ł. Antosik, B. Muzolf, *Analiza technologiczna nowożytnych fragmentów tekstylnych z Lutomierska, pow. Pabianice województwo łódzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna” 2010–2012, nr 45, s. 427–435.

¹⁴ M. Grupa, K. Rybka, *Wyniki prac konserwatorskich przy mieczu ze stanowiska Lutomiersk–Koziówki 3a–c*, [w:] R. Grygiel (red.), *Lutomiersk–Koziówki, stanowisko 3a–c, pow. pabianicki, woj. łódzkie. Wielokulturowy zespół osadniczy od schyłkowego paleolitu po okres nowożytny*, „Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 2012, nr 39, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi.

- Maik, J., *Wstępne wyniki badań średniowiecznych i nowożytnych tekstyliów z wykopalisk w Elblągu*, „Archeologia Elbingensis” 1997, t. 2, s. 155–170.
- Michałowska M., *Leksykon włókiennictwa*, Krajowy Ośrodek Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2006.
- Nahlik A., *Wyniki analizy tkanin*, [w:] A. Nadolski, A. Abramowicz, T. Poklewski (red.), *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomiersku pod Łodzią*, „Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis” 1959, nr 7, s. 140–141.
- Sawicki P., *Rosyjska ikona metalowa w kolekcji Muzeum Ikon w Supraślu. Katalog zbiorów Piotr Sawicki*, Wydawnictwo Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Białystok 2014.
- Szymczakowa A., *Szlachta sieradzka w XV wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998.
- Szymczakowa A., *Włóść Lutomierskich u schyłku średniowiecza*, „Rocznik Łódzki” 2005, t. LII, s. 151–176.

[Artykuł wpłynął: lipiec 2019; akceptacja: czerwiec 2020]

A RUSSIAN ICON FOUND AT CHURCH CEMETERY IN LUTOMIERSK

Summary

During archaeological works carried out at the cemetery of the parish church dedicated to the Blessed Virgin Mary in Lutomiersk, a bronze or brass traveller's icon was found in one of the graves. It was made in Guślice (Russia) in the 19th or early 20th century. The icon has the form of triptych, folding like an altar. Inside is the figure of the Holy Virgin, whose prototype is connected with the Iwiron monastery on Mount Athos in Greece. The icon was inside a silk pouch. This find indicates that members of the Orthodox Church were buried at Lutomiersk church cemetery.

Keywords: traveller's icon, scapular, silk, Lutomiersk, archaeological works

Dorota STEFAŃSKA*

MARIAN PIOTROWICZ „KOMETA” (1923–2019)

Streszczenie. Marian Piotrowicz związany był z Szadkiem poprzez fakt zamieszkania, edukację oraz działalność konspiracyjną w strukturach ZWZ–AK. Wstąpił do organizacji niepodległościowej działającej na terenie Szadku w marcu 1941 r. i przyjął pseudonim „Kometa”. W ugrupowaniu dowodzonym przez „Orlicza”, pozostawał do dyspozycji komendanta pełniąc obowiązki dowódcy plutonu z zadaniem transportu broni i amunicji. Jako najbliższy współpracownik komendanta wspierał go w poszukiwaniu i werbowaniu odpowiednich osób w szeregi konspiracyjne. Po wojnie w 1945 r. opuścił Szadek. Ukończył w Krakowie Akademię Górniczo-Hutniczą. Jako inżynier pracował w Przedsiębiorstwie Budowy Zakładów Przemysłu Węglowego w Bytomiu, w tym czasie zajmując się nauczaniem w szkołach górniczych. Po przejściu na emeryturę zaangażował się w tworzenie struktur organizacji kombatanckiej, został prezesem Okręgu Śląskiego ŚZŻAK. Był niestudziwym działaczem w krzywieniu idei Polskiego Państwa Podziemnego. W 1989 roku przyczynił się do integracji szadkowskiego środowiska kombatanckiego inspirując powołanie terenowego koła SZŻAK w Szadku.

Słowa kluczowe: konspiracja, Związek Walki Zbrojnej Armii Krajowej (ZWZ–AK), Rejon VI Szadek

Marian Piotrowicz – nauczyciel, inżynier górniczy i miernictwa górniczego, działacz organizacji kombatanckiej Okręgu Śląskiego i Zarządu Głównego Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Warszawie – to osoba przez całe życie blisko związana z Szadkiem. Tu spędził dzieciństwo i lata II wojny światowej. Blisko współpracował z szadkowskim kołem kombatanckim Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej (ŚZŻAK) oraz szkołą podstawową i gimnazjum w Szadku.

Mariana Piotrowicza, byłego żołnierza AK, podkomendnego „Orlicza” Ludwika Osińskiego, poznałam w kwietniu 1997 r. na zorganizowanym przez

---

* Dorota Stefańska, mgr, emerytowana nauczycielka historii w Zespole Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Szadku, członek zarządu Towarzystwa Przyjaciół Szadku, e-mail: dorotastef@onet.pl.

zarząd Koła ŚZŻAK zebraniu sprawozdawczo-wyborczym. Było to spotkanie, na którym Krzyżem Armii Krajowej została udekorowana zasłużona w okresie okupacji Daniela Ludwicka ps. „Wierna” (fot. 1).

Fot. 1. Marian Piotrowicz dekoruje Daniełę Ludwicką ps. „Wierna”
Krzyżem Armii Krajowej (Szadek, 26 kwietnia 1997 r.)

Źródło: ze zbioru Doroty Stefańskiej

W kolejną rocznicę powołania Służby Zwycięstwu Polski (27 września 1939 r.) oraz w rocznicę bitwy pod Szadkowicami (1863 r.) koło ŚZŻAK w Szadku zorganizowało uroczystość odsłonięcia tablicy upamiętniającej żołnierzy Armii Krajowej Obwodu Sieradz, Rejonu Szadek. Uroczystość rozpoczęła się w szadkowskiej świątyni, a zakończyła złożeniem kwiatów pod pomnikiem upamiętniającym żołnierzy i bohaterów II wojny światowej (przed urzędem miasta) przez por. Daniełę Ludwicką, prezesa koła ŚZŻAK w Szadku por. Przemysława Sowę i kpt. Mariana Piotrowicza.

Marian Piotrowicz często bywał w Szadku odwiedzając rodzinę a także groby kolegów z czasów konspiracji. Jego bliska współpraca z szadkowską szkołą owocowała m.in. pozyskaniem literatury historycznej, kalendarzy i map ściennych służących jako pomoc dydaktyczna w nauczaniu historii, zwłaszcza przybliżania etosu Armii Krajowej. Wspomnienia Mariana Piotrowicza z lat szkolnych zostały także opublikowane na łamach „Biuletynu Szadkowskiego”¹.

Zachowałam wiele kart z życzeniami świątecznymi podpisanymi przez kapitana, później majora, a od 2014 r. podpułkownika Piotrowicza. W marcu 2018 r. odbyliśmy rozmowę telefoniczną z okazji ukończenia 95 lat życia jubilata. Ostatni raz rozmawialiśmy z jego inicjatywy w połowie stycznia 2019 r. 25 stycznia Marian Piotrowicz odszedł na „wieczną wartę”.

¹ D. Stefańska, *Szkoła w Szadku we wspomnieniach i na starej fotografii*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 167–230.

Tekst poświęcony szadkowianinowi Marianowi Piotrowiczowi przybliży sylwetkę tego byłego żołnierza AK, który wiele wysiłku włożył w szerzenie wiedzy o polskim państwie podziemnym w okresie II wojny światowej, odkłamywanie historii i przekazywanie prawdy o działalności Armii Krajowej.

RODZINA I LATA SZKOLNE

Marian Piotrowicz, syn Antoniego i Zofii z Lesnerów², urodził się 5 marca 1923 r. nieopodal Szadku we wsi Tarnówka, liczącej kilka gospodarstw i kilkunastu gospodarzy. Ojciec trudnił się kowalstwem, matka zaś prowadziła dom i wychowywała trójkę dzieci. Matka zmarła w wieku 28 lat na tyfus. Marian miał wówczas 6 lat, jego brat Hieronim 4 lata, a siostra Zofia 10 miesięcy. Po śmierci pierwszej żony ojciec Antoni poślubił Władysławę Masłowską, matkę trójki dzieci. Z ich związku po 4 latach małżeństwa urodził się Jan – przyrodni brata Mariana³.

We wrześniu 1930 r. Marian poszedł do powszechnej szkoły podstawowej w Szadku: *po ukończeniu siedmiu lat... wyposażony w tornister i egzemplarz elementarza Mariana Falskiego przekroczyłem progi szkoły...*⁴ Włączył się w działalność harcerską i został członkiem drużyny harcerskiej im. płk. Lisa-Kuli⁵. Pełnił funkcję skarbnika Szkolnej Kasy Oszczędności, był także ministrantem w szadkowskim kościele.

Po ukończeniu szkoły podstawowej kontynuował naukę w Państwowym Gimnazjum i Liceum im. Kazimierza Wielkiego w Zduńskiej Woli. Do czasu wybuchu wojny zdążył ukończyć dwie klasy. Jesienią 1939 r. szkoła została zamknięta przez niemieckie władze okupacyjne. Pozbawiony możliwości nauki Marian podjął pracę w zakładzie kowalskim swego ojca, świadczącym usługi kowalskie dla Niemców i okolicznej ludności.

OD HARCERSTWA DO KONSPIRACYJNEJ ZWZ–AK

Po ciężkich walkach w pierwszych dniach wojny 5 i 6 września oddziały Armii Łódź wycofywały się w kierunku wschodnim, przez Szadek. Wkrótce cały kraj znalazł się pod okupacją. Już we wrześniu 1939 r. w województwie łódzkim, a także na terenie powiatu zduńskowolskiego, spontanicznie powstawały tajne

---

² Zob. kwestionariusz Biura do Spraw Kombatantów o przyznanie uprawnień kombatanckich przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej, Katowice 18 kwietnia 1991 r. (kopia dokumentu w posiadaniu autorki).

³ Wywiad z Seweryną Piotrowicz, styczeń 2019.

⁴ D. Stefańska, *Szkola w Szadku we wspomnieniach...*, s. 176.

⁵ Płat sztandaru tej drużyny harcerskiej przez kilka lat prezentowany był uczniom szkoły, tj. od momentu przekazania go do szkolnej izby pamięci.

grupy i organizacje, których celem była walka z wrogiem i samopomoc obywatelska⁶. W listopadzie struktury te weszły w skład SZP, a następnie ZWZ⁷.

Od jesieni 1939 r. Szadek znalazł się w granicach III Rzeszy, tzw. Kraju Warty, gdzie prowadzenie działalności konspiracyjnej było trudniejsze niż w Generalnej Guberni⁸. Przesiedlona z Wołynia i Ukrainy ludność narodowości niemieckiej sprzyjała władzom okupacyjnym. Marian Piotrowicz zatrudniony w kuźni ojca, świadcząc usługi kowalskie miał częsty kontakt z Niemcami. Docierały do niego informacje o poczynaniach zarządzających pobliskimi majątkami w Przatowie (komisarza następnie właściciela Unterschitza), Górnej Woli, Rzepiszewie, Wilamowie, Łobudzicach⁹. Pozyskiwanie informacji o niemieckiej żandarmerii i oddziałach SA pozwalało na uprzedzanie mieszkańców o grożących łapanekach i wysiedleniach¹⁰. Młody Marian Piotrowicz był odpowiednim kandydatem do działalności konspiracyjnej. Zauważył to przybyły do Szadku w lutym 1940 r. Ludwik Osiński ps. „Orlicz”. Tak relacjonuje Daniela Ludwicka:

W miesiącu lutym 1940 r. „Orlicz”, który się ukrywał, został ostrzeżony o niebezpieczeństwie aresztowania, przeniósł się do Szadku, pow. Sieradz, gdzie podjął pracę jako młynarz w młynie gospodarczym, a od lipca 1941 r. przeniósł się do młyna spółkowego w tym mieście, gdzie pracował, do końca wojny. Ja pojechałam razem z nim do Szadku. Tu włączyliśmy się w działalność konspiracyjną.

⁶ O rodzącej się konspiracji w Szadku, Zduńskiej Woli, Sieradzu pisze Przemysław Sowa w opracowaniu *Komendanci ZWZ–AK w Obwodzie Sieradzkim*, Zduńska Wola 2002. Działająca w Szadku PPS frakcja Wolność – Równość – Niepodległość (WRN), na czele której stał Ignacy Kobacki ps. „Gryf”, weszła do ZWZ (jej przedstawicielem w Komendzie Obwodu był Ignacy Kobacki). Ludwik Osiński, były żołnierz 7. pułku ułanów, związany z działalnością konspiracyjną w Szadku, po klęsce wrześniowej zorganizował pluton strzelców konnych, składający się z synów gospodarzy mieszkających w Marzeninie, przekształcony w wojskowy oddział konspiracyjny wchodzący w skład zawiązanej w pobliskiej Zduńskiej Woli przez księdza Józefa Balcerczyka i Józefa Płocińskiego Organizacji Samoobrony Polski [zob. Życiorys Danieli Anny Ludwickiej, w posiadaniu autorki]. Działalność konspiracyjną na stacji kolejowej Szadek prowadzili jej pracownicy: dyżurny ruchu Wiktor Rzymowski i Marian Kaczor, aresztowani w marcu 1942 r. Na zwolnione miejsce dyżurnego ruchu w Szadku skierowano Władysława Kuczковского, kolegę Rzymowskiego, który w nocy z 13 na 14 maja wprowadził pusty pociąg towarowy nr 10674 na pociąg ładowny nr 8726. Kilka wagonów uległo zniszczeniu, a parowóz nie nadawał się do dalszej jazdy. Jeden z członków załogi został ranny, aresztowany i oskarżony o sabotaż był przetrzymywany w więzieniu sieradzkim do 1943 r.; Zob: *Żołnierze żelaznych szlaków 1939–1945*, MON, Warszawa 1988, s. 178–182.

⁷ A. Ossowski, *Struktury terytorialne organizacji niepodległościowych Okręg Łódź AK VII 1944–1945*, [w:] *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego*, IPN, Warszawa 2007, s. 380.

⁸ K. Lesiakowski, *Konspiracja 1939–1945*, [w:] *Sieradz. Dzieje miasta*, Łódź–Sieradz 2014, s. 145–167.

⁹ Oświadczenie świadka M. Piotrowicza z dn. 15 kwietnia 1995 r. w sprawie działalności konspiracyjnej Józefa Niedźwiedzkiego ps. „Miś”.

¹⁰ Relacja Feliksa Sędzikowskiego dotycząca ruchu oporu od 1939 r. oprac. przez Przemysława Sowę (kopia w posiadaniu autorki).

*Mieszkaliśmy w domu p. Piotrowiczów, których syn Marian Piotrowicz ps. „Kometa” był bliskim konspiracyjnym współpracownikiem mojego brata*¹¹.

W marcu 1941 r. Marian Piotrowicz został zaprzysiężony przez „Orlicza”, późniejszego dowódcę Spieszonego Szwadronu AK (SSAK) przyjmując konspiracyjny pseudonim „Kometa”. Został przydzielony do dyspozycji Ludwika Osińskiego, któremu w pomagał werbować nowych członków ruchu oporu. Pracując w warsztacie ojca miał szeroki kontakt z ludźmi, a znajomość języka niemieckiego ułatwiała mu pozyskiwanie informacji. Pełnił także obowiązki dowódcy patrolu do spraw transportu broni i amunicji do punktu zbornego¹². Oddział w hierarchii organizacyjnej należał do VI Rejonu Szadek (obejmującego miasto Szadek oraz gminy Krokocice, Wierzchy i Zadzim¹³), Obwodu Sieradzkiego AK (którego komendantem w latach 1941–1942 był ppor. Marcin Stachecki), Okręgu Łódź „Barka”, inspektoratu sieradzko-wieluńskiego¹⁴.

„Kometa” ściśle współpracował z plutonem Czesława Adamkiewicza ps. „Kuba” i Jerzego Magiera „Wilka”, dostarczał również tajną prasę oraz meldunki od Komendy Rejonu Konspiracyjnego, brał także udział w przygotowaniach do akcji „Burza” oraz w zwalczaniu niedobitków armii niemieckiej¹⁵. Sam opisał to następującymi słowami:

Zarządzone w sierpniu 1944 r. pełne pogotowie zbrojne w nadziei powszechnego powstania wywołało wzmożone akcje gromadzenia broni, co zbiegło się w czasie z uchodzącymi ze wschodu przed nacierającą armią radziecką zdemobilizowanymi przez Niemców,

¹¹ Życiorys Danieli Ludwickiej, spisany w Radziejowie Kujawskim w 1994 r. (kopia w posiadaniu autorki). Daniela Ludwicka ur. 27 czerwca 1923 r. w Łazinie, pow. Łowicz, córka Marcelego, siostra wachmistrza Ludwika Osińskiego ps. „Orlicza”, była najbliższym żołnierzem współpracującym z dowódcą Spieszonego Szwadronu AK. Oboje mieszkali w domu rodzinnym Mariana Piotrowicza w Szadku, przy ul. Kilińskiego. Pełniła funkcję łączniczki między „Orliczem”, a zastępcą komendanta m. Szadek sierż. Walentym Wesołowskim ps. „Mur”, pełniła także służbę informacyjno-wywiadowczą. W ramach przygotowań do akcji „Burza” została przeszkolona jako sanitariuszka (Oświadczenie świadka Mariana Piotrowicza – Katowice 30 maj 1994 r.).

¹² *Arkusz Ewidencyjny Komisji Weryfikacyjnej Kola byłych Żołnierzy AK Londyn*, Katowice do London WG ORF 240 King Street 25 grudnia 1989 r. Rękopis Mariana Piotrowicza w posiadaniu autorki.

¹³ P. Sowa, *Komendanci ZWZ – AK w obwodzie sieradzkim*, Zduńska Wola 2002, s. 8; J. Mielczarek, *Powiat sieradzki w latach okupacji hitlerowskiej*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 516.

¹⁴ Kwestionariusz osoby ubiegającej się o przyznanie uprawnień kombatanckich przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej, a także Deklaracja zgłoszenia uczestnictwa w Stowarzyszeniu Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Śląskiego w Katowicach (kopia).

¹⁵ Oświadczenie świadka K.J. Magiera ps. „Wilk” z 17 marca 1991 r. (kopia w posiadaniu autorki); M. Piotrowicz, *By czas nie zatarł i niepamięć*, s. 302.

*a pozbawionymi już wtedy jakiegokolwiek moralności mieszkańcami Kaukazu, Donbasu i Krymu...*¹⁶

Marian Piotrowicz prowadził działalność konspiracyjną od lipca 1941 r. do 19 stycznia 1945 r.

W dokumentacji sporządzonej przez Koło byłych Żołnierzy AK w grudniu 1989 r. Marian Piotrowicz wymienia jeszcze kilka innych osób zaangażowanych w konspirację: Przemysława Sowę ps. „Ryś”¹⁷, Jana Kolada ps. „Szary”, Józefa Sadowskiego ps. „Sęp”, Czesława Sadowskiego ps. „Konar”. Pod koniec wojny Niemcy przygotowując odwrót zarządzili kopanie rowów przeciwczołgowych na odcinku młyn – las Tarnówka (w pobliżu domu Piotrowiczów). Do kopania zapędzono mieszkańców Szadku i pobliskich miejscowości. Podczas ofensywy wojsk sowieckich 19 stycznia 1945 r. rów zapełniły ciała zabitych żołnierzy, niemieckich służb sanitarnych i cywilów – mieszkańców Osin¹⁸.

Fot. 2. Dom Antoniego Piotrowicza z przylegającą kuźnią w Szadku przy ul. Kilińskiego 28. W domu tym zamieszkał „Orlicz”, komendant Spieszonego Szwadronu AK
Źródło: ze zbioru Seweryny Piotrowicz

¹⁶ *Arkusz Ewidencyjny Komisji Weryfikacyjnej Koła byłych Żołnierzy AK Londyn...*

¹⁷ „Ryś” w bojowej strukturze SSAK był dowódcą sekcji wchodzącej w skład plutonu, zaś w przygotowaniach do akcji bojowych i sabotażowych pełnił funkcję specjalisty do spraw technicznych (oświadczenie świadka L. Osińskiego. Radziejów 22 lutego 1975 r.). Przemysław Sowa ur. 1 marca 1925 r. w Warszawie, syn Kazimierza i Florentyny, przewodniczył szadkowskiemu kołu ŚZZAK. Pochowany na cmentarzu katolickim przy ul. Ogrodowej w Łodzi.

¹⁸ Potwierdziły to prace archeologiczne prowadzone na Osinach z inicjatywy Polsko-Niemieckiej Fundacji „Pamięć”.

LATA POWOJENNE

Po wyzwoleniu Marian Piotrowicz wszedł w skład lokalnych władz i służb porządkowych Milicji Obywatelskiej na terenie Szadku¹⁹. W marcu 1945 r., opuścił Szadek i zamieszkał w Zduńskiej Woli, gdzie kontynuował naukę i po czterech miesiącach zdał małą maturę. W czasie uczęszczania do gimnazjum, jak sam relacjonował zgłosił się na *dywersję (WIN – Sieradz). Zapowiedziana podchorążówka w Górach Świętokrzyskich nie doszła do skutku, posądzam, że na skutek przyjazdu premiera Mikołajczyka i powołania Rządu Jedności Narodowej*²⁰.

Lata powojenne dla byłych żołnierzy Armii Krajowej były niezwykle trudne. Ostatni komendant Okręgu Łódź AK płk Michał Stępkowski „Barbara” wydał rozkaz o likwidacji struktur okręgowych, co jednak nie uchroniło żołnierzy AK przed mającymi miejsce od marca 1945 r. aresztowaniami, prowadzonymi przez funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi²¹. 16 kwietnia 1945 r. w Sieradzu przez UB aresztowany został Ludwik Osiński ps. „Orlicz”²². Marian Piotrowicz widząc co się dzieje latem 1945 r. podjął decyzję o opuszczeniu Zduńskiej Woli i wyjechaniu na Dolny Śląsk, gdzie zamieszkał w Nysie²³. Następnie kontynuował edukację studiując na Akademii Górniczej w Krakowie. W czasie studiów był asystentem w Katedrze Geodezji i Miernictwa Górniczego.

W 1952 r. Marian Piotrowicz podjął pracę w Przedsiębiorstwie Budowy Zakładów Przemysłu Węglowego w Bytomiu. Prowadził także nauczanie młodzieży w szkole górniczej „Sztygarka” w Dąbrowie Górniczej oraz Zaocznym Technikum Budowlanym w Bytomiu. Działał społecznie w Naczelnej Organizacji Technicznej. 22 listopada 1952 r. poślubił Zdzisławę Góralską (ślub w Dąbrowie Górniczej), z którą miał dwoje dzieci: Witolda²⁴ i Magdę.

W 1980 r. Marian Piotrowicz zatrudniony w Przedsiębiorstwie Budowy Szybów w Bytomiu przeszedł na emeryturę. Zamieszkał w Katowicach, gdzie do końca życia uczestniczył w życiu społecznym, przede wszystkim środowisk kombatanckich.

¹⁹ Informacja o działaniach Armii Krajowej w rejonie Szadek (Obwód Sieradz, Okręg AK Łódź) spisana w Szadku 17 maja 1993 r. przez Czesława Adamkiewicza ps. „Kuba”, Leona Poredę ps. „Lis” i Mariana Piotrowicza ps. „Kometa”.

²⁰ *Arkusze Ewidencyjne Komisji Weryfikacyjnej Kola byłych Żołnierzy AK Londyn...*

²¹ *Atlas Podziemia Niepodległościowego 1944–1956*, IPN, Warszawa 2007, s. 380.

²² *Życiorys Daniela Ludwickiej, spisany w Radziejowie Kujawskim w 1994 r.* (kopia w posiadaniu autorki).

²³ *Urodziny kapitana. Uroczystość Instytutu Pamięci Narodowej, „Śląski Dziennik Zachodni”, Katowice, 6 marca 2003, s. 2; Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), *Relacja Walentego Wesołowskiego pseudonim „Mur” z kwietnia 1969 i stycznia 1970 r.* (kopia w posiadaniu autorki).*

²⁴ Witold Piotrowicz, mgr inż., ukończył Politechnikę Śląską, był absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego i Gonzaga University w Spokane (w stanie Waszyngton w USA). Zmarł 29 grudnia 2001 r. w Spokane w wieku 48 lat (na podstawie prasowego nekrologu ze zbiorów rodzinnych); data ślubu ustalona 12 maja 2020 roku na podstawie rozmowy telefonicznej z córką Mariana Piotrowicza.

Powstanie „Solidarności” pozwoliło na ujawnienie wielu skrywanych wcześniej biografii. Zaświadczenie weryfikacyjne wystawione przez Koło byłych Żołnierzy AK w Londynie potwierdziło udział w ruchu oporu zaprzysiężonego żołnierza Spieszonego Szwadronu AK Mariana Piotrowicza, a 20 października 1987 r. przyznano mu Krzyż Armii Krajowej nr 39827 (ustanowiony 1 sierpnia 1966 r. przez dowódcę AK gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego dla upamiętnienia wysiłku Żołnierzy Polski Podziemnej w latach 1939–1945). W grudniu 1989 r. Marian Piotrowicz złożył deklarację uczestnictwa w Stowarzyszeniu Żołnierzy Armii Krajowej Okręgu Śląskiego w Katowicach.

Fot. 3. Marian Piotrowicz (pierwszy od prawej) na studenckiej wycieczce w Poznaniu
Kartka pocztowa przesłana siostrze Zofii z targów poznańskich 18 maja 1948 r.

Źródło: zbiory rodzinne Seweryny Piotrowicz

Fot. 4. Zdjęcia ślubne Mariana Piotrowicza i Zdzisławy Góralskiej

Źródło: zbiory rodzinne Seweryny Piotrowicz

INICJATOR POWOŁANIA SZŻAK W SZADKU

Po 1989 r. pojawiło się wiele inicjatyw byłych żołnierzy ZWZ–AK. Z chwilą powstania SZŻAK nastąpiła również integracja szadkowskiego środowiska kombatanckiego, do czego walenie przyczynił się Marian Piotrowicz inspirując powołanie koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Szadku. Poświadcza to wysłany z Katowic do Szadku list do znajomego z okresu okupacji datowany 26 maja 1990 r.

Szanowny Panie Czešku!

Myślę, że po starej znajomości mogę się tak do Pana zwracać, a ponadto myślę, że imienia nie pomyliłem. To już przecież mija w tym roku 45 lat, jak wyjechałem z Szadku i stąd wszystko możliwe, pamiętać nie ta.

O co chodzi? Już kilkakrotnie byłem u rodziny i oglądam się czy nie myślicie w Szadku o powołaniu jakiegoś koła Związku Żołnierzy AK, ale jakoś nic nie słychać. [...] dowiedziałem się tak przypadkowo, że należał Pan również do konspiracji w czasie wojny i stąd do Pana piszę. Czy nie uważa Pan, że należałoby takie koło powołać? Żeby mnie Pan jednak dobrze zrozumiał. Ja osobiście nie mam w tym żadnego interesu. Po prostu gdybyście o tym myśleli to chciałem ewentualnie pomóc, ponieważ się w tej sprawie bardzo dobrze orientuję. Wczoraj byłem w Szadku i miałem ze sobą dużą ilość druków, deklaracji i statut „Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej”, ale zabrałem to ze sobą, ponieważ postraszyli mnie „koledzy kolejarze”, że od godz. 20 w Karsznicach rozpoczynają strajk i bałem się, że mogę nie móc wyjechać, a mam tu właśnie pilne sprawy z tym związane. [...] Co potrzeba do założenia koła? Po pierwsze – ludzie. Musi być najmniej 10 osób. Na ich wniosek Zarząd Okręgu powołuje koło/oddział. Okręg mieści się w Łodzi i obejmuje swym zasięgiem woj. łódzkie, sieradzkie i część płockiego. [...] Sprawa druga – dowody, że ludzie należeli do AK. Z tym chyba gorzej. Dowody takie powinien dostarczyć komendant rejonu, a gdyby on był zweryfikowany i podpisał przybijając swą pieczętkę to zupełnie wystarczy. Warunek – wystawiający musi być zweryfikowany. Jeśli nie ma zaświadczeń komendanta mogą być oświadczenia świadków, ale zweryfikowanych, to jest takich, którzy swoją przynależność bezspornie udowodnili. Ludzie odchodzą i nie wiem czy tylu ludzi zebraloby się? Umarł jak słyszałem Kazimierczak z Przatowa oraz wielu innych o których wiem, że byli członkami AK. Z tych co ja wiem to: Pan, Stefan Łazuchiewicz, Jan Kolad, Jutek Sadowski. Pan na pewno zna więcej. Działał, ale chyba nie w naszym zgrupowaniu Bednarek z Karczówka, obecnie w Łodzi. W Sikucinie jest Masłowski Czesław, który jak wiem też należał. Do koła mogą należeć też ludzie, którzy po wojnie na tym terenie się znaleźli, ale muszą być w posiadaniu dowodów. [...] czy Panowie są tym zainteresowani? Jeśli tak to proszę powiadomić u mnie na Przatowskiej... to dalej się będę koło tego kręcił. Wcześniej zawiadomię kiedy przyjadę. Od czego zacząć i to już?

– poszukać minimum 10 ludzi należących do AK,

- zorientować się jakie i czy mają jakieś dowody (jeśli ktoś należał do ZBOWiD-u to nie szkodzi, a może być bardzo przydatny jeśli ma wpisane w dokumentacji, że był uczestnikiem Ruchu Oporu – AK). Z reguły obecnie wszyscy AK-owcy ze ZBOWiD-u występują.

Kto nie może być członkiem ŚZZAK? Ci, którzy w czasie okupacji lub po wojnie zniesławili AK, szkalowali, prześladowali żołnierzy AK, postępowali niegodnie itd. No naturalnie nie mogą być tzw. utrwalacze UB-ecy, zagorzali milicjanci, którzy też to robili, ale to byłoby za dużo na list...

Gdybyście nie mieli 10 ludzi, to możecie dołączyć do koła w Zduńskiej Woli (chyba tam jest), bo tam z nimi w czasie wojny jeszcze miałem kontakty i wiem że było prężne zgrupowanie... Jeśli nie to do Sieradza. To już Panów sprawa. Ja to robię ze względów ambicjonalnych. Jak to może być, żeby Szadek był gorszy. Przed wojną, pamięta Pan, ile było organizacji? No to tyle na dziś. ....

*Do zobaczenia
Marian Piotrowicz*

List był napisany dwa miesiące po zjednoczeniowym zjeździe w Warszawie dwóch związków kombatanckich: istniejącego w Krakowie Związku Żołnierzy Armii Krajowej oraz Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej z siedzibą w Warszawie. 14 marca 1990 r. połączyły się one w jedno stowarzyszenie pod nazwą Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej skupiający wszystkich byłych żołnierzy AK w kraju i na całym świecie²⁵.

Nie zachowała się koperta z adresem listu, ale najprawdopodobniej był nim kolega z konspiracji o pseudonimie „Kuba”²⁶. Dzięki tej inicjatywie na początku lat 90. XX w. ujawnili się żołnierze AK z Szadku i utworzyli terenowe koło ŚZZAK. Marian Piotrowicz poświadczył działalność konspiracyjną wielu zaprzysiężonych żołnierzy ZWZ–AK. Potwierdził prawdziwość deklaracji kombatanckich Ludwiczki Daniela ps. „Wierna”, siostry i najbliższej współpracownicy dowódcy Spieszonego Szwadronu AK, wachmistrza Ludwika Osińskiego ps. „Orlicz”, Józefa Niedźwieckiego ps. „Miś”, s. Jana, szeregowca pełniącego na zlecenie komendanta „Orlicza” funkcję wywiadowcy w środowisku niemieckim wsi Łobudzice, Jerzego Kobackiego ps. „Mały Gryf”, członka sekcji, zastępcy komendanta Milicji Obywatelskiej wiosną 1945 r., Czesława Adamkiewicza ps. „Kuba”, kaprała, dowódcy plutonu. Działalność niepodległościową Mariana Piotrowicza w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego poświadczyli w ar-

²⁵ M. Piotrowicz, *Okręg Śląski Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w 20-lecie istnienia*, [w:] M. Piotrowicz (red.), *By czas nie zatarł i niepamięć*, Katowice 2009, s. 178.

²⁶ Czesław Adamkiewicz, ur. 15 maja 1908 r. w Szadku, s. Władysława. Kaprał, dowódca plutonu. Potwierdzenie służby w AK świadka Mariana Piotrowicza, Szadek 17 lutego 1991 r. (kopia w posiadaniu autorki).

kuszach ewidencyjnych Komisji Weryfikacyjnej: Daniela Ludwicka ps. „Wierna”, Kazimierz Jerzy Magier ps. „Wilk” oraz Józef Sadowski ps. „Sęp”.

Pierwszym prezesem ukonstytuowanego w 1990 r. koła ŚZZAK w Szadku został Jerzy Kobacki ps. „Mały Gryf”²⁷. W 1997 r. koło szadkowskie (jedyne na terenie powiatu sieradzkiego, byłego obwodu AK Sieradz, najmniejsze na obszarze Okręgu ŚZZAK Łódź) liczyło 11 członków zwyczajnych i czterech nadzwyczajnych, w tym dwoje zamieszkałych w Łodzi, dwoje w Zduńskiej Woli i po jednej osobie w Krakowie i Radziejowie Kujawskim²⁸. Z uwagi na śmierć członków stan liczebny koła z biegiem lat ulegał zmniejszeniu.

Marian Piotrowicz był także współzałożycielem powstałego w 1989 r. Śląskiego Okręgu Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. Od 1992 r. pełnił funkcję jego wiceprezesa, a w latach 1995–2011 prezesa²⁹. W latach 2002–2010 działał również w Zarządzie Głównym ŚZZAK – był członkiem Rady Naczelnej, następnie członkiem Prezydium i wiceprezesem (od 2007), przewodniczącym Komisji ds. Odznaczeń i Awansów (od 2008). Jako reprezentant Okręgu Śląskiego ŚZZAK współpracował z Urzędem ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych³⁰. Przez ostatnie osiem lat swego życia pełnił funkcję Honorowego Prezesa Okręgu Śląskiego ŚZZAK.

Fot. 5. Marian Piotrowicz – górnik z wizytą w rodzinnym Szadku

Źródło: zbiory rodzinne Seweryny Piotrowicz

W wieku 88 lat Marian Piotrowicz postanowił ograniczyć swoją aktywność społeczną, co w liście z grudnia 2011 r. adresowanym do autorki tego tekstu wyraził następujących słowach:

²⁷ Jerzy Kobacki, ur. 29 kwietnia w Szadku, s. Ignacego. Członek sekcji wchodzącej w skład plutonu AK Jerzego Magiery ps. „Wilka” (od kwietnia 1943 r. do 20 stycznia 1945 r.)

²⁸ Protokół z Walnego Zebrania Sprawozdawczo-Wyborczego Koła ŚZZAK w Szadku z 26 kwietnia 1997 r. (w zbiorach pracowni historycznej Szkoły Podstawowej w Szadku).

²⁹ *By czas nie zatart i niepamięć*, Katowice 2009, s. 191.

³⁰ Tamże, s. 215.

W tym burzliwym okresie naszej historii, po 70 latach służby kolejno: w Armii Krajowej, administracji państwowej na Opolszczyźnie, Zjednoczeniu Budownictwa Górniczego, szkolnictwie zawodowym, władzach naczelnych i okręgowych Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, przeszedłem w stan spoczynku. Na swej drodze życiowej miałem szczęście współpracować ze znakomitymi ludźmi, oraz doświadczonymi weteranami walki i pracy. Spotkałem wielu przyjaciół, ludzi mi osobiście i Związkowi, któremu poświęciłem dwadzieścia dwa lata pracy, życzliwych. Im to wszystkim z wielką wdzięcznością pragnę tą drogą serdecznie podziękować.

Fot. 6. Marian Piotrowicz z odznaczeniami

Źródło: ze zbioru Doroty Stefańskiej

WDZIĘCZNOŚĆ, PAMIĘĆ I HOŁD

Marian Piotrowicz do końca życia prowadził bardzo aktywne życie. Współpracował z wieloma organizacjami i szkołami. Z jego inspiracji kombatanek patronowali podjętej przez Towarzystwo Opieki nad Oświęcieniem inicjatywie nadania Zespołowi Szkół Zawodowych nr 5 imienia rotmistrza Witolda Pileckiego³¹. Marian Piotrowicz był inicjatorem powołania licznych stowarzyszeń, m.in. Klubu „Grota”, Towarzystwa Przyjaciół Armii Krajowej i Stowarzyszenia Pamięci Armii Krajowej. Współpracował z Jednostką Wojskową Wojsk Nadwiślańskich, Górnośląskim Centrum Kultury oraz władzami wojewódzkimi przy organizacji uroczystości upamiętniających żołnierzy AK. Brał udział w: odsłonięciach tablic pamiątkowych i pomników, organizacji Roku Polski Walczącej (1999) i Roku Pamięci Narodowej (2000). Jako przedstawiciel

³¹ Tamże, s. 196.

ŚŹŹAK był członkiem delegacji rządowej na uroczystości odsłonięcia pomnika gen. Władysława Sikorskiego w Londynie (24 maja 2000 r.).

Marian Piotrowicz nawiązał kontakty z katowickim Instytutem Pamięci Narodowej w celu wyjaśniania spraw związanych z życiem i śmiercią żołnierzy AK. Przekazał Instytutowi prywatne archiwum czasopism i książek wydanych w podziemiu w latach 80. minionego wieku³². Za swą działalność otrzymał szereg odznaczeń: Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Partyzancki, Śląski Krzyż Warszycy, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Złotą Odznakę Śląskiego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, Złotą Odznakę „Za zasługi dla województwa katowickiego” i Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski.

Marian Piotrowicz, ppłk w stanie spoczynku, zmarł 25 stycznia 2019 r., dwa miesiące przed ukończeniem 96 roku życia. Uroczystości pogrzebowe z udziałem wojskowej asysty honorowej 34. Śląskiego Dywizjonu Raketowego Obrony Powietrznej i Orkiestry Wojskowej z Bytomia³³ odbyły się 30 stycznia 2019 r. na cmentarzu komunalnym w Katowicach przy ulicy Murckowskiej 9. W kaplicy cmentarnej zgromadzili się najbliżsi, rodzina, przyjaciele, kombatanci, przedstawiciele władz województwa śląskiego, służb mundurowych, organizacji społecznych i młodzieżowych, mieszkańcy Górnego Śląska. Ppłk Piotrowicz znalazł miejsce spoczynku w kwaterze żołnierzy Armii Krajowej.

Fot. 7. Żołnierze asysty honorowej 34. Śląskiego Dywizjonu Raketowego Obrony Powietrznej z Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski na uroczystości pogrzebowej ppłk inż. Mariana Piotrowicza, Katowice 30 stycznia 2019 r.

Źródło: ze zbioru Doroty Stefańskiej

³² <https://www.gazetaprawna.pl/art> [dostęp: 28.01.2019].

³³ J. Stulczewski (oprac.), *Odeszli na wieczną wartę. Ppłk inż. Marian Piotrowicz ps. „Kometa”*, „Biuletyn Informacyjny”, luty 2019, rok XXIX, nr 02(346), s. 62–63; <http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,440674,Marian-Piotrowicz-nekrolog.html> [dostęp: 29.01.2019]. Telewizja lokalna nadała krótkie migawki z uroczystości pogrzebowych prezentując krótkie wypowiedzi kolegów kombatantów. Fragment mojej wypowiedzi (30.01.2019) zaprezentowała TV Śląsk.

W uroczystości pogrzebowych uczestniczyła również rodzina z Szadku i Zduńskiej Woli oraz delegacja mieszkańców. Jak oświadczył jeden z jej członków *przybyliśmy, aby powiedzieć Panu Panie Pułkowniku Marianie, że Szadek pamięta.*

Bibliografia

- Atlas Podziemia Niepodległościowego 1944–1956*, IPN, Warszawa 2007.
- Jaskólski W., „*Wroniec*”. *Z działalności ZWZ–AK na Ziemi Sieradzkiej 1939–1945*, Łódź 2000, firma wydawnicza IMOR na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych.
- Lesiakowski K., *Konspiracja 1939–1945*, [w:] *Sieradz. Dzieje miasta*, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Łodzi, Urząd Miasta Sieradza, Łódź–Sieradz 2014, s. 145–167.
- Lesiakowski K., *Sieradz. Dzieje miasta od 1939 roku*, Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Łodzi, Urząd Miasta Sieradza, Łódź–Sieradz 2014.
- Mielczarek J., *Powiat sieradzki w latach okupacji hitlerowskiej*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977.
- Ossowski A., *Struktury terytorialne organizacji niepodległościowych Okręg Łódź AK VII 1944–1945*, [w:] *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego*, IPN, Warszawa 2007, s. 380.
- Piotrowicz M. (red.), *By czas nie zatarł i niepamięć*, ŚZŻAK w Katowicach, Katowice 2009.
- Piotrowicz M., *Okręg Śląski Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w 20-lecie istnienia*, [w:] M. Piotrowicz (red.), *By czas nie zatarł i niepamięć*, Katowice 2009, s. 178.
- Protokół z Walnego Zebrania Sprawozdawczo-Wyborczego Kola ŚZŻAK w Szadku z 26 kwietnia 1997 r.* (w zbiorach pracowni historycznej Szkoły Podstawowej w Szadku).
- Sowa P., *Komendanci ZWZ–AK w obwodzie sieradzkim*, Zduńska Wola 2002, s. 8.
- Stefańska D., *Szkoła w Szadku we wspomnieniach i na starej fotografii*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6.
- Żołnierze żelaznych szlaków 1939–1945. Wspomnienia polskich kolejarzy*, MON, Warszawa 1988.

Prasa

- Łódź pamięta o żołnierzach AK*, „Dziennik Łódzki” z 18.02.2008 r.
- Stulczewski J. (oprac.), *Odeszli na wieczną wartę. Ppłk inż. Marian Piotrowicz ps. „Kometka”*, „Biuletyn Informacyjny”, luty 2019, rok XXIX, nr 02(346), s. 62–63.
- Urodziny kapitana. Uroczystość Instytutu Pamięci Narodowej*, „Śląski Dziennik Zachodni”, Katowice, 6 marca 2003, s. 2.

Archiwum ŚZŻAK Okręg Łódź Koło Szadek

Protokół z Walnego Zebrania Sprawozdawczo-Wyborczego Koła ŚZŻAK w Szadku z 26 kwietnia 1997 r. (w zbiorach pracowni historycznej Szkoły Podstawowej w Szadku).

Relacja Feliksa Sędzikowskiego dotycząca ruchu oporu od 1939. Przyjął i opracował Przemysław Sowa w sierpniu 1992 r.

Sprawozdanie Zarządu Koła ŚZŻAKA w Szadku z działalności w okresie od 5 marca 1994 do 25 kwietnia 1997 na Walnym Zebraniu Sprawozdawczo-Wyborczym (26 kwietnia 1997 r.)

Archiwum Państwowe w Łodzi

Relacja Walentego Wesołowskiego opracowana przez Jadwigę Kozłowską, była komendantką WSK ZWZ–AK na Sieradz, ps. „Kora”, „Jagna” z kwietnia 1969 i stycznia 1970 r.

Relacja Stanisława Bednarka ps. „Smuga” dowódcy plutonu w rejonie gminy Szadek. Łódź 28 luty 1970 r. i z 7 kwietnia 1970 r.

Informacje i kopie dokumentów przekazane przez Mariana Piotrowicza w ramach współpracy ze Światowym Związkiem Żołnierzy Armii Krajowej w Szadku

Arkusze Ewidencyjne Komisji Weryfikacyjnej Koła byłych Żołnierzy AK Londyn, Katowice do London WG ORF 240 King Street, 25 grudnia 1989 r. Rękopis Mariana Piotrowicza w posiadaniu autorki.

Deklaracja uczestnictwa w Stowarzyszeniu Żołnierzy Armii Krajowej okręgu Śląskiego (9 grudnia 1989 r.), rękopis – kopia.

Informacja o działaniach jednostki AK w rejonie Szadek (obwód Sieradz, okręg AK Łódź) w czasie od odwołania okresu czujności (sierpień 1944) do wkroczenia oddziałów Armii Czerwonej do Szadku – 20 stycznia 1945 r. (Szadek maj 1993).

Kwestionariusz Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej dla osoby ubiegającej się o uznanie uprawnień kombatanckich Marianowi Piotrowiczowi (18 kwietnia 1991 r.), maszynopis.

Legitymacja Krzyża Armii Krajowej nr 39827 (28 lutego 1987 r.), kopia.

List Mariana Piotrowicza do Czesława Adamkiewicza (Katowice, 26 maja 1996 r.).

Oświadczenie komendanta rejonu konspiracyjnego Organizacji „SSA” Ludwika Osinńskiego „Orlicza”. Radziejów dn. 22 lutego 1975 r.

Oświadczenia świadków o pracy konspiracyjnej w ZWZ–AK Mariana Piotrowicza „Komety”:

Czesława Adamkiewicza „Kuby” (17 luty 1991 r.).

Danieli Ludwickiej „Wiernej” (Katowice 30 maja 1994 r.).

Jerzego Kobackiego „Mały Gryf” (Szadek 2 kwietnia 1993 r.).

Józefa Niedźwieckiego „Miś” (15 września 1995 r.).

Józefa Sadowskiego „Sępa” (Szadek, 17 marca 1991 r.).

Kazimierza Jerzego Magiera „Wilka” (Szadek, 17 marca 1991 r.).

Życiorys Danieli Ludwickiej, spisany w Radziejowie Kujawskim w 1994 r. (kopia w posiadaniu autorki).

Źródła internetowe

<http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,440674,Marian-Piotrowicz-nekrolog.html> [dostęp: 29.01.2019].

<https://katowice.ipn.gov.pl/pl3/aktualnosci/49381,95-urodziny-plk-Mariana-Piotrowicza-w-Katowicach-26-marca-2018.html> [18.02.2019].

<https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35063,24411517,zmarl-marian-piotrowicz-by-l-dlugoletnim-prezesem-slaskiego.html> [dostęp: 29.01.2019].

<https://tvs.pl/informacje/katowice-pogrzeb-pulkownika-mariana-piotrowicza-komety-zolnierz-armii-krajowej-zmarl-w-wieku-96-lat-wideo/> [dostęp: 30.01.2019].

<https://www.tvp.info/41026314/zarl-zolnierz-armii-krajowej-plk-marian-piotrowicz-ps-kometa> [dostęp 21.01.2019, aktualizacja: 26.01.2019].

<https://zdunskawola.naszemiasto.pl/arttykul/nnie-zyje-pochodzacy-z-gminy-szadek-plk-marian-piotrowicz,4971288,art,t,id,tm.html> [dostęp 28.01.2019].

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

MARIAN PIOTROWICZ „KOMETA” (1923–2019)

Summary

Marian Piotrowicz was connected with Szadek through living and receiving education in this town, and conspiratorial activity in the structures of the Union of Armed Struggle – Home Army. He joined an underground organization in Szadek in March 1941, under the pseudonym „Kometa”. In a group headed by „Orlicz” he had the function of platoon commander responsible for arms and munitions transport, and recruitment of new members. After the war, in 1945, he left Szadek and completed education in the Mining and Metallurgy School in Cracow. As an engineer, he worked in the Mining Industry Plant in Bytom. He also worked as a teacher in schools of mining. After retirement he was engaged in forming the structures of a combatant organisation. President of the Silesian District of the World Union of Home Army Soldiers, very active in promoting the idea of the Polish Underground State. In 1989 he contributed to the integration of the combatant community in Szadek by establishing the local association of the World Union of Home Army Soldiers in Szadek.

Keywords: conspiracy, World Union of Home Army Soldiers, VI District Szadek

Izabela MICHALSKA*

**DWADZIEŚCIA LAT MINĘŁO...
– ANALIZA BIBLIOGRAFICZNA
„BIULETYNU SZADKOWSKIEGO” 2001–2020**

Streszczenie. W bieżącym roku mija 20 lat od ukazania się pierwszego tomu „Biuletynu Szadkowskiego”. W artykule zawarte zostało syntetyczne podsumowanie dotychczasowej działalności periodyku. Autorka przedstawiła inicjatywę powołania do życia interdyscyplinarnego czasopisma poświęconego ziemi szadkowskiej, skład redakcji i rady redakcyjnej, krąg autorów oraz obszerną analizę bibliograficzną z podziałem opracowań zamieszczonych w poszczególnych tomach na główne grupy tematyczne. Autorzy najchętniej podejmowali szeroko pojętą tematykę historyczną. Znaczną była liczba opracowań biograficznych przybliżających życie i działalność szadkowian oraz artykułów podejmujących problematykę zagospodarowania przestrzennego. Wśród pozostałych opublikowanych w „Biuletynie” tekstów są opracowania poświęcone środowisku przyrodniczemu i dziedzictwu kulturowemu ziemi szadkowskiej, a także analizujące lokalne i regionalne struktury społeczno-gospodarcze.

Słowa kluczowe: „Biuletyn Szadkowski”, Szadek, czasopismo naukowe, analiza bibliograficzna

W bieżącym roku mija 20 lat od ukazania się pierwszego tomu „Biuletynu Szadkowskiego”. Jubileusz stanowi okazję do refleksji, toteż w artykule zawarte zostało syntetyczne podsumowanie dotychczasowej, dwudziestoletniej działalności periodyku.

Pomysł utworzenia czasopisma w nieposiadającym dotychczas tradycji czasopiśmienniczych Szadku zrodził się na przełomie lat 2000–2001. Głównym inicjatorem tego przedsięwzięcia był profesor Tadeusz Marszał. Podejmowane z jego

---

* Izabela Michalska, inż., magistrantka kierunku gospodarka przestrzenna, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, e-mail: izabelaauguscik1995@gmail.com.

inspiracji prace dotyczące regionu szadkowskiego realizowane przez studentów Uniwersytetu Łódzkiego w ramach ćwiczeń terenowych, jak również prace dyplomowe poświęcone tej tematyce stanowiły doskonały materiał, który mógł zostać wykorzystany do przygotowania tekstów publikowanych na łamach lokalnego czasopisma. Opracowana wstępna koncepcja powołania do życia interdyscyplinarnego periodyku poświęconego ziemi szadkowskiej została przedstawiona ówczesnemu burmistrzowi Szadku Stanisławowi Mielczarkowi i spotkała się z pełną aprobatą władz samorządowych miasta i gminy. Kolejne dwadzieścia tomów publikowanego od dwóch dziesięcioleci „Biuletynu Szadkowskiego” to efekt zaangażowania zespołu pracowników naukowo-dydaktycznych i lokalnych pasjonatów wiedzy o regionie w ramach współpracy Uniwersytetu Łódzkiego i lokalnych władz samorządowych. Szczególny wkład w publikację tego rocznika ma kierowany przez profesora Tadeusza Marszała zespół Instytutu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, przy wsparciu przedstawicieli innych jednostek uniwersyteckich i Ośrodka Badawczego Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego UŁ.

„Biuletyn Szadkowski” jest interdyscyplinarnym rocznikiem, którego główny nurt merytoryczny określa tematyka związana z ziemią szadkowską. Głównym celem, który przyświecał tej inicjatywie wydawniczej było, aby *publikowane w „Biuletynie Szadkowskim” materiały pozwoliły mieszkańcom Szadku i jego władzom na lepsze poznanie przestrzeni w której egzystują, a w konsekwencji przyczyniły się do zrównoważonego i bardziej efektywnego rozwoju miasta i otaczającej gminy*¹. Publikacja kierowana jest przede wszystkim do środowiska akademickiego, osób zaangażowanych w realizację polityki społeczno-gospodarczej na szczeblu lokalnym i regionalnym, a także do społeczności regionu szadkowskiego.

W „Biuletynie Szadkowskim” publikowane są prace wpisujące się w założony dość szeroki profil tematyczny czasopisma. Redakcja periodyku dba o właściwy dobór tekstów jak i o odpowiedni poziom merytoryczny publikowanych materiałów (każdy nadesłany tekst poddawany jest recenzji) i stara się zabezpieczyć staranną redakcją techniczną kolejnych tomów.

Redakcja „Biuletynu Szadkowskiego” w początkowym okresie działalności periodyku liczyła cztery osoby. Funkcję redaktora naczelnego pełnił Tadeusz Marszał, a sekretarzem redakcji została Katarzyna Milewska z Katedry Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ. Członkami zespołu redakcyjnego reprezentującymi społeczność lokalną Szadku były Katarzyna Kilian (dyrektor Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury) oraz Dorota Stefańska (nauczycielka historii). W 2003 roku do zespołu dołączył Piotr Szkutnik z Instytutu Historii UŁ. Kolejna istotna zmiana zaszła w 2008 roku, kiedy funkcję sekretarza redakcji objęła Sylwia Kowara z Instytutu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ. W 2010 roku w skład zespołu redakcyjnego zostali

---

¹ T. Marszał, *Od Redakcji*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 9.

włączeni Marek Adamczewski z Instytutu Historii UŁ oraz Beata Woziwoda z Katedry Geobotaniki i Ekologii Roślin UŁ. W ostatnich latach w zespole redakcyjnym pojawiły się nowe osoby: Elżbieta Jarczak (dyrektor Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej w Szadku), Jarosław Stulczewski (regionalista i pasjonat historii ze Zduńskiej Woli) oraz Tomasz Figlus z Katedry Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych UŁ. Funkcje sekretarza redakcji od 2014 roku pełni Szymon Wiśniewski z Instytutu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ.

W okresie minionego dwudziestolecia skład kilkuosobowego zespołu przygotowującego do publikacji kolejne numery czasopisma podlegał okresowym zmianom, jednak większość członków obecnej reakcji zaangażowana jest w publikację „Biuletynu Szadkowskiego” od wielu, czasem kilkunastu już lat. Od 2001 roku w pracach związanych z redakcją merytoryczną rocznika brało udział łącznie 14 osób, w tym 5 reprezentujących społeczność lokalną. Środowisko akademickie Uniwersytetu Łódzkiego reprezentowali przedstawiciele różnych dyscyplin wiedzy: nauk geograficznych i historycznych, a także biologicznych (tab. 1).

Tablica 1. Zespół Redakcyjny Biuletynu Szadkowskiego w latach 2001–2020

PRZEDSTAWICIELE UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO
Tadeusz Marszał, UŁ – 2001–2020 (redaktor naczelny)
Katarzyna Milewska, UŁ – 2001–2007 (sekretarz redakcji)
Sylwia Kowara, UŁ – 2008–2016 (2008–2013 sekretarz redakcji)
Szymon Wiśniewski, UŁ – 2014–2020 (sekretarz redakcji)
Marek Adamczewski, UŁ – 2010–2018
Tomasz Figlus, UŁ – 2019–2020
Mariusz Lamprecht, UŁ – 2004–2009
Piotr Szkutnik, UŁ – 2003–2020
Beata Woziwoda, UŁ 2010–2020
PRZEDSTAWICIELE ŚRODOWISKA LOKALNEGO
Elżbieta Jarczak, Szadek – 2013–2020
Kinga Siekierska, Szadek – 2005
Dorota Stefańska, Szadek – 2001–2020
Jarosław Stulczewski, Zduńska Wola – 2014–2020

Źródło: opracowanie własne

Ciałem pełniącym funkcję doradcą jest rada redakcyjna, którą tworzą specjaliści z różnych dziedzin wiedzy odpowiadających interdyscyplinarnemu zakresowi tematycznemu periodyku. W okresie 20 lat istnienia czasopisma skład rady uległ dość istotnym zmianom. Tworzyły ją przede wszystkim osoby związane ze środowiskiem naukowym Uniwersytetu Łódzkiego. W radzie reprezentowani byli

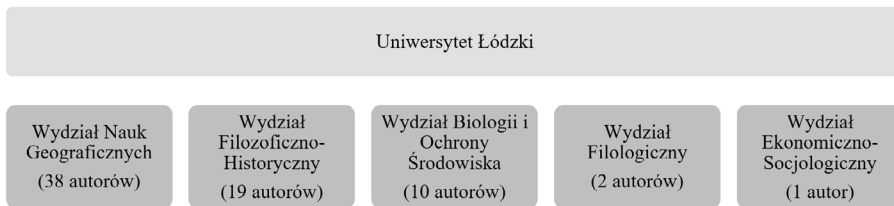
również przedstawiciele innych polskich uczelni oraz profesorowie uniwersytetów zagranicznych (tab. 2).

Tablica 2. Członkowie rady redakcyjnej Biuletynu Szadkowskiego w latach 2001–2020

PRZEDSTAWICIELE UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO
<p><u>Geografia społeczno-ekonomiczna</u> – prof. Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz (2001–2011), prof. Tadeusz Marszał (2001–2009), prof. Marek Sobczyński (2001–2011)</p> <p><u>Geografia fizyczna</u> – prof. Krzysztof Kozuchowski (2001–2009)</p> <p><u>Historia i archeologia</u> – prof. Lech Kajzer (2001–2017), prof. Wiesław Puś (2001–2020)</p> <p><u>Ekonomia i nauki o zarządzaniu</u> – prof. Tadeusz Markowski (2001–2009)</p> <p><u>Socjologia</u> – prof. Paweł Starosta (2001–2011)</p> <p><u>Nauki humanistyczne</u> – prof. Ewa Andrysiak (2010–2020), prof. Adam Gala (2001–2011)</p> <p><u>Biologia</u> – prof. Leszek Kucharski (2010–2011)</p>
PRZEDSTAWICIELE INNYCH POLSKICH UCZELNI
<p>prof. Agnieszka Bartoszewicz, Uniwersytet Warszawski (2010–2020)</p> <p>prof. Sławomir Gzell, Politechnika Warszawska (2010–2020)</p> <p>prof. Krystian Heffner, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach (2010–2011)</p> <p>prof. Andrzej Lisowski, Uniwersytet Warszawski (2010–2011)</p> <p>dr Elżbieta Muszyńska, Politechnika Łódzka (2001–2003)</p>
PRZEDSTAWICIELE UCZELNI ZAGRANICZNYCH
<p>dr Donatas Burneika, Lithuanian Social Research Center, Vilnius, Litwa (2012–2020)</p> <p>prof. Daniel Czamański, Technion-Israel Institute of Technology, Haifa, Izrael (2010–2020)</p> <p>prof. Anna Geppert, Université Paris Sorbonne, Francja (2012–2020)</p> <p>prof. Jakub Goldberg (2010–2011)</p> <p>prof. Bohdan Posatsky, Technical University of Lviv, Ukraina (2010–2020)</p> <p>prof. Joseph Salukhvadze, Tbilisi State University, Gruzja (2012–2020)</p> <p>prof. Tadeusz Siwek, Uniwersytet w Ostrawie, Czechy (2010–2020)</p> <p>prof. Vladimír Slavík, Comenius University, Bratislava, Słowacja (2012–2020)</p>
PRZEDSTAWICIELE ŚRODOWISKA LOKALNEGO
<p>ks. Andrzej Ciapiński (2002–2009), Stanisław Mielczarek (2001–2009), Stefania Sulińska (2003)</p>

Źródło: opracowanie własne

Krağ autorów dwudziestu tomów „Biuletynu Szadkowskiego” tworzą głównie osoby związane ze środowiskiem naukowym Uniwersytetu Łódzkiego. Ponad 60% wszystkich nazwisk, którymi podpisane zostały artykuły należą do osób związanych z kilkoma wydziałami tej uczelni, tj.: z Wydziałem Nauk Geograficznych, Wydziałem Filozoficzno-Historycznym, Wydziałem Biologii i Ochrony Środowiska, Wydziałem Filologicznym oraz Wydziałem Ekonomiczno-Socjologicznym (ryc. 1).

Ryc. 1. Liczba autorów związanych z UŁ w podziale na wydziały

Źródło: opracowanie własne

Wśród autorów z Wydziału Nauk Geograficznych są pracownicy Instytutu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, Pracowni Geologii, Katedry Geomorfologii i Paleogeografii oraz Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych. Z Wydziału Filozoficzno-Historycznego autorzy reprezentowali takie jednostki jak: Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii, Katedra Historii Nowożytnej, Katedra Historii Polski XIX wieku, Katedra Historii Polski Średniowiecznej, Katedra Archeologii Historycznej, Instytut Historii Sztuki oraz Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej. W „Biuletynie Szadkowskim” swoje prace zamieszczali również pracownicy Instytutu Socjologii Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego oraz Katedry Geobotaniki i Ekologii Roślin Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska (tab. 3).

Tablica 3. Indeks autorów reprezentujących Uniwersytet Łódzki

WYDZIAŁ NAUK GEOGRAFICZNYCH	
Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej	Joanna Banasiak, Bartosz Bartosiewicz, Marta Borowska-Stefańska, Piotr Drzewiecki, Emilia Gorczycewska, Elżbieta Kobjek, Sławomir Kobjek, Roman Kopacki, Michał Kowalski, Sylwia Kowara, Radosław Kucharski, Mariusz Lamprecht, Tadeusz Marszał, Katarzyna Milewska-Osiecka, Janusz Molenda, Jacek Nalewajko, Andrzej Nowak, Agnieszka Ogrodowczyk, Krzysztof Paczkowski, India Pecyna, Iwona Pielesiak, Anna Sikora, Marcin Turczyn, Szymon Wiśniewski, Anna Wojnarowska, Paweł Nowicki, Paulina Kurzyk, Paulina Sapińska
Katedra Geomorfologii i Paleogeografii	Jacek Czyż, Jacek Forysiak
Pracownia Geologii	Janusz Burchard

Tablica 3. (c.d.)

Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych	Monika Cepil, Tomasz Figlus, Mariusz Kulesza, Zygmunt Kamiński
Biblioteka Wydziału Nauk Geograficznych	Iwona Kaczmarek, Ewa Śmiech
WYDZIAŁ FILOZOFICZNO-HISTORYCZNY	
Katedra Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii	Marek Adamczewski, Ilona Florczak, Dariusz Klemantowicz, Piotr Szkutnik, Alicja Szymczakowa, Andrzej Rzepkowski
Instytut Historii Sztuki	Jowita Jagła, Katarzyna Jarno-Cichosz, Agnieszka Litwa, Ewa Różalska
Katedra Historii Nowożytnej	Jolanta Daszyńska, Michał Kobierecki
Katedra Historii Polski XIX wieku	Ewelina Kostrzewska, Rafał Kowalczyk, Krzysztof Paweł Woźniak
Katedra Historii Polski Średniowiecznej	Agata Kaczmarek, Agata Młyńska, Jan Szymczak
Katedra Archeologii Historycznej	Leszek Kajzer
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej	Beata Wasilewska-Klamka
WYDZIAŁ BIOLOGII I OCHRONY ŚRODOWISKA	
Katarzyna Ambrożkiewicz, Katarzyna Brzeska, Błażej Chmielewski, Agnieszka Kopka, Anastazja Krzyżanowska, Leszek Kucharski, Katarzyna Pawicka, Eliza Szerckowska-Majchrzak, Grzegorz J. Wolski, Beata Woziwoda	
WYDZIAŁ FILOLOGICZNY	
Ewa Andrysiak, Anna Woziwoda	
WYDZIAŁ EKONOMICZNO-SOCJOLOGICZNY	
Zbigniew Głąb	

Źródło: opracowanie własne

Indeks autorów zawiera 12 nazwisk osób, które zawodowo związane są z innymi uczelniami. Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego na łamach czterech tomów „Biuletynu Szadkowskiego” reprezentowała Agnieszka Bartoszewicz. Swoje artykuły w czasopiśmie zamieścili także: Artur Kijas z Zakładu Historii Europy Wschodniej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Tomasz Krzysztof Polkowski z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz

ks. Sławomir Zabraniak – adiunkt w Zakładzie Historii Nowożytnej Uniwersytetu Rzeszowskiego. W „Biuletynie Szadkowskim” opublikowane zostały ponadto teksty Łukasza Antosika – pracownika Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Arkadiusza Płomińskiego zawodowo związanego z Instytutem Wychowania Fizycznego, Turystyki i Fizjoterapii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie oraz Zofii Wilk-Woś – profesora w Katedrze Bezpieczeństwa Narodowego Społecznej Akademii Nauk.

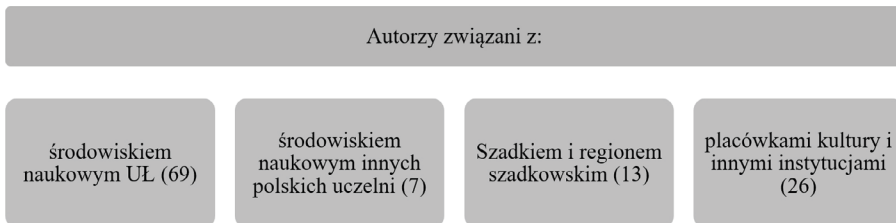
Na łamach „Biuletynu Szadkowskiego” opublikowanych zostało wiele opracowań osób bezpośrednio związanych z Szadkiem i ziemią szadkowską. W periodyku swoje utwory zaprezentowali lokalni artyści, wśród nich poeta, historyk i filozof urodzony w Szadku – Maciej Tadeusz Adamowicz oraz poetka i mieszkanka wsi Grzybów – Jolanta Stelmasiak. W czasopiśmie opublikowanych zostało 19 tekstów Doroty Stefańskiej – nauczycielki historii w Szadku. Jeszcze liczniejsze były artykuły autorstwa Jarosława Stulczewskiego – archiwisty, działacza społeczno-kulturalnego i prezesa Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli. Ukazywały się one co roku, począwszy od tomu 9. Łącznie opublikowanych zostało 38 opracowań jego autorstwa. W „Biuletynie Szadkowskim” swoje teksty zamieścili także: emerytowana nauczycielka języka polskiego oraz założycielka i opiekun honorowy Izby Regionalnej w Wojsławicach – Bożena Antoszczyk, dawna mieszkanka wsi Rzepiszew – Stefania Habryn, dyrektor Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej w Szadku – Elżbieta Jarczak, proboszcz parafii i dziekan dekanatu szadkowskiego – ks. Maciej Korczyński, wikariusz parafii Wniebowzięcia NMP w Zduńskiej Woli – ks. Mariusz Budkiewicz, ostatni właściciel Rzepiszewa – Antoni Adam Leopold, sekretarz Miasta i Gminy Szadek – Wanda Nowak, sieradzki historyk regionalista i dokumentalista – Jan Pietrzak, nauczycielka biologii w Sędziejowicach – Sylwia Suwara-Szmigielska, a także genealog, członek redakcji kwartalnika krajoznawczego „Na Sieradzkich Szlakach” – Elżbieta Nejman.

Wśród autorów „Biuletynu Szadkowskiego” znaleźli się przedstawiciele placówek kultury oraz innych instytucji, między innymi: Katarzyna Korzeniewska i Adam Rapiejko – pracownicy Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, judaistka i antropolog kultury – Kamila Klauzińska, Stanisław Cechosz i Łukasz Holcer – członkowie zespołu badawczego w firmie Cempla i Partnerzy – Konserwacja zabytków Kraków, Sylwester Lisek – specjalista Służby Leśnej ds. edukacji ekologicznej, ochrony lasu i ochrony przyrody w Nadleśnictwie Poddębice, Ewa Obała i Krzysztof Walczak – kierownicy działów w Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu i jednocześnie członkowie Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Towarzystwa Przyjaciół Książki w Kaliszu, Aneta Wnuk – pracownik Centrum Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego Instytutu Transportu Samochodowego w Warszawie oraz Grzegorz Sztandera – absolwent kierunku filozoficzno-teologicznego na Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie. W kręgu autorów „Biuletynu Szadkowskiego” znaleźli się również: absol-

wentka farmacji na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie – Danuta Sawicka-Miszewska, geolog, kartograf, współzałożyciel i kierownik Oddziału Dolnośląskiego Państwowego Instytutu Geologicznego – Leszek Sawicki oraz artysta, malarz, pisarz, eseista i tłumacz – Ryszard Sawicki.

W Biuletynie liczne artykuły zamieścili przedstawiciele duchowieństwa, wśród nich bp Roman Andrzejewski – biskup pomocniczy diecezji włocławskiej kościoła rzymskokatolickiego, ks. Mieczysław Różański – zastępca dyrektora Archiwum Archidiecezjalnego w Łodzi oraz ks. Kazimierz Rulka – dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego im. Księży Chodyńskich.

Liczną grupę stanowią osoby reprezentujące Łódź oraz łódzkie placówki i instytucje. W tej grupie wyróżnić należy Rafała Bogusławskiego – urodzonego w Łodzi absolwenta Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, pisarza i poetę – Tadeusza Chróścielewskiego, Bartłomieja Czyżewskiego – asystenta sędziego w Sądzie Okręgowym w Łodzi i jednocześnie członka Towarzystwa Genealogicznego Centralnej Polski, Dariusza Jędrasiaka – pracownika II Liceum Ogólnokształcącym im. G. Narutowicza w Łodzi, Jacka Królewskiego – kierownika pracowni konserwacji tkanin w Centralnym Muzeum Włókiennictwa w Łodzi oraz Błażeja Muzolfa i Jerzego Augustyniaka – pracowników Muzeum Archeologii i Etnologii w Łodzi (ryc. 2).

Ryc. 2. Liczba autorów „Biuletynu Szadkowskiego” według zaproponowanego podziału

Źródło: opracowanie własne

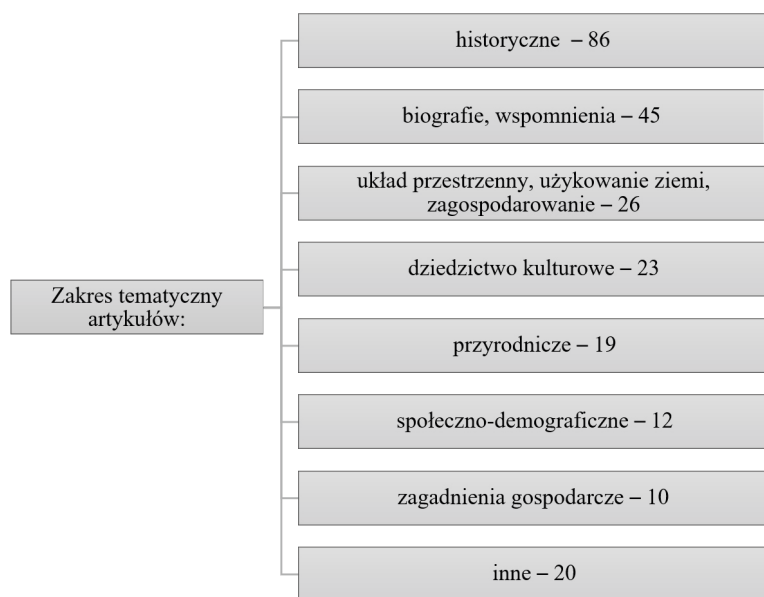
Artykuły, które ukazały się w „Biuletynie Szadkowskim” podejmują szeroki zakres merytoryczny. Jak napisał T. Marszał we wstępie do tomu pierwszego założeniem periodyku było, aby publikowane były w nim:

prace w formie artykułów, notatek, bądź większych zwartych opracowań monotematycznych poświęconych problematyce związanej z samym miastem Szadkiem jak i otaczającym regionem, który można określić jako ziemię szadkowską. Publikowane prace będą miały charakter wielodyscyplinarny, obejmując różne dziedziny wiedzy (...) Biuletyn będzie ukazywał się co najmniej raz w roku w postaci tematycznie ukierunkowanych tomów. Poszczególne tomy nie będą jednak całkowicie monotematyczne, zaś obok problematyki wiodą-

cej, publikowane będą również aktualne materiały nie mieszczące się w głównym nurcie tematycznym².

Analiza opracowań zamieszczonych w poszczególnych tomach pozwoliła na przyporządkowanie ich do siedmiu głównych grup tematycznych. Znajdują się wśród nich teksty poświęcone tematyce historycznej, przyrodniczej, dziedzictwu kulturowemu, przemianom morfogenetycznym miejscowości, strukturze użytkowania ziemi i zagospodarowaniu, ale również takie, które skupiają się na zagadnieniach gospodarczych i społeczno-demograficznych. Wiele z nich przybliży sylwetki postaci związanych z Szadkiem i ziemią szadkowską, przywołuje dawny obraz regionu we wspomnieniach. Jedną z utworzonych grup – inne – skupia artykuły, które trudno przypisać do któregoś z zaproponowanych głównych nurtów tematycznych ze względu na podejmowaną bardzo złożoną bądź unikatową problematykę (ryc. 3).

Ryc. 3. Liczba artykułów opublikowanych w „Biuletynie Szadkowskim” w podziale na podejmowaną tematykę

Źródło: opracowanie własne

Analiza artykułów zamieszczonych w „Biuletynie Szadkowskim” wykazuje, że autorzy najchętniej podejmowali szeroko pojętą tematykę historyczną. Aż 32% wszystkich artykułów opublikowanych w latach 2001–2020 dotyczyło takiej problematyki.

² T. Marszał, *Od Redakcji*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 9.

Liczne opracowania poruszają kwestie zagadnień wyznaniowych, w szczególności życia religijnego mieszkańców ziemi szadkowskiej, parafii, dekanatu oraz posługującego tam duchowieństwa w różnych okresach historycznych. O religijności mieszkańców późnośredniowiecznego Szadku w świetle aktów ich ostatej woli pisała A. Bartoszewicz (t. 18). Życie kulturalno-religijne mieszkańców miasteczka w XVII w. przybliżyła E. Różalska (t. 2). Stan religijno-moralny parafii rzymskokatolickiej w Szadku w drugiej połowie XVIII w., ze szczególnym uwzględnieniem miejsc sprawowania kultu, duszpasterzy, parafian, życia sakramentalnego oraz zwyczajów nieakceptowanych przez Kościół był przedmiotem rozważań ks. K. Rulki w tomach 13 i 16.

Tematykę dekanatu szadkowskiego oraz duchowieństwa poszczególnych parafii wchodzących w jego skład wielokrotnie poruszali: P. Szkutnik (t. 7, t. 9, t. 10, t. 15), ks. M. Różański (t. 8) oraz ks. S. Zabraniak (t. 13). Ks. bp Roman Andrzejewski w tomie 2 opublikował fragment homilii poświęconej św. Jakubowi.

W jednym z artykułów P. Szkutnik przedstawił opis parafii Szadek z 1521 r. zawarty w „Liber Beneficiorum” Jana Łaskiego, ukazujący dane dotyczące nieruchomości, opis sytuacji prawnej i ekonomicznej kościoła, informacje na temat personelu i instytucji związanych z kościołem (t. 13). W kolejnym z tomów autor ten zamieścił opis kościoła i probostwa w Szadku w połowie XIX w. Publikowany opis opiera się na dwóch dokumentach przedstawiających stan nieruchomości, wielkość areалу i dochodów probostwa w 1858 r. (t. 15). Autor przypomniał także źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych (t. 5) oraz zespół akt dekanatu szadkowskiego, który znaleźć można w zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku (t. 11, 12). A. Kaczmarek i A. Młyńska omawiały źródła do dziejów parafii w Szadku z roku 1825 (t. 10). Problematykę świeckiej i kościelnej przynależności administracyjnej parafii Korczew podjął G. Sztandera (t. 15). J. Stulczewski w tomie 9 przedstawił historię osadnictwa ewangelików w okolicy Szadku i Zduńskiej Woli w XIX–XX w. Artykuł zamieszczony w tomie 10 poświęcił dziejom ludności żydowskiej w Szadku, poczynając od 1507 r., skąd pochodzi najstarsza wzmianka na temat Żydów w miasteczku. W artykule *Nierozwiązana zagadka Jsydora Szykiera z Szadka i to czego możemy się z niej nauczyć* autorzy – K. Klauzińska i T.K. Polkowski – przedstawili wyniki badań nad książką „Tikun lel Szawuot” we-Hoszana raba należąca do kolekcji Muzeum Historii Zduńskiej Woli. Autorzy starając się dociec jak książka należąca do mieszkańca Szadka Jsydora Szykiera znalazła się w Zduńskiej Woli zrekonstruowali historię rodziny Szykierów oraz opowiedzieli o żydowskich zwyczajach genealogicznych (t. 14).

Źródła informacji o Szadku i jego mieszkańcach w różnych okresach historycznych przedstawiła A. Bartoszewicz. W tomie 11 zaprezentowała średniowieczne księgi ziemskie szadkowskie znajdujące się w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Artykuł opublikowany w tomie 6 poświęcony był zapiskom z najstarszej księgi miejskiej traktującym o późnośrednio-

wiecznym Szadku i jego mieszkańcach. Obraz kartograficzny Szadku w XIX w. stanowił przedmiot rozważań autorki w tomie 8.

Na temat archiwalnej dokumentacji Szadku z lat 1867–1918, znajdującej się w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi pisała I. Florczak (t. 10). Testament mieszcanki szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich z 1693 roku był przedmiotem zainteresowania P. Szkutnika (t. 14). W artykule nt. pełnomocnictwa dotyczącego dysponowania funduszami propinacyjnymi w Szadku w 1862 r. autor omówił zagadnienie propinacji, jako prawa do produkcji i sprzedaży alkoholu (t. 17). W kolejnym z artykułów autorstwa P. Szkutnika omówiony został podobny dokument jednak sporządzony dekadę wcześniej w 1852 r. (t. 18). W tomie 20. T. Marszał przybliżył czytelnikom historię Szadku przedstawioną w „Studium Historyczno-Urbanistycznym” autorstwa J. Goldberga.

Tłumaczenie rosyjskiej wersji Statutu Kupiecko-Rolniczego Towarzystwa w Szadku, będącego świadectwem aktywności społeczno-gospodarczej Szadkowie i ważnym źródłem historycznym dotyczącym schyłku wieku XIX, przedstawił A. Kijas (t. 11).

D. Stefańska na podstawie zapisów w zachowanej „Kronice Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” oraz „Kronice Diecezji Włocławskiej” dokonała rekonstrukcji działalności katolickiej organizacji młodzieżowej w latach 1919–1933 (t. 14). Pisała także na temat mieszkańców Szadku wobec reform Sejmu Czteroletniego oraz ruchach mieszczańskich (t. 3). W innym z artykułów, jubileusz 30-lecia działalności muzeum szkolnego w Szadku stał się impulsem dla autorki do przedstawienia genezy tej placówki, zarysu jej funkcjonowania oraz zbiorów, które udało się zgromadzić staraniem opiekunów muzeum i miejscowej społeczności (t. 5).

Głównym obszarem zainteresowań M. Adamczewskiego były herby i pieczęcie. Pisał między innymi o herbach i pieczęciach miasta Szadek (t. 3) oraz o pieczęci wojewódzkiej powiatów sieradzkiego i szadkowskiego z roku 1792 (t. 7). W tomie 5 rozwinął temat herbów szlachty polskiej w kościele farnym św. Jakuba w Szadku. W następnym z kolei tomie skupił się na ikonografii pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przełomu wieku XVIII i XIX (t. 6). W kręgu zainteresowań M. Adamczewskiego znalazł się również znak miejski Zduńskiej Woli (t. 14), herb gminy wiejskiej Zduńska Wola (t. 14), a także herb powiatu zduńskowolskiego (t. 14). We współpracy z J. Stulczewskim pochylił się nad symbolami cechowymi, w szczególności nad dziewiętnastowieczną pieczęcią cechu szewców z Szadku (t. 15).

Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w Szadku (t. 7) i gminie Szadek (t. 11) przedstawili I. Pieleśiak oraz P. Drzewiecki. J. Stulczewski z kolei skupił się na działalności Ochotniczej Straży Pożarnej w Krokocicach w latach 1929–1939 (t. 18). Autorzy pisali także o innych instytucjach działających w Szadku. O szadkowskiej szkole w okresie staropolskim na podstawie informacji z wizytacji kościelnych pisał ks. M. Różański (t. 7). Zarys działalności Banku Spółdzielczego

w Szadku przedstawił J. Stulczewski (t. 16). Autor omówił też działalność antykomunistycznego zgrupowania partyzanckiego „Niepodległość” oraz wskazał jaki udział mieli w nim mieszkańcy ziemi szadkowskiej. W artykule *RWD-14b „Czapla” i jego załoga zestrzelona w Górach Prusinowskich we wrześniu 1939 r. – prace eksploracyjne i upamiętnienie* J. Stulczewski przybliżył historię polskich lotników ppor. obs. Tadeusza Sawickiego i kpr. pil. Brunona Ślebiodę, którzy wykonując lot rozpoznawczy blisko 80 lat temu poległ w lesie koło miejscowości Góry Prusinowskie. W 2016 r. w miejscu katastrofy przeprowadzono badania eksploracyjne, a dwa lata później odsłonięto obelisk upamiętniający miejsce śmierci polskich lotników (t. 18). W tomie 19 autor pochylił się nad działalnością Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej utworzonej w wyniku reformy administracyjnej w 1954 roku w Prusinowicach, z kolei w wydaniu kolejnym nad działalnością analogicznej organizacji w Sikucinie (t. 20).

D. Stefańska przytoczyła historię kółka rolniczego działającego w Szadku w latach 1907–1926 (t. 16). W tomie 18 autorka omówiła działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w okresie I wojny światowej, powstałej wiosną 1915 r. z inicjatywy Feliksa Szymańskiego.

Problematykę odbywających się w Szadku sejmików podjęła I. Florczak (t. 14). W swoim artykule przedstawiła przyczyny, dla których to właśnie Szadek został wybrany jako miejsce sejmików województwa sieradzkiego. Omówiła także rolę, jaką sejmiki odegrały w życiu lokalnym i pokazała sytuację polityczną i gospodarczą tej ziemi na początku XVIII wieku. M. Kobieracki na podstawie analizy ksiąg grodzkich z Sieradza, Tek Pawińskiego i Tek Pstrokońskiego opracował chronologiczne zestawienie odbywających się w Szadku sejmików poselskich, relacyjnych, deputackich i prolongowanych (t. 14).

E. Andrysiak przybliżyła czytelnikom obraz miasta i okolicy widziany ze wspomnieniowej perspektywy artykułów zamieszczonych w prasie. W tomie 9 ukazało się opracowanie prezentujące Szadek przez pryzmat korespondencji publikowanej w lokalnym czasopiśmie „Kaliszanin”. Inny z artykułów przedstawia życie muzyczne w miasteczku w latach 1844–1860 w świetle prasy (t. 11). W tomie 12 autorka dokonała przeglądu publikacji poświęconych ziemi szadkowskiej zamieszczonych na łamach czasopisma krajoznawczego „Na Sieradzkich Szlakach”. Artykuł, który ukazał się w 2015 roku przybliżył czytelnikom wspomnienie wydarzeń, jakie rozegrały się na terenie gminy Szadek w styczniu 1945 r., a związanych z oswobodzeniem miasta przez wojska 33 Armii I Frontu Białoruskiego wspólnie z 9 Korpusem Pancernym Gwardyjskim (t. 15).

Zarys historii badań przed- i powojennych przeprowadzonych na obszarze współczesnej gminy Szadek i regionu szadkowskiego, krótki opis osadnictwa na tych terenach oraz listę odkrytych stanowisk archeologicznych przedstawił A. Rapiejko (t. 8). Wraz z K. Korzeniowską zaprezentował on rys sytuacyjny do badań nad przełomami: wczesne-pełne-późne średniowiecze – nowożytność

– współczesność, omawiając wybrane źródła i dotychczasowe wyniki badań archeologiczno-historycznych obejmujące region szadkowski (t. 10). W tomie 15 T. Figlus przybliżył rezultaty badań geograficzno-historycznych dotyczących osadnictwa wiejskiego w dobrach królewskich na obszarze powiatu szadkowskiego w okresie przedrozbiorowym. M. Cepil i T. Figlus w artykule zamieszczonym w tomie 18 przedstawili wyniki badań poświęconych przemianom toponimicznym na obszarze współczesnej gminy miejsko-wiejskiej Szadek pod wpływem rozwoju osadnictwa w różnych okresach historycznych: od średniowiecza aż po czasy współczesne. Na temat osadnictwa pisał również T. Marszał. W tomie 19 szadkowskie ogłoszenie reklamowe z 1837 roku stało się inspiracją dla autora do przedstawienia kilku uwag na temat osadnictwa niemieckiego i rozwoju rzemiosła tekstylnego w Szadku na początku XIX w. W tomie 20 T. Marszał przybliżył zarys statury osadniczej regionu szadkowskiego w 1827 roku.

Temat związany z przynależnością administracyjną Szadku podjął M. Turczyn w artykule *Szadek na tle podziałów administracyjnych Polski* (t. 1). M. Lamprecht oraz A. Sikora w opracowaniu poświęconemu rysowi historycznemu funkcji administracyjnych Szadku odtworzyli ich rozwój oraz podjęli próbę oceny znaczenia tej funkcji dla miasta (t. 8). A. Szymczakowa w swoim artykule zamieściła kilka uwag o wójtostwie i wójtach w Szadku w średniowieczu (t. 5). O strukturze wielkości prywatnych majątków ziemskich w powiecie sieradzkim przed I wojną światową pisał D. Klemantowicz (t. 10). Stan miasta, władza i finanse miejskie, mieszkańcy oraz pierwsza szkoła elementarna w Szadku pod panowaniem pruskim w latach 1793–1806 były przedmiotem rozważań Z. Włodarczyka (t. 14). Wyniki badań nad przebiegiem parcelacji wsi i likwidacji serwitutów na przykładzie wsi Boczki i Rzepiszew zaprezentowali M. Cepil i T. Figlus (t. 19).

Ł. Antosik, B. Muzolf i M. Troszczyńska-Antosik przedstawili wyniki badań sondażowych przeprowadzonych przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku, a wykonanych dla potrzeb analiz konstruktorskich w związku z realizowanym projektem rewaloryzacji kościoła (t. 11).

O niezrealizowanym projekcie pomnika Józefa Piłsudskiego – z okazji 70. rocznicy śmierci marszałka, pisał T. Marszał. Inspiracją do opracowania artykułu podejmującego taką tematykę byłateczka zawierająca dokumentację tego projektu znajdująca się w Archiwum Państwowym w Sieradzu (t. 5). Na temat innego niezrealizowanego pomysłu pisał J. Stulczewski. W tomie 17 przedstawił koncepcję budowy Zakładów Przemysłu Jedwabniczego, które powstać miały w latach 1955–1956 w pobliżu Szadku. O niezrealizowanej obietnicy nowej przestrzeni społecznej w mieście, która znajduje się na XIX-wiecznych źródłach kartograficznych pisał Z. Głąb (t. 20).

Tuż za tematyką historyczną największym zainteresowaniem cieszyły się prace biograficzne i wspomnienia przybliżające życie i działalność Szadkowan.

Na stronach „Biuletynu Szadkowskiego” opublikowana została seria 45 artykułów tego typu, co stanowi 22% wszystkich opracowań zamieszczonych w czasopiśmie.

Swoje wspomnienie o Szadku w tomie 1 przybliżyła S. Habryn. Postacie związane z miasteczkiem wielokrotnie przedstawiał w swoich artykułach P. Szkutnik. Autor przybliżył czytelnikom życiorys Juliana Godzińskiego – wójta Szadku (t. 3), ks. Wiktora Krąkowskiego administrującego parafią Borszewice (t. 8) oraz ks. Józefa Piekielińskiego – ofiary obozu koncentracyjnego w Dachau (t. 12). W artykule „Rodzina chłopska w XIX w. w okolicach Szadku” odtworzył losy rodu Wartalskich, ze szczególnym naciskiem na osobę Wojciecha Ignacego Wartalskiego (t. 4). P. Szkutnik pisał również o rodzinie i związkach genealogicznych Alfonsa Parczewskiego, słynącego przede wszystkim z opracowania opublikowanej w 1870 r. „Monografii Szadku”.

W kręgu zainteresowań D. Stefańskiej znalazły się takie osoby jak: Jan Stradowski – żołnierz WP oraz naczelnik poczty w Szadku (t. 6), Antoni Nowacki – uczestnik powstania styczniowego (t. 8) oraz Barbara Newelska (t. 16). Autorka omówiła także postać kapłana Mariana Działarskiego (t. 11), Ireny Stoczkiewicz – dyrektora Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Szadku (t. 15) oraz Mariana Piotrowicza ps. „Kometa” – żołnierza Armii Krajowej i Konspiracyjnego Wojska Polskiego (t. 20). W tomie 17 pisała o mieszkańcach Nowego Kromolína, którzy uczestniczyli w walce o niepodległość i granice II Rzeczypospolitej. Artykuł zamieszczony w tomie 19 poświęciła na przybliżenie sylwetek żołnierzy związanych z szadkowską Polską Organizacją Wojskową w okresie I wojny światowej.

W tomie 5 czasopisma T. Marszał omówił postać prawnika i ekonomisty – Jerzego Karola Kurnatowskiego. W 2007 roku ukazał się artykuł przedstawiający życiorys kompozytora, śpiewaka i księdza – Tomasza Szadka, natomiast w kolejnych latach biografie księdza, dyplomaty i prawnika – Jakuba z Szadka oraz astrologa, astronoma i historyka nauki – Mikołaja Prokopowicza z Szadka. T. Marszał zamieścił też wspomnienie o burmistrzu miasta i gminy Szadek – Henryku Tylusiu (t. 7) oraz nauczycielu i poecie – Macieju Tadeuszu Adamowiczu (t. 9).

O szadkowskich proboszczach i księżach: Janie Stanisławie Żaku (t. 8), Edwardzie Lidtke (t. 9), Janie Julianie Wiatrze (t. 10) oraz Andrzeju Ciapcińskim (t. 13) pisali ks. K. Rulka oraz ks. M. Korczyński. Życiorys ks. Antoniego Orchowskiego – proboszcza i dziekana Szadku przedstawił ks. M. Budkiewicz (t. 20).

Postać Alfonsa Józefa Ignacego Parczewskiego (t. 6) przypomniała E. Andrysiak. Autorka pisała także o Gabrielu z Szadka – twórcy dzieła pt.: „Apologii pro Collegii Posnaniensis”. Razem z K. Walczakiem omówiła postać Józefa Leopolda z Rzepiszewa oraz historię jego biblioteki (t. 7).

W kręgu zainteresowań J. Stulczewskiego znaleźli się: filolog klasyczny – dr Ignacy Lipiński, tłumaczka – Janina Irmina Izabela Lichońska, profesor weterynarii i założyciel Zakładu Pryszczycy Państwowego Instytutu Weterynaryjnego – Tadeusz Marian Kobusiewicz oraz Bolesław Michał Stokowski (t. 13). Wraz

z E. Najman przybliżyli sylwetkę założyciela miasta Zduńska Wola, podprefekta powiatu szadkowskiego – Stefana Złotnickiego (t. 17). J. Stulczewski przedstawił także krótkie charakterystyki Szadkowian zamordowanych w Katyniu (t. 11) oraz biorących udział w powstaniu warszawskim (t. 14).

R. Bogusławski oraz J. Pietrzak opracowali biografie starostów szadkowskich – Budzisz-Pstrokońskiego (t. 7) i Hieronima Wierzbowskiego (t. 13). B. Antoszczyk w tomie 16 i 17 przybliżyła czytelnikom historię rodziny Siemiątkowskich. Pracę poświęconą rodzinie lotnika poległego na ziemi szadkowskiej – Tadeusza Sawickiego opracowali D. Sawicka-Miszewska, L. Sawicki i R. Sawicki (t. 17).

Na stronach „Biuletynu Szadkowskiego” opublikowanych zostało łącznie 26 artykułów, które podejmują tematykę zmian rozplanowania miejscowości, struktury użytkowania ziemi, zagospodarowania oraz realizowanych inwestycji. Pod pojęciem zagospodarowania rozumie się zarówno zabudowę, infrastrukturę techniczną i transportową jak i elementy małej architektury.

O zagospodarowaniu Szadku w opinii mieszkańców i radnych pisał T. Marszał (t. 1). K. Milewska na podstawie wydanych pozwoleń na budowę i odbiorów budowlanych dokonała analizy struktury własnościowej i zróżnicowania przestrzennego nowych inwestycji na terenie miasta i gminy Szadek w latach 1990–2001 (t. 1). W kolejnym z artykułów autorstwa K. Milewskiej przedstawiona została struktura użytkowania ziemi i układ przestrzenny sołectwa Kromolin Stary. Charakterystykę innego z sołectw – Górna Wola, ze szczególnym uwzględnieniem struktury użytkowania ziemi, zabudowy i infrastruktury przedstawił J. Molenda (t. 1). Układ przestrzenny i infrastruktura sołectwa Tarnówka był przedmiotem rozważań A. Nowaka (t. 2). Rozwój przestrzenny oraz współczesną strukturę morfogenetyczną Szadku zaprezentował M. Kulesza (t. 3). Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania wsi usytuowanych we wschodniej i zachodniej części współczesnej gminy Szadek były tematem artykułów T. Figlusa (t. 16). O infrastrukturze komunalnej, rozumianej jako urządzenia służące dostarczaniu podstawowych usług koniecznych do odpowiedniego funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa na danym obszarze, pisał w ujęciu ogólnym B. Bartosiewicz (t. 5). Na potrzeby swojego opracowania przyjął, że w jej skład wchodzi urządzenia umożliwiające zaopatrywanie ludności w wodę, odprowadzanie i utylizację ścieków oraz odpadów komunalnych, urządzenia dostarczające gaz ziemny, energię ciepłą i energetyczną, a także system dróg gminnych. Zagadnienia te rozwinął między innymi J. Nalewajko, który na przykładzie gminy Szadek omówił zmiany zachodzące w gospodarce odpadami komunalnymi na szczeblu lokalnym (t. 3) oraz A. Nowak, który skupił się na problemach gospodarki wodno-ściekowej gminy (t. 3). Temat infrastruktury drogowej poruszyli B. Bartosiewicz i K. Paczkowski. Autorzy dokonali oceny lokalizacji planowanej obwodnicy Szadku na tle układu drogowego miasta (t. 7). Kilukrotnie podejmowano również problematykę zagospodarowania szadkowskiego rynku. Jego ocenę z perspektywy mieszkańców,

a także prowadzących w jego obrębie działalność handlową i usługową przedstawił R. Kopacki (t. 4). Rys historyczny jednego z elementów małej architektury rynku szadkowskiego – pompy – przybliżył T. Marszał w tomie 6. Przedmiotem rozważań S. Kowary były zmiany zagospodarowania placu rynkowego w drugiej połowie XX w. (t. 12). P. Nowicki z kolei przedstawił jego strukturę funkcjonalną (t. 19). Analizy nowych obiektów o funkcji mieszkaniowej na terenie miasta i gminy, z uwzględnieniem m.in. ich rozmieszczenia, charakterystyki wielkościowej i formy architektonicznej dokonała S. Kowara (t. 7). W innym z opracowań autorka przedstawiła rozwój budownictwa drewnianego w Szadku na tle ziemi sieradzkiej oraz analizę istniejących zasobów zabudowy drewnianej miasta (t. 9). Celem artykułu J. Banasiak była charakterystyka zasobu nieruchomości komunalnych w Szadku (gruntów, budynków i lokali), uwzględniająca ich rozmieszczenie oraz sposób użytkowania (t. 9). M. Borowska-Stefańska w tomie 16 dokonała oceny aktualnego stanu zagospodarowania terenów zagrożonych powodzią w gminie Szadek, ze względu na potencjalne straty materialne. Próby oceny założenia największej inwestycji mieszkaniowej w gminie Szadek z okresu powojennego – osiedla budownictwa jednorodzinne „Szadkowice–Ogrodzim” podjął się Z. Kamiński w tomie 19. Zagospodarowanie przestrzenne Szadku w okresie nowożytnym w świetle lustracji dóbr królewskich przybliżył czytelnikom T. Figlus (t. 20).

Na czwartym miejscu uplasowany się artykuły charakteryzujące dziedzictwo kulturowe ziemi szadkowskiej. W latach 2001–2020 opublikowano 23 takie opracowania, co stanowi 9% ich ogólnej liczby. Autorzy najchętniej pisali o kościołach i ich wyposażeniu, dworach, mogiłach i cmentarzach.

Temat kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku poruszyli J. Szymczak oraz S. Cechosz i Ł. Holcer (t. 15). Szczegółową charakterystykę ołtarza św. Anny z kościoła parafialnego w Szadku oraz ołtarza głównego i obrazu „Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny” przedstawili E. Różalska (t. 2) oraz J. Królewski (t. 10). Autorzy pisali także o innych kościołach ziemi szadkowskiej. O kościele parafialnym św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach pisała K. Jarno–Cichosz (t. 16). Zarys historii, stan obecny oraz wyposażenie kościoła św. Wawrzyńca w Rossoszycy przedstawiły E. Jarczak i A. Litwa (t. 17). Przystawienia wotywnie z kościoła św. Andrzeja w Małyniu omówiła J. Jagła (t. 5).

O dworze królewskim w Szadku pisał L. Kajzer (t. 2). Temat założenia dworsko-folwarczno-parkowego w Prusinowicach podjęli R. Kopacki i A. Nowak (t. 4). A Jaworska przedstawiła historię i zagospodarowanie dworu w Woli Przatowskiej. Artykuł autorstwa A. Ogrodowczyk prezentuje współczesny obraz dworu w Rzepiszewie (t. 4). W kolejnym wydaniu R. Kopacki omówił założenie dworsko-parkowe w Dziadkowicach. W tomie 10 J. Augustyniak przybliżył czytelnikowi rys historyczny zameczku w Wojsławicach oraz wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w pobliżu jego reliktyw. Temat ten zgłębił w kolejnym wyda-

niu L. Kajzer omawiając siedziby dworskie, które wraz z zameczkiem składają się na założenie pałacowo-dworsko-folwarczno-parkowe w Wojsławicach.

Przedmiotem rozważań K. Milewskiej były cmentarze wojskowe z okresu I wojny światowej zlokalizowane na terenie gminy Szadek (t. 5). Nad tradycją powstańczych mogił (t. 9) i pomnikiem poświęconym bohaterom poległym w okresie walk o niepodległość w latach 1918–1920 (t. 17) pochyliła się D. Stefańska. Kwestie związane z szadkowskim cmentarzem wojennym z okresu bitwy łódzkiej (1914 r.) przybliżyła A. Młyńska (t. 13). Historię nagrobków przy kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku odtworzył B. Czyżewski (t. 17). Ł. Antosik i B. Muzolf pisali o rosyjskiej ikonie podróżnej odkrytej na cmentarzu przykościelnym w Lutomiersku (t. 20).

Tematy związane z szeroko pojętym środowiskiem przyrodniczym poruszyło 17 autorów, którzy łącznie opracowali 19 artykułów.

Środowiskowe uwarunkowania rozwoju miasta i gminy Szadek ukazuje opracowanie J. Bucharda (t. 1). Budowę geologiczną i rozwój rzeźby terenu w okolicach Szadku przybliżyli J. Czyż i J. Forysiak (t. 1). Zagadnienia zasobów i jakości wód powierzchniowych (t. 1) i podziemnych (t. 2) w gminie Szadek rozwinął A. Nowak. Od 2007 roku problematyka środowiska przyrodniczego była domeną B. Woziwody. W tomie 7 autorka dokonała charakterystyki roślinności Lasu Szadkowskiego, w kolejnych zaś zwróciła uwagę na formy ochrony roślinności (t. 8) oraz zróżnicowanie siedlisk drzewostanów w lasach gminy Szadek (t. 9). B. Woziwoda w opracowaniu *Walory botaniczne śródleśnego stawu w Wilamowie* dokonała charakterystyki ekosystemu mokradłowego wraz z propozycją ochrony tego cennego przyrodniczo obiektu (t. 10). W tomie 11 autorka ukazała czytelnikom zróżnicowanie flory roślin naczyniowych w uroczysku Rzepiszew. Wspólnie z S. Suwarą-Szmigielską przedstawiła występujące w Szadku gatunki roślin inwazyjnych. Razem z K. Pawlicką i G.J. Wolskim dokonała także charakterystyki położonego na obszarze rezerwatu „Jamno” lasu grądowego z jodłą, siedlisk roślin naczyniowych oraz mszaków. W artykule opracowanym z E. Szczerkowską-Majchrzak autorki zawarły charakterystykę geobotaniczną rzeki Pichna Szadkowska na odcinku od źródła w Zimnej Wodzie do ujścia z terenu uroczyska Wojsławice (t. 14). B. Woziwoda wspólnie z A. Krzyżanowską, K. Brzeską, A. Kropką i A. Woziwodą zaprezentowała zróżnicowanie dendroflory parku podworskiego w Wojsławicach (t. 17). Swoje rozważania na temat środowiska przyrodniczego i zagospodarowania form eolicznych w gminie Szadek przedstawili E. i S. Kobjkowie (t. 13). O błuszczu pospolitym występującym w lasach okolic Szadku pisali L. Kucharski i B. Chmielewski (t. 16).

Na łamach „Biuletynu Szadkowskiego” ukazało się 12 artykułów charakteryzujących społeczność lokalną ziemi szadkowskiej pod względem społeczno-demograficznym.

Strukturę demograficzną sołectw Kromolin Stary (t. 2), Górna Wola (t. 2) i Grzybów (t. 3) przedstawili odpowiednio K. Milewska, J. Molenda oraz M. Lamprecht. Kilka uwag do „Charakterystyki demograficznej sołectwa Grzybów” Mariusza Lamprechta zgłosiła w kolejnym tomie J. Stelmasiak. Obraz ludności miasta i gminy Szadek w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego 2002 zaprezentował T. Marszał (t. 4). W innym z opracowań A. Rzepkowski przedstawił stan liczebny i strukturę ludności Szadku w latach 30. XX w. (t. 15).

Kwestie aktywności społecznej mieszkańców znalazły się w kręgu zainteresowań W. Nowak. W artykule *Aktywność społeczna mieszkańców gminy Szadek* autorka opisała działalność koła gospodyń wiejskich, stowarzyszeń, ochotniczej straży pożarnej oraz organizacji młodzieżowych (t. 14). E. Kostrzevska w swoim artykule zamieściła kilka uwag na temat Szadkowskiego Koła Zjednoczonych Ziemianek działającego na początku wieku XX (t. 7). Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Szadku przypomniał J. Stulczewski (t. 10). Wyniki badań nad zróżnicowaniem przestrzennym zachowań wyborczych mieszkańców gminy Szadek w wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 2015 roku przedstawił M. Kowalski (t. 16). Przedmiotem badań P. Kurzyk było zróżnicowanie przestrzenne postaw wyborczych mieszkańców gminy Szadek w wyborach europejskich i parlamentarnych w 2019 roku (t. 20).

W okresie dwóch dziesięcioleci działalności „Biuletynu Szadkowskiego” opublikowanych zostało 10 artykułów, których głównym nurtem tematycznym jest szeroko pojęta gospodarka – zarówno w ujęciu współczesnym jak i historycznym. Opracowania podnoszące zagadnienia gospodarcze stanowią zaledwie 4% wszystkich tekstów zamieszczonych w czasopiśmie.

Analizy typów wysokotowarowych gospodarstw rolnych i ich rozmieszczenia w gminie Szadek dokonał T. Marszał (t. 2). W innym z opracowań autor podjął próbę ukazania zróżnicowania przestrzennego produkcji rolnej w gminie szadkowskiej (w świetle wyników spisu z 2002 r.) (t. 3). Pozarolniczą działalnością gospodarczą w gminie Szadek w latach 1989–2003 zajął się natomiast M. Lamprecht (t. 4). Rozwój młynarstwa w regionie szadkowskim do I wojny światowej (t. 5) oraz w XX w. i współcześnie ukazują opracowania M. Lamprechta i R. Kucharskiego. R. Kowalczyk przedstawił obraz Szadku na tle sytuacji gospodarczej departamentu kaliskiego przełomu stuleci XVIII i XIX (t. 8). W artykule *Struktura działalności gospodarczej w gminie Szadek* E. Gorczycevska przedstawiła sytuację gospodarczą gminy w 2011 r. (t. 12). Przedmiotem zainteresowania T. Marszała w tomie 14 była produkcja włókiennicza. Autor przedstawił rolę terenów wiejskich w rozwoju sukiennictwa szadkowskiego od XV do XVII wieku oraz charakterystykę Szadka jako ośrodka sukienniczego w tym okresie.

W „Biuletynie Szadkowskim” w latach 2001–2020 opublikowanych zostało 19 artykułów, które zaklasyfikowano do kategorii Inne. Są to opracowania o złożonym zakresie merytorycznym, który można by przypisać do kilku z zapropo-

nowanych grup jednocześnie, bądź takie które, rozwijają zagadnienia poruszane na łamach czasopisma po raz pierwszy.

Tematykę zróżnicowania atrybutów środowiska geograficznego sołectw Boczki (t. 1) i Reduchów (t. 2) w gminie Szadek, ze szczególnym uwzględnieniem najważniejszych cech przyrodniczych, społeczno-demograficznych i gospodarczych podjął J. Nalewajko. Kompleksową charakterystykę sołectwa Boczki opracował również D. Jędrasiak (t. 17). Prezentacji najważniejszych cech sołectw Lichawa i Wielka Wieś dokonali odpowiednio M. Turczyn (t. 2) oraz K. Milewska (t. 3). Kwestie związane z geografią transportu i dostępnością transportową (t. 14) i czasową (t. 15) Szadku omówił na łamach czasopisma Sz. Wiśniewski. O dostępności do obiektów kultury w powiecie zduńskowolskim pisała P. Sapińska (t. 20). Analizy wypadków drogowych w gminie Szadek w latach 2010–2017 dokonała A. Wnuk w tomie 18.

T. Marszał wraz z K. Milewską, J. Molendą, A. Nowakiem oraz M. Turczyńcem dokonali oceny granic Szadku wraz z propozycją zmian (t. 2). W artykule „W sprawie nowego herbu gminy i miasta Szadek” M. Adamczewski przedstawił argumenty przemawiające za przywróceniem historycznego herbu Szadku, którego metryka sięga XVI w. (t. 12). W tomie 3 P. Szkutnik stworzył poradnik genealogiczny dla szadkowianina, w którym przedstawił źródła genealogiczne ogólnodostępne tj. rodzinne i domowe. Analizy źródeł finansowania komunalnych inwestycji infrastrukturalnych dokonał B. Bartosiewicz (t. 8). Tekst D. Stefańskiej *Na tropach klasycyzmu* zawiera opis trzech tras wycieczek rowerowych, które ukazują krajobrazy polskiej wsi folwarcznej (t. 4). E. Obała dokonała prezentacji dwóch monografii Szadku – opracowanej przez Alfonsa Józefa Parczewskiego w 1870 r. oraz monografii autorstwa T. Marszała wydanej w 1995 r. (t. 12). I. Pecyna w artykule opublikowanym w tomie 16 opisała zmiany jakie pociągnęła za sobą budowa magistrali kolejowej oraz wskazała, jakie jest jej obecne znaczenie dla regionu szadkowskiego. Nad kwestią jakości przestrzeni publicznej centrum Zduńskiej Woli pochyliła się A. Wojnarowska (t. 16). I. Kaczmarek oraz E. Śmiech dokonały syntezy problematyki Szadku i ziemi szadkowskiej podejmowanej na łamach periodyku „Na Sieradzkich Szlakach” (t. 16). E. Andrysiak podsumowała 15 lat działalności „Biuletynu Szadkowskiego” (t. 17). Studia nad rozwojem sieci szkolnictwa podstawowego w gminie miejsko-wiejskiej Szadek przedstawił M. Cepil i T. Figlus (t. 20).

W dwudziestu tomach „Biuletynu Szadkowskiego” opublikowanych zostało łącznie 245 artykułów opracowanych przez 118 autorów. Najwięcej, bo aż 20 tekstów zamieszczonych zostało w tomie 16. Opracowało je samodzielnie bądź we współpracy 20 autorów. Najmniej – jedynie 6 tekstów opracowanych przez 9 autorów opublikowanych zostało w 2006 roku (tab. 4).

Tablica 4. Liczba artykułów i autorów w poszczególnych tomach „Biuletynu Szadkowskiego”

Tom	Liczba autorów	Liczba artykułów
1	10	13
2	11	13
3	11	11
4	10	12
5	11	11
6	9	6
7	14	14
8	14	12
9	10	13
10	18	16
11	14	13
12	12	14
13	13	12
14	10	13
15	13	13
16	20	20
17	19	14
18	7	7
19	7	7
20	11	11

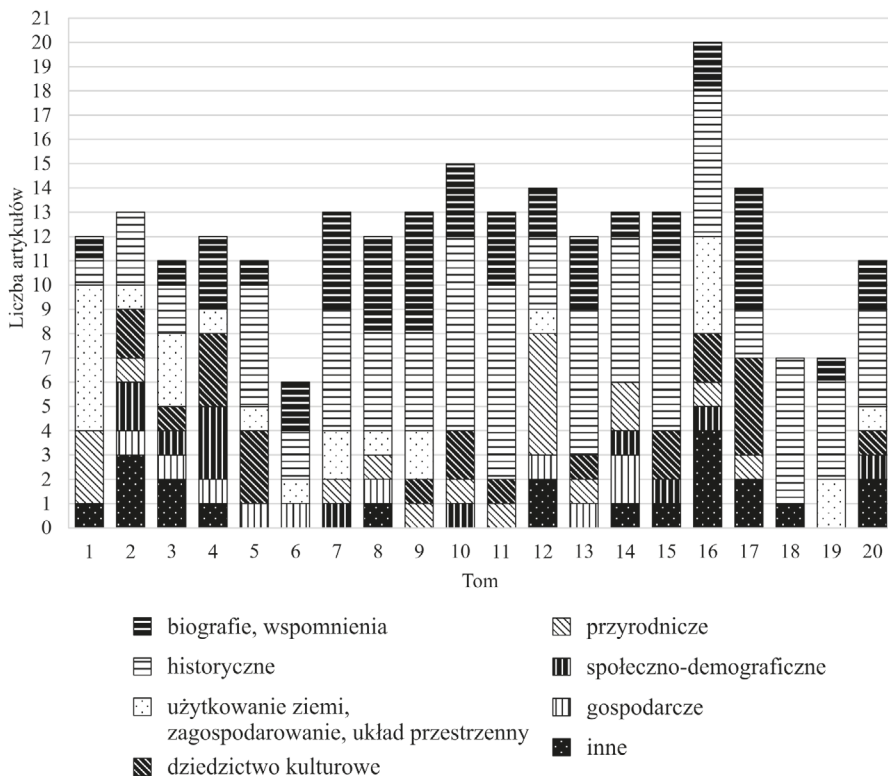
Źródło: opracowanie własne

„Biuletyn Szadkowski” z założenia jest czasopismem interdyscyplinarnym – stąd struktura tematyczna poszczególnych tomów jest bardzo zróżnicowana. Żaden z wydanych dotychczas numerów periodyku nie był stricte monotematyczny. Oczywiście występują takie, gdzie przewaga jednej grupy tematycznej nad innymi jest wyraźnie zauważalna, ale również takie, których problematyka dotyka zagadnień ze wszystkich z zaproponowanych powyżej grup.

Najmniej zróżnicowane tematycznie są tomy 18 i 19. Zamieszczone w nich artykuły zaklasyfikowane zostały odpowiednio do dwóch i trzech z zaproponowanych kategorii. Do czterech grup przypisane zostały teksty opublikowane w tomach 6 i 11, do pięciu – tomy 1, 5, 7, 9, 10, 13, 15, 17, a do sześciu artykuły zamieszczone w tomach 4, 8, 12, 14, 16, 20. Najbardziej złożone tematycznie i niejednorodne są tomy 2 i 3, w których artykuły przypisano do siedmiu grup.

Spośród 20 tomów, które ukazały się dotychczas, można wyróżnić kilka, które na tle pozostałych charakteryzują się dominacją opracowań o konkretnym nurcie tematycznym.

Tom pierwszy w stosunku do innych wyróżnia przewaga opracowań podejmujących problematykę zmian rozplanowania miejscowości, struktury użytkowania ziemi, zagospodarowania oraz realizowanych inwestycji. Najwięcej opracowań charakteryzujących społeczność lokalną ziemi szadkowskiej pod względem społeczno-demograficznym ukazało się w tomie 4. Tomy 9 i 17 cechuje dominacja prac biograficznych przybliżających życie i działalność Szadkowskich. Zagadnienia historyczne zdecydowanie przeważają w wydaniach z 2010 i 2011 r. Główny nurt tematyczny tomu 12 związany jest z szeroko pojętym środowiskiem przyrodniczym, z kolei w tomie 17 znaczącym zainteresowaniem autorów cieszyły się artykuły charakteryzujące elementy składające się na dziedzictwo kulturowe ziemi szadkowskiej (ryc. 4).

Ryc. 4. Zakres tematyczny artykułów w poszczególnych tomach

Źródło: opracowanie własne

„Biuletyn Szadkowski” od dwóch dziesięcioleci publikowany jest pod zmienionym tytułem, posiada ustaloną szatę graficzną oraz format.

Okładka zaprojektowana została przez Dobrosławę Snowarską – nauczycielkę plastyki w Szkole Podstawowej im. Jana Pawła II w Prusinowicach, a znajdujący się na niej motyw graficzny towarzyszy czasopismu do dnia dzisiejszego. Zmienia się jedynie kolor kartonowej oprawy. Okładka tomu pierwszego szczególnie różni się od pozostałych. Zastosowany na niej motyw graficzny jest mniejszy niż na okładkach kolejnych wydań. Jest to także jedyny tom, który otrzymał osobny tytuł: *Zagospodarowanie Szadku*, zapisany odmiennym stylem czcionki.

W okresie dwudziestoletniej działalności periodyku zmianie uległ jego format. W latach 2001–2006 „Biuletyn Szadkowski” ukazywał się w formacie A5 (20,5 x 14,5 cm). Kolejnych 14 tomów wydanych zostało w formacie B5 (23,5 x 16,5 cm).

Wydania „Biuletynu Szadkowskiego” z lat 2001–2008 nie posiadają podziału na działy. Obecny kształt czasopismo zyskało w 2009 roku, od kiedy to prezentowane materiały ukazywane są w trzech działach: „Artykuły”, „Artykuły przeglądowe, notatki, sprawozdania”, „Szadek na starej fotografii”.

Chociaż dział pod nazwą „Szadek na starej fotografii” pojawił się w czasopiśmie na stałe dopiero od tomu 9, to już wcześniej zbiorami fotograficznymi wzbogaconych zostało kilka wydań. W 2006 roku D. Stefańska zaprezentowała materiał ukazujący szkołę w Szadku na starej fotografii i we wspomnieniach, a w roku kolejnym dwór w Boczkach – siedzibę rodziny Nęcich. Zbiór 21 zdjęć prezentujących rynek w Szadku zgromadziły S. Kowara i D. Stefańska (t. 8). W tomie 9 znalazły się dokumenty i fotografie obrazujące lata II wojny światowej widziane z perspektywy mieszkańców regionu szadkowskiego.

Materiał fotograficzny, który ukazał się w tomach 10 oraz 15–19 został opracowany przez J. Stulczewskiego. Zdjęcia zamieszczone w wydaniu z 2010 r. przedstawiają członków Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Kolejne tomy prezentują działalność Ochotniczej Straży Pożarnej w Wilamowie (t. 15) oraz Szadek z okresu dwudziestolecia międzywojennego na afiszach i ulotkach (t. 16). W tomie 17 J. Stulczewski przypomina Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku i jego parafian, a w następnych – Związek Harcerstwa Polskiego działający w Szadku w latach 1915–1939 (t. 18) i Ludowy Klub Sportowy „Victoria” w Szadku (t. 19). W tomie 20 zamieszczony został zbiór fotografii zatytułowany: *Wyznawcy religii mojżeszowej i ich świątynia w Szadku*.

Z inicjatywy redaktora naczelnego, od tomu 6 wprowadzono do „Biuletynu Szadkowskiego” nową cykliczną rubrykę poświęconą wywiadom i rozmowom z osobami związanymi z Szadkiem. Wywiady były domeną B. Bartosiewicza i J. Stulczewskiego, którzy łącznie przeprowadzili ich 15.

Jako pierwsza ukazała się rozmowa z dziennikarzem muzycznym Markiem Niedźwieckim, jak pisał B. Bartosiewicz: *jednym z najbardziej znanych ludzi związanych z Szadkiem, który niejednokrotnie w trakcie swoich audycji na antenie*

radiowej Trójki wspomina o nim jako miejscu magicznym, miejscu swojej młodości³ (t. 6). W kolejnym tomie wywiadu dla „Biuletynu Szadkowskiego” udzielił Antoni Leopold – ostatni przedwojenny właściciel Rzepiszewa (t. 7). W 2008 roku B. Bartosiewicz zaproponował rozmowę z cenioną postacią wspólnoty katolickiej Szadku, byłym proboszczem parafii – ks. prałatem Adolfem Reizerem. Kolejny z wywiadów to rozmowa z prof. dr hab. Wiesławem Pusiem – cenionym historykiem i wieloletnim rektorem Uniwersytetu Łódzkiego, wywodzącym się z regionu szadkowskiego (t. 9). Piąty z wywiadów i zarazem ostatni ze zrealizowanych przez B. Bartosiewicza przeprowadzony został z szadkowianką, architektem, wieloletnim miejskim i wojewódzkim konserwatorem zabytków w Zamościu – Marią Sarnik-Konieczną (t. 10).

Od 2011 roku na łamach „Biuletynu Szadkowskiego” publikowane były rozmowy realizowane przez J. Stulczewskiego. Jako pierwsza wywiadu udzieliła Zofia Wichrowska – córka Wiktora i Karoliny Listowskich – przedwojennych kierowników siedmioklasowej Szkoły Powszechnej w Szadku (t. 11). W kolejnych latach J. Stulczewski zaprezentował wywiady ze Stefanem Laube (pseudonim „Adam”) – uczestnikiem powstania warszawskiego, świadkiem zamachu na Franza Kutscherę (t. 12) oraz ze Stanisławem Ziębą – ludowcem, posłem na sejm IX kadencji PRL (t. 13). Wywiad z jednym z najstarszych mieszkańców Szadku – Stanisławem Kępką, ukazał się w tomie 14. W 2015 roku J. Stulczewski zaproponował rozmowę z ks. kan. Stanisławem Franciszkiem Strzelińskim – kapelanem związku wysiedlonych ziemi łódzkiej. Jedenasty wywiad w ramach cyklicznej rubryki „Biuletynu Szadkowskiego” to rozmowa z porucznik w stanie spoczynku Danielą Ludwicką ps. „Wierna” – członkiem podziemia niepodległościowego w czasie okupacji hitlerowskiej i siostrą Ludwika Osińskiego ps. „Orlicz”, komendanta Spieszonego Szwadronu AK w Szadku (t. 16). W numerze 17 periodyku ukazała się rozmowa ze starszym felczerem medycyny – Mieczysławem Szelińskim, od lat leczącym mieszkańców miasta i gminy Szadek, a przez poezję, wyrażającym swoje umiłowanie do miasteczka (t. 17). Kolejny z wywiadów to rozmowa z emerytowaną nauczycielką, historykiem – Aliną Sarzałą, która w 1969 r. była inicjatorką i organizatorką nieistniejącej już dziś Izby Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Sikucinie (t. 18). W tomie 19 zamieszczony został wywiad ze Stanisławem Mielczarkiem – nauczycielem, przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej, Naczelnikiem i Burmistrzem gminy i miasta Szadek. W jubileuszowym, dwudziestym wydaniu czasopisma ukazała się rozmowa z Tadeuszem Marszałem – profesorem Uniwersytetu Łódzkiego oraz redaktorem „Biuletynu Szadkowskiego” (t. 20).

---

³ B. Bartosiewicz, „Czasami żartuję, że moje miasto nazywa się Sade’k, od imienia jednej z moich ulubionych piosenek, tej od Smooth Operator” – z Markiem Niedźwieckim w rozmowie o Szadku, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 161–163.

W Biuletynie swoje miejsce znajdują również dzieła literackie miejscowych artystów. Swoje wiersze na łamach periodyku zdecydowali się przedstawić M.T. Adamowicz (t. 2), T. Chróścielewski (t. 3) oraz J. Stelmasiak (t. 4).

Ukazaniu się każdego z 20 tomów „Biuletynu Szadkowskiego” towarzyszyła promocja wydawnictwa. Każdego roku organizowana jest ona w Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury w Szadku przy ul. Widawskiej. W promocji uczestniczą autorzy artykułów, członkowie redakcji i mieszkańcy Szadku oraz regionu. Promocje stanowią okazję dla autorów do przedstawienia swoich obserwacji i prac nad materiałami.

Zazwyczaj odbywają się one w grudniu. Nieliczne miały miejsce w październiku (2009 r.) i listopadzie (2010 r. i 2012 r.). Promocje tomów: 9, 10, 12, 15, 16 uświetniły wystawy fotograficzne. Spotkaniu promującemu tom 16 towarzyszyła również wystawa szczątków polskiego samolotu RWD Czapla, które zostały wydobyte w maju tego roku w lesie w Górach Prusinowskich. Uczestnicy promocji mogli zobaczyć filmy nakręcone podczas wiosennej akcji poszukiwawczej. Promocji wydania 18 towarzyszyła wystawa malarstwa Dobrosławy Snowskiej, natomiast w programie spotkania promocyjnego tomu 19 znalazła się wystawa rękodzieła o tematyce bożonarodzeniowej. Spotkania promocyjne „Biuletynu Szadkowskiego” często uprzyjemniają występy lokalnych artystów i degustacje potraw regionalnych.

Od 2012 roku „Biuletyn Szadkowski” posiada swoją stronę internetową. Pod adresem: <http://biuletynszadkowski.geo.uni.lodz.pl/> przyszli autorzy znaleźć mogą niezbędne informacje dotyczące zasad przygotowania artykułów i ich recenzowania, z kolei czytelnicy i osoby zainteresowane przeglądać mogą zawartość poszczególnych numerów w wersji online.

We wstępie do tomu siódmego „Biuletynu Szadkowskiego” prof. T. Marszał wyrażał obawy co do przyszłości czasopisma, pisząc:

Podjmując tę inicjatywę miałem, szczerze mówiąc, pewne wątpliwości, czy w dłuższym okresie uda się zabezpieczyć nieprzerwany dopływ wystarczającej liczby solidnych opracowań, nadających się do publikacji w „Biuletynie”. Czy tematyka „regionu szadkowskiego” nie okaże się zbyt wąska i czy znajdą się autorzy mający coś interesującego do zaprezentowania? Czy po kilku latach nie zabraknie materiałów do publikacji?

Ten niemały jubileusz świadczy, że formuła „Biuletynu Szadkowskiego” wciąż cieszy się dużym zainteresowaniem ze strony środowiska naukowego oraz społeczności regionu szadkowskiego. Powołując się na słowa ks. prof. Michała Hellera *Piękno naukowej przygody polega na tym, że nigdy nie zabraknie dalszych znaków zapytania* nie pozostaje nic innego jak wyrazić szczerą nadzieję, że takich „znaków zapytania” nie zabraknie przyszłym autorom artykułów publikowanych

w „Biuletynie Szadkowskim” i czekać z niecierpliwością na kolejne tomy jeszcze bardziej rozwijające tematykę regionu szadkowskiego.

[Artykuł wpłynął: kwiecień 2020; akceptacja: czerwiec 2020]

20 YEARS LATER... – A BIBLIOGRAPHIC ANALYSIS OF “BIULETYN SZADKOWSKI” 2001–2020

Summary

It has been 20 years since the first volume of “Biuletyn Szadkowski” was published. The article provides a synthetic history and description of this periodical: the initiative to launch an interdisciplinary journal devoted to Szadek region, composition of the editorial staff and board of editors, authors of the contributions and a bibliographic analysis of the articles including their classification into main thematic groups. Broadly understood historical studies are the most numerous thematic group. There also are many biographical works presenting the lives and activities of people connected with Szadek, and articles addressing spatial development topics. Other contributions published in ‘Biuletyn’ are devoted to the natural environment and cultural heritage of this region, and local/regional socio-economic structures.

Keywords: “Biuletyn Szadkowski”, Szadek, scientific journal, bibliographic analysis

Jarosław STULCZEWSKI*

**WYWIAD Z TADEUSZEM MARSZAŁEM
– PROFESOREM UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO
ORAZ REDAKTOREM
„BIULETYNU SZADKOWSKIEGO”**

To już dwudziesty tom „Biuletynu Szadkowskiego”. Jubileusz stanowi doskonałą okazję do przypomnienia naszym Czytelnikom, jakie były początki publikacji tego rocznika. Skąd pomysł na tego typu czasopismo?

U podstaw wszystkiego leżą moje rodzinne powiązania z Szadkiem i wyniesiony z dzieciństwa sentyment do tego miasta i regionu. A także charakter pracy zawodowej związanej z zatrudnieniem na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego Uniwersytetu Łódzkiego. W pierwszej połowie lat 90. skontaktowałem się z ówczesnymi władzami miasta i gminy. Burmistrzem był wówczas Henryk Tyłuś, a sekretarzem pan Seweryn Szewczyk, którzy wykazali zainteresowanie nawiązaniem bliższej współpracy, która z powodzeniem rozwijała się w kolejnych latach. W roku 2000 skala działań prowadzonych w Szadku i poziom zainteresowania nimi władz lokalnych był na tyle duży, że celowe wydawało się zainicjowanie czegoś, co miałoby charakter bardziej trwały, systematyczny i wykorzystywało potencjał środowiska naukowego zainteresowanego szeroko pojętą problematyką szadkowską. Rzeczą naturalną było więc pojawienie się pomysłu uruchomienia wydawnictwa ciągłego, prezentującego walory środowiska przyrodniczego i antropogenicznego, bogatą historię i dziedzictwo kulturowe, a także współczesność ziemi szadkowskiej. I tak zaczął ukazywać się „Biuletyn Szadkowski”.

Urodził się Pan w Szadku?

Nie, w Łodzi.

---

* Jarosław Stulczewski, archiwista, działacz społeczno-kulturalny oraz ruchu rekonstrukcyjno-historycznego, prezes Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli, 98-220 Zduńska Wola, ul. Mickiewicza 4, e-mail: jaroslaw.stulczewski@o2.pl.

To skąd u Pana Profesora taki sentyment do tego miejsca?

Z Szadkiem łączy mnie wiele miłych wspomnień z dzieciństwa. Mieszkając w Łodzi spędzałem tu większość wakacji aż do czasu ukończenia szkoły podstawowej. Stąd też pochodzi moja rodzina od strony mamy, która urodziła się w Szadku.

Pierwsze wspomnienia związane z Szadkiem?

Wakacje spędzone z babcią u ciotki Zofii Adamowiczowej, drugiej żony Kazimierza Adamowicza, która mieszkała w oficynie budynku należącego przed wojną do Adamowiczów. Wejście na podwórko było tak jak dziś od strony ulicy Warszawskiej, a ciocia zajmowała niewielkie mieszkanie, mały pokój z przechodnią kuchnią na parterze, bez wody i kanalizacji. Miałem wówczas cztery lata, i o dziwo, sporo szczegółów z tamtego czasu zapamiętałem. Po wodę chodziło się z wiadrami do pompy w rynku, „sławojka” była na podwórku. Zofię Adamowiczową, niewielką i dość korpulentną staruszkę o siwych włosach, często odwiedzała jej przybrana córka, również Zofia (z pierwszego małżeństwa Kazimierza), trochę zwariowana (w dobrym tego słowa znaczeniu), nauczycielka i harcerka oraz Maciek Adamowicz (syn Tadeusza i wnuk Kazimierza), o którym dużo się mówiło z racji jego studiów na KUL-u. Był także Stasiek, wychowane przez Adamowiczów niemieckie dziecko, którego rodzice zginęli w czasie nalotu w 1945 r. Obok w oficynie na parterze mieszkała pani Kłodawska, która zajmowała się handlem – ze skupowanymi produktami rolnymi chyba jeździła do Łodzi. Z wakacji w 1956 roku zapamiętałem jeszcze ciąglą walkę z karaluchami trutymi azotoksem – takie były czasy.

W czasie tego wakacyjnego pobytu moim najbliższym kolegą był chłopiec o imieniu Wojtek, toteż nic dziwnego, że skłoniłem rodziców do nadania takiego imienia mojemu młodszemu bratu, który wkrótce się urodził.

Kolejne wakacje to też czas spędzony w Szadku?

Tak, ale już nie w samym mieście, a na Grabowinach, gdzie w drugiej połowie lat 50. ubiegłego wieku przyjeżdżałem z babcią na kolejne wakacyjne miesiące. Wynajmowaliśmy pokój w nieistniejącym już domu pani Stefaniakowej. Dom był drewniany, bez wody i prądu, w sieni ubite klepisko; w rogu duży piec do gotowania, w którym paliło się zebranych w lesie szyszkami. Były to czasy, kiedy wszystkiego brakowało, a wakacyjny wyjazd na wieś był prawdziwą wyprawą – tata organizował samochód ciężarowy, którym przewoziliśmy wszystko, co było potrzebne do normalnego funkcjonowania: miski, garnki, talerze, pierzyny, itp. Te pobyty na Grabowinach kojarzą mi się z używanymi wówczas sprzętami, które dziś można zobaczyć w muzeum: masielnicą, deskami do prasowania sera, żelazkiem z rozpalaną do czerwoności duszą, kieratem, czy studnią z żurawiem. Ziemię w gospodarstwie pani Stefaniakowej obrabiali jej zięciowie Glapińscy,

a ja w okresie żniw powoziłem końmi na kosiarce, wiązałem snopki i stawiałem kopki. Aby ratować uprawy ziemniaków, stonkę zbierało się do butelek.

Ale Grabowiny to też zabawa pod wielkim stojącym do dziś kasztanem i w cieniu akacji rosnących przy kapliczce oraz na łąkach nad pobliską rzeczką, pełną w tamtym czasie ryb i raków, których łowienie „na koszyk” należało do głównych wakacyjnych rozrywek. Towarzyszami tych zabaw byli Zbyszek i Wiesiek Glapińscy oraz miejscowe dzieci. Do Szadku prowadziła piaszczysta droga. W kierunku na Prusinowice pod lasem był stary drewniany mostek, tak byle jaki, że przejeżdżając wozem konnym na drugą stronę rzeczki, woźnica w obawie przed zarwaniem zawsze kazał schodzić z wozu.

W niedzielę (soboty nie były wolne od pracy) odwiedzali nas rodzice, a ponieważ PKS-y jeździły przepelnione i przeważnie nie zabierały wszystkich osób oczekujących na przystanku, często przyjeżdżali pociągiem na stację kolejową (z przesiadką w Zduńskiej Woli), skąd torami dochodzili na Grabowiny.

Czy jeszcze jakieś miejsce związane z Szadkiem zachowało się wśród wakacyjnych wspomnień?

Tak, pierwsza połowa lat 60. – ostatnie lata szkoły podstawowej – to wakacje spędzane na Wielkiej Wsi w gospodarstwie wujka Seweryna Cichorskiego, brata ciotecznej babci (ich mamy były córkami Juliana Godzińskiego). Wujek Sewek był osobą znaną w Szadku przede wszystkim z powodu ogromnej wygranej w tolotka w końcu lat pięćdziesiątych. Trafił „szóstkę” i część pieniędzy przeznaczył na zakup kilkuhektarowego gospodarstwa ogrodniczego na Wielkiej Wsi. Ale gospodarz był z niego marny. Bardzo pokaźna kwota wygranej szybko się rozeszła – część trafiła „do ludzi”, część została nie zawsze rozsądnie wydana, część utopiona w nierentownym gospodarstwie. Spore kwoty poszły też na kolejne oczywiście z reguły nietrafione zakłady tolotka. To zamiłowanie wujka do gry i liczenie na los szczęścia przejawiało się również w dość regularnie organizowanych wieczornych spotkaniach przy pokerze, z udziałem zamieszkującego „na stacji” u wuja sublokatora, pana Kraja (biuralisty w zakładach odzieżowych w Szadku) oraz mieszkającego opodal sekretarza gminy pana Poredy. W pamięci utkwił mi jeszcze niewielki zakład kowalski nieopodal cmentarza, gdzie pan Kwiatkowski (chyba nie mylę nazwiska) łątał nam ciągle przebijane dętki w rowerze.

W tych wszystkich wyjazdach wakacyjnych towarzyszyła Panu pochodząca z Szadku babcia?

Gdyby nie babcia, to moje więzi z Szadkiem na pewno nie byłyby tak silne. Babcia Aleksandra Szej z domu Trębacz (znajomi nazywali ją Olesią) była bardzo ważną osobą w moim życiu. Obydwoje rodzice ciężko pracowali, więc praktycznie mną i bratem cały dzień zajmowała się babcia. Przychodziła do nas wczesnym rankiem, a wieczorem wracała do domu. I tak codzienne przez blisko

dwadzieścia lat, sześć dni w tygodniu, z wyjątkiem niedziel. I do tego chyba dziesięć wakacji spędzonych w Szadku pod jej opieką.

A dziadek, miał Pan Profesor z nim kontakt?

To skomplikowana historia. Dziadek German Walenty Szej zmarł w 1965 roku w wieku 70 lat – miałem wówczas 13 lat. Kontakt z dziadkiem miałem niestety dość sporadyczny. Pamiętam tylko kilka krótkich spotkań z nim. Dziadek i babcia pobrali się w 1926 r. Mieli dwie córki: Zofię (ur. 1927 r.) i Annę (ur. 1929 r.). Dziadek był majstrem rzeźnickim, w okresie międzywojennym członkiem Cechu Rzeźnicko-Wędliniarskiego w Szadku, a przez pewien czas nawet skarbnikiem i członkiem komisji rewizyjnej Cechu. Fach ten, podobnie jak jego dwaj bracia Roman i Zygmunt, odziedziczył po ojcu Johannie Schnee, który był wnukiem niemieckich emigrantów.

Kontynuując ten wątek historyczny, czy wie Pan Profesor coś o tym kiedy i jak pańscy przodkowie „po kądzieli” trafili do Szadku?

Tak, dość dobrze jest mi znana genealogia rodziny od XVIII, a częściowo nawet od końca XIV wieku. Przodkowie mojego pradziadka Johanna przybyli w te strony „za chlebem” z nadreńskiej Badonii. 48-letni Matthias Schnee wraz żoną Marią Magdaleną (z domu Schütz) oraz ósemką dzieci w wieku od 5 do 23 lat, w tym 7-letnim Ludwigiem (dziadkiem mojego dziadka Germana Walentego) w maju 1841 r. zdecydowali się na opuszczenie rodzinnej wsi Diersheim (około 10 km na północny wschód od Strasburga, po niemieckiej stronie Renu). Osiedlili się w oddalonym o kilkanaście kilometrów od Szadku Puczniewie. Ich syn Ludwig w 1854 r. ożenił się z Anną Katheriną Wolf, która przybyła do Polski wraz z rodzicami z miejscowości Berghofen w niemieckiej Hesji. Po ślubie zamieszkali w zasiedlonych przez niemieckich osadników Łobudzicach, gdzie wcześniej osiedli rodzice panny młodej. Mieli sześcioro dzieci, z których najstarszym był urodzony w 1857 roku wspomniany już wcześniej Johann, mój pradziadek. Mój pradziadek Johann Schnee, wraz z poślubioną w 1885 r. Stanisławą z Rygielskich osiadł w Szadku na przełomie XIX i XX w. Mieli oprócz mojego dziadka Germana Walentego jeszcze sześcioro dzieci: Petronełę, Szczepana, Adama, Zygmunta, Aleksandrę i Czesławę.

Z kolei przodkowie mojej prababci Stanisławy z domu Rygielskiej co najmniej od XVIII w. mieszkali w Szadku lub jego okolicach.

Rodzicami mojej babci Aleksandry był Władysław Trębacz (pochodził z Burzenina, najprawdopodobniej zginął w czasie I wojny światowej) oraz Józefa z domu Godzińska, córka Ignacego Juliana Godzińskiego (wójta szadkowskiego)¹, który wraz z żoną Antoniną z domu Krąkowską (a także rodzicami) około

¹ Postać Juliana Godzińskiego jest szerzej przedstawiona w artykule: P. Szkutnik, *Julian Godziński (1840–1913) – życiorys wójta Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2003, t. 3, s. 35–54.

1862 roku przeprowadził się do Szadku z Dąbrowic, miejscowości położonej niedaleko Kutna.

Niemieckie pochodzenie pradziadka zaważyło na życiu rodziny?

Zdecydowanie tak, prawdopodobnie gdyby nie to, wiele spraw ułożyłoby się inaczej. W czasie II wojny światowej dziadek, potomek niemieckich emigrantów wraz z babcią podpisali volkslistę. Dziadek, który zresztą nie znał niemieckiego, został zarejestrowany w grupie III, a pozostali członkowie rodziny (żona i córki) w grupie IV, a więc „najsłabszej”, wykazu Niemców zamieszkujących Szadek. W rezultacie zaraz po wojnie zabrano im wszystko i praktycznie pozbawiono środków do życia. Dziadkom Aleksandrze i Germanowi Walentemu jako „porzucone mienie ponemieckie” bezprawnie odebrano należący do nich dom w Rynku 17 i hektar ziemi. Obydwoje z córkami zostali skazani na powojenną tułaczkę i poszukiwanie nowych domów.

Babcia wyjechała do Łodzi, gdzie zatrzymała się u brata ciotecznego Aleksego Uznańskiego, a dziadek znalazł miejsce w gospodarstwie swojego dobrego kolegi Jasińskiego na Karczówku. Natomiast ich córki trafiły „do ludzi”, 18-letnia Zofia do piekarza Jana Wrońskiego w Rynku, a 16-letnia Anna do Heleny Maliszewskiej przy ul. 3 Maja. Po około dwuletnim pobycie w Szadku, do Łodzi przeprowadziły się zarówno moja mama Zofia jak i ciocia Hania. Obydwie znalazły zatrudnienie w handlu, jako ekspedientki.

Dziś w Szadku nie ma już nikogo o nazwisku Szej, chyba, że na cmentarzu. Po wojnie wszyscy, z wyjątkiem mojego dziadka, opuścili miasteczko udając się do Łodzi lub wyjeżdżając do Niemiec. Pradziadek zmarł w wieku 88 lat (według jednej z wersji zamordowany) tuż po wkroczeniu do Szadku żołnierzy sowieckich. Prababcia Stanisława wyrzucona z własnego domu na rogu Rynku i ulicy Kościelnej musiała opuścić Szadek i wyjechała razem z córką Czesławą do Łodzi, gdzie mieszkały do śmierci. Do dziś zachował się grób pradziadka Johanna na cmentarzu ewangelickim w Szadku i jego syna, a mojego dziadka Germana Walentego na cmentarzu św. Idziego.

Sygnowanie volkslisty było źle oceniane, zwłaszcza w okresie antyniemieckiej nagonki okresu komunistycznego i przez osoby, które nie znały realiów tamtego okresu. Tymczasem na Polaków pochodzenia niemieckiego często była wywierana silna presja w sprawie deklaracji przynależności narodowej, żeby wspomnieć choćby Roberta Geyera i Guido Johna, którzy odmowę podpisania niemieckiej listy narodowościowej przypłacili życiem. Po wojnie mechaniczne traktowanie osób, które znalazły się na tych listach, niezależnie od ich postawy w trakcie okupacji, było głęboko niesprawiedliwe. Ja miałem ogromną satysfakcję, kiedy kilkanaście lat temu, gdy stałem przy grobie dziadka, podszedł do mnie starszy pan (jak później się dowiedziałem, był to Marian Łazuchiewicz) i powiedział, że pamięta dziadka jako bardzo porządnego człowieka, który w czasie wojny

pomógł wielu osobom uniknąć aresztowania. A jedna z pisemnych relacji o moim pradziadku Johannie, przekazana przez mieszkańca Szadku pamiętającego tamte czasy mówi *iż ten Szej to był w porządku i z tego co wiadomo z przerażenia przed ruskimi na zawał zmarł – był to uczestnik I wojny światowej i znał ruskich i wiedział jacy oni są*. Babcia Aleksandra ledwie zacząłem mówić nauczyła mnie wierszyków *Kto ty jesteś – Polak mały... i Patrz Kościuszko na nas z nieba...*

Czy z opowiadań rodzinnych dowiedział się Pan czegoś więcej o międzywojennym Szadku?

Niewiele. Dziadek był mistrzem rzeźnickim i prowadził niewielkie gospodarstwo rolne. Babcia prowadziła dom i coś w rodzaju gospody. Często wspominała handlowy charakter miasteczka i zamieszkującą je ludność żydowską, która trudniła się głównie handlem. Mama (Zofia) wraz z siostrą Hanią chodziły do czteroklasowej szkoły, która mieściła się przy ulicy Dolnej (obecnie Parczewskiego). Myślę, że żyło im się ciężko, bo dość niechętnie wspominali tamte czasy.

A Szadek powojenny z lat 50. i 60. ubiegłego wieku jaki pozostał w pańskich wspomnieniach?

Najbardziej w pamięci utkwił mi rynek. Wybrukowany, w dni targowe pełen wozów konnych oraz świnię, bydło, drób, worki zboża i handlujący tym chłopi. Pompa, wokół której gromadziły się osoby przychodzące po wodę, ale chyba także w celach towarzyskich. Kiosk Ruchu, który stał w tym miejscu, co dziś. Odpusty na św. Jakuba i św. Idziego, pełne kramów z różnymi drobiazgami i świecidełkami – w szarej rzeczywistości tamtych czasów stanowiące niezwykłą atrakcję, zwłaszcza dla dzieci. Konkurujące ze sobą piekarnie w rynku – jedna należąca do Wrońskiego, a druga do Andrysiaka. Atrakcją było kino „Rolnik” znajdujące się w budynku usytuowanym tuż za kanałem, przy wylocie na Uniejów.

Ojciec Pana Profesora również pochodził z tych stron?

Nie, tata urodził się w Boleszczynie, wsi położonej między Turkiem i Uniejowem. Rodzice poznali się już w Łodzi pod koniec lat 40., a w 1950 roku pobrali się.

Powróćmy na chwilę do osoby Pana Profesora, ten związek z Szadkiem zapoczątkowany w dzieciństwie trwa nieprzerwanie do dziś?

Nie do końca. Okres mojej corocznej wakacyjnej bytności w Szadku kończy się w połowie lat 60., gdy skończyłem naukę w szkole podstawowej. W kolejnych dziesięcioleciach kontakt ten ograniczał się do wizyt na grobie dziadka przy okazji Wszystkich Świętych. Odnowienie bliższych związków z Szadkiem przypada na początek lat 90.

Czym był spowodowany ten powrót w rodzinne strony mamy?

Przede wszystkim sentymentem, a poza tym pojawiły się okoliczności, które skłoniły mnie do odnowienia kontaktów z Szadkiem. Skontaktowałem się z ówczesnymi władzami miasta i gminy, które wykazały zainteresowanie nawiązaniem współpracy. Padła propozycja przygotowania monografii Szadku na 700-lecie nadania praw miejskich, a raczej pierwszej wzmianki o Szadku jako mieście.

Kolejne lata przyniosły kontynuację tej współpracy, czego rezultatem było...

Tak, muszę powiedzieć, że lata 90. i początek kolejnego dziesięciolecia to okres, który bardzo pozytywnie oceniam z tego punktu widzenia. Studenci realizowali szereg prac licencjackich i magisterskich o tematyce szadkowskiej, z których najlepsze były nagradzane w corocznie ogłaszanym przez burmistrza konkursie. W Szadku odbywały się kolejne praktyki studenckie. Rezultatem prac licencjackich poświęconych poszczególnym wsiom była publikacja leksykonu sołectw gminy szadkowskiej. Satysfakcję z tych dokonań mieli zarówno studenci i kadra akademicka, jak i decydenci odpowiedzialni za rozwój lokalny. Dzięki tym kontaktom nie tylko zyskiwaliśmy nową wiedzę o ziemi szadkowskiej, nie mniej istotny był aspekt promocyjny, Szadek stawał się bliższy wielu osobom, które często wcześniej o nim nawet nie słyszały. I wreszcie sprawa najważniejsza, uruchomiliśmy „Biuletyn Szadkowski”.

Proszę przybliżyć początki publikacji „Biuletynu”.

Jak już powiedziałem, w roku 2000 współpraca łódzkiego środowiska akademickiego z samorządem szadkowskim była na takim poziomie, że celowe wydawało się zainicjowanie czegoś, co miałyby charakter bardziej trwały i dokumentowało wyniki prowadzonych prac na rzecz miasta i regionu. I nie tylko pogłębiało wiedzę o regionie, ale również służyło budowaniu tożsamości lokalnej. I tu wyrazy uznania dla ówczesnego burmistrza pana Stanisława Mielczarka, który rozumiejąc wagę przedsięwzięcia, udzielił pełnego poparcia inicjatywie uruchomienia czasopisma poświęconego problematyce szadkowskiej, delegując do bezpośredniego prowadzeniu spraw organizacyjnych panią dyrektor Katarzynę Kilian. W tamtym czasie wcale nie byłem pewien, czy decyzja o uruchomieniu publikacji rocznika jest trafiona i czy pomysł ten „wypali”. Wprawdzie zorganizowana w Szadku promocja pierwszego numeru „Biuletynu”, z udziałem ówczesnego Rektora Uniwersytetu Łódzkiego profesora Wiesława Pusia (który zresztą z tych stron pochodził, urodził się w Kotlinkach) i kilkunastu zaproszonych do rady redakcyjnej profesorów miała wspaniałą oprawę, ale nie wiedzieliśmy czy uda się zebrać wystarczającą ilość wartościowych, zasługujących na publikację, materiałów do kolejnych numerów rocznika.

Część przyjętych na początku założeń redakcyjnych sprawdziła się, inne z czasem się zdezaktualizowały, czego konsekwencją były sukcesywnie wprowadzane zmiany. Ale najważniejsze, że inicjatywa okazała się trafna, czego najlepszym dowodem jest dzisiejszy kształt „Biuletynu Szadkowskiego”.

Dzisiaj już wiemy, że „Biuletyn” nie tylko przetrwał blisko dwadzieścia lat, ale w miarę upływu czasu rocznik stawał się coraz bardziej atrakcyjny, zmienił się jego format, a kolejne numery były coraz bogatsze merytorycznie, poszerzało się także grono autorów współpracujących z redakcją. Co zdaniem Pana Profesora o tym zadecydowało?

Przede wszystkim zespół ludzi zaangażowanych w publikację czasopisma. Na ogromne słowa uznania zasługują wszyscy członkowie redakcji. Skład zespołu redakcyjnego w kolejnych latach ulegał zmianom, ale są osoby, które przez wiele lat szczególnie aktywnie angażowały się w przygotowywanie kolejnych numerów „Biuletynu”. Pozwolę sobie wspomnieć tylko niektórych z nich, przede wszystkim kolegów z Uniwersytetu Łódzkiego – historyka dr. Piotra Szkutnika, biologa prof. Beatę Woziwodę, a wśród geografów obecnego sekretarza redakcji dr. Szymona Wiśniewskiego, od kilku lat niezwykle sprawnie prowadzącego wszelkie sprawy organizacyjne związane z publikacją „Biuletynu”. Trudne do przecenienia jest wsparcie organizacyjne, którego temu przedsięwzięciu od samego początku udzielała dyrekcja szadkowskiego Domu Kultury, troszcząca się o atrakcyjną oprawę corocznego spotkania promującego kolejne roczniki „Biuletynu”. Ze strony środowiska lokalnego prace zespołu redakcyjnego wspiera pani Dorota Stefańska, a od kilku lat także pani Elżbieta Jarczak. Osobą, która od dawna niezwykle aktywnie uczestniczy w pracach redakcji „Biuletynu” jest Jarosław Stulczewski, prezes Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli i pasjonat historii regionu. Nie mniej istotne wsparcie dla redakcji stanowi odbiór tej publikacji przez społeczność lokalną, o czym świadczą choćby wspomniane grudniowe spotkania promocyjne.

I wreszcie trudno sobie wyobrazić publikację „Biuletynu” bez wsparcia organizacyjnego i finansowego Uniwersytetu Łódzkiego oraz samorządu miasta i gminy Szadek.

Jak Pan ocenia wsparcie „Biuletynu” ze strony władz samorządowych?

Z tym różnie wyglądało, raz lepiej raz gorzej. Wagę tej inicjatywy dobrze rozumiał pan burmistrz Stanisław Mielczarek, udzielając wydawnictwu wsparcia, jakże ważnego w momencie jego uruchamiania. Początkowo ciężar, zarówno finansowy jak i organizacyjny, związany z redakcją techniczną tekstów i ich drukiem spoczywał na Szadku, natomiast stronę merytoryczną w całości zabezpieczał Uniwersytet Łódzki. Później pojawiły się kłopoty z właściwym zabezpieczeniem publikacji „Biuletynu” od strony organizacyjnej przez miasto i gminę szadkowską.

Stabilność przedsięwzięciu zapewniło przejęcie całego procesu wydawniczego przez Uniwersytet Łódzki, przy czym Szadek zobowiązał się do udzielania stosownego wsparcia finansowego, pozwalającego na pokrycie pewnej części kosztów publikacji, w zamian otrzymując nieodpłatnie egzemplarze czasopisma.

Publikacja rocznika o charakterze naukowym, podejmującego w tak kompetentny sposób interdyscyplinarną problematykę regionalną, obejmującą zagadnienia przyrodnicze, historyczne, społeczno-ekonomiczne oraz kulturowe, poświęconego ośrodkowi lokalnemu o randze gminnej nie jest często spotykana. Sprawą kluczową jest, aby społeczność lokalna i reprezentująca ją władza samorządowa, mając szersze spojrzenie na kształtowanie otaczającej rzeczywistości i patrząc bardziej długofalowo, potrafiła dostrzec znaczenie działań pogłębiających wiedzę o mieście i regionie, i zrobić z tego właściwy użytek dla dobra tego i przyszłych pokoleń mieszkańców. I tu chciałbym podziękować władzom miasta i gminy szadkowskiej za te wszystkie lata współpracy, której efektem jest dwadzieścia tomów „Biuletynu Szadkowskiego”, a także wyrazić nadzieję na nie mniej efektywne współdziałanie w przyszłości.

Nie byłoby kolejnych numerów „Biuletynu”, gdyby nie zainteresowanie problematyką szadkowską i autorzy gotowi publikować w tym czasopiśmie. O ile wiem, „Biuletyn Szadkowski” jest niezłe notowany na rynku wydawnictw naukowych?

Tak, świadczy o tym zarówno liczba tekstów zgłaszanych corocznie do publikacji, jak i zestaw autorów, często uznanych specjalistów w zakresie swoich dyscyplin naukowych. Czasopismo ma charakter interdyscyplinarny, publikowane teksty dotyczą więc różnych dziedzin wiedzy. Dominują artykuły historyczne, co jest o tyle zrozumiałe, że Szadek jest ośrodkiem o wyjątkowo bogatej przeszłości. Publikujemy także teksty podejmujące m.in. problematykę przyrodniczą, zagospodarowania przestrzennego, etnograficzną czy społeczną. Autorzy w dużej części to pracownicy naukowci polskich uczelni, przede wszystkim Uniwersytetu Łódzkiego, choć nie tylko. Wśród autorów są także przedstawiciele innych ośrodków akademickich, znaczący jest udział praktyków, regionalistów i osób wywodzących się ze społeczności lokalnej. Wiele tekstów wyszło spod pióra wybitnych specjalistów w swojej dziedzinie, że wspomnę choćby profesorów Marka Adamczewskiego, Ewę Andrysiak Agnieszkę Bartoszewicz, Leszka Kajzera, Mariusza Kuleszę, Beatę Woziwodę czy Alicję i Jana Szymczaków. Pragnę zaznaczyć, że autorzy za przygotowanie tekstów nie otrzymują żadnego honorarium.

Nie bez znaczenia dla powodzenia tej inicjatywy wydawniczej jest dobry poziom merytoryczny publikowanych w „Biuletynie” tekstów. Śmiało mogę powiedzieć, iż wśród wydawnictw regionalnych o podobnym profilu najprawdopodobniej jesteśmy jednym z najwyższej notowanych czasopism w Polsce. Cieszy wyróżnienie przyznane w 2014 r. przez Generalnego Konserwatora Zabytków

i Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków. Do chwili obecnej w „Biuletynie” ukazało się prawie trzysta tekstów autorstwa ponad stu osób.

Wkład Pana Profesora w poszerzenie wiedzy o Szadku to nie tylko autorstwo monografii miasta i redagowanie „Biuletynu Szadkowskiego”?

Redagowałem także wspomniany już, wydany w 2004 roku, „Leksykon sołectw w gminie Szadek”, w którym znalazły się teksty zawierające kluczowe informacje o wszystkich miejscowościach położonych na terenie gminy. W 2012 roku opublikowałem książkę „Szadkowski słownik biograficzny. Średniowiecze i renesans”. Jestem także autorem kilku, a może kilkunastu artykułów zamieszczonych w „Biuletynie”.

Czy Pana zdaniem monografie Szadku autorstwa Alfonsa Parczewskiego z 1870 r. i Pana opracowanie z 1995 r. dają pełen i wystarczająco całościowy obraz miasta?

Oczywiście, że nie. Do tych dwóch pozycji można dodać jeszcze niepublikowane opracowanie o charakterze monograficznym autorstwa profesora Jakuba Goldberga z 1961 r, którego pierwszą część zamieszczamy w tym numerze „Biuletynu”. Wszystkie te trzy opracowania absolutnie nie wyczerpują wiedzy o mieście, jego historii, a tym bardziej współczesności. Szadek zasługuje na znacznie obszerniejszą i bardziej kompleksową monografię niż te wzmiankowane. Takiej monografii dorobił się na przykład Uniejów, Łask czy Wieluń. Ale to jest zadanie zakrojone na kilka lat i raczej nie dla jednego autora, a zespołu specjalistów. Wierzę, że w przyszłości, chyba raczej dalszej niż bliższej, znajdą się środki na realizację takiego ambitnego przedsięwzięcia.

Tymczasem to, co jest moim zdaniem łatwiejsze i możliwe do realizacji w bliższej perspektywie, to wydanie „atlasu szadkowskiego”, w którym mogłyby zostać opublikowane, po odpowiednim opracowaniu i opatrzeniu komentarzem, bogate, choć rozproszone w różnych miejscach, materiały kartograficzne dotyczące dziejów Szadku. Oczywiście taki atlas zawierać powinien również mapy tematyczne odnoszące się do współczesności, co ułatwiłoby podejmowanie racjonalnych decyzji dotyczących organizacji przestrzeni miasta i regionu. Myślę, że warto zastanowić się nad tym pomysłem.

Jest Pan często widywany w Szadku...

Tak, w połowie lat 90. postanowiłem znaleźć jakieś miejsce w okolicach Szadku, gdzie mógłbym spędzać letnie miesiące. Kupiłem gospodarstwo, wyremontowałem budynki i tu wraz z rodziną spędzamy bardzo wiele czasu, praktycznie blisko pół roku mieszkamy pod Szadkiem na stałe. Na szczęście współczesna technika pozwala na pracę na odległość, a do Łodzi nie jest tak daleko. Od łódzkiego mieszkania na Smulsku dzieli nas niewiele ponad 30 kilometrów.

Zna Pan dzieje Szadku i w tym kontekście pytanie: jak ocenia Pan Profesor współczesność tego miasta?

Szadek przez blisko trzy stulecia był jednym z ważniejszych ośrodków miejskich w tej części Polski, pełnił ważne funkcje administracyjne i był prężnym ośrodkiem gospodarczym. XVII wiek przyniósł upadek miasta i spadek jego rangi w sieci osadniczej kraju. Szadek miał pewne szanse wejścia na szybszą ścieżkę rozwoju w początkach XIX w., kiedy dzięki procesom uprzemysłowienia na mapie gospodarczej Królestwa Polskiego wyrastały kolejne osady fabryczne. Jednak podejmowane wówczas działania nie były wystarczające, aby miasto mogło skutecznie konkurować z pobliską Zduńską Wolą czy innymi szybko rosnącymi ośrodkami przemysłu włókienniczego – zabrakło pomysłu i inicjatywy, może szczęścia. Druga wojna światowa to kolejne osłabienie pozycji wielu ośrodków lokalnych takich jak Szadek, przede wszystkim uwarunkowane stratami demograficznymi i utratą ludności żydowskiej oraz mieszkańców pochodzenia niemieckiego. Okres władzy komunistycznej przyniósł stagnację i postępującą destrukcję tkanki miejskiej i inwestycje, które w warunkach gospodarki rynkowej okazywały się nierentowne.

Nowe szanse rozwojowe pojawiły się po roku 1990, wraz z upodmiotowieniem samorządów lokalnych, dostępem do środków przedakcesyjnych, a potem możliwością finansowania inwestycji ze środków UE. I tu wiele zależało od inicjatywy społeczności lokalnej, przedsiębiorczości, woli współpracy, kompetencji, odwagi i odpowiedzialności władz samorządowych, racjonalnych wyborów w sferze polityki lokalnej. Przykładem małego miasta, które w sposób optymalny wykorzystywało te szanse jest Uniejów, który w okresie ostatniego ćwierćwiecza zmienił się nie do poznania. Szadek też się zmienił, ale trudno powiedzieć, że miasto w pełni wykorzystało ten okres niosący tyle możliwości rozwoju i poprawy bytu mieszkańców. Jestem przekonany, że można było zrobić o wiele więcej.

Co zdaniem Pana Profesora o tym zadecydowało?

Myślę, że odpowiedź można znaleźć w tym co już przed momentem powiedziałem. Ale podam przykład marnowania szans rozwojowych. Jakies dziesięć lat temu zaproponowałem władzom gminy podjęcie działań służących rewitalizacji rynku szadkowskiego. Zorganizowałem spotkanie grona kompetentnych osób gotowych włączyć się w przygotowanie programu rewitalizacji i zestawu działań służących poprawie jakości przestrzeni miejskiej, z udziałem przewodniczącego Towarzystwa Urbanistów Polskich, konserwatora zabytków, a także specjalistów od problematyki zarządzania i zagospodarowania miast z Uniwersytetu Łódzkiego oraz Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Łódzkiej. Przedstawiona została propozycja podjęcia kroków, które ze strony władz samorządowych wymagały pewnej inicjatywy i naprawdę znikomego zaangażowania finansowego.

Skończyło się na tym jednym spotkaniu, ze strony władz lokalnych nie było większego zainteresowania. A przecież Szadek korzystając z tej nadarzającej się okazji mógł stać się przykładowym ośrodkiem lokalnym wpisującym się w finansowane ze środków UE działania na rzecz rewitalizacji przestrzeni miejskich. W pobliskiej gminie Zadzim samorządowcy zdecydowali, że warto ponieść stosunkowo niewielkie wydatki na opracowanie we współpracy z Politechniką Łódzką koncepcji rewitalizacji zabytkowego blisko 7-hektarowego XVIII-wiecznego zespołu parkowo-pałacowego i w 2017 roku propozycja tej gminy znalazła się wśród pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji, wśród których był również drugi etap rewitalizacji pobliskiej Warty, a także programy rewitalizacyjne przygotowane przez kilka innych sąsiedzkich gmin.

Takich szans rozwojowych w minionym dwudziestolecu było wiele i niestety Szadek nie zawsze potrafił z nich właściwie korzystać. Podobnie nietrafione, niecelowe i ze szkodą dla jakości przestrzeni miejskiej było przeciwdziałanie restytucji mienia prywatnego. Czasem zbyt słaba był wola współdziałania dla dobra wspólnego.

Pomimo zmarnowanych okazji, zaniedbań i nietrafionych inwestycji w okresie minionego ćwierćwiecza w mieście i gminie szadkowskiej wydarzyło się wiele dobrego. Żeby wspomnieć choćby zagospodarowanie otoczenia domu kultury i szadkowskiego targowiska czy pewne inwestycje w zakresie infrastruktury wodno-ściekowej oraz drogowej. Jednak w moim głębokim przekonaniu wiele pojawiających się w ostatnim ćwierćwieczu możliwości nie zostało dobrze wykorzystanych.

Jakie działania zdaniem Pana Profesora należałoby podjąć, aby miasto i gmina Szadek trafiły na ścieżkę przyspieszonego rozwoju?

Rozwój miasta to niekoniecznie wzrost jego potencjału demograficznego i większa liczba ludności. Choć to właśnie mieszkańcy i działające na terenie gminy firmy generują dochody budżetu samorządowego. Niekoniecznie chodzi o to, żeby Szadek stał się większy. Rozwój to poprawiająca się sytuacja ekonomiczna, wyższe dochody, lepsze warunki życia i wzrost konkurencyjności ośrodka lokalnego.

Dziś o to już o wiele trudniej niż jeszcze kilka lat temu. Dostęp do funduszy unijnych jest i będzie coraz bardziej ograniczony. Ale kapitał służący rozwojowi to nie tylko środki finansowe. To także, a może przede wszystkim, kapitał ludzki. A mobilizacja potencjału tkwiącego w społeczności lokalnej to zadanie dla elit. Kluczowa jest umiejętność współpracy i wzajemne zaufanie, odważne działania władzy wykraczające poza ramy doraźnego interesu politycznego. I uznanie faktu, że sukces jednostek przyczynia się do rozwoju całej społeczności, służy każdemu z jej członków. Nie mniej istotne jest wspieranie przedsiębiorczości i podejmowanie działań sprzyjających zaangażowaniu kapitału prywatnego na potrzeby

rewitalizacji przestrzeni miejskiej (najszybciej remontowane są obiekty, które przeszły w ręce prywatne). Przy realizacji niektórych inwestycji ważnych dla społeczności lokalnej można rozważyć możliwość zastosowaniu montażu kapitału publiczno-prywatnego. To wszystko wymaga nonkonformistycznej postawy elit i porzucenia mentalności ukształtowanej w okresie „systemu gospodarki centralnie planowanej”, a także racjonalnego podejścia do własności prywatnej. Ważne jest umiejętne wykorzystanie walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego regionu. Nie należy unikać zaangażowania we współpracę międzygminną pozwalającą na realizację inwestycji o charakterze ponadlokalnym. To wszystko decyduje o jakości polityki lokalnej.

Kluczowa jest pewna wizja strategii rozwoju. W wielu gminach pojawia się w tym kontekście rozwój turystyki i rekreacji, nie zawsze mający realne odzwierciedlenie w lokalnych uwarunkowaniach. W przypadku regionu szadkowskiego taką lokomotywą rozwoju mogłoby być ekologiczne rolnictwo i przetwórstwo rolne. Oczywiście wymaga to konsekwentnej realizacji programu rozpisanego na dłuższy okres i mającego wsparcie ze strony zarówno władz publicznych, jak i miejscowego środowiska przedsiębiorców.

Tyle na poziomie zasad, które powinny przekładać się na konkretne działania. Wiele zależy od władz samorządowych, które powinny podejmować, inicjować lub choćby tylko aktywnie wspierać wszelkie pomysły służące dobrostanowi miasta i gminy.

Ale oprócz działań długofalowych, o charakterze strategicznym, wizerunek miasta można też poprawiać w całkiem drobnych sprawach nie wymagających znacznych nakładów, a jedynie dobrej woli i odrobiny inicjatywy.

Jakiś przykład takiej drobnej sprawy?

Choćby troska o mienie stanowiące dziedzictwo kulturowe regionu szadkowskiego. Na zaniedbanym cmentarzu ewangelickim jest niszczący pomnik na grobie Jerzego Karola Kurnatowskiego², jednego z najwybitniejszych obywateli szadkowskich XX wieku, którego nazwisko możemy znaleźć w encyklopediach i książkach historycznych. A przecież tak niewiele potrzeba, aby zachować materialny wymiar pamięci o postaci, która tak dobrze wpisała się w historię ziemi szadkowskiej – wystarczyłoby uruchomienie zbiórki na cmentarzu w dzień Wszystkich Świętych lub włączenie w troskę o takie obiekty młodzieży szkolnej. Zachęta do działań powinna wyjść ze strony elit lokalnych. Tak na marginesie,

---

² Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934) urodzony w Woli Krokockiej prawnik i publicysta, działacz społeczności ewangelickiej (radca konsystorza ewangelicko-reformowanego, członek zarządu i prezes Zrzeszenia Ewangelików-Polaków), odznaczony Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), francuską Legią Honorową i czechosłowackim Orderem Białego Lwa (więcej na temat J.K. Kurnatowskiego zob. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 7–30).

sprawę tę już sygnalizowaliśmy w liście otwartym zamieszczonym w 10-tym tomie „Biuletynu”. I nic.

Ale są też pozytywne przykłady takich bardzo drobnych, a jednak świadczących o trosce o otaczającą przestrzeń działań, jak choćby dorobiona urwana przed laty rączka do pompy na szadzkowskim rynku czy odnowiony pomnik powstańca styczniowego na cmentarzu św. Idziego. Szkoda tylko, że podobnych inicjatyw nie ma więcej.

Wierzy Pan Profesor, że Szadek ma szanse na pomyślny rozwój w najbliższej przyszłości?

Czas pokaże, wszystko w rękach mieszkańców Szadku i otaczającego regionu oraz reprezentującego społeczność lokalną samorządu gminnego. Istotne są okoliczności zewnętrzne, ale szanse trzeba umieć wykorzystywać. Te, które przepadają, często już nie wracają.

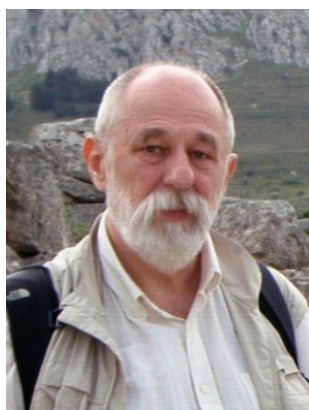
I choć Szadek w dającej się przewidzieć perspektywie niewątpliwie nie odzyska znaczenia, jakie miał w późnym średniowieczu i w okresie renesansu, to wierzę, że miasto i otaczający region będą stawały się coraz bardziej przyjaznym i atrakcyjnym miejscem do życia. I tego życzę mieszkańcom ziemi szadzkowskiej.

Dziękuję za rozmowę.

Łódź, 25.04.2020 r.

NOTA BIOGRAFICZNA

Prof. dr hab. Tadeusz Marszał, urodził się 12 lutego 1952 r. w Łodzi, w rodzinie Mariana i Zofii z d. Sznej. Ukończył IV Liceum Ogólnokształcące im. E. Sczanieckiej w Łodzi. Studiował na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego na kierunku ekonomika handlu zagranicznego. W 1974 r. uzyskał magisterium i został zatrudniony w Zakładzie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni Uniwersytetu Łódzkiego. W 1982 r. otrzymał stopień doktora nauk geograficznych (promotor: prof. dr L. Straszewicz), a w 1990 r. stopień doktora habilitowanego. Tytuł profesora uzyskał w roku 2002.

W 1991 r. prof. T. Marszał objął kierownictwo nowoutworzonego Zakładu Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, w 2002 r. przekształconego w Katedrę, a w roku 2016 w Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej. Obok pełnionej do dziś funkcji dyrektora Instytutu prof. T. Marszał jest także kierownikiem Centrum Badań Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego Uniwersytetu Łódzkiego (od 1995). Pełnił funkcję prodziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UŁ (1990–1993), prodziekana Wydziału Nauk Geograficznych UŁ (2001–2002) i przez kolejne dwie kadencje dziekana tego Wydziału (2008–2016).

Tadeusz Marszał jako profesor wizytujący wykładał na Uniwersytecie w Poitiers (Francja), odbył staże naukowe w uniwersytetach Jean-Moulin – Lyon III, Oxford University, ENTPE w Lyonie i na Politechnice Berlińskiej. Brał udział w konferencjach i wykładał na licznych uczelniach europejskich, a także m.in. w Japonii, Chinach, USA, RPA, Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii i Brazylii. Jest członkiem Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK) Polskiej Akademii Nauk (od 1993). Pełnił szereg funkcji w polskich i międzynarodowych towarzystwach naukowych, m.in. był wiceprezydentem Stowarzyszenia Europejskich Szkół Planowania (1994–1996) i członkiem prezydium KPZK PAN (2011–2019). Pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej przy Prezydencie Miasta Łodzi. Jest redaktorem międzynarodowego czasopisma „European Spatial Research and Policy”.

Profesor Tadeusz Marszał jest autorem (bądź współautorem) blisko dwustu publikacji naukowych z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej (w tym kilku książek), publikowanych m.in. we Francji, Hiszpanii, Belgii, USA, Holandii, Indiach, Norwegii, Niemczech, Izraelu i na Ukrainie. Wypromował 10 doktorów. Odznaczony: Złotą Odznaką Uniwersytetu Łódzkiego,

Srebrnym i Złotym Krzyżem Zasługi, odznaką „Za Zasługi dla Miasta Łodzi” oraz Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Od 1973 r. pozostaje w związku małżeńskim z Elżbietą z domu Czyżewską; jest ojcem czterech córek: Anny, Katarzyny, Małgorzaty i Magdaleny. Mieszka w Łodzi.

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

WYZNAWCY RELIGII MOJŻESZOWEJ I ICH ŚWIĄTYNIA W SZADKU

zebrał i opracował – Jarosław Stulczewski

Osiemdziesiąt lat temu na przełomie maja i czerwca 1940 r. niemieckie władze okupacyjne utworzyły w Szadku getto, w którym pod przymusem zgromadzono około 420 osób narodowości żydowskiej. Teren ogrodzono prymitywnym drewnianym płotem. Po dwóch latach, 14 sierpnia 1942 r., getto w Szadku hitlerowcy zlikwidowali, a 405 osób etnicznych Żydów wywieziono do nazistowskiego obozu zagłady w Chełmnie nad Nerem (SS–Sonderkommando Kulmhof)¹. W czasie likwidacji getta szadkowskiego zastrzelono siedmiu Żydów, którzy zostali pochowani na miejscowym cmentarzu.

Okupacja niemiecka brutalnie i nieodwracalnie przerwała pięć wieków obecności wyznawców religii mojżeszowej w Szadku. W 1997 r. z krajobrazu miasta zniknęła synagoga (dom modlitwy i miejsce zebrań gminy żydowskiej) oraz mykwa (rytualna łaźnia). Dziś o nieistniejącej społeczności żydowskiej w mieście przypomina jedynie pozbawiony macew kirchol (cmentarz). odrestaurowany w 2005 r., zlokalizowany w lesie na terenie Szadkowic–Ogrodzimia².

Materiałów ikonograficznych dokumentujących dzieje żydowskiej wspólnoty religijnej w Szadku do dziś zachowało się bardzo niewiele. Nieliczne prezentowane fotografie pochodzą z zasobu Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu „Yad Vashem” w Jerozolimie, Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi oraz zbioru Tadeusza Marszałka.

---

¹ Obóz zagłady w Chełmnie nad Nerem (SS-Sonderkommando Kulmhof) głównym ośrodkiem zagłady ludności żydowskiej zamieszkującej polskie ziemie wcielone do III Rzeszy (Kraj Warty – Warthegau).

² Czytaj więcej: J. Stulczewski, *Żydzi w Szadku – rys historyczny*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 141–160; B. Wasilewska-Klamka, *Żydzi w Szadku – fragmenty wspomnień*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12, s. 87–106.

Fot. 1. Arie Pik – kupiec urodzony w Szadku, trudnił się handlem obwoźnym, żonaty z Sarą z domu Tabachnik. Przed II wojną światową mieszkał w Szadku, zamordowany

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 2. Izaak Morgensztern – ur. w Szadku, przed II wojną światową mieszkał we wsi Grodziec k. Konina, zamordowany

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 3. Moshe Mittelman (ur. 1881 r. w Szadku, zamordowany w 1942 r.)
i Ester Mittelman z d. Dawidowicz (ur. 1885 r. w Złoczewie, zamordowana w Turku)
do 1939 r. zam. w Szadku – Rynek 13

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

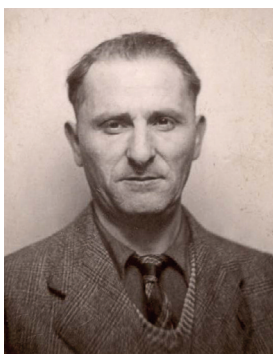

Fot. 4. Rivka Regina Mittelman – ur. 1920 r. w Szadku, córka Moshe i Ester, studentka,
panna, zam. z rodzicami w Szadku – Rynek 13, zamordowana

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 5. Nieznani mieszkańcy Szadku pochodzenia żydowskiego
Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 6. Szmuel Weksler, ur. 1900 r. w Szadku, żonaty z Marią z Fiszów.
Przed 1939 r. mieszkał w Metz (Francja), a w czasie okupacji w Montluçon (Francja),
zamordowany w KL Auschwitz-Birkenau

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 7. Dora Lusik, ur. w 1902 r. w Szadku, w czasie wojny przebywała w getcie w Mińsku, przeżyła holocaust, zmarła w 1966 r.

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 8. Nieznani żydowscy mężczyźni w getcie szadzkowskim

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 9. Ludność pochodzenia żydowskiego przy
prowizorycznym drewnianym płocie getta w Szadku

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu
Yad Vashem w Jerozolimie

Fot. 10. Szadek, ul. Sieradzka 11, 1987 r., nieistniejący już drewniany budynek
mieszkalny i wjazd na plac synagogi

Źródło: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi

Fot. 11. Synagoga w Szadku przy ul. Sieradzkiej 11, 1987 r.
Źródło: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi

Fot. 12. Szadkowska bożnica użytkowana jako magazyn Gminnej Spółdzielni
„Samopomoc Chłopska”, 1987 r.
Źródło: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi

Fot. 13. Szadkowska bożnica – widok od strony zachodniej, 1994 r.

Źródło: ze zbioru Tadeusza Marszała

Fot. 14. Ściana wschodnia szadkowskiej synagogi z niewielką trójbocznie zamkniętą absydą, 1994 r. Absyda mieściła dawniej Aron ha-kodesz (drewnianą lub kamienną szafę ołtarzową do przechowywania zwojów Tory)

Źródło: ze zbioru Tadeusza Marszała

Fot. 15. Schody wewnętrzne synagoga w Szadku, 1987 r.
Źródło: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi

Fot. 16. Szadkowska synagoga i mykwa
– widok ogólny od północy, 1987 r.
Źródło: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi

Fot. 17. Mykwa (łaźnia) przy szadkowskiej bożnicy, 1987 r.
Źródło: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi

Fot. 18. Mykwa (łaźnia) przy szadkowskiej synagodze
– widok od strony północno-zachodniej, 1994 r.
Źródło: ze zbioru Tadeusza Marszała

Fot. 19. Mykwa (łaznia) przy szadkowskiej synagodze
– widok od strony wschodniej, 1994 r.

Źródło: ze zbioru Tadeusza Marszała

ANEKS I

**Informacja o członkach zespołu redakcyjnego zaangażowanych
w publikację „Biuletynu Szadkowskiego” w latach 2001–2020**

Tadeusz Marszał, prof. dr hab., redaktor „Biuletynu Szadkowskiego” od 2001 r.

Tadeusz Marszał ur. 1952 roku w Łodzi. Absolwent IV LO im. E. Sczanieckiej w Łodzi. W 1974 r. ukończył studia ekonomiczne na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, 1982 r. otrzymał stopień doktora z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, a w 1990 roku stopień doktora habilitowanego. Tytuł profesora uzyskał w 2002 roku. W latach 1990–1993 prodziekan Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. W 1991 roku objął stanowisko kierownika Zakładu (od 2002 roku Katedry) Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej. Od 1995 roku kierownik Centrum Badań Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego. W latach 2001–2002 prodziekan a następnie w latach 2008–2016 dziekan Wydziału Nauk Geograficznych UŁ. Od 2016 roku dyrektor Instytutu Zagospodarowania Środowisk i Polityki Przestrzennej UŁ.

Marek Adamczewski, dr hab., członek redakcji w latach 2010–2018

Marek Adamczewski ukończył studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w 1987 roku. W 1998 r. uzyskał stopień doktora, a w 2011 r. stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii. Asystent (1989–1997) i adiunkt (1998–2011) w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii UŁ. Od 2011 r. profesor nadzwyczajny w Katedrze Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii UŁ. W latach 2004–2005 członek zespołu przygotowującego projekt ustawy o symbolach państwa i narodu polskiego, powołanego z upoważnienia Prezydenta RP.

Tomasz Figlus, dr, członek redakcji od 2019 roku

Tomasz Figlus ukończył studia geograficzne o specjalizacji geografia polityczna i studia regionalne na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego w 2007 roku. W 2011 r. uzyskał tytuł zawodowy magistra historii w Katedrze Historii Średniowiecznej Uniwersytetu Łódzkiego, a w 2013 roku stopień naukowy doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii. Asystent (w latach 2007–2013) i adiunkt (od 2013) w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych na Wydziale Nauk Geograficznych UŁ.

Elżbieta Jarczak, mgr, członek redakcji od 2013 roku

Elżbieta Jarczak ur. w 1962 roku w Szadku. Od 1986 roku związana z bibliotekarstwem. Od 2011 roku dyrektor Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej

w Szadku. Z zamięłowania społecznik. Inicjuje współpracę stowarzyszeń i instytucji kultury na rzecz społeczności szadkowskiej.

Katarzyna Kilian(-Haraszkiwicz), mgr, członek redakcji od 2001 roku

Katarzyna Kilian ur. w 1971 roku w Sieradzu. W 2003 roku ukończyła studia magisterskie na kierunku filologia polska na Wydziale Filologicznym Mazowieckiej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu. W latach 1992–2019 dyrektor Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Szadku. W latach 2009–2012 roku wykładowca Społecznej Akademii Nauk w Łodzi na kierunku kulturoznawstwo. Obecnie główny specjalista ds. projektów promocyjnych w Departamencie Promocji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi.

Sylwia Kowara, mgr, sekretarz redakcji 2008–2013, członek redakcji w latach 2014–2016

Sylwia Kowara ur. w 1982 roku w Łodzi. W 2007 roku uzyskała tytuł zawodowy magistra gospodarki przestrzennej na Wydziale Nauk Geograficznych i Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, broniąc pracę dyplomową wyróżnioną w konkursie Burmistrza Miasta i Gminy Szadek. W latach 2010–2013 asystent naukowo-dydaktyczny w Katedrze Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ.

Mariusz Lamprecht, dr, członek redakcji w latach 2004–2009

Mariusz Lamprecht ur. w 1973 roku w Łodzi. W 1999 roku ukończył studia geograficzne na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. Stopień doktora nauk geograficznych uzyskał w 2010 r. Asystent (2003–2010) i adiunkt (od 2010) w Katedrze (Instytucie od 2016) Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ.

Katarzyna Milewska, dr, sekretarz redakcji w latach 2001–2007

Katarzyna Milewska ur. w 1975 roku w Łodzi. W 1999 roku ukończyła studia geograficzne o specjalizacji kształtowanie i ochrona środowiska geograficznego na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. W 2008 r. otrzymała stopień doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii. Asystent (2000–2008) i adiunkt (2008–2016) w Zakładzie (od 2002 roku w Katedrze) Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ. W latach 2000–2001 inspektor w Wydziale Gospodarki Przestrzennej, Budownictwa i Komunikacji Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego; od 2017 roku inspektor w Biurze Architekta Miasta Urzędu Miasta Łodzi.

Dorota Stefańska, mgr, członek redakcji od 2001 roku

Dorota Stefańska ur. w 1955 roku w Zelowie. Absolwentka Liceum Ogólnokształcące w Zelowie. Ukończyła studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 1978–2011 na-

uczyciel historii w Szkole Podstawowej i Gimnazjum w Szadku. Członek Zarządu i Prezes (2007–2012) Towarzystwa Przyjaciół Szadku.

Jarosław Stulczewski, mgr, członek redakcji od 2014 roku

Archiwista, regionalista, publicysta i działacz społeczno-kulturalny. W 2017 r. ukończył studia wyższe (archiwistyka) na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Badacz historii regionalnej. Od roku 2013 prezes Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli.

Piotr Szkutnik, dr, członek redakcji od 2003 roku

Piotr Szkutnik ukończył studia historyczne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym w 2002 roku. W 2010 roku uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Asystent (2003–2020) i adiunkt (od 2010) w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii UŁ. Od 2011 roku adiunkt w Katedrze Historii Historiografii i Nauk Pomocniczych Historii UŁ.

Szymon Wiśniewski, dr, sekretarz redakcji od 2014 roku

Szymon Wiśniewski ur. w 1987 w Łodzi. W 2011 roku uzyskał tytuł zawodowy magistra gospodarki przestrzennej na Wydziale Nauk Geograficznych i Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, a w 2014 roku stopień doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej na Wydziale Nauk Geograficznych UŁ. Asystent (2012–2014) i adiunkt (od 2014) w Katedrze (Instytucie od 2016) Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej UŁ. Od 2016 roku sekretarz Ośrodka Badawczego Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego oraz członek Komisji Geografii Komunikacji Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Beata Woziwoda, dr hab., członek redakcji od 2010 roku

W 1991 roku ukończyła studia biologiczne na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. W 2001 roku uzyskała stopień doktora, a w 2015 roku doktora habilitowanego nauk biologicznych w dyscyplinie ekologia. Asystent (1998–2002) i adiunkt (od 2002) w Katedrze Botaniki (od 2001 r. w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska). Kierownik Zakładu Systematyki i Geografii Roślin w Katedrze Geobotaniki i Ekologii Roślin na Wydziale Biologii i Ochrony Środowiska UŁ.

ANEKS II

Spis treści „Biuletynu Szadkowskiego” z lat 2001–2020

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 1, 2001

Tadeusz Marszał – <i>Od Redakcji</i>	9
Tadeusz Marszał – <i>Zagospodarowanie Szadku w opinii mieszkańców</i>	11
Tadeusz Marszał – <i>Zagospodarowanie Szadku w opinii radnych</i>	30
Tadeusz Marszał – <i>Mieszkańcy o zagospodarowaniu Szadku – wybór odpowiedzi</i>	37
Katarzyna Milewska – <i>Struktura przestrzenna nowych inwestycji w gminie Szadek</i> ..	45
Marcin Turczyn – <i>Szadek na tle podziałów administracyjnych Polski</i>	65
Janusz Burchard – <i>Środowiskowe uwarunkowania rozwoju miasta i gminy Szadek</i> ...	77
Jacek Czyż, Jacek Forysiak – <i>Budowa geologiczna i rozwój rzeźby okolic Szadku</i>	91
Andrzej Nowak – <i>Zasoby a jakość wód powierzchniowych gminy Szadek</i>	101
Jacek Nalewajko – <i>Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne cechy przestrzeni geograficznej sołectwa Boczek w gminie Szadek</i>	111
Katarzyna Milewska – <i>Sołectwo Kromolin Stary w gminie Szadek – użytkowanie ziemi i układ przestrzenny</i>	123
Janusz Molenda – <i>Użytkowanie ziemi, zabudowa i infrastruktura przestrzenna sołectwa Górna Wola w gminie Szadek</i>	129
Stefania Habryn – <i>Moje wspomnienie o Szadku</i>	134

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 2, 2002

Leszek Kajzer – <i>Dwór królewski – zapomniany zabytek Szadku</i>	7
Ewa Różalska – <i>Szadek – religijno-kulturalne życie prowincjonalnego miasta w początkach XVII stulecia</i>	23
Antoni Adam Leopold – <i>Rzepiszew – rys historyczny</i>	41
Ks. bp Roman Andrzejewski – <i>Jesteśmy wszyscy na służbie Chrystusa (fragment homilii poświęconej św. Jakubowi)</i>	61
Ewa Różalska – <i>Manieryzm w Szadku. Ołtarz św. Anny z kościoła parafialnego w Szadku</i>	65
Tadeusz Marszał, Katarzyna Milewska, Janusz Molenda, Andrzej Nowak, Marcin Turczyn – <i>Granice Szadku – ocena i propozycje zmian</i>	73
Tadeusz Marszał – <i>Rozmieszczenie i typy wysokotowarowych gospodarstw rolnych w gminie Szadek</i>	91
Andrzej Nowak – <i>Zasoby i jakość wód podziemnych w gminie Szadek</i>	105
Jacek Nalewajko – <i>Zróźnicowanie przestrzenne cech środowiska geograficznego sołectwa Reduchów w gminie Szadek</i>	117
Katarzyna Milewska – <i>Sołectwo Kromolin Stary – struktura demograficzna i warunki mieszkaniowe</i>	133
Andrzej Nowak – <i>Układ przestrzenny i infrastruktura sołectwa Tarnówka</i>	143
Marcin Turczyn – <i>Charakterystyka społeczno-ekonomiczna sołectwa Lichawa</i>	149

Janusz Molenda – <i>Ludność sołectwa Górna Wola</i>	155
Maciej Tadeusz Adamowicz – <i>Wiersze</i>	159

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 3, 2003

Marek Adamczewski – <i>Herby i pieczęcie miasta Szadek</i>	7
Piotr Szkutnik – <i>Julian Godziński (1840–1913) życiorys wójta Szadku</i>	35
Mariusz Kulesza – <i>Rozwój przestrzenny i współczesna struktura morfogenetyczna Szadku</i>	55
Dorota Stefańska – <i>Mieszkańcy Szadku wobec reform Sejmu Czteroletniego</i>	73
Tadeusz Marszał – <i>Zróźnicowanie przestrzenne produkcji rolnej w gminie szadkowskiej (w świetle wyników spisu z 2002 r.)</i>	83
Jacek Nalewajko – <i>Zmiany w gospodarce odpadami komunalnymi na szczeblu lokalnym – przykład gminy Szadek</i>	97
Andrzej Nowak – <i>Problemy gospodarki wodno-ściekowej na terenach wiejskich przykład gminy Szadek</i>	111
Roman Kopacki – <i>Rynek w Szadku – uwarunkowania rozwoju</i>	119
Katarzyna Milewska – <i>Charakterystyka przestrzenna i gospodarcza sołectwa Wielka Wieś</i>	127
Mariusz Lamprecht – <i>Charakterystyka demograficzna sołectwa Grzybów</i>	139
Piotr Szkutnik – <i>Poradnik genealogiczny dla szadkowanina</i>	145
Tadeusz Chróścielewski – <i>O tym jak Matka Boża ocaliła skarby kościoła w Szadku...</i>	155

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 4, 2004

Piotr Szkutnik – <i>Rodzina chłopska w XIX w. w okolicach Szadku</i>	7
Roman Kopacki, Andrzej Nowak – <i>Założenie dworsko-folwarczno-parkowe w Prusinowicach</i>	31
Anna Jaworska – <i>Dwór w Woli Przatowskiej – historia i zagospodarowanie</i>	47
Agnieszka Ogrodowczyk – <i>Dwór w Rzepiszewie współcześnie</i>	59
Dorota Stefańska – <i>Na tropach klasycyzmu</i>	67
Tadeusz Marszał – <i>Ludność miasta i gminy Szadek w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego 2002</i>	83
Mariusz Lamprecht – <i>Pozarolnicza działalność gospodarcza w gminie Szadek w latach 1989–2003</i>	93
Roman Kopacki – <i>Zagospodarowanie szadkowskiego rynku (w świetle zebranych opinii)</i>	101
Dorota Stefańska – <i>Szadkowanin „szczurem Tobruku” – rzecz o Janie Stradowskim</i>	109
Elżbieta Adamowicz, Dorota Stefańska – <i>Pierwszy w plutonie zwiadowców – rzecz o Tadeuszu Adamowiczu</i>	115
Jolanta Stelmasiak – <i>Wiersze</i>	119

POLEMIKA

Jolanta Stelmasiak – <i>Grzybów widziany z biblioteki, czyli kilka uwag do „Charakterystyki demograficznej sołectwa Grzybów” Mariusza Lamprechta</i>	127
Mariusz Lamprecht – <i>W sprawie Grzybowa raz jeszcze – odpowiedź autora</i>	128

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 5, 2005

Tadeusz Marszał – <i>Jerzy Karol Kurnatowski</i>	7
Alicja Szymczakowa – <i>Kilka uwag o wójtostwie i wójtach w Szadku w średniowieczu</i>	31
Marek Adamczewski – <i>Herby szlachty polskiej w kościele farnym św. Jakuba w Szadku</i>	47
Radosław Kucharski, Mariusz Lamprecht – <i>Młynarstwo regionu szadkowskiego i jego rozwój do I wojny światowej</i>	67
Piotr Szkutnik – <i>Źródła do dziejów Szadku znajdujące się w archiwach kościelnych</i>	111
Jowita Jagła – <i>Przestawienia wotywnie z kościoła św. Andrzeja w Małyniu</i>	129
Katarzyna Milewska – <i>Cmentarze wojskowe z okresu I wojny światowej na terenie gminy Szadek</i>	147
Roman Kopacki – <i>Założenie dworsko-parkowe w Dzadkowicach</i>	179
Dorota Stefańska – <i>Muzeum szkolne w Szadku (jubileusz 30-lecia)</i>	189
Tadeusz Marszał – <i>Pomnik Józefa Piłsudskiego w Szadku – niezrealizowany projekt (w 70 rocznicę śmierci marszałka)</i>	211
Bartosz Bartosiewicz – <i>Infrastruktura komunalna na terenie gminy Szadek – stan obecny i kierunki rozwoju</i>	219

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 6, 2006

Ewa Andrysiak – <i>Alfons Józef Ignacy Parczewski (1849–1933)</i>	7
Piotr Szkutnik – <i>Rodzina i związki genealogiczne Alfonsa Parczewskiego</i>	43
Marek Adamczewski – <i>Ikonaografia pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przełomu wieku XVIII i XIX</i>	69
Agnieszka Bartoszewicz – <i>Późnośredniowieczny Szadek i jego mieszkańcy w świetle zapisek z najstarszej księgi miejskiej</i>	111
Radosław Kucharski, Mariusz Lamprecht – <i>Rozwój młynarstwa w regionie szadkowskim w XX w. i jego obraz współczesny</i>	127
Tadeusz Marszał – <i>Pompa – element małej architektury rynku szadkowskiego (rys historyczny)</i>	155
Bartosz Bartosiewicz – <i>„Czasami żartuję, że moje miasto nazywa się Sade’k, od imienia jednej z moich ulubionych piosenek, tej od „Smooth operator” – z Markiem Niedźwiedzkim w rozmowie o Szadku</i>	163
<i>Szkoła w Szadku na starej fotografii i we wspomnieniach</i> (oprac. Dorota Stefańska)	167

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 7, 2007

Tadeusz Marszał – <i>Od Redakcji</i>	5
Tadeusz Marszał – <i>Tomasz Szadek (z Szadka, Schadek) – kompozytor; śpiewak, ksiądz</i>	7
Piotr Szkutnik – <i>Duchowieństwo dekanatu szadkowskiego w roku 1835</i>	27
Dariusz Klemantowicz – <i>Większa własność ziemska okolic Szadku w okresie międzywojennym</i>	61
Ewa Andrysiak, Krzysztof Walczak – <i>Józef Leopold z Rzepiszewa i jego biblioteka (przyczynek do dziejów księgozbiorów ziemiańskich)</i>	77
Marek Adamczewski – <i>Pieczęć wojewódzka powiatów sieradzkiego i szadkowskiego z roku 1792</i>	93
Ks. Mieczysław Różański – <i>Szkoła w Szadku w okresie staropolskim w świetle wizytacji kościelnych</i>	103
Rafał Bogusławski – <i>Tajemniczy portret – przyczynek do biografii starosty szadkowskiego Budzisz-Pstrokońskiego</i>	111
Ewelina Kostrzewska – <i>Kilka uwag na temat Szadkowskiego Koła Zjednoczonych Ziemianek na początku wieku XX</i>	125
Iwona Pielesiak – <i>Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Szadku</i>	143
Bartosz Bartosiewicz, Krzysztof Paczkowski – <i>Planowana obwodnica Szadku na tle układu drogowego miasta</i>	155
Sylvia Kowara – <i>Nowe budownictwo mieszkaniowe na terenie miasta i gminy Szadek</i>	171
Beata Woźwoda – <i>Flora Lasu Szadkowskiego</i>	185
Tadeusz Marszał – <i>Henryk Tyłuś (1951–2006) burmistrz miasta i gminy Szadek (wspomnienie)</i>	197
Bartosz Bartosiewicz – <i>Antoni Leopold – rozmowa z ostatnim przedwojennym właścicielem Rzepiszewa</i>	201
<i>Dwór w Boczach (siedziba rodziny Nęcich) na starej fotografii (oprac. Dorota Stefańska)</i>	205

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 8, 2008

Tadeusz Marszał – <i>Jakub z Szadka – ksiądz, dyplomata i prawnik (ur. około 1412 r. w Szadku – zm. 28 października 1487 r. w Krakowie)</i>	5
Ks. Kazimierz Rulka – <i>Jan Stanisław Żak (1870–1943) – proboszcz w Szadku</i>	31
Piotr Szkutnik – <i>Barwna postać w sutannie – ks. Wiktor Krąkowski (1827–1880), administrator parafii Borszewice, cz. I: okres wikariatu (do 1853 r.)</i>	49
Agnieszka Bartoszewicz – <i>Obraz kartograficzny Szadku w XIX w.</i>	85
Adam Rapiejko – <i>Pradzieje okolic Szadku w zarysie</i>	93
Ks. Mieczysław Różański – <i>Duchowieństwo parafii w Szadku w XVIII w. w świetle wizytacji kościelnych</i>	103
Mariusz Lamprecht, Anna Sikora – <i>Funkcje administracyjne Szadku – rys historyczny</i>	113
Rafał Kowalczyk – <i>Szadek na tle sytuacji gospodarczej departamentu kaliskiego przełomu stuleci XVIII i XIX</i>	127
Beata Woźwoda – <i>Formy ochrony szaty roślinnej w gminie Szadek</i>	143

Dariusz Klemantowicz – <i>Lasy powiatu sieradzkiego w połowie XIX w.</i>	151
Dorota Stefańska – <i>Antoni Nowacki – romantyk czy pozytywista? (w 145 rocznicę powstania styczniowego)</i>	161
Bartosz Bartosiewicz – <i>Źródła finansowania komunalnych inwestycji infrastrukturalnych – przykład gminy Szadek</i>	179
Bartosz Bartosiewicz – <i>Ks. Adolf Reizer rozmowa z byłym proboszczem parafii szadkowskiej</i>	189
<i>Rynek w Szadku na starej fotografii</i> (oprac. Sylwia Kowara, Dorota Stefańska)	193

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 9, 2009

ARTYKUŁY

Tadeusz Marszał – <i>Mikołaj Prokopowicz z Szadka – astrolog, astronom, historyk nauki, miłośnik i znawca książki (1489–1564)</i>	5
Ks. Kazimierz Rulka – <i>Z 49 lat pracy duszpasterskiej 14 lat w Szadku – ks. Edward Lidtke</i>	37
Piotr Szkutnik – <i>Acta dziekana dekanatu szadkowskiego ks. Jana Gawelczyka (1826–1854)</i>	63
Jarosław Stulczewski – <i>Ewangelicy w okolicy Szadku i Zduńskiej Woli w XIX–XX w.</i>	87
Ewa Andrysiak – <i>Szadek w korespondencjach „Kaliszanina”</i>	107
Beata Woźniowa – <i>Zróżnicowanie siedlisk drzewostanów w lasach gminy Szadek</i>	119
Sylwia Kowara – <i>Budownictwo drewniane w Szadku</i>	135
Joanna Banasiak – <i>Nieruchomości komunalne jako element zagospodarowania Szadku</i>	155

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Jarosław Stulczewski – <i>Lecznictwo w Szadku</i>	167
Dorota Stefańska – <i>Tradycja powstańczych mogił w Szadku</i>	177
Piotr Szkutnik – <i>Wspomnienie ks. Władysława Łabiaka</i>	187
Jarosław Stulczewski – <i>Dr Ignacy Lipiński (1874–1928)</i>	195
Tadeusz Marszał – <i>Maciej Tadeusz Adamowicz (1940–2009) – nauczyciel i poeta (wspomnienie)</i>	201
Bartosz Bartosiewicz – <i>Prof. dr hab. Wiesław Puś – rektor uniwersytetu wywodzący się z regionu szadkowskiego (wywiad)</i>	207
<i>Dokumenty i fotografie obrazujące lata II wojny światowej z perspektywy mieszkańców regionu szadkowskiego</i> (oprac. Dorota Stefańska)	213

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 10, 2010

Tadeusz Marszał – <i>Od Redakcji</i>	5
---	---

ARTYKUŁY

Ks. Kazimierz Rulka – <i>Uważał, że w Szadku może zrobić najwięcej – ksiądz Jan Julian Wiatr</i>	9
Piotr Szkutnik – <i>Zespół akt dekanatu szadkowskiego w zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Część I</i>	39

Dorota Stefańska – <i>Cisi bohaterowie lat wojny i okupacji – rzecz o szkole, której nie było</i>	59
Dariusz Klemantowicz – <i>Struktura wielkości prywatnych majątków ziemskich w powiecie sieradzkim przed I wojną światową</i>	89
Ks. Mieczysław Różański – <i>Patronat parafii w dekanacie szadkowskim w drugiej połowie XVIII w.</i>	103
Jerzy Augustyniak – <i>Zameczek w Wojsławicach</i>	117
Jacek Królewski – <i>Ołtarz główny i obraz „Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny” w kościele szadkowskim – w świetle prac konserwatorskich</i>	131
Jarosław Stulczewski – <i>Żydzi w Szadku – rys historyczny</i>	141
Beata Woziwoda – <i>Walory botaniczne śródlęsnego stawu w Wilamowie</i>	161
ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA	
Iłona Florczak – <i>Archiwalia dotyczące Szadku z lat 1867–1918 w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi</i>	171
Jarosław Stulczewski – <i>Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Szadku</i>	189
Agata Kaczmarek, Agata Młyńska – <i>Źródła do dziejów parafii w Szadku z roku 1825 (wizyta dziekańska i inwentarz parafii)</i>	199
Ewa Andrysiak – <i>Szadek i okolice w latach 1917–1918 we wspomnieniach działaczki społeczno-oświatowej Władysławy Głodowskiej-Sampolskiej</i>	219
Adam Rapiejko, Katarzyna Korzeniowska – <i>Region szadkowski w badaniach archeologiczno-historycznych</i>	231
Elżbieta Nejman – <i>Parafie dekanatu szadkowskiego i niektóre z dekanatu lutomierskiego (powiat szadkowski) w dawnej statystyce</i>	245
Bartosz Bartosiewicz – <i>Maria Sarnik-Konieczna – szadkownianka – architekt – konserwator zabytków (wywiad)</i>	263
SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII	
<i>Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Szadku (oprac. Jarosław Stulczewski)</i>	275

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 11, 2011

ARTYKUŁY

Lukasz Antosik, Błażej Muzolf, Monika Troszczyńska-Antosik – <i>Wyniki badań sondażowych przeprowadzonych przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku</i>	5
Leszek Kajzer – <i>Raz jeszcze o siedzibach dworskich w Wojsławicach</i>	23
Piotr Szkutnik – <i>Zespół akt dekanatu szadkowskiego w zasobie Archiwum Diecezjalnego we Włocławku. Część II</i>	37
Agnieszka Bartoszewicz – <i>Średniowieczne księgi ziemskie szadkowskie w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie</i>	53
Ks. Kazimierz Rulka – <i>Biblioteka kościoła parafialnego w Szadku w drugiej poł. XVIII w.</i>	61
Beata Woziwoda – <i>Zróżnicowanie flory roślin naczyniowych w uroczysku Rzepiszew</i>	75

Jarosław Stulczewski – Szadkowanie zamordowani w Katyniu	93
Dorota Stefańska – Marian Dziamarski (1900–1945) – kapłan, męczennik	113
ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA	
Jarosław Stulczewski – Janina Irmína Izabela Lichońska (1912–1969) – filolog klasyczny i tłumaczka	137
Piotr Drzewiecki – Z dziejów ochotniczych straży pożarnych w gminie Szadek	147
Ewa Andrysiak – Życie muzyczne w Szadku w latach 1844–1860 w świetle prasy	161
Artur Kijas – Statut Kupiecko-Rolniczego Towarzystwa w Szadku	165
Jolanta A. Daszyńska – Wojenne wspomnienie – Boczki, styczeń 1945	173
Jarosław Stulczewski – Wywiad z Zofią Wichrowską (z domu Listowską) – córka przedwojennych kierowników Szkoły Powszechnej w Szadku	177
SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII	
<i>Urząd Pocztowy w Szadku</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	187

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 12, 2012

ARTYKUŁY

Marek Adamczewski – W sprawie nowego herbu gminy i miasta Szadek	5
Sylvia Kowara – Zmiany zagospodarowania rynku w Szadku w drugiej połowie XX w.	23
Piotr Szkutnik – Ksiądz Józef Piekieliński (Piekielny) (1897–1942), ofiara obozu koncentracyjnego w Dachau	41
Jarosław Stulczewski – Tadeusz Marian Kobusiewicz (1905–1979) – wybitny profesor weterynarii, kapitan WP, założyciel Zakładu Pryszczycy Państwowego Instytutu Weterynaryjnego	61
Beata Wasilewska-Klamka – Żydzi w Szadku – fragmenty wspomnień	87
Beata Woziwoda, Sylwia Suwara-Szmigielska – Żółtlice, kolczurki, niecierpki i inne rośliny inwazyjne w Szadku	107
Beata Woziwoda, Katarzyna Pawicka, Grzegorz J. Wolski – Charakterystyka lasu grądowego z jodłą w rezerwacie „Jamno”	127
Katarzyna Pawicka, Beata Woziwoda, Grzegorz J. Wolski – Flora roślin naczyniowych rezerwatu „Jamno”	145
Grzegorz J. Wolski, Beata Woziwoda, Katarzyna Pawicka – Mszaki rezerwatu „Jamno”	159

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Emilia Gorczyzewska – Struktura działalności gospodarczej w gminie Szadek	171
Ewa Andrysiak – Szadek i ziemia szadkowska na łamach czasopisma krajoznawczego „Na Sieradzkich Szlakach”	181
Jarosław Stulczewski – Cmentarzysko ciałopalne w Sikucinie w badaniach Leona Dudrewicza	203
Beata Woziwoda – Rezerwat „Jamno” – cenny poligon badawczy łódzkich geobotaników	209
Ewa Obala – Dwie monografie Szadku	219
Jarosław Stulczewski – Wywiad ze Stefanem Laube (pseudonim „Adam”) – uczestnikiem powstania warszawskiego, świadkiem zamachu na Franza Kutschere	227

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży w Szadku</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	235
---	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 13, 2013

ARTYKUŁY

Elżbieta Kobjek, Sławomir Kobjek – <i>Środowisko przyrodnicze i zagospodarowanie form eolicznych w gminie Szadek</i>	5
Ks. Kazimierz Rulka – <i>Stan religijno-moralny parafii rzymskokatolickiej w Szadku w drugiej połowie XVIII w. Miejsca kultu, duszpasterze, parafianie</i>	25
Ks. Sławomir Zabraniak – <i>Dekanat szadkowski i jego dziekani w latach 1660–1763</i>	45
Piotr Szkutnik – <i>Parafia szadkowska na początku XVI w. w świetle Liber Beneficiorum Jana Łaskiego</i>	65
Zdzisław Włodarczyk – <i>Na przełomie wieków – Szadek pod panowaniem pruskim (1793–1806)</i>	81
Kamila Klauzińska, Tomasz Krzysztof Polkowski – <i>Nierozwiązana zagadka Jsydora Szykiera z Szadka i to czego możemy się z niej nauczyć</i>	101
Iłona Florczak – <i>Uwagi na temat sejmików szlachty sieradzkiej w Szadku w początkach XVIII w. – na marginesie laudum z 8 czerwca 1716 r.</i>	117
Ewa Andrysiak – <i>Gabriel z Szadka i jego Apologia pro Collegii Posnaniensis</i>	133
Agata Młyńska – <i>„Setkom tysięcy, co imion nie mają na grobie”. Szadkowski cmentarz wojenny z okresu bitwy łódzkiej (1914 r.)</i>	145

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Jarosław Stulczewski – <i>Bolesław Michał Stokowski (1841–1921)</i>	171
Jarosław Stulczewski – <i>Stowarzyszenie Spółdzielni Spożywców „Szadkowianka” w Szadku (1913–1948)</i>	181
Ks. Maciej Korczyński – <i>Ksiądz Andrzej Ciapciński (1960–2012) – proboszcz parafii pw. Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła w Szadku</i>	187
Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad ze Stanisławem Ziębą – ludowcem, posłem na sejm IX kadencji PRL</i>	189

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Ochotnicza Straż Pożarna w Szadku</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	197
--	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 14, 2014

ARTYKUŁY

Szymon Wiśniewski – <i>Dostępność transportowa Szadku</i>	5
Tadeusz Marszał – <i>Rola terenów wiejskich w rozwoju sukiennictwa szadkowskiego w XV–XVII wieku</i>	25
Tadeusz Marszał – <i>Szadek jako ośrodek sukienniczy w XV–XVII wieku</i>	39
Marek Adamczewski – <i>Znak miejski Zduńskiej Woli</i>	59
Marek Adamczewski – <i>Herb gminy (wiejskiej) Zduńska Wola</i>	75

Marek Adamczewski – <i>Herb powiatu zduńskowolskiego</i>	85
Piotr Szkutnik – <i>Testament mieszczańskiej szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich z 1693 roku</i>	97
Michał Kobierecki – <i>Sejmiki szlachty sieradzkiej w Szadku w latach 1668–1695. Zestawienie chronologiczne</i>	113
Jarosław Stulczewski – <i>Szadkowanie w powstaniu warszawskim</i>	135
Dorota Stefańska – <i>Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej w Szadku w latach 1919–1933</i>	151
Beata Woziwoda, Eliza Szczerkowska-Majchrzak – <i>Charakterystyka geobotaniczna rzeki Pichna Szadkowska na odcinku od źródła w Zimnej Wodzie do ujścia z terenu uroczyska Wojślawice</i>	173
Eliza Szczerkowska-Majchrzak, Beata Woziwoda – <i>Bentofauna rzeki Pichna Szadkowska na odcinku od źródła w Zimnej Wodzie do ujścia z terenu uroczyska Wojślawice</i>	189
ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA	
Wanda Nowak – <i>Aktywność społeczna mieszkańców gminy Szadek</i>	203
Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad ze Stanisławem Kępką – jednym z najstarszych mieszkańców Szadku</i>	209

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 15, 2015

ARTYKUŁY

Jan Szymczak – <i>Kwerenda historyczna do kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku</i>	5
Stanisław Cechosz, Łukasz Holcer – <i>Średniowieczny kościół parafialny w Szadku i jego renesansowa kaplica</i>	35
Piotr Szkutnik – <i>Opis kościoła i probostwa w Szadku w połowie XIX w.</i>	69
Tomasz Figlus – <i>Geneza i zmiany struktury społeczno-gospodarczej osadnictwa wiejskiego w dobrach królewskich na obszarze przedrozbiorowego powiatu szadkowskiego.....</i>	89
Marek Adamczewski, Jarosław Stulczewski – <i>Ze studiów nad symbolami cechowymi. Dziewiętnastowieczna pieczęć cechu szewców z Szadku</i>	109
Szymon Wiśniewski – <i>Dostępność czasowa Szadku w ujęciu transportu indywidualnego</i>	147
Krzysztof Paweł Woźniak – <i>Imigranci z Hesji i Badenii między Łodzią a Szadkiem w I połowie XIX w.</i>	161
Zofia Wilk-Woś – <i>Rzecz o Bruchrinku z dziurawym zębem, notariuszu królewskim, plebanie szadkowskim i kanoniku łęczyckim</i>	177
Jarosław Stulczewski – <i>Styczeń 1945 – radość i tragedia na terenie gminy Szadek.....</i>	189
Dorota Stefańska – <i>Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej w Szadku w latach 1934–1939</i>	205
Grzegorz Sztandera – <i>Akta metrykalne parafii Korczew</i>	225
Grzegorz Sztandera – <i>Świecka i kościelna przynależność administracyjna parafii Korczew</i>	237
ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA	
Andrzej Rzepkowski – <i>Stan liczebny i struktura ludności Szadku w latach trzydziestych XX w.</i>	247
Dorota Stefańska – <i>Irena Stoczkiewicz (1954–2014) – wspomnienie.....</i>	253

Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad z ks. kan. Stanisławem Franciszkiem Strzeleńskim – kapelanem związku wysiedlonych ziemi łódzkiej</i>	259
--	-----

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Ochotnicza Straż Pożarna w Wilamowie</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	265
---	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 16, 2016

ARTYKUŁY

Ks. Kazimierz Rulka – <i>Stan religijno-moralny parafii rzymskokatolickiej w Szadku w drugiej połowie XVIII wieku – życie sakramentalne, kult Boży, zwyczaje nieakceptowane przez Kościół</i>	7
Bartłomiej Czyżewski – <i>Nagrobki przy kościele Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła w Szadku</i>	31
Piotr Szkutnik – <i>Legaty na rzecz bractw kościelnych w Szadku w latach 50-tych XIX w.</i>	63
Katarzyna Jarno-Cichosz – <i>Kościół parafialny św. Mikołaja i św. Doroty w Kwiatkowicach</i>	77
Tomasz Figlus – <i>Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa w zachodniej części gminy Szadek</i>	91
Tomasz Figlus – <i>Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa we wschodniej części gminy Szadek</i>	117
Bożenna Antoszczyk – <i>O rodzinie Siemiątkowskich. Część I. Cwetana vel Tsena i Józef Siemiątkowscy – z dworu w Tymienicach w świat</i>	141
Dorota Stefańska – <i>Barbara Newelska 1919–2012</i>	159
Jarosław Stulczewski – <i>Działalność antykomunistycznego oddziału partyzanckiego „Niepodległość” na terenie ziemi szadkowskiej</i>	177
Jarosław Stulczewski – <i>Bank Spółdzielczy w Szadku – zarys działalności</i>	195
Dorota Stefańska – <i>Kółko rolnicze w Szadku w latach 1907–1926</i>	215
Michał Kowalski – <i>Zróżnicowanie przestrzenne zachowań wyborczych mieszkańców gminy Szadek w wyborach prezydenckich i parlamentarnych w 2015 roku</i>	243
India Pecyna – <i>Magistrala węglowa w regionie szadkowskim</i>	257
Anna Wojnarowska – <i>Jakość przestrzeni publicznej centrum Zduńskiej Woli</i>	275
Marta Borowska-Stefańska – <i>Zagospodarowanie terenów zalewowych w gminie Szadek</i>	307
Marta Borowska-Stefańska – <i>Dostępność transportowa od jednostek straży pożarnych do budynków zlokalizowanych na terenach zalewowych w powiecie zduńskowolskim</i>	321
Leszek Kucharski, Błażej Chmielewski – <i>Kwitnący bluszcz pospolity hедера helix L. w lasach okolic Szadku</i>	337
Beata Woziwoda, Sylwester Lisek, Katarzyna Ambrożkiewicz – <i>Zalesianie gruntów rolnych i nieużytków w gminie Szadek w latach 1995–2015</i>	349

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Arkadiusz Płomiński – <i>Sport w Szadku w latach 1945–1989</i>	363
Iwona Kaczmarek, Ewa Śmiech – <i>Problematyka Szadku i ziemi szadkowskiej na łamach periodyku „Na Sieradzkich Szlakach”</i>	375

WYWIAD

Jarosław Stulczewski – Wywiad z <i>Danielą Osieńką</i> (pseudonim „Wierna”), I ^{ov} . Kretowicz, 2 ^{ov} . Ludwicka – członkiem Armii Krajowej i siostrą komendanta <i>Spieszonego Szwadronu AK w Szadku</i>	389
--	-----

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Szadek z okresu dwudziestolecia międzywojennego na afiszach i ulotkach</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	403
---	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 17, 2017

ARTYKUŁY

Elżbieta Nejman, Jarosław Stulczewski – <i>Stefan Złotnicki (1779–1847) – założyciel miasta Zduńska Wola, podprefekt powiatu szadkowskiego, szlachcic i wolnomularz</i>	5
Bożenna Antoszczyk – <i>O rodzinie Siemiątkowskich. Część II. Dwór w Wojślawicach i jego mieszkańcy na fotografii, w pamiątkach i wspomnieniach rodzinnych</i>	29
Piotr Szkutnik – <i>Pełnomocnictwo dotyczące dysponowania funduszami propinacyjnymi w Szadku (1862 r.)</i>	55
Jan Pietrzak – <i>Hieronim Wierzbowski – wojewoda sieradzki, starosta szadkowski i dziedzic Łasku</i>	65
Elżbieta Jarczak, Agnieszka Litwa – <i>Kościół św. Wawrzyńca w Rossoszycy – zarys historii i stan obecny</i>	75
Elżbieta Jarczak, Agnieszka Litwa – <i>Wyposażenie kościoła św. Wawrzyńca w Rossoszycy</i>	91
Beata Woziwoda, Anastazja Krzyżanowska, Katarzyna Brzeska, Agnieszka Kopka, Anna Woziwoda – <i>Dendroflora parku podworskiego we wsi Wojślawice w powiecie zduńskowolskim</i>	103
Jarosław Stulczewski – <i>Projekt budowy Zakładów Przemysłu Jedwabniczego w Szadku (1954–1956)</i>	125
Danuta Sawicka-Miszewska, Leszek Sawicki, Ryszard Sawicki – <i>Tadeusz Sawicki (1912–1939) – lotnik poległy na ziemi szadkowskiej. Wspomnienie rodziny</i>	135
Dorota Stefańska – <i>Gdy ginie ludzka pamięć, mówią kamienie – rzecz o obelisku w starostwie Szadek</i>	149
Dorota Stefańska – <i>Mieszkańcy Nowego Kromolina w walce o niepodległość i granice II Rzeczypospolitej</i>	161

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Dariusz Jędrasiak – <i>Boczki – środowisko przyrodnicze, historia i teraźniejszość</i>	181
Bartłomiej Czyżewski – <i>Nagrobki przy kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku – ciąg dalszy</i>	207
Ewa Andrysiak – „ <i>Biuletyn Szadkowski</i> ” – <i>piętnaście lat działalności lokalnego czasopisma naukowego</i>	211
Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad z Mieczysławem Szeflińskim – szadkowskim medykiem i poetą</i>	237

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Jakuba Apostoła w Szadku i jego parafianie</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	247
--	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 18, 2018

ARTYKUŁY

Agnieszka Bartoszewicz – <i>Religijność mieszkańców późnośredniowiecznego Szadku w świetle aktów ich ostatniej woli</i>	5
Monika Cepil, Tomasz Figlus – <i>Wybrane zagadnienia toponimiczne w kontekście przemian osadniczych na przykładzie gminy Szadek</i>	21
Piotr Szkutnik – <i>Pełnomocnictwo dotyczące dysponowania funduszami propinacyjnymi w Szadku (1852 r.)</i>	39
Jarosław Stulczewski – <i>Działalność Ochotniczej Straży Pożarnej w Krokocicach w latach 1929–1939</i>	49
Dorota Stefańska – <i>Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w okresie I wojny światowej</i>	65
Jarosław Stulczewski – <i>RWD–14b „Czapla” i jego załoga zestrzelona w Górach Prusimowskich we wrześniu 1939 r. – prace eksploracyjne i upamiętnienie</i>	79

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Aneta Wnuk – <i>Wypadki drogowe w gminie Szadek w latach 2010–2017</i>	91
---	----

WYWIAD

Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad z Aliną Sarzałą – historykiem i twórcą szkolnej izby pamięci w Sikucinie</i>	107
--	-----

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Związek Harcerstwa Polskiego w Szadku (1915–1939)</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	111
--	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 19, 2019

ARTYKUŁY

Zbigniew Kamiński – <i>Osiedle mieszkaniowe budownictwa jednorodzinnego „Szadkowie-Ogrodzim” – geneza powstania i ocena założenia po 50 latach</i>	5
Tadeusz Marszał – <i>Szadkowskie ogłoszenie reklamowe z 1837 roku – asumpt do kilku uwag na temat osadnictwa niemieckiego i rozwoju rzemiosła tekstylnego w Szadku na początku XIX w.</i>	51
Monika Cepil, Tomasz Figlus – <i>Procesy parcelacji gruntów folwarcznych i likwidacji serwitutów w okresie międzywojennym na przykładzie wsi Boczki w Rzepiszew</i>	77
Jarosław Stulczewski – <i>Działalność Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Prusimowicach (1954–1961)</i>	93
Paweł Nowicki – <i>Struktura funkcjonalna placu rynkowego w Szadku</i>	107
Dorota Stefańska – <i>Sylwetki żołnierzy Polskiej Organizacji Wojskowej w Szadku w okresie I wojny światowej</i>	122

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE, NOTATKI, SPRAWOZDANIA

Jarosław Stulczewski – <i>Wybory do Rady Miejskiej w Szadku – Materiał wyborczy z 1939 roku</i>	153
Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad ze Stanisławem Mielczarkiem – nauczycielem, przewodniczącym Miejskiej Rady Narodowej, naczelnikiem i burmistrzem gminy i miasta Szadek</i>	159

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Ludowy Klub Sportowy „Victoria” w Szadku</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	175
---	-----

BIULETYN SZADKOWSKI TOM 20, 2020

Wstęp – <i>Od redakcji w 20-lecie „Biuletynu Szadkowskiego”</i>	7
---	---

ARTYKUŁY

Zbigniew Głąb – <i>Nowe Miasto w Szadku w kartografii XIX-wiecznej – niezrealizowane obietnice nowej przestrzeni społecznej</i>	9
Tomasz Figlus – <i>Zagospodarowanie przestrzenne Szadku w okresie nowożytnym w świetle lustracji dóbr królewskich</i>	21
Tadeusz Marszał – <i>Historia Szadku w „Studium historyczno-urbanistycznym” J. Goldberga</i>	37
ks. Mariusz Budkiewicz – <i>Ks. Antoni Orchowski (1872–1923) – proboszcz i dziekan w Szadku</i>	55
Paulina Kurzyk – <i>Heterogeniczność przestrzenna postaw wyborczych mieszkańców gminy Szadek w wyborach europejskich i parlamentarnych w 2019 roku</i>	73
Paulina Sapińska – <i>Dostępność do wybranych instytucji kultury w powiecie zduńskowolskim</i>	87
Tadeusz Marszał – <i>Zarys struktury osadniczej regionu szadkowskiego w 1827 r.</i>	107
Monika Cepil, Tomasz Figlus – <i>Studia nad rozwojem sieci szkolnictwa podstawowego w gminie miejsko-wiejskiej Szadek</i>	119
Jarosław Stulczewski – <i>Działalność Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Sikućcinie (1954–1958)</i>	131
Lukasz Antosik, Błażej Muzolf – <i>Rosyjska ikona podróżna odkryta na cmentarzu przykościelnym w Lutomiersku</i>	145
Dorota Stefańska – <i>Marian Piotrowicz „Kometa” (1923–2019)</i>	153
Izabela Michalska – <i>Dwadzieścia lat minęło... – analiza bibliograficzna „Biuletynu Szadkowskiego” z lat 2001–2020</i>	169
Jarosław Stulczewski – <i>Wywiad z Tadeuszem Marszałem – profesorem Uniwersytetu Łódzkiego oraz redaktorem „Biuletynu Szadkowskiego”</i>	195

SZADEK NA STAREJ FOTOGRAFII

<i>Wyznawcy religii mojżeszowej i ich świątynia w Szadku</i> (oprac. Jarosław Stulczewski)	211
--	-----

ANEKS III

Indeks tematyczny materiałów opublikowanych
w „Biuletynie Szadkowskim” w latach 2001–2020

Historia: t. 1, s. 65–75; t. 2, s. 23–40; t. 2, s. 39–41; t. 2, s. 61–64; t. 3, s. 7–34; t. 3, s. 73–82; t. 5, s. 31–45; t. 5, s. 47–6; t. 5, s. 111–127; t. 5, s. 189–210; t. 5, s. 211–217; t. 6, s. 69–109; t. 6, s. 111–126; t. 7, s. 27–60; t. 7, s. 61–76; t. 7, s. 93–101; t. 7, s. 103–109; t. 7, s. 143–153; t. 8, s. 86–91; t. 8, s. 93–102; t. 8, s. 103–111; t. 8, s. 113–126; t. 9, s. 63–85; t. 9, s. 87–106; t. 9, s. 107–117; t. 9, s. 167–175; t. 10, s. 39–58; t. 10, s. 89–102; t. 10, s. 103–116; t. 10, s. 141–160; t. 10, s. 171–188; t. 10, s. 199–217; t. 10, s. 231–244; t. 10, s. 246–261; t. 11, s. 5–28; t. 11, s. 37–52; t. 11, s. 54–59; t. 11, s. 61–73; t. 11, s. 147–160; t. 11, s. 161–164; t. 11, s. 165–171; t. 11, s. 173–175; t. 12, s. 87–106; t. 12, s. 181–201; t. 12, s. 203–207; t. 13, s. 25–43; t. 13, s. 45–64; t. 13, s. 65–80; t. 13, s. 81–100; t. 13, s. 101–115; t. 13, s. 117–132; t. 14, s. 59–74; t. 14, s. 75–84; t. 14, s. 85–96; t. 14, s. 97–111; t. 14, s. 113–133; t. 14, s. 151–172; t. 15, s. 69–87; t. 15, s. 89–108; t. 15, s. 109–146; t. 15, s. 161–176; t. 15, s. 189–203; t. 15, s. 205–223; t. 15, s. 225–235; t. 15, s. 237–245; t. 16, s. 7–30; t. 16, s. 63–76; t. 16, s. 177–194; t. 16, s. 195–214; t. 16, s. 215–242; t. 16, s. 363–374; t. 17, s. 55–64; t. 17, s. 125–133; t. 18, s. 5–19; t. 18, s. 21–37; t. 18, s. 39–47; t. 18, s. 49–64; t. 18, s. 65–77; t. 18, s. 79–90; t. 19, s. 51–75; t. 19, s. 77–92; t. 19, s. 93–106; t. 19, s. 153–158; t. 20, s. 9–19; t. 20, s. 37–54; t. 20, s. 107–118; t. 20, s. 131–144

Biografie, wspomnienia: t. 1, s. 134–146; t. 3, s. 35–54; t. 4, s. 7–29; t. 4, s. 109–113; t. 4, s. 115–118; t. 5, s. 7–29; t. 6, s. 7–42; t. 6, s. 43–68; t. 7, s. 7–25; t. 7, s. 77–91; t. 7, s. 111–124; t. 7, s. 197–200; t. 8, s. 5–29; t. 8, s. 31–47; t. 8, s. 49–84; t. 8, s. 161–178; t. 9, s. 5–36; t. 9, s. 37–63; t. 9, s. 187–194; t. 9, s. 195–199; t. 9, s. 201–206; t. 10, s. 9–38; t. 10, s. 59–88; t. 10, s. 219–230; t. 11, s. 93–111; t. 11, s. 113–136; t. 11, s. 137–

146; t. 12, s. 41–59; t. 12, s. 61–86; t. 13, s. 133–144; t. 13, s. 171–179; t. 13, s. 187–188; t. 14, s. 135–150; t. 15, s. 177–188; t. 15, s. 253–257; t. 16, s. 141–158; t. 16, s. 159–176; t. 17, s. 5–28; t. 17, s. 29–53; t. 17, s. 65–73; t. 17, s. 135–148; t. 17, s. 161–180; t. 19, s. 122–152; t. 20, s. 55–72; t. 20, s. 153–168

Układ przestrzenny, użytkowanie ziemi, zagospodarowanie: t. 1, s. 9–10; t. 1, s. 11–29; t. 1, s. 30–34; t. 1, s. 37–45; t. 1, s. 45–63; t. 1, s. 123–128; t. 1, s. 129–133; t. 2, s. 143–147; t. 3, s. 55–71; t. 3, s. 97–110; t. 3, s. 111–118; t. 4, s. 101–108; t. 5, s. 219–235; t. 6, s. 152–159; t. 7, s. 155–170; t. 7, s. 171–184; t. 8, s. 151–160; t. 9, s. 135–153; t. 9, s. 155–167; t. 12, s. 23–40; t. 16, s. 91–116; t. 16, s. 117–140; t. 16, s. 307–320; t. 16, s. 349–362; t. 19, s. 5–49; t. 20, s. 21–35

Dziedzictwo kulturowe: t. 2, s. 7–21; t. 2, s. 65–71; t. 3, s. 119–126; t. 4, s. 31–45; t. 4, s. 47–58; t. 4, s. 59–66; t. 5, s. 129–146; t. 5, s. 147–175; t. 5, s. 179–188; t. 9, s. 177–185; t. 10, s. 117–129; t. 10, s. 131–139; t. 11, s. 23–36; t. 13, s. 145–169; t. 15, s. 5–33; t. 15, s. 35–68; t. 16, s. 31–62; t. 16, s. 77–90; t. 17, s. 75–89; t. 17, s. 91–101; t. 17, s. 149–158; t. 17, s. 207–209; t. 20, s. 145–151

Ludność (cechy społeczno-demograficzne): t. 2, s. 133–142; t. 2, s. 155–157; t. 3, s. 139–144; t. 4, s. 83–92; t. 7, s. 125–142; t. 10, s. 189–198; t. 14, s. 203–207; t. 15, s. 247–251; t. 16, s. 243–256; t. 20, s. 73–85

Środowisko przyrodnicze: t. 1, s. 77–90; t. 1, s. 91–100; t. 1, s. 101–110; t. 1, s. 111–122; t. 2, s. 105–115; t. 7, s. 185–195; t. 8, s. 143–150; t. 9, s. 119–133; t. 10, s. 161–170; t. 11, s. 75–91; t. 12, s. 107–125; t. 12, s. 127–143; t. 12, s. 145–157; t. 12, s. 159–170; t. 12, s. 209–217; t. 13, s. 5–24; t. 14, s. 173–188; t. 14, s. 189–201; t. 16, s. 349–362; t. 17, s. 103–124

Gospodarka: t. 2, s. 91–104; t. 3, s. 83–96;
t. 4, s. 93–99; t. 5, s. 67–97; t. 6, s. 127–152;
t. 8, s. 127–142; t. 12, s. 171–179; t. 13,
s. 181–186; t. 14, s. 25–38; t. 14, s. 39–58

Inne: t. 2, s. 73–90; t. 2, s. 117–132;
t. 2, s. 149–154; t. 3, s. 127–138; t. 3,
s. 145–153; t. 4, s. 67–82; t. 8, s. 179–188; t. 12,
s. 5–21; t. 12, s. 219–225; t. 14, s. 5–23; t. 15,
s. 147–159; t. 16, s. 257–274; t. 16,
s. 275–306; t. 16, s. 321–336; t. 16, s. 375–388;
t. 17, s. 181–205; t. 17, s. 211–235; t. 18,
s. 91–105; t. 20, s. 87–106; t. 20, s. 119–129;
t. 20, s. 169–193

Szadek na starej fotografii: t. 6,
s. 167–230; t. 7, s. 205–210; t. 8, s. 193–210;
t. 9, s. 213–225; t. 10, s. 275–280; t. 11,
s. 187–202; t. 12, s. 235–263; t. 13,
s. 197–220; t. 14, s. 215–221; t. 15, 265–281;
t. 16, s. 403–412; t. 17, s. 247–271; t. 18,
s. 111–119; t. 19, s. 175–188; t. 20, s. 211–221

Wywiady: t. 6, s. 161–163; t. 7,
s. 201–204; t. 8, s. 189–191; t. 9, s. 201–206;
t. 10, s. 263–274; t. 11, s. 177–185; t. 12,
s. 227–234; t. 13, s. 189–195; t. 14, s. 209–
214; t. 15, 259–264; t. 16, s. 389–402; t. 17,
s. 237–246; t. 18, s. 107–110; t. 19, s. 159–174;
t. 20, s. 195–210

Wiersze: t. 2, s. 159–161; t. 3, s. 155–157;
t. 4, s. 119–124

ANEKS IV
Indeks autorów materiałów opublikowanych
w „Biuletynie Szadkowskim” w latach 2001–2020

Adamczewski Marek t. 3, s. 7–34; t. 5, s. 47–6; t. 6, s. 69–109; t. 7, s. 93–101; t. 12, s. 5–21; t. 14, s. 59–74; t. 14, s. 75–84; t. 14, s. 85–96; t. 15, s. 109–146

Adamowicz Elżbieta t. 4, s. 115–118

Adamowicz Maciej Tadeusz t. 2, s. 159–161

Ambrożkiewicz Katarzyna t. 16, s. 349–362

Andrysiak Ewa t. 6, s. 7–42; t. 7, s. 77–91; t. 9, s. 107–117; t. 10, s. 219–230; t. 11, s. 161–164; t. 12, s. 181–201; t. 13, s. 133–144; t. 17, s. 211–235

Andrzejewski Roman t. 2, s. 61–64

Antosik Łukasz t. 11, s. 5–28; t. 20, s. 145–151

Antoszczyk Bożenna t. 16, s. 141–158; t. 17, s. 29–53

Augustyniak Jerzy t. 10, s. 117–129

Banasiak Joanna t. 9, s. 155–167

Bartosiewicz Bartosz t. 5, s. 219–235; t. 6, s. 161–163; t. 7, s. 155–170; t. 7, s. 201–204; t. 8, s. 179–188; t. 8, s. 189–191; t. 9, s. 201–206; t. 10, s. 263–274

Bartoszewicz Agnieszka t. 6, s. 111–126; t. 8, s. 86–91; t. 11, s. 54–59; t. 18, s. 5–19

Bogusławski Rafał t. 7, s. 111–124

Borowska-Stefańska Marta t. 16, s. 307–320; t. 16, s. 321–336

Brzeska Katarzyna t. 17, s. 103–124

Burchard Janusz t. 1, s. 77–90

Cechosz Stanisław t. 15, s. 35–68

Cepil Monika t. 18, s. 21–37; t. 19, s. 77–92; t. 20, s. 119–129

Chmielewski Błażej t. 16, s. 337–248

Chróścielewski Tadeusz t. 3, s. 155–157

Czyż Jacek t. 1, s. 91–100

Czyżewski Bartłomiej t. 16, s. 31–62; t. 17, s. 207–209

Daszyńska Jolanta A. t. 11, s. 173–175

Drzewiecki Piotr t. 11, s. 147–160

Figlus Tomasz t. 15, s. 89–108; t. 16, s. 91–116; t. 16, s. 117–140; t. 18, s. 21–37; t. 19, s. 77–92; t. 20, s. 21–35, t. 20, s. 119–129

Florezcak Ilona t. 10, s. 171–188; t. 13, s. 117–132

Forysiak Jacek t. 1, s. 91–100

Głąb Zbigniew t. 20, s. 9–19

Gorczycewska Emilia t. 12, s. 171–179

Habryn Stefania t. 1, s. 134–146

Holcer Łukasz t. 15, s. 35–68

Jągła Jowita t. 5, s. 129–146

Jarczak Elżbieta t. 17, s. 75–89; t. 17, s. 91–101

Jarno-Cichosz Katarzyna t. 16, s. 77–90

Jaworska Anna t. 4, s. 47–58

Jędrasiak Dariusz t. 17, s. 181–205

Kaczmarek Agata t. 10, s. 199–217

Kaczmarek Iwona t. 16, s. 375–388

Kajzer Leszek t. 2, s. 7–21; t. 11, s. 23–36

Kamiński Zbigniew t. 19, s. 5–49

Kijas Artur t. 11, s. 165–171

Klauzińska Kamila t. 13, s. 101–115

Klemantowicz Dariusz t. 7, s. 61–76; t. 8, s. 151–160; t. 10, s. 89–102

Kobierecki Michał t. 14, s. 113–133

Koboжек Elżbieta t. 13, s. 5–24

- Kobjek Sławomir** t. 13, s. 5–24
- Kopacki Roman** t. 3, s. 119–126; t. 4, s. 31–45; t. 4, s. 101–108; t. 5, s. 179–188
- Kopka Agnieszka** t. 17, s. 103–124
- Korzeniewska Katarzyna** t. 10, s. 231–244
- Kostrzewska Ewelina** t. 7, s. 125–142
- Kowalczyk Rafał** t. 8, s. 127–142
- Kowalski Michał** t. 16, s. 243–256
- Kowara Sylwia** t. 7, s. 171–184; t. 9, s. 135–153; t. 12, s. 23–40
- Królewski Jacek** t. 10, s. 131–139
- Krzyżanowska Anastazja** t. 17, s. 103–124
- ks. Budkiewicz Mariusz** t. 20, s. 55–72
- ks. Korczyński Maciej** t. 13, s. 187–188
- ks. Różański Mieczysław** t. 7, s. 103–109; t. 8, s. 103–111; t. 10, s. 103–116
- ks. Rulka Kazimierz** t. 8, s. 31–47; t. 9, s. 37–63; t. 10, s. 9–38; t. 11, s. 61–73; t. 13, s. 25–43; t. 16, s. 7–30
- ks. Zabraniak Sławomir** t. 13, s. 45–64
- Kucharski Leszek** t. 16, s. 337–348
- Kucharski Radosław** t. 5, s. 67–97; t. 6, s. 127–152
- Kulesza Mariusz** t. 3, s. 55–71
- Kurzyk Paulina** t. 20, s. 73–85
- Lamprecht Mariusz** t. 3, s. 139–144; t. 4, s. 93–99; t. 5, s. 67–97; t. 6, s. 127–152
- Leopold Antoni Adam** t. 2, s. 41–39
- Lisek Sylwester** t. 16, s. 349–362
- Litwa Agnieszka** t. 17, s. 75–89; t. 17, s. 91–101
- Marszał Tadeusz** t. 1, s. 9–10; t. 1, s. 11–29; t. 1, s. 30–34; t. 1, s. 37–45; t. 2, s. 73–90; t. 2, s. 91–104; t. 3, s. 83–96; t. 4, s. 83–92; t. 5, s. 7–29; t. 5, s. 211–217; t. 6, s. 152–159; t. 7, s. 5–6; t. 7, s. 7–25; t. 7, s. 197–200; t. 8, s. 5–29; t. 9, s. 5–36; t. 9, s. 201–206; t. 14, s. 25–38; t. 14, s. 39–58; t. 19, s. 51–75; t. 20, s. 37–54; t. 20, s. 107–118
- Michalska Izabela** t. 20, s. 169–195
- Milewska-Osiecka Katarzyna** t. 1, s. 45–63; t. 1, s. 123–128; t. 2, s. 73–90; t. 2, s. 133–142; t. 3, s. 127–138; t. 5, s. 147–175
- Młyńska Agata** t. 10, s. 199–217; t. 13, s. 145–169
- Molenda Janusz** t. 1, s. 129–133; t. 2, s. 73–90; t. 2, s. 155–157
- Muzolf Błażej** t. 11, s. 5–28; t. 20, s. 145–151
- Nalewajko Jacek** t. 1, s. 111–122; t. 2, s. 117–132; t. 3, s. 97–110
- Nejman Elżbieta** t. 10, s. 246–261; t. 17, s. 5–28
- Nowak Andrzej** t. 1, s. 101–110; t. 2, s. 73–90; t. 2, s. 105–115; t. 2, s. 143–147; t. 3, s. 111–118; t. 4, s. 31–45
- Nowak Wanda** t. 14, s. 203–207
- Nowicki Paweł** t. 19, s. 107–121
- Obala Ewa** t. 12, s. 219–225
- Ogrodowczyk Agnieszka** t. 4, s. 59–66
- Paczkowski Krzysztof** t. 7, s. 155–170
- Pawicka Katarzyna** t. 12, s. 127–143; t. 12, s. 146–157; t. 12, s. 159–170
- Pecyna India** t. 16, s. 257–274
- Pielesiak Iwona** t. 7, s. 143–153
- Pietrzak Jan** t. 17, s. 65–73
- Plomiński Arkadiusz** t. 16, s. 363–374
- Polkowski Tomasz Krzysztof** t. 13, s. 101–115
- Rapiejko Adam** t. 8, s. 93–102; t. 10, s. 232–244
- Różalska Ewa** t. 2, s. 23–40; t. 2, s. 65–71
- Rzepakowski Andrzej** t. 15, s. 247–251
- Sapińska Paulina** t. 20, s. 87–106
- Sawicka-Miszewska Danuta** t. 17, s. 135–148

- Sawicki Leszek** t. 17, s. 135–148
- Sawicki Ryszard** t. 17, s. 135–148
- Sikora Anna** t. 8, s. 113–126
- Stefańska Dorota** t. 3, s. 73–82; t. 4, s. 67–82; t. 4, s. 109–113; t. 4, s. 115–118; t. 5, s. 189–210; t. 8, s. 161–178; t. 9, s. 177–185; t. 10, s. 59–88; t. 11, s. 113–136; t. 14, s. 151–172; t. 15, s. 205–223; t. 15, s. 253–257; t. 16, s. 159–176; t. 16, s. 215–242; t. 17, s. 149–158; t. 17, s. 161–180; t. 18, s. 65–77; t. 19, s. 122–152; t. 20, s. 153–168
- Stelmasiak Jolanta** t. 4, s. 119–124
- Stulczewski Jarosław** t. 9, s. 87–106; t. 9, s. 167–175; t. 9, s. 195–199; t. 10, s. 141–160; t. 10, s. 189–198; t. 11, s. 93–111; t. 11, s. 137–146; t. 11, s. 177–185; t. 12, s. 61–86; t. 12, s. 203–207; t. 12, s. 227–234; t. 13, s. 171–179; t. 13, s. 181–186; t. 13, s. 189–195; t. 14, s. 135–150; t. 15, s. 109–146; t. 15, s. 189–203; t. 15, s. 268–281; t. 16, s. 177–194; t. 16, s. 195–214; t. 16, s. 403–412; t. 17, s. 5–28; t. 17, s. 125–133; t. 17, s. 247–271; t. 18, s. 49–64; t. 18, s. 79–90; t. 18, s. 111–119; t. 19, s. 93–106; t. 19, s. 153–158; t. 19, s. 159–174; t. 20, s. 131–144; t. 20, s. 195–210
- Suwara-Szmigielska Sylwia** t. 12, s. 107–125
- Szczerkowska-Majchrzak Eliza** t. 14, s. 173–188; t. 14, s. 189–201
- Szcutnik Piotr** t. 3, s. 35–54; t. 3, s. 145–153; t. 4, s. 7–29; t. 5, s. 111–127; t. 6, s. 43–68; t. 7, s. 27–60; t. 8, s. 49–84; t. 9, s. 63–85; t. 9, s. 187–194; t. 10, s. 39–58; t. 11, s. 37–52; t. 12, s. 41–59; t. 13, s. 65–80; t. 14, s. 97–111; t. 15, s. 69–87; t. 16, s. 63–76; t. 17, s. 55–64; t. 18, s. 39–47
- Sztandera Grzegorz** t. 15, s. 225–235; t. 15, s. 237–245
- Szymczak Jan** t. 15, s. 5–33
- Szymczakowa Alicja** t. 5, s. 31–45
- Śmiech Ewa** t. 16, s. 375–388
- Troszczyńska-Antosik Monika** t. 11, s. 5–28
- Turczyn Marcin** t. 1, s. 65–75; t. 2, s. 73–90; t. 2, s. 149–154
- Walczak Krzysztof** t. 7, s. 77–91
- Wasilewska-Klamka Beata** t. 12, s. 87–106
- Wilk-Woś Zofia** t. 15, s. 177–188
- Wiśniewski Szymon** t. 14, s. 5–23; t. 15, s. 147–159
- Włodarczyk Zdzisław** t. 13, s. 81–100
- Wnuk Aneta** t. 18, s. 91–105
- Wojnarowska Anna** t. 16, s. 275–306
- Wolski Grzegorz J.** t. 12, s. 127–143; t. 12 s. 145–157; t. 12 s. 159–170
- Woziwoda Anna** t. 17, s. 103–124
- Woziwoda Beata** t. 7, s. 185–195; t. 8, s. 143–150; t. 9, s. 119–133; t. 10, s. 161–170; t. 11, s. 75–91; t. 12, s. 107–125; t. 12, s. 127–143; t. 12, s. 145–157; t. 12, s. 159–170; t. 12, s. 209–217; t. 14, s. 173–188; t. 14, s. 189–201; t. 16, s. 349–362; t. 17, s. 103–124
- Woźniak Krzysztof Paweł** t. 15, s. 161–176

